Metis Yayınları
İpek Sokak 5,34433 Beyoğlu, İstanbul Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519 e-posta: info@metiskitap.com www.metiskitap.com

Metis Felsefe
FELSEFİ SORUŞTURMALAR
Ludwig Wittgenstein

Çevirinin yapıldığı edisyon/Translated from:
Philosophische Untersuchungen / Philosophical Investigations The German Text, with a revised English translation Blackwell Publishing, 2003

Blackwell Publishing Ltd, 1953,1958, 2001
Metis Yayınlan, 2004
Almanca-Türkçe Çeviri: Haluk Barışcan, 2005

This edition is published by arrangement with Blackwell Publishing Ltd, Oxford. Translated by Metis Yayınlan from the original German/English version. Responsibility of the accuracy of the translation rests solely with the Metis Yayınlan and is not the responsibility of Blackwell Publishing Ltd.

Blackwell Publishing Ltd., Oxford ile yapılan lisans anlaşmasıyla yayımlanmıştır. Orijinal Almanca/İngilizce edisyondan yapılan bu Türkçe çevirinin doğruluğuna ve yetkinliğine ilişkin sorumluluğu Metis Yayınlan tek başına ve tamamen üstlenir; Blackwell Publishing Ltd. herhangi bir sorumluluk taşımamaktadır.'

İlk Basım: Nisan 2007

Yayıma Hazırlayan: Semih Sökmen

Dizgi ve Baskı öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt Yaylaak Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197-203 Topkapı, İstanbul Tel: 212 5678003

ISBN-13: 978-975-342-609-1

İÇİNDEKİLER

Çevirenin Notu 9

Yayımcıların Notu 15
Önsöz 19
FELSEFİ SORUŞTURMALAR I 23
FELSEFİ SORUŞTURMALAR II 193

ÇEVİRENİN NOTU

Yirminci yüzyılın en önemli felsefi metinlerinden biri olan Felsefi Soruşturmalar, Wittgenstein'ın 1929'da felsefeye geri döndükten sonra kaleme aldığı değimlerden kalkarak kitaplaştırmaya çalıştığı bir eserdir. Bu girişim Wittgenstein'ın 29 Nisan 1951'deki ölümüyle yarım kalmış, kitabı yayımlama işini 29 Ocak 1951 tarihli vasiyetiyle eserinin mirasçıları tayin etmiş olduğu Elizabeth Anscombe ve Rush Rhees üstlenmiştir. Üçüncü mirasçı Georg Henrik von Wright ise sağlık nedenleriyle Felsefi Soruşturmalar'ın yayıma hazırlanışına katılamamıştır. Anscombe ve Rhees, Wittgenstein'ın ölümünün hemen ardından Felsefi Soruşturmalar üzerinde çalışmaya başlamış ve sözleşmesi 1951 yılının Kasım ayında yapılan kitabın ilk basımı 1953 yılının Nisan ayında gerçekleşmiştir.

Eserin oluşum ve yayımlanış sürecinin uzunluğu Wittgenstein'ın çalışma tarzı ve yazma biçiminden kaynaklanır. Fikirlerini önce cebinde taşıdığı küçük defterlere not olarak düşen Wittgenstein sonra bunları daha kapsamlı bir şekilde ama yine—değiniler adı verdiği;—kısa paragraflar halinde büyük, ciltli defterlere aktarıyor, daha sonra da bunlardan yaptığı bir seçkiyi, ekler ve düzeltmelerle, genellikle sıralarını bozmadan daktilo ettiriyordu. Daktilo edilmiş metin de bir sonraki çalışma aşamasının hammaddesini oluşturuyordu. Wittgenstein bu metin üzerinde el yazısıyla düzeltme ve eklemeler yapmanın yanı sıra sayfaları makasla keserek değimlerini yeniden düzenler, sonra bunları tekrar daktilo ettirirdi. Ancak bu "nihai" metin de yeni müdahalelerden muaf değildi. Bu çalışma tarzı pek çok değininin gerek aynı şekil ve sıralamayla gerekse çeşitlemeler şeklinde ve değişik bağlamlar içinde tekrar karşımıza çıkmasına yol açar. Böylelikle, kaybolmuş ya da yok edilmiş elyazmaları ve daktilo metinleri nedeniyle bulunamayan bazı ara aşamalara rağmen, pek çok değiniyi geriye doğru izlemek ve bunların gerek içerik gerek sıralanış açısından geçirmiş oldukları değişiklikleri gözlemek de mümkün olabilmektedir. Bu durum Felsefi Soruşturmalar'ı oluşturan değiniler için de geçerlidir.

Tractatus'u tamamladıktan sonra bu alanda söyleyeceği her şeyi söylemiş olduğunu düşünerek felsefeden uzaklaşmış olan Wittgenstein 1929'da tekrar felsefeyle ilgilenmek üzere, 1911-13 yıllarında Rus- sell'ın öğrencisi olarak bulunduğu Cambridge'e dönmüş ve' 1930'dan itibaren Trinity College'da araştırma görevlisi sıfatıyla ders vermeye başlamıştı. Bu dönemde özellikle iktisatçı Pierro Sraffa ile yaptığı tartışmaların etkisiyle giderek eski görüşlerini terk etme, dil ile dünya ilişkisine bakışını değiştirme yoluna girmişti. 1930'daki ölümüne kadar kendisiyle mantık ve matematik alanında tanışmayı sürdürmüş olan Frank Ramsey'in aksine Sraffa, uzmanlık alanlarının farklılığı nedeniyle, ayrıntılara değil bütüne, Wittgenstein'ın bakış açısına yöneltiyordu eleştirilerini. Wittgenstein bunların en önemli etkisinin kendisine "antropolojik" bir yaklaşım kazandırması olduğunu söylemiştir. Ancak düşüncelerindeki bu gelişmeleri, kaleme aldığı çok sayıdaki değiniye ve bu yöndeki niyetine rağmen, kitap halinde bir araya getirip yayımlamamıştı. ilerki yıllarda öğrencilerine İngilizce olarak dikte ettirdiği notla- rının bir kısmı çoğaltılarak belli bir yaygınlık kazandı. Cilt kapaklarının rengiyle tanınan bu notlardan 1933-34 tarihli ve ders notu niteliğinde olanlar Blue Book (Mavi Kitap), 1934-35 tarihli ve esas olarak kendisi için hazırlatmış olduğu halde rızası olmadan çoğaltılanlar ise Brown Book (Kahverengi Kitap) adıyla bilinir. Görüşlerinin hatalı, çar- pıtılmış yorumlarının yaygınlaşmasının yarattığı rahatsızlık sonucunda bunları, daha Önceden de yayımlayacağını duyurmuş olduğu bir kitap halinde bir araya getirmeye karar veren Wittgenstein, Trinity College ile sözleşmesinin bitmesinin ardından, 1936

Ağustosu'nda Norveç'e Bergen yakınlarındaki kulübesine çekildi ve Kahverengi Kitap'ı gözden geçirerek Almanca'ya çevirmeye başladı. Ancak üzerinde bir aydan fazla uğraştıktan sonra "Felsefî Soruşturmalar" adını verdiği bu elyazmalarını "değersiz" bularak çalışmasını yarım bıraktı.

Aynı yılın kasım ayında, bu kez kendisini Kahverengi Kitap'tn çerçevesiyle sınırlamadan, yine "Felsefî Soruşturmalar" diye adlandırdığı yeni bir elyazmasına başlayan Wittgenstein bugün elimizde bulunan kitabın ilk 188 değinişini büyük ölçüde bu deflere yazmıştır. Bu elyazması üzerinde çalışmayı sürdüren Wittgenstein yazdıklarım daha sonra daktilo ettirmiş, buna matematik felsefesi üzerine yazdıklarım da ekleyerek 1938 Ağustosu'nda Cambridge University Press'e, önsözünü de hazırlamış olduğu "Felsefî Değiniler" adlı eseri iki dilde (Almanca-İngilizce) basmayı önermiştir. Muhtemelen Rhees'in İngilizce çevirisinden hoşnut olmaması sonucu gerçekleşmeyen bu girişim sonrası Wittgenstein esas olarak matematik felsefesi üzerine yoğunlaşır ancak yayımlanmamış eserini elden geçirmeyi de sürdürür. 1943 Eylülünde yi

ne aynı yayınevine çalışmalarını bu kez "Felsefî Soruşturmalar" adı altında ve Tractatus ile aynı cilt içinde basmayı önerir. Ancak eserine yine nihai bir biçim vermez ve 1944 yılında çalışmalarının yönünü matematikten, kurala uyma ve psişik kavramlara doğru kaydırır. Bu konuda yazdığı değinileli de içeren yeni bir daktilo metni hazırlatan Wittgenstein Ocak 1945'te bu metin için, elinizdeki kitabın başında yer alan önsözü yazar. Ancak önsözde o metinde henüz ele alınmamış konulara değinmesi eserine nihai şeklini vermiş olduğunu düşünmediğini gösterir. Nitekim eseri üzerine çalışmayı sürdüren Wittgenstein bu kez de 1929' da İngiltere'ye dönüşünden hemen sonra tutmaya başladığı notlara dönerek "Değiniler I" adını verdiği yeni bir daktilo metin hazırlatır, bundan düzeltme ve kesip düzenlemeyle "Değiniler II" adlı bir daktilo metni daha hazırlar, sonra da bunlardan seçtiklerini önermeyi düşünmüş olduğu metine ekleyerek Felsefi Soruşturmalar olarak yayımlanan kitapta Bölüm I'i oluşturan TS 227 numaralı daktilo metni oluşturur. Wittgenstein bu daktilo metni üzerinde de elyazmasıyla düzeltmeler yapmış, ayrıca buna "Değiniler I" adlı metinden kestiği birkaç kısa değiniyi eklemiştir. Elinizdeki kitapta sayfanın alt kısmında çizgiyle ayrılmış olarak duran bu kısa değimlerin amacı açık değildir; Wittgenstein bunları gerçekten metne ait notlar olarak düşünmüş olabileceği gibi, "nihai" metinde yapılacak değişikliklere ilişkin ya da başka amaçlı hatırlatmalar olarak görmüş de olabilir.

Felsefi Soruşturmalar'ın Wittgenstein tarafından bu ad altında yayıma hazırlanmış olan kısmı bu daktilo metindir, yani elinizdeki kitapta yalnızca Bölüm I'dir. Bölüm II, Wittgenstein'ın Cambridge'de öğretim görevini bıraktıktan sonra 1947'den itibaren kaleme aldığı psikoloji konusundaki elyazmalarından derlemiş olduğu bir metindir. Ancak Wittgenstein'ın, eserini yayımcıların iddia ettiği gibi düzenlemek, yani ilk bölümün son 30 sayfasını atarak buraya bugün Bölüm II olarak okuduğumuz kısmın gözden geçirilmiş içeriğini koymak istediğine ilişkin yazılı bir kanıt yoktur. Ayrıca kitabı bu şekilde iki bölüm halinde yayımlamaya da Anscombe ve Rhees karar vermiştir. Her ne kadar Wittgenstein konuşmalarında ve mektuplarında iki bölümlü bir eserden ya da iki kitaptan bahsetmişse de burada kastettiği ikinci bölümün ya da kitabın, elinizdeki eserin son satırlarında da bahsi geçen, matematiğin temellerine ilişkin bir eser olduğu düşünülmektedir. Bölüm IIyi oluşturan değinilen i-xiv şeklinde bölümleyerek numaralayanlar da yayımcılardır. xiv numaralı yaprak ikinci bölümü oluşturan metinde iki sayfanın arasında bulunmuş ve yayımcılar tarafından eserin sonuna yerleştirilmiştir.

Kitabın önsözü, yukarıda da belirtildiği gibi, ilk olarak daha önceki bir yayımlama girişimi için yazılmıştır. Von Wright'in belirttiğine göre
1945 tarihli bu önsözün iki daktilo metni mevcuttur ve her ikisinde de Bachtin ile yapılan Tractatus okumasından (doğru olarak) "iki yıl önceki" şeklinde bahsedilir. Wittgenstein baskıya verilen daktilo metnin-) deki "iki" sözcüğünü (muhtemelen 1947'de) "dört" olarak düzeltmiş, ancak önsözün altındaki tarihte değişiklik yapmadığı için bu okumanın tarihi konusunda yanlış bir izlenimin oluşmasına yol açmıştır.

Kitapta Wittgenstein'ın metnine düşülen iki tip dipnot bulunuyor. Bunlardan Anscombe ve Rhees'inkiler orj. y.n. (orijinal yayımcıların notu), çevirmen tarafından düşülenlerse ç.n. olarak belirtildi.

Kitap boyunca Wittgenstein felsefesinin önemli kavramları olan Sinn. anlam; Bedeutung, karşılık, Bild, resim; bezeichnen, imlemek; Bezeichnung, imlem olarak çevrildi. Vorstellung ve sich vorstellen için çoğunlukla imge/imgelem ve imgelemek sözcükleri kullanıldı, önceki Wittgenstein çevirilerinden kısmen farklı olan bu seçimlerin nedeninin, eserin dili ve genel yaklaşımı göz önünde bulundurulduğunda açıklığa kavuşacağını düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

Monk. R., Ludwig Wittgenstein, The Duty of Genius. Londra: Cape, 1990.

Scholz. O. R.. "Zum Status von Tfeil II der Philosophischen Untersuchungen", v. Savigny. Scholz. O. R. (haz.), Wittgenstein über die Seele içinde, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1995.

Schulte.]., "Einleitung", Philosophische Untersuchungen. Kritisch-genetische Edition içinde. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2001.

von Wright, G. H., Wittgenstein, Oxford: Blackwell, 1982.

The Troubled History of Part U of the Investigations", Grazer Philosophische Studien 42 içinde, 1992.

"Vorwort", Philosophische Untersuchungen. Kritisch-genetische Edition
içinde. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2001.

ÇEVİRİDE YARARLANILAN İKİNCİL LİTERATÜR

Baker, G. P., P. M. S. Hacker, An Analytical Commentary on the Philosophical Investigations, Vol. 1, Wittgenstein, Understanding and Meaning, Oxford: Blackwell, 1980.

Baker, G. P., P. M. S. Hacker, An Analytical Commentary on the Philosophical Investigations, Vol. 2, Wittgenstein, Rules, Grammar and Necessity, Oxford: Blackwell, 1985.

Glock, H.-J., A Wittgenstein Dictionary, Oxford: Blackwell, 1996.

Hacker, P. M. S., An Analytical Commentary on the Philosophical Investigations, Vol. 3, Wittgenstein, Meaning and Mind, Oxford: Blackwell, 1990.

An Analytical Commentary on the Philosophical Investigations, Vol. 4,
Wittgenstein, Mind and Will, Oxford: Blackwell, 1996.

Hallott, G., A Companion to Wittgenstein’s "Philosophical Investigations", Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 1977.
Kaal, H. ve A. McKinnon, Concordance to Wittgenstein's Philosophische Untersuchungen, Leiden: E. J. Brill, 1975.
von Savigny, E., Wittgensteins "Philosophische Untersuchungen", Ein. Kommentar für Leser, Band I, Frankfurt am Main: Klostermann, 1994.
Wittgensteins "Philosophische Untersuchungen", Ein Kommentar für
Leser, Band II, Frankfurt am Main: Klostermann, 1996

YAYIMCILARIN NOTU

Bu eserin Bölüm I olarak sunulan kısmı 1945'te tamamlanmış bulunuyordu. Bölüm II, 1947-1949 arasında yazıldı. Wittgenstein eserini kendi yayımlayabilseydi, şimdi Bölüm I'in yaklaşık son 30 sayfasını oluşturan kısmı büyük ölçüde atarak buraya, bazı eklemelerle. Bölüm Il'nin içeriğini koyacaktı.

Elyazmasının tümü boyunca tek tek sözcüklerin ve deyimlerin değişik okunuşları arasında seçim yapmak zorunda kaldık. Bu seçim anlamı asla etkilememiştir.

Kimi sayfaların alt kısmında bir çizgiyle ayrılmış olarak basılı kısımlar, Wittgenstein'ın diğer yazılardan keserek ilgili sayfaya, nereye ait olduklarını kesin olarak belirtmeden eklediği pusulalara yazılıydı.

Çift parantez içerisindeki sözcükler Wittgenstein'ın gerek bu eserindeki, gerekse ileride yayımlanacağını umduğumuz diğer yazılarındaki değini Iere yaptığı göndermelerdir.

Bölüm ll'nin son parçasının şu anki yerine yerleştirilmiş olmasının sorumluluğu bize aittir.

Genelde, ilerleme öyledir ki, gerçekte olduğundan çok daha büyük görünür.*

NESTROY

* Nestroy’un Der Schützling adlı eserinin 4. perde, 10. sahnesinden.—ç.n.

ÖNSÖZ

Burada, son 16 yıl boyunca üzerinde uğraştığım felsefî soruşturmaların tortusu olan düşünceleri yayımlıyorum. Pek çok konuya ilişkin bunlar: Karşılık, anlama, tümce, mantık gibi kavramlara, matematiğin temellerine, bilinç hallerine ve diğer şeylere. Bu düşüncelerin tümünü değimler, kimi zaman aynı konuya ilişkin uzunca zincirler oluşturan, kimi zamansa çabucak bir alandan diğerine sıçrayan kısa paragraflar olarak yazıya geçirdim.—Başlangıçtaki niyetim bunları günün birinde, biçimine ilişkin olarak farklı zamanlarda farklı tasarımlar oluşturduğum bir kitap halinde bir araya getirmekti. Ama benim için asıl önem taşıyan şey, düşüncelerin bir konudan diğerine doğal ve kesintisiz bir sıra şeklinde derlemesiydi.

Vardığım sonuçlan böyle bir bütün halinde kaynaştırma yönündeki birçok başansız girişimden sonra, bunu asla başaramayacağım aklıma yattı. Yazabileceğimin en iyisinin her zaman için yalnızca felsefi değimler olarak kalacağını, düşüncelerimin, ne zaman onları doğal eğilimlerine karşı olarak tek bir yöne doğru zorlayacak olsam, derhal felce uğradıklannı gördüm.—Tabii bu da tamamen soruşturmanın doğasına ilişkin bir şey. Çünkü bizi geniş bir düşünce alanını, çaprazlaşan yollar oluşturacak şekilde her yöne doğru boydan boya geçmeye zorlayan bu doğadır.—Bu kitaptaki felsefi değiniler, bu uzun ve çetrefilli yolculuklar sırasında oluşmuş bir dizi peyzaj taslağı adeta.

Aynı—ya da hemen hemen aynı—noktalara farklı yönlerden sürekli olarak yeniden yaklaşıldı ve her seferinde yeni resim taslakları oluşturuldu. Bunların çok büyük bir kısmı kötü çizilmiş ya da karakteristik olmayan, zayıf bir çizerin tüm yetersizliklerini barındıran taslaklardı. Bunlar elendikten sonra geriye, izleyene manzaranın bir resmini sunabilmeleri için düzenlenmeleri, çoğu zaman da kesilip biçilmeleri gereken yarım yamalak bir dizi çizim kaldı.—Yani bu kitap aslında bir albüm sadece.

Aslına bakılırsa, kısa bir süre öncesine kadar çalışmamın hayatta olduğum süre içerisinde yayımlanması fikrinden caymıştım. Yine de bu fikir zaman zaman tekrar canlanıyordu; bunun esas nedeni de derslerimde, yazılarımda ve tartışmalarımda ortaya koymuş olduğum sonuç
ların pek çok açıdan yanlış anlaşılmış, az çok sulandırılmış veya çarpıtılmış şekillerde ortalıkta dolaştığını görmek durumunda kalmamdı. Bu, gururumu ayaklandırdı ve ben de onu yatıştırmakta zorlandım.

Ayrıca dört yıl önce ilk kitabımı (Tractatus Logico-Philosophicus) tekrar okuma ve içerdiği düşünceleri bir başkasına açıklama fırsatını buldum. Birden, bu eski düşünceleri yenileriyle birlikte yayımlamam gerekirmiş, yeni düşüncelerim ancak eski düşünme tarzımın arka planda yer alması durumunda ve bununla oluşturdukları karşıtlık aracılığıyla gerçek anlamda aydınlığa kavuşabilirmiş gibi geldi bana.

Çünkü bundan 16 yıl önce tekrar felsefe ile uğraşmaya başlayalı beri, bu ilk kitabımda yazıya geçirmiş olduklarımda ciddi hatalar bulunduğunu görmek durumunda kaldım. Bunların farkına varmamda, yaşamının son iki yılı içerisinde yapmış olduğumuz sayısız konuşma sırasında fikirlerimi kendiliyle tartışmış olduğum Frank Ramsey'nin eleştirilerinin—boyutunu değerlendirmekten aciz olduğumu söyleyebileceğim ölçüde—yardımı dokundu. Bu her zaman güçlü ve sağlam eleştiriye borçlu olduğumdan daha fazlasını, düşüncelerime bu üniversitenin bir hocası, Bay P. Sraffa tarafından yıllar boyunca aralıksız olarak yöneltilmiş olan eleştirilere borçluyum. Bu kitaptaki fikirlerin

en verimlilerini bu uyarıya borçluyum.

Burada yayımladıklarım, başka kişilerin bugün yazmakta olduklarıyla birden fazla nedenden ötürü çakışacaktır.—Değinilerim, kendilerinde, zaten benim olduklarını belirten bir damga taşımıyorlarsa, ben de onları malım olarak sahiplenecek değilim.

Yazdıklarımı ikircikli hislerle sunuyorum okurlara. Bu çalışmanın payına, kendisinin yoksulluğu ve çağın karanlığı göz önünde bulundurulduğunda, şu ya da bu beyne ışık tutma başarısının düşmesi olanaksız değil; aına, tabii, olası da değil bu.

Yazdıklarımla başkalarını düşünmekten kurtarmak değil, tersine, eğer olanaklıysa, kendi düşüncelerini oluşturma uyarısı vermek isterim.

İyi bir kitap ortaya koymayı arzu ederdim, öyle olmadı; ama bunu benim düzeltebileceğim zaman da geçti artık.

Cambridge, Ocak 1945

Bölüm I

1. "Cum ipsi (majores homines) appellabant rem aliquam, et cum secundum earn vocem corpus ad aliquid movebant, videbam, et tenebam hoc ab eis vocari rem illam, quod sonabant, cum earn vellent ostendere. Hoc autem cos velle ex motu corporis aperiebatun tamquam verbis naturalibus omnium gentium, quae fiunt vultu et nutu oculorum, ceterorumque membrorum actu, et sonitu vocis indicante affectionem animi in petendis, habendis, rejiciendis, fugiendisve rebus. Ita verba in variis sententiis locis suis posita, et crebro audita, quarum rerum signa essent, paulatim colligebam, measque iam voluntates, edomito in eis signis ore, per haec enuntiabam." (Augustinus, İtiraflar, 1/8)*

Bana öyle geliyor ki bu sözler bize insan dilinin özünün belirli bir resmini sunuyor. Yani şunu: Dildeki sözcükler nesneleri adlandırır—tümceler böyle adlandırılışların bağlantılarıdır. Dilin bu resminde şu fikrin köklerini buluruz: Her sözcüğün bir karşılığı vardır. Bu karşılık sözcüğe eşlenmiştir; sözcüğün yerini tuttuğu nesnedir.

Augustinus sözcük türleri arasında bir fark olduğundan söz etmez. Dilin öğrenilişini bu şekilde betimleyen biri, öyle sanıyorum ki, ilk olarak "masa", "iskemle", "ekmek" gibi isimleri ve kişi adlarını göz önüne almakta, belli etkinliklerin ve özelliklerin adlarına ancak ikinci sırada yer vermekte, geri kalan sözcük türlerininse yerlerini kendiliklerinden bulacaklarını düşünmektedir.

Dilin şu kullanımını düşün: Birini alışverişe yolluyorum. Eline verdiğim pusulada şu imler var: "Beş kırmızı elma." Pusulayı satıcıya veriyor, satıcı, üzerinde "elma" imi bulunan kutuyu açıyor; bir tabelada "kırınızı" sözcüğünü arıyor ve bunu bir renk örneğinin karşısında buluyor, bunun ardından asıl sayılar dizisini söylüyor—bunu ezbere bildiğini kabul ediyorum—ve "beş"e varıncaya kadar söylediği her sayı sıfatı için kutudan, tabelada bulmuş olduğu örneğin renginde bir elma çıkarıyor.

*"Onlar (büyüklerim) bir nesnenin adını anarak ona doğru yöneldiklerinde, bunu fark edip, bu nesnenin—işaret etmek istedikleri o olduğu için—çıkardıkları seslerle

imlendiğini kavradım. Ancak bunu hareketlerinden, bütün halkların doğal dilinden, ruhun bir şeyi arzuladığı ya da sahiplendiği ya da reddettiği ya da bir şeyden kaçtığı sıradaki duyumlarını, mimiklerle ve göz oyunlarıyla, uzuvların hareketleriyle ve ses tonuyla açığa vuran dilden çıkardım. Böylece, çeşitli tümceler içerisinde belirli yerlerindeki söylenişlerini tekrar tekrar işittiğim sözcüklerin hangi nesneleri imlediğini anlamayı yavaş yavaş öğrendim. Ve ağzım bu imlere alıştıktan sonra da, isteklerimi bunlar aracılığıyla ifade etmeye başladım."
karıyor. Sözcüklerle böyle ve buna benzer şekilde iş görülür.
"Ama 'kırmızı' sözcüğü için nerede, nasıl araması gerektiğini, ya da 'beş' sözcüğüyle ne yapacağını nasıl biliyor?" Doğrusu ben betimlemiş olduğum gibi eylemde bulunduğunu varsayıyorum. Açıklamalar bir yerde son bulur.—Peki "beş" sözcüğünün karşılığı nedir?—Burada söz konusu olan hiç de böyle bir şey değil, "beş" sözcüğünün nasıl kullanıldığıydı yalnızca.

2. Karşılık denen şu felsefi kavramın ait olduğu yer, dilin işleme tarzına ilişkin ilkel bir anlayıştır. Ama bunun bizimkinden daha ilkel bir dile ilişkin bir anlayış olduğu da söylenebilir.

Augustinus'un betimlemesine uygun bir dil düşünelim: Bu dil inşaat ustası A ile kalfası B'nin anlaşmalarına yarayacak olsun. A, yapı taşları kullanarak bir bina yapmaktadır. Yapı taşları olarak da küpler, sütunlar, plakalar ve kirişler vardır. B'nin görevi, taşları A'ya, onun ihtiyaç duyduğu sırayla vermektir. Bu amaçla, "küp", "sütun", "plaka", "kiriş" sözcüklerinden oluşarı bir dilden yararlanırlar. A bunları yüksek sesle söyler,—B, bu seslenişi duyduğunda getirmesi gerektiğini öğrenmiş olduğu taş hangisiyse onu getirir. Bunu tam bir ilkel dil olarak kavra.

3. Diyebiliriz ki Augustinus bir arılaşma sistemi betimlemektedir; ancak dil adını verdiklerimizin tümü değildir bu sistem. Ve bunun, "Bu sergileme işe yarar mı, yaramaz mı?" sorusunun ortaya atıldığı pek çok durumda belirtilmesi gerekir. Sorunun yarım da: "Evet, işe yarar, ama yalnızca bu dar sınırlar içindeki alarıa ilişkin olarak; yoksa sergilediğini iddia ettiğin bütüne değil" şeklindedir.

Bu, birinin şöyle bir açıklama yapmasına benzer. "Oyun oynamak, birtakım nesnelerin belli kurallar uyarınca bir düzlem üzerinde hareket ettirilmesinden oluşur..."—-Bunu şöyle yarıtlarız: Herhalde dama, satranç. vb. gibi bir oyun tahtası üzerinde oynanan oyunları düşünüyorsun. ama oyunların tümü değil bunları Bu tür oyunlarla sınırlı olduğunu Özellikle belirterek açıklamanı düzeltebilirsin.

4. öyle bir yazı düşün ki burada harfler, sesleri imlemenin yanı sıra, vurgu ve noktalama imleri olarak da kullarıılıyor olsun. (Yazı, ses-resimlerini betimlemeye yarayan bir dil olarak da kavranabilir.) Şimdi tut ki biri bu yazıyı sanki salt her harf bir sese denk düşüyormuş ve harfler aynı zamanda bambaşka işlevlere de sahip değilmiş gibi görüyor. Augustinus'un dili kavrayışı, bu yazının böyle aşırı basitleştirilmiş bir kavranışına benzer.

5. (1)deki örneğe baktığımızda, sözcüklerin karşılığı şeklindeki
genel kavramın, dilin işleyişini, açık görüşü olanaksız kılan bir sisle ne ölçüde örttüğünü sezebiliriz belki.—Dil görüngülerinin, sözcüklerin amaç ve işleyişlerinin bir bakışta açıkça görülebildiği ilkel kullanılış türlerinde incelenmesi bu sisi dağıtır.

Dilin böyle ilkel biçimlerini çocuklar konuşmayı öğrenirken kullanır. Burada dil öğretimi açıklama değil eğitimdir.

6. (2)deki dilin A ile B'nin dilinin bütünü olduğunu düşünebiliriz; hatta bir kabilenin dilinin bütünü. Çocuklar bu etkinlikleri gerçekleştirmek, bu sırada bu sözcükleri kullanmak ve karşılarındakinin sözlerine böyle tepki vermek üzere yetiştirilir.

Eğitimin önemli bir bölümü, öğreticinin nesnelere işaret etmesi, çocuğun dikkatini bunlara çekmesi ve bu sırada bir sözcük telaffuz etmesinden oluşacaktır; örneğin, plaka biçimli bir taşı gösterirken "plaka" sözcüğü gibi. (Buna, çocuk henüz bir şeyin nasıl adlandırılmış olduğunu soramayacağı için, "işaret-ederek-açıklama" ya da "tanımlama" değil, "sözcüklerin işaret-ederek-öğretimi" demekten yanayım. Bunun eğitimin önemli bir bölümünü oluşturacağını söylememin nedeni de bunun insanlar arasında bu şekilde gerçekleşiyor olmasıdır, yoksa başka bir şeklin düşünülemeyecek olması değil.) Sözcüklerin bu işaretederek-öğretiminin sözcük ile şey arasında çağrışımsal bir bağlantı kurduğu söylenebilin Ama ne demektir bu? Bu çeşit çeşit şey demek olabilir, ancak herhalde ilk düşünülen, sözcüğü işittiğinde çocuğun aklına şeyin resminin geleceğidir. Ama gerçekten böyle oluyorsa,—sözcüğün amacı bu mudur?—Evet, amaç bu olabilir.—Sözcüklerin (ses-dizilerinin) bu tür bir kullanımını kafamda canlandırabilirim. (Bir sözcüğü telaffuz etmek imgelem piyanosunda bir tuşa basmaktır adeta.) Ama (2)deki sözcüklerin amacı imgeler uyandırmak değildir. (Ama bunun asıl amaca ulaşmayı kolaylaştırdığı keşfedilebilir tabii.)

Ama işaret-ederek-öğretme buna yol açıyorsa—sözcüğün anlaşılmasına yol açtığım da mı söylemem gerekiyor? "Plaka!" seslenişi üzerine falanca tarzda eylemde bulunan biri bu seslenişi anlamış değil midir?—Bunun ortaya çıkışında işaret-ederek-öğretmenin katkısı var kuşkusuz; ama yalnızca belli bir eğitimle birlikte. Farklı bir eğitimle, bu sözcüklerin aynı işaret-ederek-öğretimi, tamamen farklı bir anlayışa yol açmış olacaktı.

"Çubuğu manivelayla birleştirince fren düzeneğini çalışır duruma getirmiş olurum."—Evet, ama mekanizmanın bütün geri kalan kısmının verili olması koşuluyla. Manivela ancak bu şekilde bir firen manivelasıdır; desteğinden ayrı olarak bir manivela bile değildin herhangi bir şey olabilir, ya da hiçbir şey.

7. (2)deki dilin kullanımının pratiğinde, taraflardan biri sözcükleri yüksek sesle söyler, diğeri buna göre eylemde bulunur; dil eğitiminde ise şu süreç izlenin öğrenci nesneleri adlandırır. Yani öğretmen taşa işaret ettiğinde sözcüğü söyler.—Hatta daha da basit bir alıştırma yapılın öğrenci, öğretmenin söylediği sözcükleri tekrarlar her ikisi de dile benzer süreçlerdir.

(2)deki sözcüklerin kullanım sürecinin bütününün, çocukların anadillerini öğrenmelerini sağlayan oyunlardan biri olduğunu düşünebiliriz. Bu oyunlara "dil-oyunları" diyecek ve ilkel bir dilden bazen bir diloyunu olarak söz edeceğim.

Taşların adlandırılması ve söylenen sözcüklerin tekrarlanması süreçlerine de dil-oyunları denebilir. Sözcüklerin tekerleme söylenerek oynanan oyunlardaki kimi kullanımlarını bir düşün.

Ayrıca dil ve dilin iç içe örülü olduğu etkinlikler bütününe de "dil oyunu" diyeceğim.

8. (2)deki dilin daha genişlemiş bir haline bakalım: Şimdi bu dil, "küp", "sütun", vs. gibi dört sözcüğün yanı sıra (1)deki satıcının sayı sıfatlarını kullandığı şekilde kullanılan bir sözcük dizisi (bu, alfabedeki harf dizisi olabilir); ayrıca elle gösterme hareketiyle bağlantılı olarak kullanılan iki sözcük ki bunlar da (amaçları yaklaşık olarak belli olduğu için) "şuraya" ve "bu" olabilin son olarak da belli sayıda renk örnekleri içersin. A şu tür bir emir verin "d-plaka-şuraya." Bu sırada kalfasına bir renk örneği gösterir ve "şuraya" sözcüğünü söylerken inşaat alanında bir yere işaret eder. B, plaka yığınındaki o renk plakalardan, d harfine varana kadar alfabenin her harfi için bir tane alır ve A'nın belirttiği yere götürür.—Başka durumlarda A, "bu-şuraya" emri verir. "Bu" derken de bir taşa işaret eder. vs.

9.
Bir çocuk bu dili Öğrenirken 'sayı sıfatları' a, b, c, ...'nin sırasını ezberlemek' zorundadır. Ve kullanımlarını da öğrenmelidir.—Bu eğitimde sözcüklerin işaret-ederek-öğretimine de yer verilir mi?—Örneğin plakalara işaret edilip, "a, b, c plaka" diye sayılacaktır tabii.—"Küp", "sütun", vs. gibi sözcüklerin işaret-ederek-öğretimine daha büyük bir benzerlik, saymaya değil, şöyle bir bakışta algılanabilen nesne gruplarını imlemeye yarayan sayı sıfatlarının işaret-ederek-öğretiminde görülebilir. Çocuklar da ilk beş ya da altı asıl sayı sıfatının kullanımını böyle öğrenir zaten.

"Şuraya" ve "bu" da mı işaret ederek öğretilir?—Bunların kullanımlarının aşağı yukarı nasıl öğretilebileceğini bir düşün bakalım! Burada da yerler ve şeyler gösterilecektir—ama burada gösterme, sözcüğün
kullanımı, sırasında da gündeme gelir, yalnızca kullanımın öğrenilmesi sırasında değil.—

10. Peki, bu dilin sözcükleri neyi imler? Neyi imlediklerini ne gösterebilir ki kullanım türlerinin dışında? Bunu da betimlemiştik zaten. "Bu sözcük bunu imler" ifadesi bu betimin bir parçası haline getirilmelidir o halde. Ya da betim şu şekle sokulmalıdır ".... sözcüğü....' yı imler."

"Plaka" sözcüğünün kullanımının betimi, bu sözcüğün bu nesneyi imlediği şeklinde kısalülabilir tabii. Amacımızın yalnızca, örneğin "plaka" sözcüğünün, aslında "küp" dediğimiz yapı taşıyla ilişki kurduğu şeklindeki bir yanlış anlamayı ortadan kaldırmak olduğu—bu 'ilişkinlikin türünün, yani bu sözcüklerin kullanımlarının geri kalan kısmının ise zaten bilindiği—durumlarda böyle yapılacaktır.

Aynı şekilde, "a", "b", vs. imlerinin sayıları imlediği söylenebilir, eğer bu, diyelim ki "a", "b", "c"nin dilde, aslında "küp", "plaka", "sütun"un oynadıkları rolü oynadığı şeklinde bir yanlış anlamayı ortadan kaldıracaksa. Bunun yanı sıra, örneğin bu harflerin, a, b, d, c değil, a, b, c, d sırasıyla kullanılacağını açıklamak için de "c"nin şu değil, bu sayıyı imlediği söylenebilir.
Ancak sözcüklerin kullanımının betimlerini böyle birbirine benzeştirmekle, kullanımların kendileri arasındaki benzerlik arttırılamaz! Çünkü, gördüğümüz gibi, bunlar birbirine hiç mi hiç benzer değildir.

11. Bir alet kutusundaki aletleri düşün: Çekiç, kerpeten, testere, tornavida, cetvel,

tutkal çanağı, tutkal, çiviler, vidalar.—Bu nesnelerin işlevleri ne denli çeşitliyse, sözcüklerin işlevleri de o denli çeşitlidir. (Ve her iki yanda da benzerliklere rastlanır.)

Kafamızı karıştıran, sözcüklerin konuşurken duyduğumuz ya da yazılı veya basılı olarak karşılaştığımız görünümlerinin bir-ömekliğidir tabii ki. Çünkü kullanımları o kadar belirgin durmaz karşımızda. Özellikle de felsefe yaparken!

12. Bu tıpkı bir lokomotifin makinist dairesine bakmaya benzen Aşağı yukarı birbirinin aynı görünen kollarla karşılaşırız. (Hepsi de kol gücüyle kullanıldığından böyle olması doğaldır.) Ama biçi aşaması/, olarak kaydırılabilen bir manivela koludur (bir sübabın açıklığını ayarlar); bir diğeri yalnızca iki durumda etkili olabilen bir şalter koludur, ya açıktır, ya kapalı; bir başkası fren koludur, ne kadar kuvvetli çekilirse o kadar sert fren yapılır; bir dördüncüsü pompa koludur, yalnızca ilerigeri hareket ettirildiği sürece çalışır.

13. "Dildeki her sözcük bir şeyi imler" dediğimizde, henüz hiçbir şey söylcmemişizdin tabii hangi ayrımı yapmak istediğimizi kesin olarak açıklamamışsak, (örneğin (8)deki dilin sözcüklerini Lewis Carroll' un şiirlerinde yer alan 'karşılıksız' sözcüklerden ya da şarkılarda duyulan "trilaylom" gibi sözlerden ayırt etmek istemiş olabiliriz.)

14. Birinin şöyle dediğini düşün: "Bütün aletler bir şeyde değişiklik yapmaya yorar. Şöyle ki: Çekiç, çivinin durumunda; testere, tahtanın biçiminde; vs."—Peki, cetvel nede değişiklik yapar? Ya da tutkal çanağı, çiviler?—"Bir şeyin uzunluğu hakkındaki bilgimizde, tutkalın ısısında, kutunun sağlamlığında."—Bu ifadenin benimsenmesi bir kazanç sağlar mı?—

15. "İmlemek" sözcüğünün belki de en doğrudan kullanıldığı durum. imin imlediği nesnenin Üzerinde bulunduğu durumdur. Diyelim ki A'nın inşaatta kullandığı aletler belli imler taşımaktadır. A, kalfasına bu imlerden birini gösterdiğinde, kalfa üzerinde bu im bulunan aleti getirir.

Bir adın bir şeyi imlemesi ya da bir şeye verilmesi böyle ya da buna aşağı yukarı benzer bir tarzda olur.—Felsefe yaparken kendimize şunu söylemek genellikle yararlı sonuçlar verecektin Bir şeyi adlandırmak, o şeyin üzerine ad yazılı bir etiket yapıştırmaya benzer.

16. A'nın B'ye gösterdiği renk örnekleri ne olacak peki?—Bunlar da mı dile dahil? Bu bize kalmış bir şey. Sözcük diline dahil değillen ama birine "bana 'bana' de" dediğimde, ikinci "bana"yı da tümceden sayarsın. Halbuki bu sözcüğün burada oynadığı rol (8)in dil-oyunundaki renk örneklerininkine tıpatıp benzer; yani, karşımızdakinin söylemesi gereken şeyin bir örneğidir.

Örnekleri dilin aletlerinden saymak, tutulabilecek en doğal ve en az karışıklık çıkarabilecek yoldur.

((“Bu tümce" dönüşlü zamiri hakkındaki değini.))*

17. Şunu söylememiz olanaklı olacaktın (8)deki dilde çeşitli sözcük türleri vardır. Çünkü "plaka" ve "küp" sözcüklerinin işlevleri, "plaka" ve "d" sözcüklerininkinden daha yakındır birbirine. Ancak, sözcükleri türlerine göre nasıl gruptayacnğımız

sınıflamamızın amacına bağlıdır—bir de eğilimimize.

* Wittgenstcin'm kastettiğinin "Giritli yalancı" paradoksunun bir çeşitlemesi olarak görülebilecek "Bu tümce yanlıştır" ifadesi olduğu düşünülüyor (bkz. Zerre/ $691, Phitosaphische Bemerkungen, s. 207).—çn.

Aletlerin türlerine göre sınıflanmasında esas alınabilecek farklı bakış açılarını düşün. Ya da satranç taşlarının sınıflanmasında.

.

18. (2) ve (8)deki dillerin yalnızca emirlerden oluşması seni rahatsız etmesin. Eğer bu nedenle tam olmadıklarını söylemek istiyorsan, kendine bizim dilimizin tam olup olmadığını bir sor;—kimyanın sembolizmi ve sonsuz küçüklükler matematiğinin notasyonu bünyesine katılmazdan önce tam olup olmadığını; çünkü bunlar, deyim yerindeyse, dilimizin varoşlarıdır. (Kaç ev ya da cadde gerekir bir şehrin şehir olmaya başlaması için?) Dilimiz eski bir şehir olarak görülebilin Dar geçitler ve alanlardan, eski ve yeni evlerden, farklı dönemlerden eklentiler taşıyan evlerden oluşan bir labirent; çevresinde de düz ve düzenli caddeleri ve tek tip evleriyle pek çok yeni banliyö.

19. Yalnızca muharebelerdeki emir ve duyurulardan oluşan bir dil tasavvur edebiliriz kolayca.—Ya da yalnızca sorulardan ve evet-hayır ifadelerinden oluşan bir dil. Ve sayısız başka diller. Bir dil tasavvur etmek, bir yaşam biçimi tasavvur etmek demektir.

Peki ama, (2) örneğindeki "Plaka!" seslenişi tümce midir, sözcük mü?—Eğer bir sözcükse, bizim günlük dilimizdeki eşsesli sözcükle aynı karşılığa sahip olmadığı açıktır, çünkü (2)de bir sesleniştir. Yok eğer bir tümceyse, o zaman da bizim dilimizdeki "Plaka!" eksiltili tümcesi değildir. İlk soruyu ele alacak olursak: "Plaka! "ya hem bir sözcük, hem de bir tümce diyebilirsin; belki de (tıpkı dejenere hiperbol dendiği gibi) bir 'dejenere tümce' demek uygun olabilin bu da aslında bizim 'eksiltili' tümcemizdir işte.— Buysa sadece "Bana bir plaka getir!" tümcesinin kısaltılmış biçimidir ve (2) örneğinde de bu tümce yoktur işte.— Peki ama, neden tam tersine, "Bana bir plaka getir!" tümcesine "Plaka!" tümcesinin uzatılmışı diyemeyeyim?—Çünkü "Plaka!" diye seslenen biri aslında "Bana bir plaka getir! "i kasteder.—Ama şunu, yani bunu kastetmeyi nasıl becerirsin "Plaka" dediğin anda? Kısaltılmamış tümceyi mi söylersin içinden? Ayrıca, birinin "Plaka!" seslenişiyle ne kastettiğini söyleyebilmek için neden bu ifadeyi bir başka ifadeye çevirmek zorunda olayım? Ve eğer bunlar aynı şeye karşılık düşüyorsa—neden "'Plaka!' dediğinde 'Plakal'yı kasteder" diyemeyeyim? Ya da: Eğer "Bana plakayı getir"i kastedebiliyorsan, neden "Plaka!"yı kastedemeyesin? Ama "Plaka!" diye seslendiğimde istediğim şu: Bana bir plaka getirmeli! Şüphesiz, ama 'bunu istemek', herhangi bir biçimde, söylediğinden farklı bir tümceyi düşünmenden mi oluşur?—

20. Ama şimdi, "Bana bir plaka getir!" diyen biri bu ifadeyi "Plaka!" şeklindeki tek sözcüğe denk düşen uzun bir sözcük olarak kastedebilirmiş gibi bir görünüm ortaya çıktı.—Yani bu ifade kimi zaman bir, kimi zamansa dört sözcük olarak kastedilebilir mi? Peki genelde
nasıl kastedilir? Sanırım şöyle deme eğilimi göstereceğiz: Bu tümceyi, "Bana bir plaka uzat", "Ona bir plaka getir", "İki plaka getir" vb. gibi tümcelerle, yani emrimizin sözcüklerini başka bağlantılar içerisinde içeren tümcelere karşıt olarak kullandığımızda

dört sözcüklü bir tümce olarak kastederiz. Ama bir tümceyi diğerlerine karşıt olarak kullanmak nasıl olur? Bu sırada aklımızdan diğer tümceler mi geçer? Hepsi mi? Tümceyi söylediğimiz anda mı, daha önce mi, daha sonra mı?—Hayır! Her ne kadar böyle bir açıklama biraz aklımızı çeliyorsa da, bu noktada yanlış bir yola girmiş olduğumuzu görmek için bir an durup gerçekte neler olup bittiğini düşünmemiz yeterlidir. Bu emri diğer tümcelere karşıt olarak kullandığımızı söylüyoruz, çünkü bizim dilimiz bu diğer tümcelere olanak tanıyor. Dilimizi bilmeyen biri, bir yabancı, birinin "Bana bir plaka getir!" emrini verdiğini pek çok kez işitip, bu ses dizisinin bütününün tek bir sözcük olduğunu ve yaklaşık olarak kendi dilindeki "yapıtaşı" sözcüğüne denk düştüğünü düşünebilir. Kendisi bu emri verecek olsa, telaffuzu muhtemelen farklı olacaktı ve biz de şöyle diyecektik: Telaffuzu garip, çünkü emri tek bir sözcük olarak görüyor. Peki ama, bunu telaffuz ettiğinde içinden de başka birşey,—tümceyi tek bir sözcük olarak kavrıyor oluşu gerçeğine denk düşen bir şey—geçmez mi? İçinden aynı şey de geçebilir, başka bir şey de. Böyle bir emir verdiğinde senin içinden ne geçer? Emri telaffuz ettiğin anda bunun dört sözcükten oluştuğunun bilincinde misindir? Tabii ki sen—içinde şu diğer tümcelerin de yer aldığı—bu dile hâkimsin; ama bu h&kim oluş tümceyi telaffuz ettiğin anda 'gerçekleşen' bir şey midir?—Zaten kabul etmiştim ya: Yabancı, farklı olarak kavradığı tümceyi muhtemelen farklı telaffuz edecektir; ama hatalı kavrayış dediğimiz şeyin, emrin telaffuzuna eşlik eden bir şeyden kaynaklanması şart değildir.

Tümce, telaffuzumuz sırasında kastettiğimiz bir şeyi dışarıda bıraktığı için değil,—gramerimizin belirli bir modeli ile karşılaştırıldığında—kısaltılmış olduğu için 'eksiltili'dir. Tabii bu noktada şöyle bir itirazla karşılaşılabilir "Kısaltılmış ve kısaltılmamış tümcelerin aynı anlama sahip olduklarını kabul ediyorsun demek.—Peki hangi anlamdır bu? Bu anlamın sözel bir ifadesi yok mudur?" Ama tümcelerin anlamlarının aynı olması kullanımlarının aynı olmasından oluşmaz mı?— (Rusça'da "taş kırmızıdır" yerine, "taş kırmızı" denir, anlamda koşacın eksikliğini mi duyarlar, yoksa koşacı düşünme ile mi eklerler?)

21. A'nın sorusu üzerine B'nin, bir yığındaki plakaların ya da küplerin sayısını, ya da falanca köşede yığılı yapı taşlarının renk ve şekillerini duyurduğu bir dil-oyunu düşün.—Böyle bir duyuru şöyle olabi

lir: "Beş plaka." "Beş plaka" duyurusu ya da iddiası ile "Beş plaka!" emri arasındaki fark nedir peki?—Bu sözlerin telaffuzunun dil-oyununda oynadığı roldür. Ama tabii ki telaffuz edilme tonları, mimikler ve diğer pek çok şey de başka türlü olacaktır. Yine de—emirler ve duyurular çok çeşitli ses tonları ve çok çeşitli mimiklerle dile getirilebileceğinden—ses tonunun aynı kaldığını ve aradaki farkın yalnızca uygulamada olduğunu da düşünebiliriz. (Tabii, "iddia" ve "emir" sözcüklerini bir tümcenin gramer yapısını ya da vurgulanışını imlemek için de kullanabiliriz; tıpkı, "Hava bugün ne güzel, değil mi?" ifadesine, aslında bir iddia olarak kullanılmasına karşın bir soru dememiz gibi.) Bütün iddiaların retorik soru biçimi ve tonunda olduğu ya da her emrin "... yapmak ister miydin?" sorusu biçimini taşıdığı bir dil düşünebiliriz. O zaman belki de şöyle denebilirdi: "Söylediği şey soru biçiminde, ama aslında bir emir"—yani dilin pratiğinde bir emir işlevine sahip. (Benzer şekilde, "Şunu yapacaksın" ifadesi de, bir kehanet olarak değil, bir emir olarak dile getirilir. Biri ya da diğeri olmasını sağlayan nedir?)

22.Frege'nin, her iddianın içinde, iddia edilen şey olan bir varsayımın bulunduğu şeklindeki görüşü aslında, dilimizde var olan, her iddia tümcesini, "tddia ediliyor ki durum böyle böyledir" biçiminde yazabilme olanağına, dayanır.*—Ama "Ki durum böyle böyledir" bizim dilimizde bir tümce değildir—dil-oyununda bir hamle değildir henüz.

"İddia ediliyor ki ..." yerine, "İddia ediliyor durum böyle böyledir" yazdığımdaysa da "İddia ediliyor" sözcükleri tamamen gereksizdir.

Her iddiayı, ardından olumlu yanıt gelen bir soru biçiminde de yazabilirdik gayet güzel bir şekilde; örneğin: "Yağmur yağıyor mu? Evet!" Bu her iddianın içinde bir soru bulunduğunu mu göstermiş olacaktı?

Örneğin soru işaretine karşıt olarak; veya bir iddiayı bir kurmacadan ya da varsayımdan ayırt etmek için bir iddia imi kullanmaya hakkımız olabilir. Hatalı olan sadece, iddianın kafada tartma ve iddia etme (doğruluk değerinin ya da benzeri bir şeyin katılması)'gibi iki edimden oluştuğunu ve bizim de bunları, yaklaşık olarak notalardan şarkı okumaya benzer bir şekilde, tümcenin imleri uyarınca gerçekleştirdiğimizi söylemektir. Notalardan şarkı okumak, yazılı bir tümceyi yüksek sesle ya da içimizden okuma ile karşılaştırılabilir tabii, ama okunan tümceyi 'kastetme' (düşünme) ile değil.

Frege'nin iddia imi, tümce başlangıcım vurgular. Yani noktanınkine benzer bir işlevi vardır. Birleşik tümcenin bütününü, birleşik tümce içindeki tümceden ayırt eder. Birinin "yağmur yağıyor" dediğini işit

• Frege, G., özellikle Der Gedanke ve Funktion und Begriff.—ç.n.

mişsem ama birleşik tümcenin başını mı, sonunu mu işittiğimi bilmiyorsam, bu tümce benim için bir anlaşma aracı değildir henüz.

23.Peki ama kaç tür tümce vardır? Diyelim ki iddia, soru ve emir mi?—Böyle sayısız tür vardır: "İmler", "sözcükler" ve "tümceler" dediğimiz şeylerin hepsinin sayısız çeşitte kullanım türleri vardır. Ve bu çeşitlilik sabit, baştan bir kereliğine verilmiş bir şey değildir; tersine, yeni dil tipleri, yeni dil-oyunları diyebileceğimiz şeyler ortaya çıkarken diğerleri eskir ve unutulur. (Bunun kabaca bir resmini matematikteki dönüşümlerde görebiliriz.)

"Dil-oyunu" deyimi burada, dilin konuşulmasının bir etkinliğin ya da bir yaşam biçiminin bir parçası olduğunu belirgin kılmalıdır.

Dil-oyunlarının çeşitliliğini aşağıda verilmiş olanlarda ve başka örneklerde bir gözden geçir:

Emretmek ve emir uyarınca eylemde bulunmak—
Bir nesnenin görünüşünü ya da boyutlarını betimlemek—
Betime (çizime) dayanarak bir nesne üretmek—
Bir olayı bildirmek—
Bir olay hakkında tahminler yürütmek—
Bir hipotez ortaya atmak ve bunu sınamak—
Bir deneyin sonuçlarını tablo ve çizelgelerle sergilemek—
Bir öykü uydurmak; bunu okumak—
Tiyatro oyunu oynamak—
Tekerleme söylemek—
Bilmece yanıtlamak—
Şaka yapmak; fıkra anlatmak Uygulamalı aritmetik problemi çözmek—

Bir dilden diğerine çeviri yapmak—
Rica etmek, teşekkür etmek, sövmek, selamlamak, dua etmek.
—Dilin aletlerinin ve bunların kullanım tarzlarının çeşitliliğini, sözcük ve tümce türlerinin çeşitliliğini, mantıkçıların dilin yapısı üzerine söylemiş olduklarıyla karşılaştırmak ilginçtir. (Tabii Tractatus LogicoPhilasophicus'un yazarı da dahil bunlara.)

Belli bir dövüş pozisyonu almış bir boksörü temsil eden bir resim düşünelim. Bu resim birine nasıl duracağını, nasıl pozisyon alması gerektiğini iletmek için kullanılabilir, ya da nasıl pozisyon almaması gerektiğini. ya da belli birinin falanca yerde nasıl durmuş olduğunu; ya da vs. vs. Bu resme (kimya diliyle söyleyecek olursak) tümce-kökü denebilir. Prege de "varsayım"! böyle düşünmüş olmalı.

24. Dil-oyunlarının çeşitliliğini göz önünde bulundurmayan biri şuna benzer sorular sorma eğilimi gösterecektin "Soru nedir?"—Falanca falancayı bilmediğimin saptanışı mı, yoksa karşımdakinin bana .... demesini istediğimin saptanışı mı? Yoksa emin olmamışlık şeklindeki ruhsal halimin bir betimi mi?—Peki "İmdat!" çığlığı böyle bir betim midir?

Ne kadar farklı türden.şeylere "betim" denebileceğini bir düşün: Bir cismin konumunun koordinatları aracılığıyla betimi; bir yüz ifadesinin betimi; bir temas duyumunun betimi; bir ruh halinin betimi.

Tabii ki alışılmış soru biçimi yerine saptama ya da betim biçimleri konabilin ".... olup olmadığını bilmek istiyorum" ya da ".... olup olmadığından şüphe ediyorum"—ama böylelikle farklı dil-oyunları birbirine yaklaştırılmış olmaz.

Böyle biçim dönüştürme olanaklarının, örneğin tüm iddia tümcelerinin "Sanırım" ya da "İnanıyorum ki" kaydıyla başlayan tümcelere (yani, adeta benim iç yaşamımın betimlerine) dönüştürülebilmesi olanağının önemi başka bir yerde daha açık olarak ortaya çıkacaktır. (Tekbencilik.)

25. Kimi zaman, hayvanların zihinsel yetileri olmadığından ötürü konuşmadıkları söylenir. Bu da, "düşünmezler, o yüzden de konuşmazlar" demektir. Ama: konuşmazlar işte. Ya da daha doğrusu: dili—en ilkel biçimlerini bir yana bırakacak olursak—kullanmazlar. Emir vermek, sormak, anlatmak, çene çalmak tıpkı yürümek, yemek içmek, oyun oynamak gibi doğal tarihimize dahildir.

26. Dilin öğrenilmesinin nesneleri adlandırmaktan ibaret olduğu düşünülür. Yani: İnsanları, biçimleri, renkleri, ağrıları, ruh hallerini, sayıları, vs. Söylemiş olduğumuz gibi—adlandırmak bir şeye etiket yapıştırmaya benzer. Buna, bir sözcüğü kullanmaya Hazırlık denebilir. Ama ne içindir bu hazırlık?

27. "Şeyleri adlandırır ve böylece de haklarında konuşabiliriz. Konuşmada onlarla ilişki kurabiliriz."—Sanki sonradan ne yapacağımız adlandırma edimiyle başları veriliymiş gibi. Sanki "şeylerden konuşmak" diye tek bir şey varmış gibi. Hem de tümcelerimizle çeşit çeşit şey yaparken. Salt ünlemleri bir düşünelim. Birinden tümüyle farklı işlevleriyle.
Su!

Kaç!
Ah!
İmdat!
Güzel!
Hayır!
Bu sözcüklere hâlâ "nesnelerin adlandırılışları" deme eğiliminde misin?

(2) ve (8)deki dillerde bir şeye ne ad verilmiş olduğu sorusu yoktu. Buna, ve onun bağlaşığı olan işaret-ederek-açıklamaya, kendi başına bir dil-oyunu diyebiliriz. Bu da aslında şu demektir: "Bunun adı ne?" sorusunu sormaya yönelik olarak yetiştirilmiş, eğitilmişizdir—bu soru üzerine adlandırma gelir. Ayrıca bir şeye ad bulmak diye bir dil-oyunu daha vardır. Yani, "Bunun adı...." deyip artık yeni adı kullanmak, (örneğin çocuklar bebeklerini böyle adlandırır ve sonra da onlar hakkında ve onlarla konuşurlar. Bu bağlamda kişi adının, o şahsı çağırırkenki kullanımının ne denli kendine özgü olduğunu bir düşün!)

28. Bir kişi adı, bir rengin, maddenin, yönün adı, bir sayı sıfatı, vs. işaret ederek tanımlanabilir. İki sayısının—iki fındığı göstererek—"Buna 'iki' denir" şeklindeki tanımı tamamıyla sağındır.—Ama iki nasıl olur da bu şekilde tanımlanabilir? Kendisine tanımı yaptığımız kişi "iki" ile neyi adlandırmak istediğimizi bilmiyordur ki; "iki" dediğin şeyin bu fındık kümesi olduğunu varsayacaktır!—Bunu varsayabilir; ama belki de varsaymaz. Tam tersine, bu fındık kümesine bir ad vermek istediğimde, yanlışlıkla bunu bir sayı adı olarak anlayabilir. Aynı şekilde bir kişi adını işaret ederek açıkladığımda, bunu bir renk, ırk ve hatta bir yön adı olarak bile kavrayabilir. Bu da, işaret-ederek-tanimlama, her durumda şu ya da bu şekilde yorumlanabilir demektir.

29. Belki de şöyle denir: iki, sadece şöyle işaret ederek tanımlanabilin "Bu sayıya 'iki' denir." Çünkü "sayı" sözcüğü burada, sözcüğü dilde, gramerde, yerleştirdiğimiz yeri gösterir. Ancak bu da, bu işaret-ede- rek-tanımlamanın anlaşılabilmesi için, "sayı" sözcüğünün açıklanmış

"Kırmızı" sözcüğünü açıklamak için kırmızı olmayan bir şeye işaret edebilir miyiz? Bu, dilimizi pek bilmeyen birine "mütevazı" sözcüğünü açıklamak için kibirli birini göstererek "Bu adam mütevazı değir demeye benzer. Böyle bir açıklama tarzına çok anlamlı olduğu savıyla karşı çıkılamaz. Her açıklama yanlış anlaşılabilir.

Ama şunu pekâlâ sorabiliriz: Buna hâlâ "açıklama" demek durumunda mıyız?—Çünkü bu, öğrencide aynı etkiye, aynı pratik sonuçlara yol açacak bile olsa, hesaplamada oynadığı rol, "kırmızı" sözcüğünün "işaret-ederek-açıklanması" diyegeidiğimiz şeyinkinden farklıdır
.olması gerekir demektir.—Tanımdaki "sayı" sözcüğü gerçekten de bu yeri; sözcüğü yerleştirdiğimiz konumu gösterir. Ve "Bu renge falanca denir", "Bu uzunluğa falanca denir", vs. diyerek yanlış anlamaları önleyebiliriz. Bu, yanlış anlamalar bazen böyle önlenir demektir. Ama "renk" ya da "uzunluk" sözcüğü yalnızca bir şekilde mi kavranır?—Eh, tabii ki bunları açıklamamız gerekir.—Yani başka sözcükler aracılığıyla açıklamamız! Peki, ya bu zincirin son halkasını oluşturan açıklama? ("'Son' açıklama yoktur" deme. Bu, "Bu caddede son ev yoktur; her zaman için yeni bir tane eklenebilir" demeye benzer.)

İki'nin işaret-ederek-tanımlanmasında "sayı" sözcüğüne gerek olup olmadığı, karşımdakinin, bu sözcüğü içermemesi durumunda, tanımlamayı istediğimden başka türlü kavrayıp kavramayacağına bağlıdır. Bu da tanımın hangi koşullar altında ve kime yapıldığına bağlıdır.

Karşımdakinin açıklamayı nasıl 'kavradığı' da açıklanan sözcüğü nasıl kullandığında gösterir kendini.

30. O halde şöyle denebilir: İşaret-ederek-tanımlama sözcüğün kullanımını—karşılığını—eğer sözcüğün aslında dilde nasıl bir rol oynayacağı zaten açıksa, açıklar. Yani, eğer birinin bana bir renk sözcüğünü açıklamak istediğini biliyorsam, "Buna 'sepya' denir" şeklindeki işaret- ederek-açıklama, sözcüğü anlamamı sağlayacaktır.—Ve bunu söyleyebilmek için "bilmek" ya da "açık olmak" sözcüklerine türlü çeşitli soruların takıldığım unutmamamız gerekir.

Bir şeye ne ad verilmiş olduğunu sorabilmek için zaten bir şeyler biliyor (ya da yapabiliyor) olmak gerekir. Ama neyi biliyor olmak?

31. Birine satrançtaki şahı gösterip, "Bu şahtır" dediğimizde, bu taşın kullanımını açıklamış olmayız—ola ki karşımızdaki oyunun kurallarını, şu son nokta haricinde bilmektedir Şahın biçiminin nasıl olduğu. Oyunun kurallarını, kendisine bir kez olsun gerçek bir satranç taşı gösterilmeksizin öğrenmiş olduğunu düşünebiliriz. Burada taşın biçimi, sözcüğün tınısına ya da şekline denk düşer.

Ama birinin, oyunu, kurallarını hiç öğrenmeden ya da hiç formüle etmeden öğrenmiş olduğunu da düşünebiliriz, önceleri, diyelim ki izleyerek oldukça basit taş oyunlarım öğrenmiş ve giderek daha karmaşık olanlara geçmiş olabilir. Böyle birine de, örneğin alışık olmadığı biçimlerden oluşan bir satranç takımım gösterirken "Bu şahtır" açıklamasını yapabiliriz. Burada da bu açıklamanın taşın kullanımını öğretmesinin tek nedeni, deyim yerindeyse, yerleştirildiği yerin önceden hazır oluşudur. Ya da: Ancak yerin önceden hazır olması durumunda açıklamanın kullanımı öğrettiğini söyleyeceğiz. Ve bunun burada böyle olma
sı, açıklamayı yaptığımız kişinin kuralları önceden biliyor olmasından değil, bir başka anlamda zaten bir oyuna hâkim olmasından ötürüdür.

Bir de şu duruma bak: Birine satrancı açıklayacağım; işe, bir taş göstererek başlıyorum: "Bu şahtır. Falanca hamleleri yapabilir, vs., vs."—Bu durumda şöyle diyeceğiz: "Bu şahtır" (ya da "Buna 'şah' denir") sözleri, yalnızca öğrencinin 'bir taşın ne olduğunu biliyor' olması durumunda bir sözcük açıklamasıdır. Yani, diyelim ki önceden başka oyunlar oynamışsa ya da başkalarının oynayışlarını—ve benzerlerini— 'anlayarak' izlemişse. Ayrıca, ancak bu durumda, oyunu öğrenirken "Buna—yani bu taşa—ne denir?" sorusunu yerinde sorabilecektir.

Şöyle diyebiliriz: Bir şeye ne ad verilmiş olduğunu, bununla ne yapacağını zaten bilen biri anlamlı olarak sorabilir yalnızca.

Kendisine soru sorulan kişinin "Nasıl adlandırılacağını kendin belirle" dediğini de düşünebiliriz—bu durumda her şeyi soruyu soranın üstlenmesi gerekecektir.

32. Yabancı bir ülkeye gelen biri yerlilerin dilini kimi zaman kendisine yapılan işaret-ederek-açıklamalardan öğrenecektir, ve sıklıkla da bu açıklamaların yorumlarını tahmin etmek zorunda kalacaktır, bazen doğru, bazen yanlış olarak.

Sanırım şimdi şöyle diyebiliriz: Augustinus insan dilinin öğrenilişini, sanki çocuk yabancı bir ülkeye gelmiş de bu ülkenin dilini anlamıyormuş gibi betimler; yani çocuğun zaten bir dili varmış, ama bu, bu dil değilmiş gibi. Ya da, çocuk daha şimdiden düşünebiliyor ama henüz konuşamıyormuş gibi. Ve burada "düşünme", kendi kendine konuşma gibi bir şey demek olacaktır.

33. Peki ama biri şöyle bir itirazda bulunacak olsa: "İnsanın işaret ederek yapılan tanımı anlaması için zaten bir dil-oyununa hâkim olması gerektiği doğru değildir, sadece açıklamayı yapanın neye işaret ettiğini—tabii ki—bilmesi (ya da tahmin etmesi) gerekir! Yani nesnenin, diyelim ki biçimine mi, rengine mi, sayısına mı, vs., vs." Peki, o halde neden oluşur—'biçime işaret etmek', 'renge işaret etmek'? Bir kâğıt parçasına işaret el!—şimdi de biçimine—şimdi rengine—şimdi sayısına (bu garip geliyor insana)!—Peki nasıl yaptın bunları?—Diyeceksin ki gösterirken her seferinde başka bir şey 'kastettin'. Bunun nasıl gerçekleştiğini soracak olsam, dikkatini renge, biçime, vs. yoğunlaştırdığını söyleyeceksin. Ama şimdi bir kez daha soruyorum bunun nasıl gerçekleştiğini.

Tut ki biri bir vazoya işaret edip, "Şu muhteşem maviye bak!—biçimi bir yana bırak—" diyor. Ya da: "Şu muhteşem biçime bak!—ren
ge boş ver." Hiç şüphesiz istenenleri yerine getirirken farklı şeyler yapacaksın. Ama dikkatini renge yöneltirken hep aynı şeyi mi yaparsın? Çeşitli durumlar düşün! Birkaç imada bulunayım:

"Bu mavi şuradakinin aynı mı? Bir fark görüyor musun?"—
Renkleri karıştırıyor ve "Göğün bu mavisini tutturmak zor" diyorsun.
"Hava güzelleşiyor, göğün mavisi görülmeye başladı bile!"
"Bak, şu iki mavi ne kadar farklı etkiler yaratıyor!"
"Şuradaki mavi kitabı görüyor musun? Buraya getiriver."
"Bu mavi sinyal ışığının anlamı..."
"Bu maviye ne denir?—İndigo mu?"

İnsanın dikkatini renge yöneltmesi kimi zaman biçimin kenar çizgilerini eliyle kapamasıyla; ya da bakışını şeyin dış hatlarından kaçırmasıyla; ya da gözlerini nesneye dikip, bu rengi daha önce nerede gördüğünü anımsamaya çalışmasıyla gerçekleşir.

Dikkatimizi biçime yöneltmek içinse kimi zaman kopyasını çizer, kimi zaman rengi net olarak görmemek için, gözlerimizi kısarız, vs.rvs. Demek istediğim, 'dikkatimizi şuna ya da buna yönelttiğimiz* sırada bu ve benzeri şeyler olur. Ancak, birinin dikkatini biçime, renge, vs., vs. yönelttiğini söylememizi sağlayan yalnızca bunlar değildir. Tıpkı satrançtaki bir hamlenin ne yalnızca bir taşı tahta üzerinde şu tarzda ilerletmekten—ne de hamleyi yapanın hamleye eşlik eden düşünce ve duygularından değil, "bir satranç partisi oynamak", "bir satranç problemi çözmek", vb. dediğimiz koşullardan oluşması gibi.

34. Ama tut ki biri şöyle dedi: "Dikkatimi biçime yönelttiğimde hep aynı şeyi

yaparım: Gözlerimle dış hatları izler ve bu sırada şunu hissederim ...." Ve diyelim ki bu kişi, tüm bu yaşadıklarıyla, yuvarlak bir nesneye işaret ederek bir başkasına "Buna 'daire' denir" şeklinde bir işaret-ederek-açıklamada bulunsun karşısındaki kişi, açıklamayı
yapanın biçimi gözleriyle izlediğini görse ve onun hissettiklerini hissetse bile bu açıklamayı yine de başka türlü yorumlayamaz mı? Bu, şu demektir: Bu 'yorum', açıklanan sözcüğü nasıl kullandığından da oluşabilir, örneğin, "Bir daire göster!" emrini aldığında neye işaret ettiğinden.—Çünkü ne "açıklamayı falanca şekilde kastetmek", ne de "açıklamayı falanca şekilde yorumlamak" ifadeleri, açıklamanın yapılışına ve işitilişine eşlik eden bir süreci imler.

35. Hiç şüphesiz, diyelim ki biçime işaret etmeye ilişkin "karakteristik yaşantılar" diyebileceğimiz şeyler vardır, örneğin, işaret ederken parmakla ya da bakışla dış hatların üzerinden geçmek.—Ama bu durumların hepsinde bunun gerçekleşmesi ne kadar olmayacak bir şey
se, 'biçimi kastettiğim' durumların hepsinde başka herhangi bir karakteristik sürecin gerçekleşmesi de o kadar olmayacak bir şeydir.—Ama böyle bir şey bütün durumlarda tekrarlanıyor olsaydı bile, "Renge değil, biçime işaret etti" deyip diyemeyeceğimiz, koşullara—yani işaret etmeden önce ve sonra olup bitenlere—bağlı olurdu.

Çünkü "biçime işaret etmek", "biçimi kastetmek", vs. sözleri şunlar gibi kullanılmaz: "Bu kitaba işaret etmek" (şuna değil), "iskemleye işaret etmek, masaya değil", vs.—Bir yanda "bu şeye işaret etmek", "şu şeye işaret etmek" sözleriyle, öte yanda "biçime değil renge işaret etmek". "rengi kastetmek", vs., vs. sözlerini öğrenişimizin ne denli farklı olduğunu düşün bir.

Şöylemiş olduğum gibi, belli durumlarda, özellikle de 'biçime' ya da 'sayıya' işaret etmede, işaret etmenin karakteristik yaşantıları ve türleri vardır—'karakteristik'tirler çünkü biçim ya da sayının 'kastedildiği' durumlarda sıklıkla (her zaman değil) tekrarlanırlar. Ama bir oyun taşına, oyun taşı olarak işaret edilmesine ait karakteristik bir yaşantı biliyor musun? Yine de şunu şöyleyebiliriz: "Kastettiğim, bu oyun taşına 'şah' dendiği, işaret ettiğim şu belirli tahta parçasına değil." (Tanımak, arzu etmek, anımsamak, vs.)

36.Burada, benzer binlerce durumda yaptığımız bir şeyi yaparız: Biçime (diyelim ki renge karşıt olarak) işaret etmek dediğimiz bir bedensel eylem belirlemediğimiz için, bu sözlere zihinsel, tinsel bir etkinliğin denk düştüğünü söyleriz.

Dilimizin, bir bedenle karşılaşacağımızı ummamıza yol açtığı yerde bir beden yoksa, orada bir tin bulunduğunu söyleriz.

"Bu mavidir" sözlerini bir seferinde işaret edilen nesne hakkında bir beyan—bir seferinde de "mavi" sözcüğünün açıklaması olarak kastetmek nasıl gerçekleşir? İkincisinde aslında "Buna 'mavi' denir"i kastederi!—Yani bir seferinde “...dir"i "denir" ve mavi sözcüğünü de "'mavi'" olarak, öteki seferde de "...dir"i gerçekten "...dir" olarak kastedebilir miyiz?

Birinin tutup da ileti olarak kastedilmiş bir şeyden sözcüğün açıklamasını çıkarması da olasıdır. [Kenar notu: Burada vahim bir batıl inanç gizlidir.)

"Bububu" sözcüğüyle "Yağmur yağmazsa dolaşmaya çıkacağım"ı kastedebilir miyim?—Yalnızca dilde bir şeyle bir şeyi kastedebilirim. Bu da açıkça gösterir ki, "kastetme"nin grameri, "bir şey imgelemek" vb.nin gramerine benzemez.

37. Ad ile adlandırılan arasındaki ilişki nedir?—Ntdir sahiden? (2)deki dil-oyununa bak, ya da bir başkasına! Orada bu ilişkinin neden oluşabileceği görülüyor. Bu ilişki, pek çok başka şeyin yanı sıra,, adı işitmenin adlandırılmış olanın resmini kafamızda canlandırmamıza yol açmasından oluşabilir; ayrıca, başka şeylerin yanı sıra, adın adlandırılmış olanın üzerinde yazılı olmasından ya da ona işaret edilirken telaffuz edilmesinden de oluşabilir.

38. Ama, örneğin (8)deki dil-oyunundaki "bu" sözcüğü, ya da "şuna... denir" şeklindeki işaret-ederek-açıklamadaki "şu" sözcüğü neyi adlandırır?—Eğer kafa karışıklığı yaratmak istemiyorsak en iyisi bu sözcüklerin bir şeyi adlandırdığım söylememektir.—Ve gariptir ki bir seferinde, "bu" sözcüğünün asıl ad olduğu, yani "ad" dediğimiz diğer şeylerin tümünün yalnızca kesin olmayan, yaklaşık bir anlamda ad oldukları söylenmiştir.*

Bu garip kavrayış, dilimizin mantığını yüceltme diyebileceğimiz bir eğilimden kaynaklanır. Buna verilecek asıl yanıt şudur: "Ad" dediğimiz şeyler çok çeşitlidir, "ad" sözcüğü, bir sözcüğün çok çeşitli, birbiriyle çok çeşitli biçimlerde akraba kullanım türlerini niteler—ama bu kullanım türleri arasında "bu" sözcüğününki yoktur.

Sık sık, örneğin işaret-ederek-tanımlamada, adlandırılan şeye işaret ederek adını telaffuz ettiğimiz pekâlâ doğrudur. Ve aynı şekilde, örneğin işaret-ederek-tanımlamada, bir şeye işaret ederken "bu" sözcüğünü telaffuz ederiz. Ayrıca "bu" sözcüğü ve ad, sıklıkla tümce-bağlamında aynı konumda bulunurlar. Ancak ad için karakteristik olan, tam da "Bu N'dir" (ya da "Buna N denir") şeklindeki işaret eden bir ifadeyle açıklanmasıdır. Ama "Şuna 'bu' denir" ya da "Buna 'bu' denir" şeklinde açıklamalar da yapar mıyız?

Bu, adlandırmanın, deyim yerindeyse karanlık bir süreç olarak kavranmasıyla bağlantılıdır. Adlandırma, bir sözcüğün bir nesneyle garip bir bağlantısı olarak görünür.—Ve böyle garip bir bağlantı, filozofun ad ile adlandırılan arasındaki gerçek ilişkiyi bulup çıkarmak için gözlerini önündeki nesneye dikip bir adı ya da "bu" sözcüğünü sayısız kereler tekrarlaması durumunda gerçekten de kurulur. Çünkü felsefi sorunlar, dil tatile çıktığında boy gösterir. Ve burada, adlandırmanın garip bir ruhsal edim, neredeyse nesnenin vaftizi olduğu sanısına kapılabiliriz. Ve böylece "bu" sözcüğünü de adeta nesneye söyler, ona bu sözcükle hitap ederiz—bu sözcüğün, şüphesiz yalnızca felsefe yaparken ortaya çıkan garip bir kullanımı.

* Russell, B . The Philosophy of Logical Atomism.—ç.n.

39. Peki ama, niye tutup tam da bu sözcüğü ad yapmak isteğine kapılır insan, ad olmadığı ortadayken?—Tam da bu yüzden. Çünkü insan genelde "ad" diye bilinen şeye itiraz etme dürtüsüne kapılır, bu itiraz da şu şekilde ifade edilebilir: ad, aslında basit bir şeyi imlemek zorundadır. Bu da yaklaşık olarak şöyle temellendirilebilir: örneğin "Nothung" alışılagelmiş anlamda bir özel addır.* "Nothung" denen kılıç, belirli bir şekilde birleştirilmiş parçalardan oluşur. Bu parçalar başka bir şekilde birleştirildiğinde

Nothung varolmaz. Ama açıktır ki "Nothung'un keskin bir ağzı var" tümcesinin, Nothung bütün de olsa, parçalanmış da olsa, anlamı vardır. Ama "Nothung" bir nesnenin adıysa, "Nothung" parçalandığında bu nesne artık yok demektir, ve ada. denk düşen bir nesne olmayacağı için, adın da karşılığı olmayacaktır. Ama o zaman "Nothung'un keskin bir yüzü var" tümcesinde karşılığı olmayan bir sözcük bulunacak ve bu yüzden de tümce saçma olacaktır. Halbuki bu tümcenin anlamı vardır; o halde tümceyi oluşturan sözcüklere her zaman bir şey denk düşüyor olmalıdır. O halde, anlamın çözümlenmesinde "Nothung" sözcüğü ontadan kaybolmalı, onun yerine basit şeyleri adlandıran sözcükler geçmelidir. Bu sözcüklere de haklı olarak asıl adlar diyeceğiz.

40. önce bu düşünce akışının ana savını ele alalım: Kendisine denk düşen bir şey yoksa, sözcüğün karşılığı yoktur.—Sözcüğe 'denk düşen' şeyi imlemek için kullanılması durumunda "karşılık" sözcüğünün dile aykırı bir şekilde kullanılıyor olduğunun saptanması önemlidir. Bu, bir adın karşılığını adın taşıyıcısıyla karıştırmak demektir. Bay N. N. öldüğünde, adın taşıyıcısının öldüğü söylenir, karşılığının değil. Böyle söylemek saçma olurdu, çünkü adın karşılığı olması son bulacak olsa. "Bay N. N. öldü" demenin bir anlamı olmazdı.

41. (15)te. (8)deki dile özel adları eklemiştik. Şimdi tut ki "N" adlı alet kırılmış olsun. A bunu bilmiyor ve B'ye "N" imini gösteriyor. Bu imin bir karşılığı var mıdır, yok mudur?—Bu imi görünce B'nin ne yapınası gerekiyor?—Bu konuda hiçbir şey kararlaştırmadık. "Ne yapara/:?" diye sorulabilir. Belki orada çaresiz bir şekilde öylece duracak, belki A'ya kırık parçaları gösterecektir. Burada şöyle denebilir: "N" karşılıksız hale geldi; ve bu ifade, dil-oyunumuzda "N" imi için artık bir kullanım kalmadığını dile getirir (tabii yeni bir kullanım kazandırmamışsak). Ayrıca "N", söz konusu alete hangi nedenle olursa olsun başka bir imlem verilmesi ve "N" iminin dil-oyununda artık kullanıl-

maması durumunda da karşılıksız kalabilir.—Ama B'nin, A kırılmış bir aletin imini gösterdiğinde yanıt olarak kafasını sallamasının kararlaştırılmış olduğunu da düşünebiliriz.—Böylece, diyebiliriz ki "N" emri, bu alet artık varolmasa bile, dil-oyununa dahil edilmiştir ve."N" iminin, taşıyıcısının varoluşu sona ermiş olsa da, karşılığı vardır.

42. Peki ama, hiçbir zaman bir alet için kullanılmamış adların da bir karşılığı var mıdır bu oyunda? Diyelim ki "X" böyle bir im olsun, ve A da B'ye bunu göstersin—tabii ki böyle imler de dil-oyununa dahil edilebilir ve B de, diyelim ki bunlara kafa sallayarak yanıt vermek durumunda olabilir. (Bu, ikisi arasında bir tür şaka olarak düşünülebilir.)

43. "Karşılık" sözcüğünden yararlandığımız durumların—hepsinde olmasa da—büyük bir kısmında, bu sözcüğü şöyle açıklayabiliriz: Bir sözcüğün karşılığı, dildeki kullanımıdır.

Ve bir adın karşılığı da kimi zaman taşıyıcısına işaret edilerek açıklanır.

44. Nothung'un kırılmış olması durumunda bile, "Nothung'un keskin bir ağzı var" tümcesinin anlamı olduğunu söylemiştik. Bu diloyununda adın, taşıyıcısının yokluğunda da kullanılmasından ötürü böyledir bu. Ama adlarla (yani hiç kuşkusuz "ad" diyeceğimiz imlerle) öyle bir oyun düşünebiliriz ki bu adlar yalnızca taşıyıcının varlığında kullanılabilsin; yani yerleri her zaman işaret etme hareketiyle işaret zamiri tarafından

doldurulabilir olsun.

45. İşaret eden "bu" hiçbir zaman taşıyıcısız olamaz. Şöyle denebilir. "Bir bu olduğu sürece, 'bu' sözcüğünün de karşılığı vardır, bu basit de olsa, birleşik de."—Ama bu, sözcüğü bir ad yapmaz ki. Tam tersine; çünkü adlar işaret etme hareketiyle kullanılmaz, bu hareket aracılığıyla açıklanırlar sadece.

46. Adların aslında basit şeyleri imlediği düşüncesinin esası nedir?—

Sokrates ('Theaitetos'&ai): "Yanılmıyorsam pek çok kişiden duydum şunu: Bizim ve diğer her şeyin birleşmelerinden oluştuğumuz—deyim yerindeyse—ilk-öğeler açıklanamaz; çünkü kendinde ve kendi için olan her şey yalnızca adlarla imlenebilir, başka bir belirleme olanaklı değildir; ne varoldukları, ne de varolmadıkları şeklinde.... Ama kendinde ve kendisi için olan .... başka hiçbir belirleme olmaksızın adlandırılmalıdır. Ama böylelikle herhangi bir ilk-öğeden açıklayıcı tarzda söz etmek olanaksızlaşır, çünkü bu öğe için salt adlandırmadan başka hiçbir şey yoktur, yalnızca adı vardır işte. Ama nasıl ki bu ilk-öğelerin
birleşmesiyle oluşan şey girift örgülü bir yapı ise, adları da bu girift örgü içerisinde açıklayıcı söz olmuştur, çünkü bunun da özü adların girift örgüsüdür."

Russell'ın 'individuals'ı ve benim 'nesneler'im (‘Tractatus Logico- Philosophicus) de böyle ilk-öğelerdi.'

47. Birleşmeleriyle gerçekliği meydana getiren basit olıışturucu- parçaiar nelerdir?—Koltuğun basit oluşturucu-parçaları nelerdir?—Bir oraya getirilerek koltuğu oluşturmuş olan tahta parçaları mı? Yoksa moleküller ya da atomlar mı?—"Basit", birleşik olmayan demektir. Ve burada asıl soru şudur Hangi anlamda 'birleşik'? 'Koltuğun mutlak anlamda basit oluşturucu-parçalarından bahsetmenin hiçbir anlamı yoktur.

Ya da: Bu ağacın, bu koltuğun bendeki görsel imgesi parçalardan mı oluşur? Ve bunun basit oluşturucu-parçaları nelerdir? Çok-renklilik bir- leşikliğin bir türüdür; bir başkası, örneğin düz bölümlerden oluşmuş kırık bir dış hattır. Bir eğrinin de çıkan ve inen dalların birleşimi olduğu söylenebilir.

Birine, başka hiçbir açıklama yapmaksızın, "Şimdi karşımda gördüğüm şey birleşiktir," dediğimde, o da bana haklı olarak "'Birleşik'le ne kastediyorsun? Bu pek çok şey demek olabilir!" diyecektir—"Gördüğün şey birleşik mi?" sorusu, birleşik olmanın hangi türünün—yani bu sözcüğün hangi özel kullanımının—söz konusu olduğu önceden saptanmışsa pekâlâ anlamlıdır. Bir ağacın görsel imgesine, yalnızca gövdenin değil dalların da görülmesi halinde "birleşik" deneceği saptanmışsa, "Bu ağacın görsel imgesi basit midir, birleşik mi?" ve "Bunun basit oluşturucu-parçaları hangileridir?" sorularının açık bir anlamı— açık bir kullanımı—vardır. Ve tabii ki ikinci sorunun yanıtı "dallar" de-ğil (bu, "buradaki 'basit oluşturucu-parçalar'a ne denir? şeklindeki gramer sorusunun yanıtı olurdu) tek tek her dalın betimidir.

Ama örneğin bir satranç tahtası açıkça ve mutlak olarak birleşik değil midir?—Herhalde 32 siyah ve 32 beyaz kareden oluşan birleşimi düşünüyorsun) Ama bunun örneğin karelerden oluşan bir ağ şemasıyla siyah ve beyaz renklerinin birleşiminden oluştuğunu da söyleyemez miyiz? Ve burada bu kadar farklı bakış tarzları varsa hâlâ satranç tahtasının mutlak olarak birleşik' olduğunu söylemeye kalkacak mısın?—

"Bu nesne birleşik midir?" sorusunu belirli bir oyunun dışında sormak belli tümcelerdeki fiillerin etkin mi edilgin mi olduğunu bulması gere ken bir çocuğun "uyumak" fiilinin etkin bir şeye mi edilgin bir şeye m karşılık düştüğü konusunda kafa patlatmasına benzer.

"Birleşik" (ve böylece de "basit") sözcüğünden sayısız derecede çe şitli, birbirleriyle çeşitli tarzda akrabalıklar gösteren şekillerde yararla nırız. (Satranç tahtası üzerindeki bir karenin rengi basit midir, yoksa sai beyaz ve saf sarıdan mı oluşur? Peki beyaz basit midir, yoksa gökkuşağının renklerinden mi oluşur?—2 cm.lik bu doğru parçası basit midiı yoksa herbiri 1 cm.lik iki parçadan mı oluşur? Ama neden 3 cm. uzunluğundaki bir çizgiyle ters yöndeki 1 cm.lik bir çizgiden değil?)

"Bu ağacın görsel imgesi birleşik midir, oluşturucu-parçaları hangileridir?" şeklindeki felsefi somya verilecek doğru yanıt: "Bu, 'birleşik' ten ne anladığına bağlıdır" şeklindedir. (Bu da, doğal olarak, sorunun yanıtlanması değil geri çevrilmesidir.)

48. (2)deki yöntemi Theaitetos'daki sergilemeye uygulayalım. Bunun gerçekten geçerli olduğu bir dil-oyununa bakalım. Bu dil, bir düzlem üzerindeki renkli karelerin bileşimlerini sergilemeye yarıyor olsun. Kareler de satranç tahtasına benzer bir karmaşık oluştursun ve kırmızı, yeşil, beyaz, siyah renkte olsun. Dilin sözcükleri (renklere denk düşecek şekilde) "K", "Y", "B", "S" ve tümce de bu sözcüklerin bir dizisi olsun. Bunlar, karelerin şu sırayla bir araya gelişini betimlesin:

O halde "KKSYYYKBB" tümcesi şu tür bir birleşimi betimler

Burada tümce, kendisine bir öğeler karmaşığının denk düştüğü bir adlar karmaşığıdır. İlk-öğeler de renkli karelerdir. "Ama bunlar basit midir?"—Bu dil-oyununda daha doğal olarak "basit" diyebileceğim başka bir şey bilmiyorum. Ama başka koşullar altında, tek renkli bir kareye, örneğin iki dikdörtgenin ya da renk ve biçim öğelerinin birleşiminden

* Sokrates alıntısı Plüton'un Theaitetos adlı diyalogundan (201e-202b).
oluşmuş bir "birleşik" derdim. Ama birleşim kavramı, küçük bir düzlemin daha büyük bir düzlem ile, bundan çıkartılan bir düzlemden oluşan bir 'birleşik' olduğu söylenebilecek şekilde de genişletilebilir. Güçlerin ‘birleşim'ini, bir doğru parçasının dışındaki bir nokta tarafından 'bölünme'sini karşılaştır; bu ifadeler bazı koşullarda küçük olanı büyük olanın birleşiminin, büyük olanı da küçüğün bölünmesinin sonucu olarak kavrama eğiliminde olduğumuzu gösterir.

Ama tümcemizin betimlediği şeklin dört öğeden mi oluştuğunu söylemem gerek, dokuz öğeden mi, bilmiyorum! Peki, bu tümce dört harften mi oluşuyor, dokuz harften mi?—Bunun öğeleri ne: Harf tipleri mi, harfler mi? Ne dersek diyelim bir değil mi?—sadece söz konusu olan durumda yanlış anlamaları önleyebildiğimiz sürece!

49. Bu öğeleri açıklayamıyor (yani betimleyemiyor), yalnızca adlandırabiliyor olmamız ne demektir? Bu, uç bir örnek olarak yalnızca bir kareden oluşan bir karmaşığın betiminin, sadece renkli karenin adı olduğu demek olabilir.

Burada—bu her ne kadar her türden felsefi batıl inanca rahatlıkla yol açarsa da—"K" ya da "S", vb. bir imin, kimi zaman sözcük kimi zaman ise tümce olabileceği söylenebilir. 'Sözcük mü, tümce mi olduğu' ise, telaffuz edildiği ya da yazıldığı duruma bağlıdır, örneğin A, B'ye renkli kareler karmaşıklarım betimlemek durumundaysa ve burada "K" sözcüğünü tek başına kullanırsa, bu sözcüğün bir betim—bir tümce— olduğunu söyleyebiliriz. Ama diyelim ki sözcükleri ve karşılıklarım ezberliyorsa ya da bir başkasına sözcüklerin kullanımlarını öğretiyor ve bu sözcükleri işaret-ederek-öğretim sırasında telaffuz ediyorsa burada bunlara tümce demeyeceğiz. Bu durumda, örneğin "K" sözcüğü bir betim değildir, bununla bir öğe adlandırılır ama bu yüzden bir Öğenin yalnızca adlandırılabileceğini söylemek gariptir! Adlandırma ve betimleme tabii ki aynı düzeyde değildir. Adlandırma betimlemeye bir hazırlıktır. Adlandırma dil-oyununda bir hamle değildir henüz—tıpkı satrançta taşları dizmenin bir hamle olmaması gibi. Şöyle diyebiliriz: Bir şeyi adlandırmakla henüz hiçbir şey yapılmamıştır. Şey, oyunun dışında bir ada bile sahip değildir. Frege'nin. bir sözcüğün yalnızca tümce-bağlamı içinde bir karşılığı olduğunu söylerken kastettiği de buydu.*

50. öğelere ne var-oluş, ne de var-olmayış affedemeyecek olmamız ne demektir?—Şöyle diyebiliriz: "Var-oluş" ya da "var-olmayış" dediklerimizin hepsi, öğeler arasında bağlantıların oluşundan ya da ol

• Frege, G„ Grundlagen der Arithmetık.—ç.n.

mayışından ibaretse, bir öğenin var-oluşundan (var-olmayışından) bahsetmenin bir anlamı yoktur, tıpkı, "tahrip etmek" dediğimiz her şey öğelerin birbirinden ayrılmasından ibaretse, bir öğenin tahrip olmasından bahsetmenin bir anlamı olmaması gibi.

Ama şöyle demeye kalkarız: Bir öğeye var-oluş atfedemeyiz; çünkü eğer var-olmasa, ondan bahsedemez, yani hakkında hiçbir şey söyleyemezdik.—Bununla benzeşen başka bir duruma bakalım bir de! Uzunluğunun ne 1 m. olduğunu ne de 1 m. olmadığını söyleyemeyeceğimiz bir şey vardır, bu da Paris'teki standart metredir.—Ama tabii ki bununla standart metreye garip bir özellik atfetmiş değil, yalnızca metreyle ölçme oyunundaki kendine özgü rolünü belirtmiş oluyoruz.— Benzer şekilde, renklerin örneklerinin de Paris'te saklandığını düşünelim. Açıklamamız şöyle olacaktır: "Sepya", orada hava geçirmez bir fanusta saklanan standart sepyanın rengine denir. O zaman örneğin ne bu renkte olduğunu ne de bu renkte olmadığını söylemenin bir anlamı olacaktır.

Bunu şu şekilde ifade edebiliriz: Bu ömek, dilin, kendisiyle renk beyanlarında bulunduğumuz bir aletidir. Bu oyunda, temsil edilen bir şey değil, bir temsil aracıdır.—Aynı şey (48)de verilen dil-oyunundaki öğe için de geçerlidir, kendisini adlandırmak üzere "K" sözcüğünü telaffuz ettiğimizde: Böylelikle bu şeye dil-oyunumuzda bir rol

vermiş oluruz; attık bir temsil aracıdır. Ve "Eğer var-olmasaydı adı da olamazdı" demek, eğer bu şey olmasaydı oyunumuzda onu kullanamazdık demekten daha fazla ya da daha az bir şey demek olmaz.—Olması gerekli gibi görünen şey dile dahildir. Oyunumuzda bir paradigmadır; kendisiyle karşılaştırma yapılan bir şeydir. Ve bunu saptamak, önemli bir saptama yapmak demek olabilir, ama bu yine de dil-oyunumuza—temsil tarzımıza—ilişkin bir saptamadır.

51. (48)deki dil-oyununu betimlerken karelerin renklerine "K", "S", vs. sözcüklerinin denk düştüğünü söyledim. Afna bu denk düşme neden oluşun bu imlere karelerin belli renklerinin denk düştüğü ne ölçüde söylenebilir? (48)'deki açıklama, bu imlerle dilimizin belli sözcükleri (renk adları) arasında bir bağlantı kurdu yalnızca.—İmlerin kullanımının oyunda farklı bir biçimde, yani paradigmalara işaret edilerek öğretileceği varsayılmıştı. Pekâlâ; ama imlere dilin pratiğinde belli öğelerin denk düştüğünü söylemek ne demektir?—Renkli karelerden oluşan karmaşıkları betimleyen birinin, kırmızı bir karede ”K", siyah bir karede "S", vs. diyeceği mi? Ama betimlemede yanılır ve siyah bir kare gördüğünde yanlışlıkla "K" derse ne olacak bunun hata olmasının kıstası nedir burada?—Ya da "K"nın kırmızı bir kareyi imlemesi.

Bu dili kullanan insanların, "K" imini her kullanışlarında zihinlerinden kırmızı bir kare geçmesinden mi oluşur?

Daha açık görmek için, benzer sayısız durumda olduğu gibi burada da süreçlerin ayrıntılarını göz önüne almalı, olup biteni yakından izlemeliyiz.

52. Farenin, kendiliğinden oluşum yoluyla, gri paçavralar ve tozdan oluşabileceğini varsayma eğilimindeysem, bu gri paçavraları, bir farenin aralarına nasıl saklanabileceği, içlerine nasıl girebileceği, vs. açılarından incelemem yerinde olacaktır. Ama farenin bu şeylerden oluşamayacağı kanaatindeysem, bu inceleme gereksiz hale gelecektir belki de.
Ama felsefede ayrıntıların bu türden bir ele alınışına karşı duran şeyin ne olduğunu anlamayı öğrenmemiz gerekir öncelikle.

53. (48)deki dil-oyunumuzda çeşitli olanaklar, bir imin oyunda falanca renkte bir kareyi adlandırdığını söyleyeceğimiz çeşitli durumlar vardır, örneğin, bu dili kullanan insanlara imlerin kullanımının falanca şekilde öğretilmiş olduğunu bilmemiz durumunda. Ya da şu ime şu öğenin denk düştüğü yazılı olarak, diyelim ki bir çizelge şeklinde, kayda geçirilmişse ve dilin öğretiminde ve kimi tartışmalı durumların karara bağlanmasında bu çizelgeden yararlanılıyorsa.

Ama böyle bir çizelgenin dilin kullanımında bir alet olduğunu da düşünebiliriz. O zaman bir karmaşığın betimlenmesi şu şekilde olacaktır: Karmaşığı betimleyen kişi yanında bir çizelge taşır ve karmaşığın her öğesini bu çizelgede arayıp bulduktan sonra bundan ime geçer (ve karşısındaki de birincinin sözcüklerini bir çizelge aracılığıyla renkli kareler görüntüsüne çevirebilir). Bu çizelgenin burada, diğer durumlarda bellek ve çağrışıma düşen rolü üstlendiği söylenebilir. ("Bana kırmızı bir çiçek getir!" emrini yerine getirirken bir renk çizelgesinden kırmızı rengi arayıp sonra da çizelgede bulmuş olduğumuz renkte bir çiçek getirmeyiz genelde; ama kırmızının belirli bir tonunu seçmek ya da karışımla elde etmek söz konusu olduğunda bir örnekten ya da çizelgeden yararlandığımız olur.)

Böyle bir çizelgeye, dil-oyununun bir kuralının ifadesi diyecek olursak, dil-oyununun kuralı dediğimiz şeye oyunda çok çeşitli roller düşebileceği söylenebilir.

54. Bir oyunun belirli bir kural uyarınca oynandığım ne gibi durumlarda söylediğimizi bir düşünelim!

Kural, oyunda bir ders aracı olabilir, öğrenciye sözlü olarak iletilir ve uygulanışı alıştırmalarla öğretilir.—Ya da oyunun kendisinin bir aletidir.—Ya da: Kurala ne derste ne de oyunun kendisinde başvurulur, ne de bir kural rehberinde kaydına rastlanır. Oyun, başkalarının nasıl oynadığı seyredilerek öğrenilir. Ama oyunun falanca kurallara göre oynandığını söyleriz, çünkü bir izleyici oyunun pratiğinden çıkarabilir bu kuralları—oyundaki eylemlerin kendisine uyduğu bir doğa kanunu gibi. Ama bu durumda izleyici oyuncuların hatasıyla oyunun doğru oynanışını birbirinden nasıl ayırt eder?—Oyuncuların davranışlarında bunu belli edecek belirtiler bulunur. Bir dil sürçmesini düzelten birinin karakteristik davranışlarını düşün. Birinin böyle bir düzeltme yaptığını faik etmemiz, bilmediğimiz bir dil söz konusu olduğunda bile mümkündür.

55. "Dildeki adların imlediği şeyler tahrip edilemez olmalıdır. Çünkü tahrip edilebilir olan her şeyin tahrip edilmiş olduğu durum betimlenebilmelidir. Ve bu betimde sözcükler bulunacaktır, o halde bu sözcüklere denk düşen şeyler de tahrip olmamış olmalıdır, çünkü aksi takdirde sözcüklerin karşılığı olmazdı." Bindiğim dalı kesmemem gerek.

Tabii derhal, betimin kendisini tahribatın dışında tutması gerektiği şeklinde itiraz edilebilir.—Ama betimin sözcüklerine denk düşen ve bu yüzden de, eğer betim doğruysa, tahrip olmamış olması gereken şey, sözcüklere karşılığını veren—yokluğunda sözcüklerin karşılıksız kalacağı şeydir. Ama şu insan bir anlamda adına denk düşen şeydir tabii ki. Ne var ki tahrip edilebilirdir de; ama adı, taşıyıcısının tahrip olması durumunda karşılığını yitirmez.—Ada denk düşen ve yokluğunda adın karşılıksız kalacağı şey, dil-oyununda adla bağlantılı olarak kullanılan bir paradigmadır örneğin.

56. Ama böyle bir örnek dile dahil değilse ve biz de diyelim ki bir sözcüğün imlediği rengi aklımızda tutuyorsak ne olacak? "Ve eğer rengi aklımızda tutuyorsak, o zaman sözcüğü telaffuz ettiğimizde bu renk zihnimizde canlanıyordun Onu her zaman anımsamamızın olanaklı olması gerekliyse onun da kendinde tahrip edilemez olması gerekir." Ama neyi onu doğru anımsadığımızın kıstası olarak kabul ederiz? —Bellek yerine bir örnekle iş gördüğümüzde kimi koşullarda örneğimizin renginin değiştiğini söyler ve buna belleğimize dayanarak hükmederiz. Ama kimi koşullarda (diyelim ki) bellek resmimizin kararmasından da bahsetmez miyiz? Tıpkı bir örneğin insafına kalmış olduğumuz gibi belleğimizin de insafına kalmış değil miyiz? (Çünkü biri çıkıp da: "Eğer belleğimiz olmasaydı bir örneğin insafına kalmıştık" demeye kalkabilir.)—Ya da diyelim ki bir kimyasal tepkimenin. Tut ki belirli bir "R" rengiyle boya yapmak zorundasın ve bu renk de X ve Y maddeleri birleşince görülen renk.—Diyelim ki günün birinde bu renk gözüne önceki günkünden daha açık göründü; bu durumda muhtemelen "Yanılıyor olmalıyım, bu renk şüphesiz dünkünün aynı" demez misin?

Bu da, belleğimizin söylediğine her zaman en yüksek, temyizi olmayan yargı olarak başvurmadığımızı gösterir.

57. "Kırmızı bir şey tahrip edilebilir ama kırmızı tahrip edilemez ve bu yüzden de 'kırmızı' sözcüğünün karşılığı, kırmızı bir şeyin varoluşundan bağımsızdır."—Şüphesiz ki kırmızı rengin (boyanın değil yırtıldığını, ezildiğini söylemenin bir anlamı yoktur. Ama "Kırmızılık kayboluyor" demez miyiz? Ve sakın kırmızıyı, ortada kırmızı bir şey kalmamış bile olsa zihnimizde canlandırabileceğimiz fikrine sanlma! Bunun, kırmızı bir alev çıkaracak bir kimyasal tepkimenin hala varolduğunu söylemeye çalışmaktan farkı yoktur.—Çünkü ya rengi artık anımsamıyorsan ne olacak?—Adı bu olan rengin hangisi olduğu unutursak bu ad bizim için karşılığını yitirir, yani artık onunla belirli bir dil-oyununu oynayamayız. Ve bu da dilimizin bir aracı olmuş olan paradigmanın kaybolmuş olmasıyla karşılaştırılabilecek bir durumdur.

58. " 'X vardır* bağlantısı içinde yer alamayacak şeylere 'ad demek istiyorum yalnızca.—Böylelikle, 'kırmızı vardır' denemeyecektir, çünkü eğer olmasaydı kırmızıdan bahsedilemezdi bile."—Daha doğrusu: Eğer "X vardır", "X"in karşılığı vardır demeye gelecekse—o zaman bu, X'i konu alan bir tümce değil dili kullanışımız, yani "X" sözcüğünü kullanışımız hakkında bir tümcedir.

"Kırmızı vardır" sözcüklerinden hiçbir anlam çıkmadığını söylediğimizde, sanki kırmızının doğası hakkında bir şey söylemişiz gibi gelir bize. Yani kınsızı 'kendinde ve kendi-için' vardır işle. Aynı fikir—söylediğimizin kırmızı hakkında metafizik bir beyan olduğu—kırmızının, diyelim ki ebedi olduğunu söyleyişimizde ve belki daha da güçlü olarak "tahrip edilemez" sözünde de ifade bulur.

Ama aslında istediğimiz "Kırmızı vaıdır"ın şu beyan olarak kavranması: "Kırmızı" sözcüğünün karşılığı vardır. Veya belki de daha doğru olarak: "Kırmızı yoktur"un "'Kırmızının karşılığı yoktur" olarak kavranması. Ancak demek istediğimiz, bu ifadenin bunu söylediği değil, eğer bir anlamı olacak ise bunu söylemesi gerektiği, ama—tabii ki kırmızı 'kendinde ve kendi-için' olduğundan—bunu söyleme çabasında kendiyle çeliştiğidir. Halbuki çelişki yalnızca, tümcenin, aslında "kırmızı" sözcüğünün kullanımı hakkında bir şey söylemesi gerekirken, sanki renklen bahsedermiş gibi görünmesi gibi bir şeydedir.—Ama gerçekte belirli bir rengin varolduğunu pekalâ söyleriz; bu da bu renge sahip olan bir şey vardır demeye gelir. Ve ilk ifadenin sağınlığı ikincininkinden daha az değildir; özellikle de 'renge sahip olan şey' fiziksel bir nesne değilse.

59. "Adlar salt gerçekliğin öğesi olan şeyleri imler. Tahrip edilemeyeni; tüm değişim içerisinde aynı kalanı."—Ama nedir bu?—Tümceyi söylediğimiz sırada aklımızdan geçti ya! Dile getirdiğimiz son derece belli bir imgeydi. Kullanmak istediğimiz belirli bir resim. Çünkü bu öğeleri bize tabii ki deneyim göstermez. Birleşik bir şeyin (örneğin bir koltuğun) oluşturucu parçalarım görürüz. Arkalığın koltuğun bir parçası olduğunu, ama onun da çeşitli tahta parçalarının birleşmesinden oluştuğunu, buna karşılık ayağın basit bir oluşturucu parça olduğunu söyleriz. Oluşturucu parçalan değişmeden kaldığı halde değişen (tahrip olan) bir bütün görürüz. Gerçekliğin bu resmini kurduğumuz malzeme-ler bunlardır işte.

60. "Süpürgem köşede duruyor" dediğimde—bu aslında süpürgenin sapı ve fırçası hakkında bir beyan mıdır? Bunun yerine sapın ve fırçanın konumlarım bildiren bir beyan konabilir pekâlâ. Ve bu beyan da ilkinin daha çözümlenmiş bir biçimidir.—Ama neden "daha çözümlenmiş" diyorum buna?—Eğer süpürge orada duruyorsa bu pekâlâ sapın ve fırçanın orada ve birbirlerine göre belirli bir konumda bulunmaları gerekir demektir, ve bu, önce tümcenin anlamı içerisinde deyim yerindeyse gizliyken, çözümlenmiş tümcede dile getirilmiştir. O halde süpürgenin köşede durduğunu

söyleyen birinin aslında kastettiği, sapın orada olduğu, fırçanın orada olduğu ve sapın fırçaya takılı olduğu mudur?—Birine bunu mu kastetmiş olduğunu soracak oI,sak bize herhalde özellikle sapı ya da özellikle fırçayı düşünmemiş olduğunu söylerdi. Ve doğru yanıt da budur, çünkü ne özellikle sap ne de özellikle fırçadan bahsetmek istemişti. Birine "Bana süpüıgeyi getir!" yerine—"Bana süpürgenin sapıyla ona takılı olan fırçayı getir!" dediğini bir düşün.—Buna verilecek yanıt: "Süpürgeyi mi istiyorsun? Ne diye böyle garip bir şekilde ifade ediyorsun bunu?" değil midir? Daha çözümlenmiş tümceyi daha mı iyi anlar yani?—Denebilir ki bu tümce alışılagelmiş tümcenin gördüğü işi görür, ama daha dolambaçlı bir yoldan.—Birine çok sayıda parçanın birleşmesinden oluşmuş belli şeyleri getirmesi, hareket ettirmesi, vs. emirlerinin verildiği birdil-oyunu düşün. Oyunu oynamanın da iki türü olsun: (a) Birincisinde, birleşik şeylerin (süpüıgeIer, iskemleler, masalar, vs.) (15)teki gibi adlan olsun; (b) İkincisinde ise yalnızca parçaların adları olsun ve bütün de bunlar aracılığıyla betimlerisin.
—İkinci oyundaki bir emir ne ölçüde birincidekinin çözümlenmiş biçimidir? Birincidekinin içinde saklı olup sonra çözümlemeyle ortaya mı çıkarılmıştır?—Evet, sap ve fırça birbirinden ayrıldığında süpürge parçalanmış olur, ama bu yüzden süpürgeyi getirtme emri de bunlara denk düşen parçalardan mı oluşur?

61. "Ama (a)daki bir emrin (b)deki bir emirle aynı şey demek olduğunu inkar etmeyeceksin herhalde; o zaman da ikinci emre ilkinin çözümlenmiş biçimi demez de ne dersin?"—Tabii ki ben de (a)daki bir emrin (b)deki bir emirle aynı anlama sahip olduğunu ya da daha önce de ifade etmiş olduğum gibi, aynı işi gördüklerini söylerim. Ve bu da şu demektir: Bana (a)daki bir emir gösterilip "Bu (b)deki hangi emirle eşanlamlı?" ya da "Bu (b)deki hangi emirlerle çelişiyor?" diye sorulduğunda, bunu falanca şekilde yanıtlarım. Ama bu "aynı anlama sahip olmak" ya da "aynı işi görmek" ifadelerinin kullanımı hakkında genelde bir anlaşmaya vardık demek değildir. Çünkü şu sorulabilir: Hangi durumda "Bunlar aynı oyunun iki farklı biçimidir sadece" deriz?

62. (a) ve (b)deki emirleri alan kişinin, istenen şeyi getirmeden önce, adlarla resimleri eşleyen bir çizelgeye başvurması gerektiğini düşün. (a)daki bir emri ve (b)de buna denk düşen emri yerine getirirken aynı şeyi mi yapar peki?—Evet ve hayır. "Her iki emrin de esprisi aynıdır" diyebilirsin. Burada ben de aynen böyle derdim.—Ama neye emrin 'esprisi' denmesi gerektiği her noktada açık değildir. (Aynı şekilde belli şeyler hakkında amacı falanca falancadır denebilir, özsel olan bunun bir lamba olması, aydınlatmaya yaramasıdır odayı süslemesi
boş bir mekanı doldurması, vs. özsel değildir. Ama özsel olanla olmayan her zaman açık olarak ayrılmamıştır birbirinden.)

63. Ama (b)deki bir tümcenin (a)dakinin 'çözümlenmiş' bir biçimi olduğu ifadesi bizi kolayca ayartarak, bunun daha temel bir biçim olduğunu, ilkiyle ne kastedilmiş olduğunu ancak onun gösterdiğini, vs. sanmamıza yol açar. Yaklaşık şöyle bir şey düşünürüz: Yalnızca çözümlenmemiş biçime sahip biri çözümlemenin eksikliğini duyar, ama çözümlenmiş biçimi bilen biri böylelikle her şeye sahiptir.—Ama İkincinin de tıpkı birinci gibi konunun bir yönünden yoksun olduğunu söyleyemez
mıyım?

64. (48)deki oyunun değiştirildiğini düşünelim; adlar tek renkli kareleri değil de böyle iki kareden oluşan dikdörtgenleri imlesin. Yan kırmızı-yan yeşil bir dikdörtgene “U"; yan yeşil-yan beyaz bir dikdörtgene "V" densin, vb. Böylesi renk bileşimlerine adlar

veren ama
tek tek renklere ad vermeyen insanlar olabileceğini düşünemez miyiz? Şöyle dediğimiz durumlan düşün: "Bu renk düzenlemesinin (örneğin iiç renkli Fransız bayrağının) çok özel bir karakteri var."

Bu dil-oyununun imleri ne ölçüde gerek gösterir çözümlemeye? Evet, (48) ne ölçüde konabilir bu oyunun yerine?—Bu, her ne kadar (48) ile akraba olsa da başka bir dil-oyunudur işte.

65. Burada tüm bu soruşturmaların ardında yatan büyük soruyla karşılaşıyoruz.—Çünkü bana şu şekilde karşı çıkılabilin "Sen işin kolayına kaçıyorsun! Olabilecek her türlü dil-oyunundan bahsediyorsun, ama hiçbir yerde dil-oyunu ve dolayısıyla da dil için özsel olanın ne olduğunu, bütün bu süreçlerde ortak olanın ve bunlan dil ya da dilin parçalan yapanın ne olduğunu söylemedin. Soruşturmanın, zamanında sana en çok kafa patlattırmış olan bölümünü, yani tümcenin genel biçimine ve dilin genel biçimine ilişkin bölümü es geçiyorsun."

Ve bu doğru da.—Dil dediklerimizin hepsinde ortak olan bir şey beI inmek tense, bu görüngülerde, hepsi için aynı sözcüğü kullanmamıza yol açan ortak tek bir şey bulunmadığını—aksine bunların birbirleriyle çok çeşitli şekillerde akraba olduklarını söylüyorum. Ve hepsine "dil" dememizin nedeni bu akrabalık ya da akrabalıklardır. Bunu açıklamaya çalışacağım.

66. Örneğin "oyun" dediğimiz süreçleri ele al. Bir oyun tahtası üzerinde oynanan oy unlan, kâğıt oyunlarını, top oyunlarını, mücadele içeren oyunlan, vs. kastediyorum. Bunlann hepsinde ortak olan nedir?—"Hepsinde ortak olan bir şeyin olması gerek, yoksa 'oyun' denmezdi bunlara" deme—bunun yerine, hepsinde ortak bir şey olup olmadığına bak.—Çünkü bunlara baktığında, hepsinde ortak olan bir şey görmesen de benzerlikler, akrabalıklar göreceksin, hem de bir dizi. Söylediğim gibi: Düşünme, bak!—Örneğin, tahta Üzerinde oynanan oyunlara bak, türlü çeşitli akrabalıklarıyla. Şimdi de kâğıt oyunlarına geç: Burada ilk kümedekilere denk düşen pek çok şey bulacaksın ama pek çok ortak özellik kaybolacak, yenileri ortaya çıkacak. Şimdi de top oyunlarına geçersek kimi ortak şeylerin korunduğunu, ama pek çoğunun da kaybolup gittiğini görürüz.—Hepsi de 'eğlendirici' midir? Satrancı dokuz taşla karşılaştır. Ya da hepsinde kazanmak ve kaybetmek veya oyuncular arasındaki rekabet midir söz konusu olan? Pasyansı düşün. Top oyunlarında kazanma ve kaybetme vardır; ama bir çocuğun topu duvara atıp tutmasında bu özellik ortadan kaybolur. Beceri ve şansın nasıl rol oynadığına bak. Ve satrançtaki becerinin tenistekinden ne denli farklı olduğuna. Şimdi de çocukların halka oluşturarak oynadıkları tekerlemek oyunları düşün: Burada eğlence öğesi vardır ama diğer karakteristik özelliklerin pek çoğu kaybolmuştur! Ve bu şekilde pek çok oyun grubunu gözden geçirebilir, benzerliklerin ortaya çıkışını ve kayboluşunu görebiliriz.

Bu incelemenin sonucu şudur: Birbirleriyle kesişen ve üst üste binen karmaşık bir benzerlikler ağıdır gördüğümüz. Gerek büyük gerekse küçük ölçekte benzerlikler.

67. Bu benzerlikleri nitelemek için "ailevi benzerlikler"den daha iyi bir ifade düşünemiyorum. Çünkü aile üyeleri arasındaki çeşitli benzerlikler de bu şekilde üst üste biner ve kesişir: Boy, yüz hatları, göz rengi, yürüyüş tarzı, mizaç, vs., vs.—Ve şunu söyleyeceğim: 'Oyunlar* bir aile oluşturur.

Ve aynı şekilde, örneğin sayı türleri de bir aile oluşturur. Bir şeye neden "sayı" deriz? Herhalde bunun, şimdiye kadar sayı diyegeldikle- rimizin bir kısmıyla—doğrudan—bir akrabalığı olduğu için; ve diyebiliriz ki bu sayede kendilerine böyle dediğimiz

başkalarıyla da dolaylı bir akrabalığa kavuşur. Ve tıpkı ip örerken lif üzerine lif buramuş gibi sayı kavramımızı da genişletiriz. İpin sağlamlığı da tek bir lifin bütün ip boyunca sürüp gitmesinden değil, pek çok lifin üst üste binmesinden kaynaklanır.

Ama biri çıkıp da, "tüm bu yapılarda ortak olan bir şey var—tüm bu ortaklıkların ayrıklığı" diyecek olsa—buna yanıtım şöyle olurdu: "Sen sözcük oyunu yapıyorsun. Aynı şekilde şöyle desen de olurdu: Bütün ip boyunca sürüp giden bir şey var—-liflerin kesintisiz üst üste binişi."

68. "Pekâlâ; o halde senin için sayı kavramı, şu birbiriyle akraba tamsayı, rasyonel sayı, reel sayı, vs. gibi tek tek kavramların mantıksal toplamı olarak açıklanmış oluyor, ve aynı şekilde oyun kavramı da, buna denk düşen alt-kavramların mantıksal toplamı olarak."—Böyle olması gerekmez. 'Sayı' kavramına bu şekilde kesin sınırlar koyabilirim, yani "sayı" sözcüğünü kesin olarak sınırlanmış bir kavramı imlemek için kullanabilirim, ama öte yandan bu sözcüğü, kavramın kapsamı bir sınırla kapanmamı; olarak da kullanabilirim. Zaten "oyun" sözcüğünü de böyle kullanırız ya: Oyun kavramı nasıl sınırlanmıştır? Neler oyun sayılır, neler oyun sayılmaktan çıkar? Sınırları belirtebilir misin? Hayır. Sınırlar çekebilirsin, çünkü çekilmiş bir sınır yoktur henüz. (Yine de bu seni şimdiye kadar hiç rahatsız etmedi "oyun" sözcüğünü kullanırken.)

“Ama o zaman sözcüğün kullanımı kurala bağlanmamıştır ki; onunla oynadığımız 'oyun' kurala bağlanmamıştır." Her yandan kurallarla sınırlanmış değildin ama örneğin teniste de topun ne kadar yükse
ğe veya hangi şiddetle atılacağına ilişkin kurallar yoktur, ama tenis yine de bir oyundur ve kuralları da vardır.

69. Birine oyunun ne olduğunu nasıl açıklayacağız? Bence ona oyunlar betimleyecek ve bu betimlemeye şunu ekleyeceğiz: "Buna ve benzerlerine 'oyun' denir." Peki kendimiz bundan fazlasını biliyor muyuz? Yalnızca bir başkasına mı tam olarak söyleyemeyiz oyunun ne olduğunu?—Ama bu bilgisizlik değildir. Sınırları bilmiyoruz, çünkü çekilmiş sınırlar yok. Söylemiş olduğum gibi—özel bir amaçla—bir sınır çekebiliriz. Kavramı ancak bu şekilde mi işe yarar hale getiririz? Hiç de değil! Tabii ki göz önünde tuttuğumuz bu özel amaç değilse. Nasıl ki uzunluk Ölçüsü 'ladım'ı işe yarar kılan "1 adım = 75 cm." tanımının yapılışı değilse. "Ama önceden sağın bir uzunluk ölçüsü değildi ki," diyecek olursan, bunu da, pekâlâ, o zaman sağın olmayan bir uzunluk ölçüşüydü diye yanıtlarım.—Her ne kadar bana bir de sağınlığın tanımını borçlu kalıyorsan da.

70. "Ama 'oyun' kavramı bu şekilde sınırlanmamış durumdaysa 'oyun' ile ne kastettiğini aslında bilmiyorsundur ki." "Yer tamamen bitkilerle kaplıydı" şeklinde bir betimleme yapacak olsam—bitkinin tanımını yapamadığım sürece neden bahsettiğimi bilmiyor olacağımı mı söylemek istiyorsun?

Kastettiğim şeyin açıklaması, diyelim ki bir çizim ve "Yer yaklaşık olarak şöyle görünüyordu" sözleri olurdu. Hatta belki "tam olarak böyle görünüyordu” derim.—Yani orada tam olarak bu otlar ve yapraklar bu konumdaydılar, öyle mi? Hayın bu, bu demek değildir. Ve bu anlamda hiçbir resmi tam olarak kabul etmezdim.

Biri bana, "çocuklara bir oyun gösteri ver!" diyor. Ben de onlara parasına zar atmayı öğretiyorum. Bunun üzerine "böyle bir oyunu kastet- memiştim" diyor karşımdaki. Bana emri verdiğinde zar oyununun dışlanmasının aklından geçmiş olması mı gerekir?

71. 'Oyun' kavramının kenarları bulanık bir kavram olduğu söylenebilir.—"Ama bulanık bir kavram aslında kavram mıdır ki?"—Netliği bozuk bir fotoğraf insan resmi midir ki? Net olmayan bir fotoğrafın yerine net olanı koymak her zaman daha mı iyidir? Net olmayan çoğu kez aslında tam da ihtiyaç duyduğumuz şey değil midir?

Frege, kavramı bölgeyle karşılaştırır ve sınırları belirsiz bir bölgeye kesinlikle bölge

denemeyeceğini söyler.* Bu, herhalde bununla herhangi bir işe kalkışamayacağımız demek olsa gerek.—Ama "Yaklaşık şurada bir yerde dur!" demek anlamsız mıdır? Tut ki şehir meydanında biriyle birlikteyim ve ona bunu söyledim. Bu sırada herhangi bir sınır çizmeye kalkışmam bile; elimle şöyle bir gösterme hareketi yapanm— sanki belirli bir nokta gösteriyormuşum gibi. Ve birine, diyelim ki oyunun ne olduğunu da işte böyle açıklarız, örnekler verir ve bunların belli bir anlamda anlaşılmasını isteriz.—Ama bununla kastettiğim, bu örneklerde—herhangi bir nedenden ötürü—dile getiremediğim ortak noktayı görmesi gerektiği değil, şimdi bu örnekleri belirli bir tarzda kullanması gerektiğidir, örnekleme burada—daha iyisi bulunamadığı için kullanılan—dolaylı bir açıklama aracı değildir. Çünkü yanlış anlaşılma her genel açıklama için söz konusu olabilir. Oyunu böyle oynarız işte. ("Oyun" sözcüğüyle oynanan dil-oyununu kastediyorum.)

72.Ortak olanı görmek. Diyelim ki birine rengârenk çeşitli resimler gösteriyor ve "hepsinde gördüğün renge 'toprak sarısı' denir" diyorum.—Bu, karşımdakinin bu resimlerde ortak olanın ne olduğunu arayıp görmesi ile anlayacağı bir açıklamadır. Bundan sonra ortak olana bakabilir, ona işaret edebilir.

Bunu şununla karşılaştır: Hepsi aynı renge boyanmış çeşitli biçimlerde nesneler gösteriyor ve "bunların hepsinde ortak olana 'toprak sarısı' denir" diyorum.

Ve şununla karşılaştır: Çeşitli mavi tonlarının örneklerini gösteriyor ve "hepsinde ortak olan renge 'mavi' derim" diyorum.

73.Birinin bana renklerin adlarını, örneklere işaret edip, "bu renge 'mavi' denir, buna 'yeşil'..." diye açıklaması, elime renk örneklerinin altında sözcüklerin yazılı olduğu bir çizelge vermesiyle pek çok bakımdan karşıloştınlabilir.—Bu karşılaştırma kimi açılardan yanıltıcı olabilirse de.*—Şimdi bu karşılaştırmayı genişletme eğilimi gösteririz: Açıklamayı anlamak, açıklananın kavramını zihnimizde bulundurmak demektir, yani, bir örneği ya da resmi. Bana çeşitli yapraklar gösterilip, "buna 'yaprak' denir" dendiğinde, yaprak biçiminin bir kavramını, zihnimde bir resmini edinirim.—Ama belirli bir biçim değil de, 'bütün yaprak biçimlerinde ortak olan'ı gösteren bir yaprak resmi nasıl bir şeydir? Yeşil rengin 'zihnimdeki örneği'—yeşilin bütün tonlarında ortak olanın örneği—hangi tondadır?

"Ama böyle 'genel örnekler' olamaz mı? Diyelim ki bir yaprak şeması ya da bir saf yeşil örneği?"—Tabii ki olabilir! Ama bu şemanın belirli bir yaprağın biçimi değil de bir şema olarak anlaşılması ve saf yeşil bir tabakanın, saf yeşilin değil de yeşilimsi her şeyin örneği olarak anlaşılması—bunlar gene bu örneklerin kullanım şekillerine bağlıdır.

Kendine sor bakalım: Yeşil rengin örneği hangi şekilde olmalı? Dörtgen mi? Yoksa o zaman yeşil dikdörtgen örneği mi olur?—Yoksa 'düzensiz' bir biçimi mi olmalı? Peki o zaman da bunu yalnızca düzensiz biçimin örneği olarak görmemizi—yani kullanmamızı—engelleyecek ne var?

74.Burada anılması gereken bir düşünce de bu yaprağa ‘genelde yaprak biçimi'nin bir örneği olarak bakan birinin, yaprağı diyelim ki bu belirli biçimin örneği olarak ele alan birinden başka türlü gördüğüdür. Bu böyle olabilir tabii—böyle değilse de—çünkü bu yalnızca şu demek olun Deneyim uyarınca, yaprağı belirli bir tarzda gören kişi, bunu falanca şekilde ya da falanca kurallar uyarınca kullanır. Böyle ve başka türlü görmek diye bir şey vardır doğal olarak; ve bir örneği böyle gören birinin onu genelde bu tarzda, başka türlü gören birininse başka bir tarzda kullanacağı durumlar da vardır, örneğin bir küpün şematik çizimini bir kareyle iki eşkenar dörtgenden oluşan düz bir şekil olarak

gören biri, "Bana böyle bir şey getir!" emrini, bu resmi üçboyutlu olarak gören birinden daha farklı yerine getirecektir belki de.

75.Oyunun ne olduğunu bilmek ne demektir? Bilmek ama söyleyememek ne demektir? Bu bilgi dile getirilmemiş bir tanımın bir tür eşdeğeri midir? öyle bir tanım ki dile getirilecek olsa bilgimin ifadesi olarak kabul edebilecek olayım onu. Bilgim, oyun kavramım, yapabileceğim açıklamalarda tam olarak ifade bulmamış mıdır? Yani, çeşitli türden oyunlardan örnekler betimlememde; bununla benzeşim temelinde, olanaklı olan her yoldan nasıl başka oyunlar kurulabileceğini göstermemde; falanca falancayı artık pek de oyundan saymayacağımı söylememde; ve daha pek çok benzeri şeyde.

76.Biri kesin bir sınır çekecek olsa, bunu benim de her zaman çekmeyi arzulamış ya da zihnimde çekmiş olduğum sınır olarak kabul edemezdim. Çünkü hiçbir sınır çekmek istemiyordum. O zaman denebilir ki: Onun kavramı benimkiyle aynı değil ama akraba. Ve akrabalık da, biri kesin olarak sınırlanmamış, diğeri ise, benzer tarzda biçimlendirilmiş ve serpiştirilmiş ama kesin olarak sınırlanmış renk lekelerinden oluşan iki resmin akrabalığıdır. O halde akrabalık da faiklılık kadar inkâr edilemez bir şeydir.

77.Bu karşılaştumayı biraz daha ileri götürecek olursak, açıktır ki net resmin bulanık resme benzeyebilirlik derecesi, İkincisinin net olmayış derecesine bağlıdır. Çünkü bulanık bir resme 'denk düşen' net bir resim taslağı hazırlamak zorunda olduğunu düşün. Net olmayan kırmızı bir dikdörtgen var, bunun yerine net bir dikdörtgen yapıyorsun. Tabii ki—net olmayana denk düşebilecek böyle pek çok dörtgen çizilebilir.—Ama ya özgün resimde renkler hiçbir sınır izi olmaksızın birbiri içine geçiyorsa—o zaman bulanık resme denk düşen net bir resim çizme işi umutsuz bir girişim olmaz mı? O zaman şöyle demek zorunda kalmaz mısın: "Buraya daire de, dikdörtgen de, kalp şekli de çizsem olur, bütün renkler iç içe geçiyor işte. Her şey uyar, ve hiçbir şey uymaz." Ve örneğin estetik ya da etikte kavramlarımıza denk düşen tanımlar arayan birinin konumu da budur.

Bu zorlukla karşılaştığında kendine daima şunu sor: Bu sözcüğün (örneğin "iyi"nin) karşılığını nasıl öğrendik? Hangi örneklerle, hangi dil-oyunlarında? (O zaman, sözcüğün bir karşılıklar ailesine sahip olması gerektiğini daha kolay göreceksin.)

78. Şunları bilmeyi ve söylemeyi karşılaştır:
Mont-Blanc'ın yüksekliğinin kaç m. olduğunu—
Oyun sözcüğünün nasıl kullanıldığını—
Klarnetin sesinin nasıl olduğunu.
Birinin bir şeyi bilip de söyleyemeyecek olmasına şaşıran biri herhalde birincideki gibi bir durumu düşünüyordur. Kesinlikle üçüncüdeki gibi birini değil.

79. Şu örneği ele al: Biri "Musa varolmamıştır" derse bu çok çeşitli anlamlara gelebilir. Israiloğulları Mısır'ı terkederken bir önderleri yoktu ya da: önderlerinin adı Musa değildi—;—ya da: Incil'de Musa hakkında anlatılanları gerçekleştirmiş biri yoktu,—ya da: vs., vs. demek olabilir—Russell'a göre şöyle diyebiliriz:* "Musa" adı çeşitli betimler aracılığıyla tanımlanabilir, örneğin, "tsrailoğullanna çölde önderlik etmiş olan adam", "falanca tarihte ve falanca yerde yaşamış ve o zamanlar kendisine 'Musa' denmiş olan adam", "Bebekken Firavun'un kızı tarafından Nil'den çekilip çıkarılmış olan adam", vs. olarak. Ve hangi tanımı benimsediğimize bağlı olarak, "Musa varolmuştur" tümcesi ve aynı şekilde Musa'dan bahseden diğer tümcelerin her biri başka bir anlam

kazanır.—Ve biri bize "N varolmamıştır" dediğinde, biz de "Ne kastediyorsun? mı demek istiyorsun, yoksa mı, vs.?" diye sorarız.

Ama Musa hakkında bir beyanda bulunduğumda—bu betimlerden herhangi birini "Musa'nın yerine koymaya her zaman hazır mıyımdır?

Örneğin şöyle bir şey derim: "Musa" denince, Incil'in Musa hakkında anlattıklarını ya da hiç değilse bunların pek çoğunu gerçekleştirmiş olan adamı anlıyorum. Ama ne kadar çoğunu? Tümcemi yanlış bularak geri çekmem için bunlardan ne kadarının yanlış olduğunun ortaya çıkması gerektiğine karar vermiş durumda mıyım? Yani "Musa" adının benim için olası tüm durumlarda sabit ve açıkça belirlenmiş bir kullanımı var mı?—Bu, sanki el altında bir dizi dayanağım varmış da, bunlardan biri çekilip alındığında bir başkasına, o çekilip alındığında bu kez de ilkine dayanmaya hazırmışım gibi bir şey değil mi?—Başka bir durumu ele alalım. "N öldü" dedimde, "N" adının karşılığına ilişikin olarak şu söylenebilin (1) Falanca yerlerde gördüğüm, (2) şöyle görünen (resimler), (3) şunları yapmış ve (4) toplum içerisinde bu "N" adını taşımış olan bir insanın yaşamış olduğuna inanıyorum.—"N" denince ne anladığım sorulduğunda, bunlann hepsini ya da bir kısmım ve farklı durumlarda farklı şeyleri sayıp dökerim. Yani böylece "N" tanımım da şuna benzer bir şey olurdu: "Hakkında bunlann hepsinin doğru olduğu kişi."—Ama ya aralarından yanlış olanlar çıkarsa!—"N öldü" tümcesine yanlış demeye hazır mı olacağım—yanlış çıkan şeyler benim gözümde tali de olsa? Ama tali olmanın sınırları nerededir?—Böyle bir durumda, eğer adın açıklamasını yapmış olsaydım, şimdi bunu değiştirmeye hazırdım.

Ve bu, şu şekilde ifade edilebilir "N" adını sabit bir karşılığı olmaksızın kullanıyorum. (Ama bunun adın kullanımına verdiği zarar, üç yerine dört ayak üzerinde durması nedeniyle kimi zaman sallanmanın bir masanın kullanımına verdiği zarar kadar önemsizdir.)

Karşılığını bilmediğim bir sözcüğü kullandığım, bu yüzden de saçmaladığım mı söylenmeli?—İsteğini söyle: bu, durumun ne olduğunu görmeni engellemediği sürece. (Ve bunu görünce de pek çok şeyi söylemeye yanaşmayacaksın.)

(Bilimsel tanımların dalgalanışı: Bugün A görüngüsünün deneyimle sabit eşlik-görünümü sayılan şey, yarın "A"nın tanımını yapmakta kullanılacaktır.)

80."Şurada bir koltuk duruyor" diyorum. Peki ya onu almaya gittiğimde aniden gözlerimin önünden kaybolursa?—"Demek ki koltuk değil bir tür yanılsamaymış." Ama birkaç saniye sonra tekrar görüyor ve tutabiliyoruz, vs. "Demek ki koltuk gerçekten de oradaydı, kayboluşu bir tür yanılsamaydı." Ama diyelim ki bir süre sonra tekrar kayboldu—ya da kaybolur gibi oldu. Burada ne demeliyiz? Böyle durumlar için—böyle bir şeye hâlâ koltuk denip denemeyeceğini belirten—kuralların var mı hazırda? Ama "koltuk" sözcüğünü kullanırken bunlann eksikliğini duyar mıyız; ve uygulama olanaklarının hepsi için kurallarla donatılmış olmadığımızdan ötürü bu sözcüğe aslında hiçbir karşılık bağlamadığımızı mı söylememiz gerekir?

81. F. P. Ramsey vaktiyle bir konuşmamızda mantığın 'normatif bir bilim' olduğunu vurgulamıştı. Bu sırada aklından geçen fikir tam olarak neydi bilmiyorum; ama her neyse, hiç şüphesiz benim ancak sonradan kafama dank eden bir şeyle yakından akrabaydı: yani, felsefede sözcüklerin kullanılışını sıklıkla kesin kuralları olan hesaplamalarla, oyunlarla karşılaştırıyor, ama dili kullanan birinin böyle bir oyun

oynuyor olması gerektiğini söyleyemiyoruz. Ama dilsel ifademizin böyle hesaplamalara salt yaklaştığını söyleyecek olursak bir yanlış anlamanın hemen eşiğindeyiz demektir. Çünkü o zaman sanki mantıkta ideal bir dilden bahsediyormuşuz gibi bir görünüm ortaya çıkar. Sanki mantığımız, deyim yerindeyse, sürtünme ve hava direncinin olmadığı boşluk için bir mantıktır.—Halbuki mantık, dili—ya da düşünmeyi— tabii ki bir doğa biliminin bir doğa görüngüsünü ele aldığı anlamda ele almaz; ve söyleyebileceğimiz de olsa olsa ideal diller kurduğumuzdur. Ama burada "ideal" sözcüğü yanıltıcı olabilir, çünkü bunun, sanki bu diller günlük dilimizden daha iyi, daha mükemmelmiş ve sanki insanlara nihayet doğru bir tümcenin neye benzediğini göstermek için mantıkçının ortaya çıkması gerekirmiş gibi bir havası var.

Ama bunların hepsi ancak kafamız anlamak, kastetmek ve düşünmek kavramları hakkında daha bir açıklığa erdiği zaman aydınlığa kavuşabilir. Çünkü bizi, bir tümceyi telaffuz eden ve onu kasteden ya da anlayan birinin belirli kurallara bağlı bir hesaplama yaptığını düşünmeye yöneltebilecek (ve beni yöneltmiş) olan şeyin ne olduğu da o zaman açıklık kazanacaktır.

82. Neye 'kendisi uyarınca hareket ettiği kural' derim?—Sözcükleri, bizim de gözlemlemekte olduğumuz kullanışım tatmin edici şekilde betimleyen hipoteze mi; ya da imleri kullanırken başvurduğu kurala mı; ya da kuralının ne olduğunu sorduğumuzda bize yanıt olarak verdiği kurala mı?—Peki ama, ne gözlem bir kuralı açıkça fark etmemizi sağlıyor ne de soru bir kuralı gün ışığına çıkarıyorsa?—-Çünkü, "N" denince ne anladığını sorduğumda bir açıklama yapmıştı yapmasına, ama bunu geri almaya ve değiştirmeye hazırdı.—O halde hangi kural uyarınca oynadığım nasıl belirleyebilirim? Kendisi de bilmiyor ki.—Ya da daha doğrusu: Burada "kendisi uyarınca hareket ettiği kural" ifadesinin demek olabileceği ne kalmıştır ki artık?

83. Dil ile oyun arasındaki benzeşim burada bize ışık tutmaz mı? Kırda bir grup insanın eğlenmek için bir topla, varolan çeşitli oyunları oynamaya başladıklarını, ama kimisini sonuna kadar götürmeyip arada topu öylesine havaya atıp tuttuklarını, şaka olsun diye birbirlerini kovar layıp topla şişlediklerini, vs. pekâlâ düşünebiliriz. Şimdi biri çıkıp da şöyle diyor: Bu insanlar bütün bu zaman süresince bir top oyunu oynuyor ve bu yüzden de topu her atışlarında da belirli kurallara uyuyorlar.

Peki şöyle bir durum da olamaz mı: Oyun oynuyoruz ve—'make up the rules as we go along'*? Hatta bu kuralları 'as we go along'** değiştirme durumumuz da söz konusu.

84. Bir sözcüğün kullanımının her yandan kurallarla sınırlı olmadığını söylemiştim. Ama her yandan kurallarla sınırlanmış bir oyun neye benzer? Kuralları hiçbir şüphenin sızmasına izin vermeyen, şüphenin sızabileceği bütün delikleri tıkayan bir oyun? Kuralın uygulanışını kurala bağlayan bir kural tasarımlayamaz mıyız? Ve bu kuralın ortadan kaldırdığı bir şüphe—vs.?

Ama bu, bir şüphe tasavvur edebildiğimiz için şüphe duyarız demek değildir. Evinin kapışım her açışında ardında bir uçurum belirmiş olabileceği şüphesine kapılan ve dışarı adım atmadan önce öyle olup olmadığından emin olmak isteyen (ve günün birinde haklı da çıkabilen) bir adamı kolayca canlandırabilirim kafamda—ama bu yüzden aynı durumda ben de şüpheye kapılacak değilim.

85. Kural, yol gösteren bir levha gibi durur orada.—Tutmam gereken yol hakkında hiçbir şüpheye yer bırakmaz mı? Yanından geçtikten sonra hangi yöne gitmem gerektiğini, caddeyi mi, patikayı mı izlemem, yoksa tarlaların içinden mi geçmem

gerektiğini gösterir mi? Ama ona hangi anlamda uymam gerektiği, parmağın gösterdiği yönü mü, yoksa (örneğin) aksi yönü mü izlemem gerektiği nerede kayıtlı?—Peki, ya tek bir levha yerine, kapalı bir zincir oluşturan levhalar ya da yerde tebeşirle yapılmış çizikler varsa—bunların yalnızca bir yorumu mu vardır?—Yani, levha sonuçta hiçbir şüpheye yer bırakmaz diyebilirim. Daha doğrusu: Şüpheye bazen yer bırakır, bazen bırakmaz. Ve bu da artık felsefi bir tümce değil, bir deneyim tümcesidir.

86. (2)deki gibi bir dil-oyunu bir çizelge yardımıyla oynanıyor. A'nın B'ye verdiği imler şimdi yazı-imleri olsun. B'nin elinde bir çizelge var, bunun birinci sütununda oyunda kullanılan yazı-imleri, ikinci sütununda da yapı taşlarının biçimleri bulunuyor. A, B'ye bu yazı-imlerinden birini gösterir, B bunu çizelgede arayıp bulur, karşısındaki resme bakar, vs. Yani çizelge, emirleri yerine getirirken uyduğu bir kuraldır.—Resmin çizelgede nasıl aranacağı eğitim ile öğrenilir ve bu eğitimin bir bölümü de öğrencinin parmağını çizelge üzerinde soldan sağa yatay olarak hareket ettirmeyi; yani, adeta bir dizi yatay çizgi çekmeyi öğrenmesinden oluşur.

Tut ki şimdi çizelge okumanın farklı türleri işin içine katılmış olsun; diyelim ki bir seferinde yukardaki gibi, şu şemaya uygun olarak:

bir başka seferindeyse şu şemaya uygun olarak:

ya da bir başkasına.—Böyle bir şema, nasıl kullanılacağını gösteren bir kural olarak çizelgeye eklenmiştir.

Bunu açıklamak için daha başka kurallar düşünemez miyiz? öte yandan şu ilk çizelge, ok şeması olmaksızın eksik miydi? Peki ya şemaları olmaksızın diğer çizelgeler eksik midir?

87. Tut ki şöyle bir açıklama yapıyorum: "'Musa' denince, tabii eğer böyle biri vardıysa, kendisine o zamanlar ne denmiş olursa olsun ve ayrıca her ne yapmış ya da yapmamış olursa olsun, İsrailoğullarının Mısır'ı terkedişlerine önderlik etmiş olan adamı anlıyorum."—Ama "Musa" adı hakkındakine benzer şüpheler bu açıklamanın sözcükleri için de söz konusu olabilir ("Mısır" dediğin nedir, "Israiloğulları" dediklerin kimlerdir, vs.?). Evet, üstelik bu sorular, "kırmızı", "koyu", "tatlı" gibi sözcüklere varsak bile sona ermez.—"Ama bir açıklama, anlamama nasıl yardıma olabilir ki eğer gerçekten de son açıklama değilse? Bu durumda açıklama hiçbir zaman bitmemiş olur; bu da, karşımd ak inin ne kastettiğini hâla anlamamışım ve asla anlamayacağım demektir!"—Sanki bir açıklama bir başkası tarafından desteklenmezse havada asılı kalırmış gibi. Halbuki bir açıklama, her ne kadar yapılmış bir başka açıklamaya dayanabilirse de, bir başka açıklamaya ihtiyaç duymaz—tabii bir yanlış anlamadan kaçınmak amacıyla biz ona gerek duymuyorsak. Şunu söyleyebiliriz: Açıklama, bir yanlış anlamayı ortadan kaldırmaya ya da önlemeye yarar yani, açıklamanın yokluğunda ortaya çıkacak bir yanlış anlamayı; yoksa düşünebileceğim her yanlış anlamayı değil.

Her şüphe, temelde mevcut bir gediği sadece gösteriyormuş gibi bir görünüm kolayca ortaya çıkabilir, öyle ki kesin bir anlayış, ancak önce şüphelenilebilecek her şeyden şüphe edip, sonra bu şüphelerin hepsini ortadan kaldırmakla olanaklı olacaktır.

Yol gösteren levha sağlamdır—eğer normal koşullarda amacını yerine getiriyorsa.

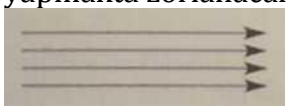
88. Birine, "Yaklaşık olarak şurada bir yerde dur!" dediğimde— bu açıklama mükemmel olarak iş göremez mi yani? Ve diğer her açıklama da başarısız olamaz mı?

"Ama bu sağın olmayan bir açıklama değil mi yani?"—Tabii; niye "sağın olmayan" denmesin ki? Ama "sağın olmayan" ne demektir onu bir anlayalım! Çünkü "işe yaramaz" demek değildir. Ve neye, bu açıklamanın karşıtı olarak "sağın" bir açıklama diyeceğimizi de bir düşünelim! örneğin bir bölgenin tebeşirle çizilen bir çizgiyle sınırlandırılmasına mı? Ama hemen çizginin de bir kalınlığı olduğu gelir aklımıza. O halde renkle sınırlama daha sağın olacaktır. Ama bu sağınlığın burada hâlâ bir işlevi var mı; boş viteste çalışmıyor mu? Üstelik neyin bu kesin sınırı aşmak sayılacağım; bunun nasıl, hangi aletlerle saptanacağını, vs. de henüz belirlemedik.

Bir cep saatini tam zamanına ayarlamanın ya da doğru işleyecek şekilde ayarlamanın ne demek olduğunu anlarız. Ama ya biri çıkıp da, bu sağınlık ideal bir sağınlık mıdır ya da buna ne kadar yaklaşır diye soracak olsa?—Tabii ki cep saatiyle yapılan ölçümdekinden farklı ve daha büyük diyebileceğimiz bir sağınlığa sahip zaman ölçümlerinden; "saati tam zamanına ayarlama" sözlerinin, eskisine yakınsa da farklı bir karşılık taşıdığı, 'saati söyleme'nin başka bir süreç olduğu, vs. zaman ölçümlerinden bahsedebiliriz.—Peki birine "Yemeğe gelirken daha dakik olmalısın; biliyorsun saat tam birde başlıyor" dediğimizde—burada sağınlıktan bahsetmek aslında yersiz midir? Çünkü, "zamanın laboratuvarda ya da rasathanede nasıl belirlendiğini bir düşün; 'sağınlık' ne demekmiş orada görürsün" denebilir.

"Sağın olmayan" bir yergi, "sağın" ise bir övgüdür aslında. Bu da sağın olmayanın hedefine daha sağın olan kadar mükemmel bir şekilde erişemediği demektir. O halde burada sorun "hedef' dediğimizin ne olduğudur. Güneşle aramızdaki uzaklığı tam 1 m., ya da marangoza masanın genişliğini tam 0.001 mm. hassaslıkla söyleyememek sağın olmamak mıdır?

Öngörülmüş tek bir sağınlık ideali yoktur, bunu zihnimizde ne olarak canlandırmamız gerektiğini bilmeyiz—böyle denmesi gereken şeyin ne olduğunu kendin belirlemiyorsan eğer. Ama böyle bir belirleme, seni tatmin edecek bir belirleme yapmakta zorlanacaksın.

89. Böyle düşünüp taşınarak, şu sorunun bulunduğu noktaya varıyoruz: Mantık ne ölçüde yüce bir şeydir?

Çünkü mantığın hakkına özel bir derinlik—genel bir anlam ve önem—düşüyormuş gibi bir görünüm ortaya çıktı. Mantık bütün bilimlerin temelinde yatıyormuş gibi bir görünüm.—Çünkü mantıksal inceleme her şeyin özünü araştırır. Şeylerin temelini görmek ister ve gerçekte olup bitenin falan filanıyla uğraşmaması gerekir. Doğadaki olgulara duyulan ilgiden ya da nedensel bağlantıları kavrama ihtiyacından değil, deneyime dayanan her şeyin temelini ya da özünü anlama çabasından kaynaklanır. Ancak bunun için hiç de yeni olguların peşine düşmemiz gerekmez: Soruşturmamızın özünde, bununla yeni hiçbir şey öğrenmek istemiyor olmamız yatar. Zaten gözlerimizin önünde açık olarak duran bir şeyi anlamak isteriz. Çünkü, bir anlamda, bunu anlamıyor gibiyizdir.

Augustinus (,İtiraflar, XI/14): "quid est ergo tempus? si nemo ex me quaerat scio; si quaerenti explicare velim, nescio."*—Doğa bilimlerine ilişkin bir soru (diyelim ki hidrojenin özgül ağırlığı) hakkında böyle konuşamayız. Birisi sormadığı zaman

bildiğimiz ama açıklamamız gerektiğinde artık bilmediğimiz bir şey aklımıza getirmemiz gereken bir şeydir. (Ve görüldüğü kadarıyla da herhangi bir nedenden ötürü zor akla gelen bir şey.)

90. Sanki görüngülerin içini görmek zorundaymışız hissine kapılırız: Ama soruşturmamız görüngülere değil, deyim yerindeyse, görüngülerin 'olanaklarına' yöneliktir. Bu, görüngüler hakkındaki beyanlarımızın türünü aklımıza getiririz demektir. Bu yüzden Augustinus da olayların sürtsi, geçmişi, şimdisi ya da geleceği hakkındaki çeşitli beyanlarımızı aklına getirir. (Bunlar da doğal olarak, zaman, geçmiş, şimdi ve gelecek hakkındaki felsefi beyanlar değildir.)

Bu yüzden bizimki, gramere ilişkin bir incelemedir. Ve bu inceleme, sorunumuza, yanlış anlamaları ortadan kaldırarak ışık tutar. Sözcüklerin kullanımına ilişkin olan ve başka şeylerin yanı sıra dilimizin çeşitli alanlarındaki ifade biçimleri arasında belli benzeşimlerden kaynaklanan yanlış anlamaları.—Bunların bir kısmı bir ifade biçiminin yerine bir başkasının konmasıyla ortadan kaldırılabilir; buna, ifade biçimlerimizin "çözümlenmesi" denebilir, çünkü bu süreç kimi zaman parçalara ayırma ile benzerlik gösterir.

91. Ama şimdi, sanki dil biçimlerimizin son bir çözümlemesi, yani ifadenin tamamen parçalara ayrılmış tek bir biçimi denebilecek bir şey varmış gibi bir görüntü ortaya çıkabilir. Yani, sanki kullanageldiğimiz alışılmış ifade biçimlerimiz özünde henüz çözümlenmemiş durumdadır; sanki içlerinde gün ışığına çıkarılması gereken bir şey gizlidir. Bu gerçekleştiğinde ifade tamamen açıklığa kavuşturulmuş ve davamız halledilmiş olur.

Bu.şöyle de söylenebilir: Yanlış anlamaları, ifademizi daha sağın bir hale getirerek ortadan kaldırırız: Ama şimdi de, sanki belirli bir duruma, tam bir sağınlık durumuna ulaşmaya çalışıyormuşuz gibi; sanki soruşturmamızın asıl hedefi buymuş gibi bir görüntü ortaya çıkabilir.

92. Bu, dilin, tümcenin, düşünmenin özünün ne olduğu sorusunda bulur ifadesini.—Çünkü soruşturmalarımızda biz de dilin özünü—işlevini, yapısını—anlamaya çalışıyorsak da, bizimkisi bu sorunun hedeflediği şey değildir. Çünkü bu soru açısından öz, zaten açıkça ortada olan ve düzene koyma sayesinde bir bakışta görülebilirlik kazanacak bir şey değil, yüzeyin altında yatan bir şeydir. İçerde yatan, şeyin içine bakınca gördüğümüz ve çözümlemenin kazıp çıkarması gereken bir şey.

'Öz bizden gizlidir': Sorunumuzun şimdi aldığı biçim budur. "Dil nedir?", 'Tümce nedir?" diye sorarız. Ve bu soruların yanıtı bir seferde tam olarak verilmeli ve gelecekteki her deneyimden bağımsız olmalıdır.

93. Birisi çıkıp da şöyle diyebilir: "Tümce, dünyadaki en sıradan şeydir"; bir başkası: 'Tümce—çok garip bir şeydir!" Ve bu İkincisi tümcelerin nasıl iş gördüğünü şöyle bir gözden geçiremez. Çünkü ifade tarzımızın tümcelere ve düşünmeye ilişkin biçimleri yolunu keser.

Neden tümcenin garip bir şey olduğunu söyleriz? Bir yandan hakkına düşen muazzam anlam ve önem nedeniyle. (Ve bu yerindedir.) öte yandan bu anlam ve önem, dilin mantığının yanlış anlaşılması ile birlikte bizi ayartarak, tümcenin olağanüstü, hatta benzersiz bir iş beceriyor olması gerektiğini sanmamıza yol açar. Bir yanlış anlama yüzünden tümce sanki garip bir şey yapıyormuş gibi gelir bize.

94. Tümce: ne garip bir şey!': Tüm temsilin yüceltilmesi burada başlamıştır bile.

Tümce ile olgular arasında aracılık yapan saf bir varlık varsayma eğilimi. Ya da tümce-iminin kendisini saflaştırma, yüceltme isteği.—Çünkü, bizi efsane yaratıklarını* avlamaya göndererek söz konusu olanın alışılmış şeyler olduğunu görmemizi türlü çeşitli şekillerde engelleyen, ifade biçimlerimizdir.

95. "Düşünme benzersiz bir şey olmalı." Durumun böyle böyle olduğunu söylüyorsak, bunu kastediyorsak, kastettiğimiz şeyle birlikte olgunun berısinde bir yerde kalmayız: tersine, falanca falanca—böyle böyle—dir'i kastederiz.—Ama (bir şüphe götürmezlik biçimine sahip olan) bu paradoks şöyle de ifade edilebilir: İnsan, olmayan durumu da düşünebilir.

96. Burada bahsettiğimiz özel yanılsamaya çeşitli yanlardan başkaları da katılır. Düşünme, dil, bize dünyanın benzersiz bağlaşığı, resmi gibi gelmeye başlar şimdi. Tümce, dil, düşünme, dünya kavramları, herbiri diğerinin eşdeğeri olarak bir dizi halinde ardarda sıralanır. (Ama bu sözcükler şimdi neye yarar? İçinde uygulanmaya konacakları diloyunu ortada yoktur.)

97. Düşünme bir hâle ile çevrilidir.—özü, mantık, bir düzen temsil eder, dünyanın a priori düzenini, yani dünya ve düşünmede ortak olması gereken olanakların düzenini. Ama bu düzen, göründüğü kadarıyla, son derece basit olmalıdır. Bütün deneyimlerden önce gelir, tüm deneyim boyunca sürüp gitmeli; üzerine deneyimsel bir bulanıklık ya da güvenilmezlik yapışmamalıdır.İyisi mi, en saf kristalden olmalıdır.
Ama bu kristal bir soyutlama olarak değil, somut bir şey, hatta en somut, en sert şey olarak görünür (Tractatus Logico-Philosophicus 5.5563).

Soruşturmamızda özel, derin, bizim için esas olanın, bu soruşturmanın dilin eşsiz özünü kavramaya çalışması olduğu yanılsaması içindeyiz. Yani tümce, sözcük, çıkarsama, doğruluk, deneyim, vs. kavramları arasında varolan düzeni kavramaya. Bu düzen—deyim yerindeyse— üst-kavramlar arasındaki bir üst-düzendir. Halbuki "dil", "deneyim", "dünya" sözcüklerinin bir kullanımı varsa, bunun "masa", "lamba", "kapı" sözcüklerininki kadar mütevazı olması gerekir tabii ki.

98. Bir yandan, açıktır ki dilimizdeki her tümcenin 'olduğu haliyle düzeni yerinde'dir. Yani bir ideale ulaşmaya çalışmayız: Sanki alışılmış, muğlak tümcelerimiz henüz kusursuz bir anlama sahip değilmiş ve mükemmel bir dil de bizim tarafımızdan kurulmayı beklemekteymiş gibi.—öte yandan, anlamın olduğu yerde, mükemmel bir düzenin olması gerektiği açık gibidir. Demek ki en muğlak tümce bile içinde mükemmel düzeni barındırıyor olmalıdır.

99. Tümcenin anlamı tabii ki şunu ya da bunu açık bırakabilir— diyesimiz gelir— ama tümcenin yine de belirli bir anlamı olmalıdır. Belirsiz bir anlam—bu hiç de anlam değildir aslında.—Bu tıpkı kesin, olmayan bir sınırlamanın aslında hiç de sınırlama olmamasına benzer. Yaklaşık olarak şöyle düşünülür "Adamı odaya hapsettim—yalnızca bir kapı açık kaldı." dediğimde—adamı hapsetmemişimdir işte. Hapisliği sadece görünüştedir. Burada şöyle deme eğilimi gösteririz: "Hiçbir şey yapmamışsın yani." Deliği olan bir çit, olmayan bir çit gibidir adeta.—Doğru mudur bu peki?

100. "Kurallarında muğlaklık olan bir oyun, oyun değildir ki."— Ama gerçekten oyun değil midir?—"Pekâlâ, belki oyundur dersin demesine ama hiç de mükemmel bir oyun değildir işte." Yani: Saflığı bozulmuştur işte ve şu anda beni ilgilendiren, burada saflığı

bozulmuş olan şeyin saf halidir.—Ama ben diyorum ki: İdealin ifade tarzımızda oynadığı rolü yanlış anlıyoruz. Yani: Buna biz de oyun diyeceğiz demesine ama ideal gözlerimizi kamaştırıyor ve bu yüzden de "oyun" sözcüğünün gerçek kullanımını net olarak göremiyoruz.

101. Demek istediğimiz, mantıkta bir muğlaklık olamayacağıdır. Şimdi bir fikre saplanmış durumdayız: İdealin gerçeklikte bulunması "gerek"ii. Bunun nasıl olduğunu henüz görmediğimiz ve bu "gerek"in özünü anlamadığımız halde. Gerçekliğin içinde bulunması gerektiğine inanıyoruz, çünkü onu orada şimdiden görüyor olduğumuzu sanıyoruz.

102. Mantığın tümce yapısının katı ve açık kuralları bize arka planda yer alan—anlama ortamı içine gizlenmiş—bir şey gibi görünür. İmi anladığım, imle bir şeyler kastettiğime göre, bu kuralları (bir ortam içerisinden bile olsa) daha şimdiden görüyorumdur işte.

103. Düşüncelerimizde ideal sarsılmaz bir yer tutmuştur. Onun dışına çıkamazsın. Hep geri dönmek zorundasın. Dışarısı yoktun dışarıda nefes alamazsın.—Nereden gelir bu? Bu fikir adeta burnumuzun üzerinde bir gözlük gibidir ve baktığımız her şeyi bunlarla görürüz. Çıkarmak aklımıza bile gelmez.

104. Temsil tarzında bulunan şeyi, olan şeyin yüklemi yaparız. Bizi etkileyen karşılaştırabilme olanağım, son derece genel bir olgu durumunun algılanışı olarak kabul ederiz.

105. Bu düzeni, ideali, gerçek dilde bulmamız gerektiğine inanırsak, günlük hayatta "tümce", "sözcük", "im" denen şeyler bizi tatmin etmeyecektir.

Mantığın ele aldığı tümce, sözcük, saf ve keskin kenarlı bir şey olmalıdır. Ve şimdi de asıl imin özü hakkında kafa patlatırız.—Bu, imin tasarımı gibi bir şey midir? Yoksa şu anki tasarım mı?

106. Burada, deyim yerindeyse, başımızı suyun üzerinde tutmak —aslında elimizdeki araçlarla asla betimlemeyeceğimiz en uç detayları betimlememiz gerekirmiş görünümünü sunan bir açmaza düşmemek için gündelik düşünmeye ilişkin olan şeylerden ayrılmamamız gerektiğini görmek—zordur. Sanki bozulmuş bir örümcek ağını parmaklarımızla onarmamız gerekiyormuş hissine kapılırız.

107. Gerçek dili ne denli dikkatli incelersek, talebimizle arasındaki çatışma da o denli şiddetli olacaktır. (Mantığın kristal saflığı tabii ki ortaya çıkmış bir şey değil, bir talepti.) Çatışma katlanılmaz bir hal alacaktır. talep şimdi boş bir şey haline gelme tehlikesiyle karşı karşıyadır.—Sürtünmenin olmadığı kaygan bir buz yüzeyine vardık; yani şartlar belli anlamda ideal, ama tam da bu yüzden yürüyemiyoruz işte. Yürümek istiyoruz; o halde sürtünmeye ihtiyacımız var. Geriye, pürüzlü yüzeye!

108. "Tümce", "dil" dediklerimizin, zihnimde canlandırmış olduğum biçimsel birlik değil, birbirleriyle az çok akrabalıkları olan yapıların oluşturduğu bir aile olduğunun farkına varıyoruz. Peki ama mantık ne olacak şimdi? Sanki burada katılığı gevşiyormuş gibi.—Ama böyle olursa hepten kaybolup gitmez mi?—öyle ya, mantık nasıl olur da katılığını yitirebilir? Tabii ki pazarlıkla katılığından indirim yapılmasıyla değil.—

Kristalsi saflığı hakkındaki önyargımız, ancak tüm incelememizi döndürmekle ortadan kaldırılabilir. (Şöyle diyebiliriz: İncelemenin döndürülmesi gerekir, ama asıl ihtiyacımız olan şey eksen oluşturacak şekilde.)

Mantık felsefesinin tümcelerden ve sözcüklerden bahsedişi, bizim gündelik hayatta, diyelim ki "burada Çince bir tümce yazılı" ya da "hayır. yazı-imi gibi görünüyor ama aslında bir süsleme", vs. derkenki bahsedişimizden farklı bir anlamda değildir.

Dil denen uzamsal ve zamansal görüngüden bahsediyoruz; uzam ve zaman dışı bir zırvadan değil. [Kenar notu: Tabii ki bir görüngüyle çeşitli şekillerde ilgilenilebilir.] Ama nasıl ki satranç taşlarından bahsederken fiziksel özelliklerini betimlemeyip her birine ilişkin oyun kurallarını belirtiyorsak, dilden de öyle bahsediyoruz.

"Sözcük aslında nedir?" sorusu, "satranç taşı nedir?" sorusuyla benzeşir.

109. İncelemelerimizin, bilimsel incelemeler olmaması gerektiği konusunda haklıydık, 'önyargımızın aksine, falanca ya da falancanın düşünülebilir olduğu' deneyimi—bu her ne demekse—bizi ilgilendiremezdi. (Düşünmenin eter olarak kavranışı.) Ve ne tür olursa olsun kuram oluşturmamalıyız. İncelemelerimizde varsayımsal bir şey bulunmamalı. Açıklama tümden atılmalı, yerine betimleme geçmeli. Bu betimleme de ışığım, yani amacını, felsefi sorunlardan alır. Bunlar tabii ki deneysel sorunlar değildir; ve dilimizin işleyişinin incelenmesi ile çözülürler: bu da bu işleyişin, onu yanlış anlama dünümüze karşın, anlaşılmasıyla olur. Bu sorunlar yeni deneyimlerin kazanılmasıyla değil, zaten çoktandır bildiklerimizin bir araya getirilmesi ile çözülür. Felsefe, anlığımızın dilimizin araçlarıyla büyülenmesine karşı bir mücadeledir.

110. "Dil (ya da düşünme) benzersiz bir şeydir"—bunun gramere ilişkin yanılsamalardan doğan bir batıl inanç (yanılgı değil!) olduğu ortaya çıkıyor.

Ve şimdi etkileyicilik, duygusallık da bu yanılsamalara, bu sorunlara çekilir.

111. Dil biçimlerimizin yanlış yorumlanmasından kaynaklanan sorunlarda bir derinlik niteliği vardır. Derin huzursuzluklardır bunlar, içimizde dilimizin biçimleri kadar derine kök salmışlardın anlam ve önemleri, dilimizinki kadar büyüktür. Kendimize bir soralım: Gramere ilişkin bir espriyi neden derin buluruz? (Felsefi derinlik de budur ya işte.)

112. Dilimizin biçimleri içine alınmış bir benzetme yanlış bir görüntünün ortaya çıkmasına yol açar; bu da bizi huzursuz eden "Bu böyle değil işte!"—deriz. "Ama böyle olmalı işte!"

113. "Pekâlâ da böyle işte " derim kendi kendime defalarca.
Bakışımı bu olguya gayet keskin bir şekilde yöneltebilir, onu odağa alabilirsem, şeyin özünü kavrayabilecekmişim gibi bir hisse kapılırım.

114. Tractatus Logico-Philosophicus 4.5: "Tümcenin genel biçimi şudur: Bu, böyle böyledir." Bu, insanın kendi kendine sayısız kez tekrar ettiği türden bir tümcedir. İnsan tekrar tekrar doğanın izinden gittiğini sanır ve kendisi aracılığıyla doğayı izlediğimiz biçim boyunca ilerler sadece.

115. Bir resim bizi hapsetmişti. Ve dışarı çıkarılıyorduk, çünkü bu resim dilimize yerleşikti ve dilimiz de bu resmi bize insafsızca tekrarlıyor gibiydi.

116. Filozoflar bir sözcüğü kullandıklarında—"bilgi", "varlık", "nesne", "ben", "tümce", "ad"—ve şeyin özünü kavramaya çalıştıklarında kendimize şunu sormalıyız: Bu sözcüğün, anayurdu olan dilde gerçekten böyle kullanıldığı olur mu hiç?—

Biz sözcükleri metaflziksel kullanımlarından gündelik kullanımlarına geri getiriyoruz.

117. Bana şöyle deniyor: "Bu ifadeyi anlıyorsun değil mi? İyi işte—senin bildiğin karşılığında kullanıyorum ben de onu."—Sanki karşılık, sözcüğün beraberinde getirdiği ve her kullanılışına taşıdığı bir sis örtüsüymüş gibi.

Örneğin (önündeki nesneye işaret ederek) "bu, buradadır" tümcesinin kendisi için bir anlamı olduğunu söyleyen birinin, bu tümcenin gerçekte hangi özel koşullarda kullanıldığım kendine sorması iyi olacaktır. Bu tümcenin işte o koşullarda bir anlamı vardır.

118. Soruşturmalarımızın önemi nereden geliyor, ilginç olan her şeyi, yani büyük ve önemli her şeyi yıkıyormuş gibi göründüğüne göre? (Sanki geride yalnızca taş kırıkları ve moloz bırakmak üzere bütün yapıları yıkıyormuş gibi.) Ama yıktıklarımız yalnızca hayali binalar; üzerinde yükselmiş oldukları dilin temelini açığa çıkarıyoruz.

119. felsefenin vardığı sonuçlar, anlığın dilin sınırlarına tosladığında edinmiş olduğu şişliklerin ve herhangi bir yalın saçmalığın keşfedilmesidir. Bunlar, bu şişlikler, bu keşfin değerinin farkına varmamızı sağlar.

120. Dil (sözcük, tümce, vs.) hakkında konuştuğumda, günlük dili konuşmam gerekir. Bu dil söylemek istediklerimiz için çok kaba, maddi midir yoksa? Peki başka bir dil nasıl kurulur?—Ve bu durumda dilimizle herhangi bir şey yapabiliyor olmamız ne gariptir!

Dile ilişkin açıklamalarımda şimdiden (diyelim ki hazırlayıcı, geçici bir dil değil de) tam dili kullanmamın gerekmesi, dile ilişkin olarak oltaya koyabileceklerimin yalnızca dışsal şeyler olduğunu göstermeye yeter.

Evet, ama bu etraflı açıklamalar bizi nasıl tatmin edebilir o zaman?—Ama senin soruların da zaten bu dilde biçimlendirilmişlerdi; bu dilde ifade edilmeleri gerekiyordu, eğer sorulacak bir şey vardıysa!

Ve tereddütlerin de yanlış anlamalardır.

Soruların sözcüklere ilişkin; o halde ben de sözcüklerden bahsetmeliyim.

Asıl olanın sözcük değil, karşılığı olduğu söylenir; ve karşılık, sözcükten farklıysa da, sözcük türünden bir şey gibi düşünülür. Burada sözcük, burada da karşılık. Para ve onunla satın alınabilecek inek. (Ama öte yandan: Para ve gördüğü iş.)

121. Felsefe, "felsefe" sözcüğünün kullanımından bahsettiğine göre, ikinci-düzey bir felsefenin olması gerektiği sanılabilir. Ama böyle değildir işte; bu daha çok, "yazım" sözcüğünü de ele alan, ama böylelikle bir ikinci-düzey yazım haline gelmeyen yazımın durumuna denk düşer.

122. Anlayamayışımızın ana kaynaklarından biri, sözcüklerimizin kullanımını bir bakışta görmüyor oluşumuzdur.—Gramerimiz bir bakışta görülebilirlikten yoksundur.—Bir bakışta görülür kılan bir temsilin kazandırdığı anlayış 'bağlantıları görmek'den oluşan bir anlayıştır. Ara halkaları bulmanın ve icat etmenin önemi

buradan gelir.

Bir bakışta görülür kılan bir temsil kavramı bizim için temel bir anlam ve önem taşır. Temsil biçimimizi, şeyleri ne şekilde gördüğümüzü imler. (Bu bir 'Weltanschauung'* mudur?)

123. Bir felsefe sorununun şekli şudur: "Yolu bilmiyorum."

124. Felsefe dilin gerçek kullanımına hiçbir şekilde el sürmemelidir, yani sonuçta sadece betimleyebilir kullanımı.

Çünkü onu temellendiremez de.

Her şeyi olduğu gibi bırakır.

Matematiği de olduğu gibi bırakır ve hiçbir matemetikse! keşif felsefeyi ilerletemez. "Matematiksel mantığın önde gelen bir sorunu" bizim için diğer herhangi bir matematik sorunundan farksızdır.

125. Felsefenin işi, çelişkiyi matematiksel, mantıksal-matematiksel bir keşifle çözmek değil,,matematiğin bizi huzursuz eden durumununu, çelişkinin çözümünden önceki durumunu bir-bakışta-görülür kılmaktır. (Bu, bir güçlüğe çatmamak için yolumuzu değiştirmek gibi bir şey değildir.)

Buradaki temel olgu, bir oyun için kurallar, bir teknik saptayıp, sonra da kuralları izlediğimizde işlerin umduğumuz gibi gitmemesidir. Yani, adeta kendi kurallarımızın ayağımıza dolanmasıdır.

Anlamak, yani bir bakışta görmek isteğimiz de bu, kurallarımızın ayağımıza dolanmasıdır.

Bu, kastetme kavramımıza ışık tutar. Çünkü bu durumlarda işler kastetmiş, öngörmüş olduğumuz gibi gitmez, örneğin bir çelişki ortaya çıktığında, "Ben bunu böyle kastetmemiştim" deyiveririz.

Çelişkinin sivil konumu ya da sivil dünyadaki konumu: Felsefî sorun budur işte.

126. Felsefe her şeyi yalnızca ortaya koyar; hiçbir şeyi açıklamaz, hiçbir sonuç çıkarmaz.—Her şey açık olarak ortada olduğuna göre açıklanacak bir şey de yoktur. Çünkü, diyelim ki gizli olan bir şey, bizi ilgilendirmez.

"Felsefe" için, bütün yeni keşif ve icatlardan önce olanaklı olan şey de denilebilir.

127. Filozofun işi, anımsatmaları belirli bir amaca yönelik olarak bir araya getirmektir.

128. Eğer felsefede savlar ortaya atılmak istense, bunlar asla tartışma konusu olmazdı, çünkü bunları herkes kabul ederdi.

129. Şeylerin bizim için en önemli olan yönleri basitlikleri ve sıradanlıkları tarafından gizlenmiştir. (Farklarına varmayız—çünkü hep gözümüzün önündedirler.) Araştırmasının asıl temelleri insanın dikkatini çekmez bile. Eğer bu bir ara dikkatini çekmemişse.—Bu da şu demektir: Bir kez görüldüğünde bizim için en dikkat çekici, en güçlü olan şey, dikkatimizi çekmez.

130. Açık ve basit dil-oyunlarını dilin gelecekteki bir kural altına alınışı için—diyelim ki sürtünmeyi ve hava direncini dikkate almaksızın yapılan ilk yaklaşımlar gibi—ön

çalışmalar değildir. Dil-oyunları daha çok. benzerlik ve benzemezlikler yoluyla, dilimizin koşullarına ışık tutmak üzere karşılaştırma nesneleri olarak vardırlar.

131. Yani iddialarımızda haksızlık ya da boşluktan kaçınmanın tek yolu, modeli, ne ise o olarak, karşılaştırma nesnesi—deyim yerindeyse cetvel—olarak ortaya koymaktır; gerçekliğin denk düşmesi gereken bir önyargı olarak değil. (Felsefe yaparken çok kolay kapıldığımız bir dogmatizm.)

132. Dilin kullanımına ilişkin bilgimizi bir düzene sokmak istiyoruz: Belirli bir amaca yönelik bir düzene; olası pek çok düzenden birine; asıl düzene değil. Bu amaçla, sürekli olarak alışılmış dil biçimlerinin kolayca gözden kaçırmamıza neden olduğu ayrımları öne çıkaracağız. Bu, sanki dilde reform yapmayı görev biliyormuşuz gibi bir görüntü yaratabilir.

Belirli pratik amaçlar için, terminolojimizin pratikteki kullanımında yanlış anlamalardan kaçınmak amacıyla iyileştirilmesi için böyle reformlar olanaklıdır tabii. Ama bizim uğraştıklarımız bu durumlar değildir. Bizi ilgilendiren kafa karışıklıkları, dil, deyim yerindeyse, boş viteste çalıştığında ortaya çıkar, iş gördüğünde değil.

133. Sözcüklerin kullanımına ilişkin kurallar sistemini bugüne dek görülmedik bir şekilde inceltmek ya da tamamlamak değil istediğimiz.

Çünkü ulaşmaya çalıştığımız açıklık gerçekten de tam bir açıklık. Ama bu, felsefi sorunların tamamen ortadan kaybolması gerektiği demektir yalnızca.

Asıl keşif felsefe yapmayı istediğim zaman kesebilmemi sağlayan keşiftir.—Bu keşif felsefeyi huzura kavuşturur, öyle ki felsefe artık kendisini sorgulayan somlar tarafından kamçılanmaz.—Bunun yerine örneklerle bir yöntem gösterilir ve bu örnekler dizisi kesintiye uğratılabilir.—Sorunlar çözülür (güçlükler ortadan kaldırılır), tek bir sorun değil.

Tek bir felsefe yöntemi değil, yöntemler vardır, farklı tedaviler gibi.

134. Şu tümceyi inceleyelim: "Bu, böyle böyledir"—bunun tümcenin genel biçimi olduğunu nasıl söyleyebilirim?—Her şeyden önce kendisi bir tümcedir bunun, anadilimizde bir tümce, çünkü öznesi ve yüklemi vardır. Ama bu tümce nasıl uygulamaya konur—günlük dilimizde yani? Çünkü başka bir yerden değil, oradan alınmıştır.

Örneğin şöyle deriz: "Bana durumunu açıkladı, bunun, böyle böyle olduğunu söyledi ve bu yüzden de avans istedi." Demek ki bu noktaya kadar bu tümcenin herhangi bir beyanın yerini tuttuğu söylenebilir. Bir tümce-şeması olarak kullanılır; ama bu yalnızca anadilimizde bir tümcenin yapısına sahip olmasından ötürüdür. Bunun yerine rahatlıkla, "durum şöyle şöyle" ya da "işler şu şu durumda", vs. de denebilir. Aynca simgesel mantıktaki gibi yalnızca bir harf, bir değişken de kullanılabilir. Ama "p" harfine kimse tutup da tümcenin genel biçimi demez. Söylemiş olduğum gibi: "Bu, böyle böyledir" yalnızca kendisi anadilimizde bir tümce dediğimiz şey olduğundan ötürü bu konumdaydı. Ama bir tümce olmasına karşın yalnızca tümce değişkeni olarak kullanımı vardır. Bu tümcenin gerçeklikle uyuştuğunu (ya da uyuşmadığını) söylemek, açıkça saçmalık olurdu; o halde bu tümce şunu ortaya koymaktadır ki tümce kavramımızın bir özelliği tümce-tınısıdır.

135. Ama tümcenin ne olduğuna, "tümce" denince ne anlıyorsak ona ilişkin bir kavrama sahip değil miyiz?—Elbette; "oyun" denince ne anlıyorsak ona ilişkin bir

kavrama sahip olduğumuz ölçüde. Tümcenin ne olduğu sorulduğunda—ister bir başkasına, ister kendimize yanıt vermek durumunda olalım—örnekler veririz, bunların arasında tümevarımsa! tümce dizileri diyebileceğimiz şeyler de bulunur, işte bu şekilde sahibizdir bir tümce kavramına. (Tümce kavramını sayı kavramıyla karşılaştır.)

136. Temelde "Bu, böyle böyledir"i tümcenin genel biçimi olarak sunmak, şu açıklamada bulunmakla aynıdır: Doğru ya da yanlış olabilen her şey tümcedir. Çünkü "Bu, böyle ..." yerine "Falanca falanca doğrudur" da diyebilirdim. (Ama "Falanca falanca yanlıştır" da.) Ama şimdi

'p' doğrudur = p
'p' yanlıştır = p-değil

Ve tümcenin doğru ya da yanlış olabilen her şey olduğunu söylemek de şuna çıkar. Kendisine dilimizde doğruluk işlevi hesaplamasını uyguladığımız şeye tümce deriz.

Şimdiyse, tümcenin doğru ya da yanlış olabilen şey olduğu açıklaması, 'doğru' kavramına uyart, ya da 'doğru' kavramının kendisine uyduğu şeyin tümce olduğunu söyleyerek tümcenin ne olduğunu belirlermiş gibi bir görüntü ortaya çıktı. Sanki bir doğru ve yanlış kavramımız varmış da şimdi bunun yardımıyla neyin bir tümce olup neyin olmadığını belirleyebilirmişiz gibi. Doğruluk kavramına (bir dişli çarka olduğu gibi) takılan şey bir tümcedir.

Ama bu kötü bir resimdir. "Şah, şah çekebileceğin taşın ta kendisidir" demeye benzer. Ama bu, satrançta sadece şaha şah çekebileceğimiz demek olur yalnızca. Aynı şekilde, sadece tümcenin doğru olabileceği tümcesi de "doğru" ve "yanlış"ı sadece tümce dediğimiz şeyler için yüklem olarak kullanacağımızı söyleyebilir yalnızca. Ve tümcenin ne olduğu, bir anlamda (örneğin anadilimizin) tümce yapılışının kuralları tarafından, bir başka anlamda da im'in dil-oyunundaki kullanımı tarafından belirlenir. Ve "doğru" ve "yanlış" sözcüklerinin kullanımı da bu oyunun bir oluşturucu parçası olabilir; bu durumda bu kullanım bizim gözümüzde tümceye dahildir, ama ona 'uymaz'. Tıpkı şah çekmenin şah kavramına (sanki onun bir oluşturucu parçasıymışçasına) dahil olduğu
nu söyleyebileceğimiz gibi. Şah çekmenin piyon kavramımıza uymadığını söylemek, piyonlara şah çekilen,.piyonlarını kaybedenin partiyi kaybettiği bir oyunun bizim için ilginç olmadığı ya da aptalca ya da karmaşık ya da benzeri türden bir şey olduğu demeye gelir.

137. Tümcenin öznesini "Kim ya da ne... ?" sorusuyla belirlemeyi öğrenişimize ne demeli?—Burada pekâlâ da öznenin bu soruya 'uyma'sı söz konusu; yoksa öznenin ne olduğunu soru aracılığıyla başka nasıl bulurduk ki? Bunu, alfabede 'K'dan sonra hangi harfin geldiğini, alfabeyi kendi kendimize 'K'ya kadar tekrarlayarak bulmamıza benzer bir şekilde buluruz. 'L' bu harf dizisine ne ölçüde uyar peki?—"Doğru" ve "yanlış"ın tümceye uyduğu da işte bu ölçüde söylenebilir; ve bir çocuğa tümceyi diğer ifadelerden ayırt etmeyi öğretirken "Kendine sor, bu ifadenin ardından 'doğru' diyebiliyor musun? Eğer bu sözcük uyuyorsa, o ifade bir tümcedir" denebilir. (Aynı şekilde, şu da söylenebilirdi: Kendine sor, ifadenin önüne "Bu, böyle" sözcüklerini koyabiliyor musun?)

138. Ama bir sözcüğün anladığım karşılığı, bir tümcenin anladığım anlamına uyamaz mı? Ya da bir sözcüğün karşılığı bir diğerinin karşılığına? Tabii eğer karşılık, sözcüğü kullanışımız ise böyle bir uymadan bahsetmenin bir anlamı yoktur. Ama duyduğumuz

ya da telaffuz ettiğimiz zaman bir sözcüğün karşılığını anlarız', bir çırpıda kavrarız; ve böyle kavradığımız şey de zamana yayılmış olan 'kullanım'dan farklı bir şeydir tabii ki!

139. Biri bana, örneğin "küp" sözcüğünü söylediğinde, bunun neye karşılık geldiğini bilirim. Ama bu sözcüğü bu şekilde anladığımda, sözcüğün bütün kullanımı aklımdan geçebilir mi?

Evet ama öte yandan sözcüğün karşılığı bu kullanımla da belirlenmez mi? Ve bu belirlemeler şimdi birbiriyle çelişemez mi? Böyle bir çırpıda kavradığımız şeyin, bir kullanımla uyuşması, ona uyması ya da uymaması olası mıdır? Ve bizim için bir an mevcut olan, aklımızdan bir anda geçen bir şey nasıl olur da bir kullanıma uyabilir?

Bir sözcüğü anladığımı bilmek zorunda mıyım? Bir sözcüğü (bir hesap türü için söz konusu olabileceği gibi) anladığım sanısına kapılıp sonra da anlamamış olduğumu fark ettiğim de olmaz mı? ('"Göreli* ve 'mutlak' hareketin ne demek olduğunu bildiğimi sanıyordum, ama görüyorum ki bilmiyormuşum.")

Bir sözcüğü anladığımızda aklımızdan geçen nedir aslında?—Bir resim gibi bir şey değil midir? Bir resim olamaz mı?

Peki, diyelim ki "küp" sözcüğünü duyduğunda aklından bir resim geçiyor, örneğin bir küp çizimi. Bu resim "küp" sözcüğünün bir kullanımına ne ölçüde uyar ya da uymaz?—Belki de şöyle diyeceksin: "Çok basit;—aklımdan bu resim geçtiğinde örneğin bir üçgen prizmaya işaret ediyor ve onun bir küp olduğunu söylüyorsam, bu kullanım bu resme uymaz."—Uymaz mı gerçekten de? örneği kasden bu şekilde seçtim ki resmin sonuçta yine de uyacağı bir izdüşüm yöntemi zihinde kolayca canlandırılabilsin.

Küp resmi bize gerçekten de belli bir kullanımı öneriyordu ama onu başka türlü de kullanabilirdim.

140.Ama ne tür bir yanılgıydı o halde benimkisi? Bu yanılgı şöyle ifade edilebilir: Resmin bizi belirli bir kullanıma zorladığına inanmış olmalıyım. Buna nasıl inanabildim? Neye inanmşım? Bizi belirli bir uygulamaya zorlayan resim ya da resim benzeri bir şey var mı peki? Yani yanılgımın aslında bunlan birbirine karıştırmış olmak olduğunu söylememi sağlayacak bir şey?—Çünkü kendimizi şu şekilde ifade etmeye de eğilim gösterebilirdik: Olsa olsa psikolojik bir zorlama altındayızdır, mantıksal değil. Ve şimdi sanki bildiğimiz iki tür durum varmış gibi bir görüntü ortaya çıktı tümüyle.

(a) "Sanırım bu durumda doğru sözcük ...dır." Bu, sözcüğün karşılığının, aklımızdan geçen ve tam da burada kullanmak istediğimiz resim denebilecek Bir Şey olduğunu göstermez mi? Tut ki, "gösterişli", "vakur", "mağrur", "saygıdeğer" sözcükleri arasında bir seçim yapıyorum: bu, sanki bir dosyadaki çizimler arasından seçim yapmak gibi değil midir?—Hayır, yerine oturan sözcükten bahsediyor olmamız, aklımızdan geçen ve vs. Bir Şey'in varolduğunu göstermez. Bu resimsi Bir Şey'den bahsetmeye eğilim göstermemiz daha çok bir sözcüğü yerinde bulabilmemizden: sözcükler anısında sıklıkla, tıpkı benzer ama aynı olmayan resimler arasında yaptığımız gibi seçim yapmamızdan; sözcüklerin yerine ya da sözcüklerin illüstrasyonunda sıklıkla resim kullanmamızdan, vs. ötürüdür.

(b) Bir resme bakıyorum: Bastonuna dayanarak dik bir yokuşu çıkmakta olan yaşlı bir adamı temsil ediyor.—Nasıl yani? Eğer bu duruşla yokuş aşağı kayıyor olsaydı da aynı şekilde görünmez miydi resim? Bir Marslı bu resmi belki de böyle betimleyecekti. Resmi bizim niye böyle betimlediğimizi açıklamama gerek yok.

Kanıtımın yaptığı neydi o halde? Kimi zaman başta düşünmüş olduğumuz sürecin yanı sıra başka bir sürece de "küp resminin uygulanışı" demeye hazır olduğumuza

dikkatimizi çekti (bunu bize anımsattı). O halde, 'resmin bizi belirli bir uygulamaya zorladığı inancımız, aklımıza yalnızca tek bir durumdan başkasının gelmemesinden ibaretti. "Başka bir çözüm de var" demek, kendisine "çözüm" demeye, falanca resmi ya da filanca benzeşimi uygulamaya hazır olduğum başka bir şey daha var demektir.

Ve şimdi esas olan, sözcüğü işittiğimizde aklımızdan aynı şeyin geçebileceğini ve uygulanışının yine de farklı olabileceğini görmemizdir. O halde sözcük her iki seferde de aynı karşılığa mı sahiptir? Sanınm buna hayır diyeceğiz.

141.Ama ya aklımızdan yalnızca küp resmi değil, aynı zamanda izdüşüm yöntemi de geçerse? Nasıl bir şey olarak düşünmeliyim bunu?—Diyelim ki gözlerimin önünde izdüşüm türünün bir şemasını görüyormuşum gibi. Diyelim ki birbirine izdüşüm çizgileriyle bağlı iki küpü gösteren bir resim gibi.—Ama bu esaslı bir ilerleme olur mu? Şimdi de bu şemanın farklı uygulanışlarını düşünemez miyim?Evet ama aklımdan bir uygulama geçmesi olanaklı değil midir?—Tabii ki olanaklıdır; sadece kafamızın bu ifadeyi uygulayışımız hakkında daha bir açıklığa kavuşması gerekiyor. Tut ki birine daha sonra uygulamaya koyması için çeşitli izdüşüm yöntemleri anlatıyorum; aklından benim kastettiğim şu izdüşüm yönteminin geçtiğini hangi durumda söyleriz, kendimize bir soralım bakalım.

Burada açıkça çifte kıstas kabul ediyoruz: Bir yandan, herhangi bir zamanda aklından geçen (ne tür olursa olsun) resim; öte yandan bu imgeyi—zaman içerisinde—uygulayışı. (Ve bu resmin, bir çizim ya da model olarak söz konusu kişinin önünde bulunmak ya da onun tarafından bir model olarak inşa edilmek yerine hayalinde canlanıyor olmasının tamamen tali olduğu burada açıkça görülmüyor mu?)

Peki resim ve uygulama çatışabilir mi? Resmin başka bir kullanım beklememize yol açması ölçüsünde, evet; çünkü insanlar genelde bu resmi bu şekilde uygulamaya koyar.

Demek istediğim şu: Burada bir normal durum, ve anormal durumlar vardır.

142. Yalnızca normal durumlarda sözcüklerin kullanımı açık bir şekilde verilmiştir elimize; şu ya da bu durumda ne söyleyeceğimizi biliriz, şüphemiz yoktur. Durum ne denli anormalleşirse ne söylememiz gerektiği de o denli şüpheli hale gelir. Ve şeyler gerçekte olduklarından bambaşka bir halde olsalar——örneğin ağrı, korku, sevinç için karakteristik ifadeler olmasa; kural istisna, istisna da kural olsa; ya da her ikisi de yaklaşık aynı sıklıkta ortaya çıkan görüngüler olsa normal dil-oyunlarımız esprisini yitirirdi.—Teraziye bir parça peynir koyup, ibrenin salınımına göre peynirin fiyatını belirleme olayı, eğer peynir parçaları sık sık hiçbir neden olmaksızın aniden irileşecek ya da küçülecek olsa esprisini yitirirdi. Bu değini, ifadenin duygu ile ilişkisinden ve buna benzer şeylerden bahsettiğimizde daha bir açıklık kazanacaktır.

143. Şimdi şu tür bir dil-oyununu inceleyelim: A'nın emri üzerine B, belirli bir oluşturma kuralı uyarınca im dizileri yazmak durumundadır.

Bunların ilki, ondalık sistemdeki doğal sayılar dizisi olsun.—Bu sistemi anlamayı nasıl öğrenir?—önce bazı sayı dizileri yazılıp önüne konur ve bunları kopya etmesi istenir. ("Sayı dizileri" ifadesini garipseme, burada hatalı olarak kullanılmış değil!) Henüz bu noktada bile öğrencinin tepkisi normal ya da anormal olabilir.—Başlangıçta, O'dan 9'a kadar olan diziyi yazarken elini tutup yönlendirebiliriz diyelim ki; ancak daha sonra anlaşma olanağı, yazmaya artık kendi başına devam etmesine bağlı olacaktır. Bu noktada şöyle bir şey düşünebiliriz örneğin: Rakamları kendi başına kopya eder etmesine ama sırayla değil de kuralsız olarak, bir onu, bir bunu. Anlaşma da burada son bulur.—Ya da sıralamada 'hata' yapar.—Bu durumla ilki arasındaki fark, bir sıklık far-

kıdır tabii ki.—Ya da: Sistematik bir hata yapar, örneğin sayıları birer atlayarak veya 0, 1, 2, 3,4,5,.... dizisini 1,0, 3,2, 5,4,.... şeklinde yazar. Burada neredeyse bizi yanlış anlamış olduğunu söyleyesi geliyor insanın.

Ancak dikkatini çekerim: Kuralsız bir hata ile sistematik bir hata arasında keskin bir sınır yoktur. Yani senin "kuralsız" ve "sistematik" deme eğiliminde oldukların arasında.

Öğrenci, sistematik hatalarından (tıpkı kötü bir alışkanlıkmış gibi) vazgeçirilebilir belki. Ya da onun kopya yöntemi kabul edilir ve normal yöntem kendisininkinin bir sapması, çeşitlemesi olarak öğretilmeye çalışılır.—Ve burada da öğrencimizin öğrenme yeteneği sona erebilir.

144. "Burada öğrencinin öğrenme yeteneği sona erebilir" demekle ne kastediyorum? Bunu kendi deneyimimden çıkarak mı söylüyorum? Tabii ki hayır. (Böyle bir deneyimim olmuş olsa bile.) O halde bu tümceyle yaptığım ne? Senin "Evet, bu doğru, böyle bir şey de düşünülebilir, bu da olabilir!" demeni istiyorum tabii ki.—Ama istediğim, birinin dikkatini böyle bir şeyi zihninde canlandırabilecek durumda olduğuna mı çekmekti? Bu resmi gözlerinin önüne sermek istemiştim; ve bu resmi kabulü, verili bir duruma artık başka türlü bakma, yani onu artık bu resim dizisiyle karşılaştırma eğilimi göstermesinden oluşur. Bakış tarzını değiştirmiş öldüm. (Hintli matematikçiler: "Buna bak!")*

145. öğrenci şimdi O'dan 9'a kadar olan diziyi bizi tatmin edecek şekilde yazmış olsun.—Bunu sıklıkla başarması durumunda tatminden söz edilebilir ancak, yüz denemeden birini doğru yaparsa değil. Şimdi diziyi göstermeye devam ediyor ve ilk dizinin önce birler basamağında, sonra da onlar basamağında tekrarlanışına dikkat çekiyorum. (Bu da, belli vurgulamalar yapıyorum, imlerin altını çiziyorum, bunları falanca tarzda birbiri altına yazıyorum, vb. demek sadece.)—Ve şimdi bir noktada diziyi kendi başına devam ettirir—ya da ettiremez.—Ama ne diye söylüyorsun bunu; bu gayet açık!—Şüphesiz; yalnızca şunu demek istemiştim: Sonraki her açıklamanın etkisi, öğrencinin tepkisine bağlıdır.

Ama şimdi diyelim ki öğretmenin birtakım çabalarının ardından diziyi doğru olarak devam ettirdi, yani biz nasıl yapıyorsak öyle. O halde şimdi sisteme hâkim oldu diyebiliriz.—Ama bunu haklı olarak söyleyebilmemiz için diziyi doğru olarak nereye kadar devam ettirmesi gerekir? Burada bir sınır gösteremeyeceğin açıktır.

146. Şimdi şöyle sorduğumu düşün: "Diziyi yüz basamak devam ettirdiğinde sistemi anlamış mıdır?" Ya da—ilkel dil-oyunumuzda 'anlamak'dan bahsetmemem gerekiyorsa: Diziyi oraya kadar doğnı olarak devam ettirdiğinde sistemi kapmış mıdır?—Burada belki de şöyle diyeceksin: Sistemi kapmak (ya da anlamak) diziyi şu ya da bu sayıya kadar devam ettirmekten ibaret olamaz; bu, anlamanın uygulanışıdır yalnızca. Anlamanın kendisi, doğru kullanımın içinden kaynaklandığı bir haldir.

Burada neyi düşünüyoruz aslında? Bir dizinin cebirsel ifadesinden (üretilmesi değil mi düşündüğümüz? Ya da en azından buna benzeşen bir şey?—Ama buradan daha önce de geçmiştik. Cebirsel bir ifadenin tabii ki birden fazla uygulanışını düşünebiliriz; ve her uygulama türü gene cebirsel olarak kayda geçirilebilirse de, açıktır ki bu bizi daha ileri götürmez.—Uygulama, anlayışın bir kıstası olarak kalır.

147. "Ama nasıl böyle olabilir? Ben bir dizinin kuralını anladığımı söylediğimde, bunu, bu cebirsel ifadeyi şimdiye dek falanca şekilde uygulamış olduğum deneyimine dayanarak söylemem ki! En azından kendimden biliyorum ki falanca diziyi

kastetmekteyim; bu diziyi gerçekte ne kadar ilerletmiş olursam olayım."—

Yani şunu demek istiyorsun: Dizinin kuralının uygulanışını, bu kuralın belirli sayılara gerçekten uygulanışına ilişkin hiçbir anımsama söz konusu olmaksızın da biliyorsun. Belki de şöyle diyeceksin: "Elbette! Çünkü dizi tabii ki sonsuz ve benim geliştirebildiğim dizi parçasıysa sonlu."

148. Ama bu bilme neden oluşur? Şöyle sorayım: Ne zaman biliyorsundur bu uygulamayı? Daima mı? Gece gündüz? Yoksa yalnızca tam dizinin kuralım düşündüğün an mı? Yani, alfabeyi ve çarpım tablosunu bildiğin gibi mi biliyorsun; yoksa, 'bilme' dediğin, bir bilincinde olma hali ya da—diyelim ki bir şeyi düşünme veya buna benzer—bir süreç mi?

149. Alfabeyi bilmenin bir ruh hali olduğunu söyleyen birinin düşündüğü şey, bu bilmenin dışavurumlarını açıklamada kendisine başvurduğumuz bir ruhsal aygıtın (belki de beynimizin) halidir. Böyle bir hale yatkınlık denir. Ama burada bir ruh halinden bahsetmek öyle sorunsuz bir iş değildir, bu hal için iki kıstasın bulunması gerektiği sürece; yani aygıtın, etkileri bir yana, kuruluşunun tanınması. (Burada bilinçlilik haliyle yatkınlık karşıtlığı için "bilinçli" ve "bilinçsiz" sözcüklerinin kullanılması kadar kafa karıştırıcı olabilecek başka hiçbir şey yoktur. Çünkü bu sözcük çifti bir gramer farkının üstünü örter.)

150. "Bilmek" sözcüğünün grameri, açıktır ki ”(yapa)bilmek", "(bilecek) durumda olmak" sözlerinin gramerleriyle yakından akrabadır. Ama aynı zamanda "anlamak" sözcüğününkiyle de. (Bir tekniğe lıâkim olmak'.)

(a) "Bir sözcüğü anlamak", bir hal. Ama ruhsal bir hal mi?—Keder, heyecan, ağrıya ruhsal haller deriz. Gramere ilişkin şu incelemeyi yap:
"Bütün gün kederliydi."
"Bütün gün büyük heyecan içindeydi."
"Dünden beri ağrısı hiç kesilmedi" deriz.—
"Bu sözcüğü dünden bu yana anlıyorum" da deriz. Ama ya "kesintisiz"?—Evet, anlamanın kesintiye uğramasından bahsedilebilir. Ama hangi durumlarda? Şunları karşılaştın "Ağrın ne zaman dindi?" ve "Sözcüğü anlaman ne zaman sona erdi?"
(b) Birinin şöyle bir som sorduğunu düşün: Ne zaman satranç oyna- yaİMÎırsin? Her zaman mı? Yoksa bir hamle yaptığın sırada mı? Ve her bir hamlede satrancın bütününü mü?—Satranç oynayabilmek bu kadar kısa bir zaman gerektirırken bir satranç partisinin bu kadar uzun sürmesi ne garip.

151. Ama "bilmek" sözcüğünün bir de şu kullanımı vardın "Şimdi biliyorum!" deriz—ve aynı şekilde "şimdi yapabilirim!” ve "şimdi anlıyorum!"

Şöyle bir ömek düşünelim: A, sayı dizileri yazar, B, onu izler ve sayıların sıralanışında bir kural bulmaya çalışır. Bunu başarınca da "şimdi ben devam ettirebilirim!" der. Bu yetenek, bu anlama, bir .anda ortaya çıkan bir şey demek ki. O halde burada ortaya çıkanın ne olduğuna bir bakalım.—A, "1, 5, 11, 19, 29" sayılarını yazmış olsun; bu noktada B sonrasını bildiğini söyler. Ne olmuştur bu noktada? Çeşit çeşit şey olmuş olabilir, örneğin A bir sayıyı diğerinin ardından yavaş yavaş yazarken, B yazılmış olanlarda çeşitli cebir formüllerini denemeye koyulur. A, 19 sayısını yazdığı sırada B "$a_n = n^2 + n - 1$" formülünü denemektedir. Ve bir sonraki sayı varsayımım

doğrulamıştır.

Ya da: B, formülleri düşünmez. A'mn sayıları yazışını belli bir gerilim duygusuyla seyreder; bu sırada kafasından türlü türlü belirsiz düşünceler geçer. Sonunda kendi kendine "Farklar nasıl bir dizi oluşturuyor?" diye sorar. Bunun 4,6, 8, 10 olduğunu bulur ve şöyle den Şimdi ben sürdürebilirim.

Ya da bakar, "Evet, bu diziyi biliyorum" der—ve tıpkı, diyelim ki A "1,3,5,7,9" dizisini yazmış olsa yapmış olacağı gibi diziyi devam ettirir.—Ya da hiçbir şey demeden dizinin devamını yazmaya koyulur sadece. Belki de "bu kolay!" diyebileceğimiz bir duyum yaşamıştır. (Örneğin, insanın biraz ürktüğü zaman yaptığı gibi soluğunu hafif ve hızlı bir şekilde içine çekmesi böyle bir duyumdur.)

152. Peki ama burada betimlemiş olduğum süreçler anlama mı
dır?
"B dizinin sistemini .anlıyor" hiç de salt B'nin aklına "$a_n =$ formülü geliyor demek değildir! Çünkü formül aklına geldiği halde yine de anlamıyor olması pekâlâ düşünülebilir. "Anlıyor", şundan daha fazlasını içermelidir formül aklına geliyor. Ve aynı şekilde, anlamanın şu az çok karakteristik eşlik-sûreçlerinin ya da dışavurumlarının herhangi birinden de fazlasını.

153.Şimdi anlama denen ve göründüğü kadarıyla şu daha kaba ve bu yüzden de gözle görülür nitelikteki eşlik-görünümleri arkasına saklanan ruhsal süreci kavramayı deniyoruz. Ama olmuyor. Daha doğrusu: Gerçek bir denemeye girişemiyoruz bile. Çünkü şu anlama durumlarının hepsinde de gerçekleşen bir şey bulmuş olduğumu varsaysam bile—anlama neden bu olsun ki? Hem eğer anlamış olmam nedeniyle "şimdi anlıyorum" dediysem, anlama süreci nasıl olur da saklı olabilir?! Ve saklı olduğunu söylüyorsam—neyi arayacağımı nasıl biliyorum? Bir keşmekeşin içindeyim.

154. Ama dur biraz!—eğer "şimdi sistemi anlıyorum" ile ".... formülü aklıma geliyor" (ya da "formülü söylüyorum", "formülü yazıyorum", vs.) aynı şey demek olmuyorsa—buradan "şimdi anlıyorum...." ya da "şimdi devam edebilirim" tümcesini, formülün telaffuzunun yanında ya da arkasında bulunan bir sürecin betimi olarak kullandığım mı çıkar?

Eğer 'formülün telaffuzunun arkasında' bir şey durmak zorundaysa bu, bana—formül aklıma geldiğinde—devam edebileceğimi söyleme hakkı kazandıran belli koşullardır.

Anlamayı hiç de 'ruhsal bir süreç' olarak düşünme bir kere!—Çünkü bu ifade tarzıdır kafanı karıştıran. Bunun yerine kendine sor Formül aklıma gelmiş olsun—hangi durumda, hangi koşullarda "sonrasını biliyorum" deriz?

Anlama'için (ruhsal süreçler de dahil olmak üzere) karakteristik olan süreçlerin varolması anlamında, anlama ruhsal bir süreç değildir.

(Bir ağrı duyumunun azalıp artması, bir melodinin, tümcenin işitilmesi: ruhsal süreçler.)

155. O halde şuydu demek istediğim: Aniden sonrasını bilirse, sistemi anladıysa belki de özel bir deneyim yaşamıştır.—"Nasıldı, sistemi birden anladığında ne oldu?" diye sorulduğunda, belki de bizim yukarıda betimlemiş olduğumuza benzer şekilde betimleyeceği bir yaşantı—ama ona bizim gözümüzde, böyle bir durumda anlamış olduğunu. sonrasını bildiğini söyleme hakkı kazandıran şey içinde böyle bir deneyimi

yaşadığı koşullardır.

156.Bu, bir başka sözcüğe "okuma"ya ilişkin gözlemlerimizi işin içine kattığımızda daha bir açıklık kazanacaktır, öncelikle şunu belirtmeliyim ki bu gözlemde okunanın anlamını anlamayı 'okuma'dan saymıyorum; burada okuma, yazılı ya da basılı olanı sese dönüştürme, ama aynı zamanda dikteyi yazıya geçirme, basılı bir şeye bakarak yazma, notadan çalma, vb. etkinliğidir.

Bu sözcüğün gündelik yaşam koşullarımızdaki kullanımı doğal olarak son derece bildik bir şeydir bizim için. Ama sözcüğün yaşamımızda oynadığı rolü, ve böylece de içinde bu sözcüğü kullandığımız diloyununu kabaca da olsa sergilemek güç bir iştir. Bir şahıs, diyelim ki tanıdığımız bir kişi, evde ya da okulda bizde yaygın eğitim biçimlerinden birinden geçmiş ve bu eğitim sürecinde anadilini okumayı öğrenmiştir. Daha sonra kitap, mektup, gazete, vs. okur.

Şimdi, örneğin gazete okuduğunda neler olmaktadır? Gözlerini —hep denildiği gibi—basılı sözcükler üzerinde gezdirir ve bunları telaffuz eder yüksek sesle—ya da kendi kendine. Bu da, belli sözcüklerin basılı biçimlerini bir bütün olarak kavrayarak, diğerlerini ilk hecelerini gördükten sonra, kimilerini hece hece ve belki de arada bir iki tanesini harf harf okuması şeklinde olur.—Ayrıca okuma sırasında ne yüksek sesle ne de kendi kendine konuşmadığı halde bir tümceyi daha sonra aynen ya da yaklaşık olarak tekrarlayabiliyorsa o tümceyi okumuş olduğunu söyleriz.—Ne okuduğuna dikkat edebileceği gibi—diyebiliriz ki—bir okuma makinesi olarak da iş görebilir yani ne okuduğuna dikkat etmeksizin, yüksek sesle ve doğru olarak okuyabilir, belki de dikkati bu sırada bambaşka bir şeye yönelmiştir (öyle ki okumasının hemen ardından sorulduğunda ne okumuş olduğunu söyleyebilecek dununda değildir).

Şimdi bu kişiyi okumayı yeni öğrenen biriyle karşılaştıralım. Acemi okurumuz sözcükleri, harfleri güçlükle sökerek, okur.—Ama kimi sözcükleri bağlamlarından tahmin ederek çıkarır veya belki de metni kısmen ezbere biliyordur. Bu durumda öğretmen, sözcükleri gerçekten okumadığını (ve belli durumlarda da okur gibi yaptığını) söyler.

Bu okumaya, acemi okurun okumasına bakıp, okumanın neden oluştuğunu kendimize soracak olursak şunu söyleme eğilimi göstereceğiz: Okuma, özel bir bilinçli zihinsel etkinliktir.

öğrenciye ilişkin olarak: "Tabii ki yalnızca o bilir, gerçekten okuyor mu yoksa salt sözcükleri ezberden mi söylüyor" da deriz. ("Yalnızca o bilir....” tümceleri üzerinde durmamız gerekiyor daha.)

Ama şunu söylemek istiyorum: Kabul etmemiz gerekir ki—basılı sözcüklerden herhangi birini telaffuzu söz konusu olduğu kadarıyla— okur gibi yapan' öğrencinin bilincinde, 'okuyan' deneyimli bir okurun bilincindekinin aynısı olup bitmekle olabilir. "Okuma" sözcüğü, acemi okurdan bahsederken, deneyimli okurdan bahsederkenkinden farklı kullanılır. Tabii ki şimdi de şunu demek istiyoruz: Sözcüğü telaffuz ettiklerinde deneyimli okurla acemi okurun içinde olup bitenler aynı olamaz. Ve eğer o sırada bilincinde oldukları şeyde bir fark yoksa, zihinlerinin bilinçsiz işleyişinde ya da beyinde bir fark vardır.—Yani şunu demek istiyoruz: Burada, her durumda, iki farklı mekanizma söz konusudur! Ve bunlarda olup biten şey okumayı okumamadan ayırt ediyor olmalıdır.—Ama bu mekanizmalar hipotezlerdir yalnızca; algıladığın şeyi özetlemek, açıklamak için oluşturulmuş modeller.

157.Şöyle bir durum düşün: İnsanları ya da başka yaratıkları okuma makineleri olarak kullanıyoruz. Bunlar bu amaca yönelik olarak yetiştiriliyor. Bunları yetiştiren

kişi, kimilerinin artık okuyabildiklerini, kimilerininse henüz okuyamadıklarını söylüyor. Henüz eğitime başlamamış bir öğrencinin durumunu düşünelim: Yazılı bir sözcüğü gösterdiğimizde bazen kimi sesler çıkarır ve bunlar 'tesadüfen' yaklaşık olarak tutar arada bir. Böyle bir durumda, üçüncü bir kişi bunları duyup "okuyor" der. Ama öğretmen: "Hayır, okumuyor; sadece bir tesadüftü" der.—Ama diyelim ki bu öğrenci, önüne başka sözcükler konulduğunda sürekli olarak doğru tepki veriyor. Bir süre sonra öğretmen: "Şimdi okuyabiliyor!" der.—Ama şu ilk sözcük ne olacak? Öğretmenin "yanılmışım, okumuş meğerse"—ya da "Gerçekten okumaya ancak daha sonra başladı" demesi gerekmiyor mu?—Okumaya ne zaman başladı? Okumuş olduğu ilk sözcük hangisiydi? Bu soru burada anlamsızdır. Tabii "Bir insanın 'okuduğu' ilk sözcük, doğru olarak okuduğu 50 sözcüktük ilk dizinin ilk sözcüğüdür" (ya da benzeri) gibi bir açıklama yapmamışsak eğer.

"Okuma"yı, imlerden söylenen seslere geçme şeklindeki belli bir yaşantı için kullanıyorsak, gerçekten okumuş olduğu ilk sözcükten bahsetmenin bir anlamı vardır pekfllfi. O zaman şöyle diyebilir örneğin: "'Şimdi okuyorum' duygusuna ilk kez bu sözcükte kapıldım."

Ya da bundan farklı bir durumda, imleri sese çeviren, diyelim ki mekanik piyano türü bir okuma makinesi için şöyle denebilin "Ancak makinede falanca falanca olduktan—şu ve şu parçalar tellerle birbirine bağlandıktan—sonradır ki makine okudu', okuduğu ilk im de ...."

Ama canlı okuma makineleri söz konusu olduğunda, "okuma", yan-imterine falanca şekilde tepki vermek demekti. Yani bu kavram, ruhsal ya da başka bir mekanizma kavramından tamamen bağımsızdı.— Burada öğretmen yetişmiş öğrencisi hakkında da "Bu sözcüğü belki de okumuştu" diyemez. Çünkü öğrencinin yapmış olduğu şey hakkında şüpheye yer yoktur ki zaten.—Okumaya başladığındaki değişiklik, davranışındaki bir değişiklikti; ve böylece, 'bu yeni halindeki ilk sözcükten bahsetmenin hiçbir anlamı yoktur burada.

158. Ama bu sadece bizim beyin ve sinir sistemindeki süreçlerden çok az haberdar oluşumuzdan kaynaklanmıyor mu? Bunları daha esaslı biliyor olsaydık, yetiştirmeyle hangi bağlantıların kurulmuş olduğunu görecek ve o zaman da öğrenicinin beynine bakıp "Şimdi okudu bu sözcüğü, şimdi okuma bağlantısı kuruldu" diyebilecektik.—Ve bu gerçekten de böyle olmalı—yoksa böyle bir bağlantı olduğundan nasıl bu kadar emin olabilirdik? Bu tabii ki a priori olarak böyle—yoksa sadece olası mı? Peki ne kadar olası? Kendine sor bakalım: Bu şeyler hakkında ne biliyorsun?Ama eğer a priori ise, bunun bize oldukça akla yakın gelen bir sergileme biçimi olması demektir bu.

159. Ama bunun üzerine biraz daha kafa yorduğumuzda şunu diyesimiz gelin Birinin okuduğunun tek gerçek kıstası, okuma, okuyarak harflerden sesleri çıkarma bilinçli edimidir. "Okuyor mu, yoksa okur gibi mi yapıyor, kişi kendi bilir tabii ki!"—Diyelim ki A, B'yi Kiril yazısını okuyabildiğine inandırmak istiyon Rusça bir tümce ezberliyor ve basılı sözcükleri gördüğünde de sanki okuyormuş gibi tümceyi söylüyor. Burada A'nın, okumuyor olduğunu bildiğini ve okuyormuş gibi yaptığında duyumsadığının tam da bu olduğunu söyleyeceğiz şüphesiz. Çünkü basılı bir tümcenin okunmasına ilişkin az çok karakteristik pek çok duyum vardır doğal olarak; anımsaması zor değil: Okurken takılma, daha dikkatle bakma, yanlış okuma, sözcüklerin sıralanışına az çok alışık olma, vb. duyumları düşün. Ve aynı şekilde, ezberlenmiş bir şeyin söylenişine ilişkin karakteristik duyumlar vardır. Ele aldığımız durumda, A okumaya ilişkin karakteristik duyumlardan hiçbirini yaşamazken, diyelim ki kandırmaya ilişkin bir dizi duyuru yaşayacaktır.

160. Ama bir de şöyle bir durum düşün: Akıcı bir şekilde okuyabilen birine, okuması için daha önce hiç görmemiş olduğu bir metin veriyoruz. Metni bize okuyor—ama ezberlenmiş bir şeyi söylüyormuş duyumuyla (bu herhangi bir ilacın etkisi olabilir). Böyle bir durumda metni gerçekten okumadığını söyler miyiz? Yani burada onun duyumlarını, okuyup okumadığının kıstası sayar mıyız?

Ya da: Belirli bir ilacın etkisindeki birinin önüne, varolan herhangi bir alfabeye ait olması gerekmeyen bir dizi yazı-imi konuyor o da, sanki bunlar harfmiş gibi, imlerin sayısına göre sözcükler telaffuz ediyor, hem de okumanın bütün duyum ve dış belirtilerini göstererek. (Benzer
deneyimlere düşlerde rastlanır, uyandıktan sonra da şöyle diyebiliriz: "Sanki birtakım yazılar okuyordum, ama yazı falan değillerdi aslında.'') Böyle bir durumda, kimileri bu şahsın bu imleri okuduğunu söyleme eğilimi gösterecektir, kimileriyse okumadığını.—Diyelim ki bu şahıs, altı imden oluşan bir grubu bu şekilde YUKARI diye okudu (ya da yorumladı)—aynı imleri sıralarını ters çevirerek gösterdiğimizde de bunları IRAKUY olarak okuyor ve sonraki denemelerde de imlerin aynı şekilde yoruınlanışını daima koruyor: burada, kendisi için bu duruına özgü bir alfabe düzenlemiş olduğunu ve bu alfabe uyarınca okuduğunu söyleme eğilimi gösteririz tabii ki.

161. Ayrıca, birinin okuması gereken şeyi ezbere söylemesi durumu ile, her sözcüğü, bağlamdan tahmin ederek çıkarma ya da ezbere bilmenin hiçbir yardımı olmaksızın, harf harf okuması durumu arasında sürekli bir dizi oluşturan geçişler olduğunu da göz önünde bulundur.

Şunu dene: l'den !2'ye kadarki sayı dizisini söyle. Şimdi de saatinin kadranına bak ve bu diziyi oku.—Bu durumda "okuma" dediğin neydi? Yani: Bunu okuma haline getirmek için ne yaptın?

162. Şu açıklamayı bir deneyelim: önündeki örnekten, reprodüksiyonu türeten biri okuyor demektir, 'önündeki örnek' dediğim de okuduğu ya da yazarak kopya ettiği metin; yazıya geçirdiği dikte; çaldığı partisyondur, vs. vs.—Şimdi diyelim ki birine örneğin Kiril alfabesini ve her harfin nasıl telaffuz edildiğini öğretmiş olalım—daha sonra önüne okunacak bir metin koyduğumuzda bunu her harfi kendisine öğretmiş olduğumuz şekilde telaffuz ederek okusun—bu durumda her halde sözcüğün tınısını, kendisine verdiğimiz kural yardımıyla yazı-resmin- den türettiğini söyleyeceğiz. Ve bu, açık bir okuma durumudur da. (Ona 'alfabenin kuralını' öğretmiş olduğumuzu söyleyebiliriz.)

Ama niye söylenen sözcükleri basılı olanlardan türettiğini söylüyoruz? Ona her^harfın nasıl telaffuz edildiğini öğretmiş olduğumuzdan ve onun da daha sonra sözcükleri yüksek sesle okumuş olduğundan daha fazla bir şey biliyor muyuz? Belki şöyle bir yanıt vereceğiz buna: öğrenci. basılı olandan söylenene geçişi kendisine vermiş olduğumuz kural yardımıyla yaptığını gösteriyor.—Bunun nasıl gösterilebileceği, ör-neğimizi, öğrencinin yapması gereken şey metni okumak yerine yazarak kopya etmek, basılı yazıyı el yazısına geçirmek olacak şekilde değiştirdiğimizde açıklık kazanacaktır. Çünkü bu durumda kuralı kendisine bir çizelge şeklinde verebiliriz; bir sütunda baskı harfleri, diğerinde ise el yazısı karakterleri bulunur. Ve yazıyı basılı metinden türettiği de çizelgeye başvurmasında gösterir kendini.

163. Ama ya böyle yaparken, her seferinde A'yı b'ye, B'yi c'ye, Cyi dyt. ...ve Z'yi de a'ya dönüştürerek yazarsa ne olacak?—Tabii buna da çizelgeden türetme diyeceğiz.—Çizelgeyi şimdi (86)daki ilk şema yerine ikinci şema uyarınca kullandığını söyleyebiliriz.

Hiçbir basit kurallılık göstermeyen bir ok şemasıyla temsil edilen bir durum bile pekâlâ çizelgeden türetme olurdu.

Ama tut ki bu transkripsiyonun bir türüne bağlı kalmayıp, basit bir kural uyarınca değişiklikler yapıyor: A'yı önce n olarak yazmışsa, bir sonraki A'yı o olarak, bir sonrakini p olarak... yazıyor.—Ama bu işlem tarzıyla kuralsız bir işlem tarzı arasındaki sınır çizgisi nerededir?

Peki bu, "türetme" sözcüğünün aslında bir karşılığı olmadığı mı demek oluyor şimdi? Çünkü öyle görünüyor ki karşılık, kendisini takip ettiğimizde dağılıp hiçliğe karışıyor.

164. (162)deki durumda "türetme" sözcüğünün karşılığı açıkça gözlerimizin önündeydi. Ama bunun türetmenin oldukça özel bir durumu olduğunu söyledik kendimize; bu özel bir giysiydi, eğer türetmenin özünü bilmek istiyorsak bunu üzerinden soyup çıkarmalıydık. Bunun üzerine bu özel örtüleri soyduk; ama bu sefer türetmenin kendisi ortadan kayboldu.—Asıl enginarı bulmak için yapraklarını soymuş olduk. Çünkü (162)deki, tabii ki türetmenin özel bir durumuydu ama türetmede özsel olan bu durumun yüzeyi altına saklanmış değildi; tersine bu 'yüzey', türetme durumları ailesinden bir durumdu.

Ve "okuma" sözcüğünü de bu şekilde bir durumlar ailesi için kullanırız. Ve birinin okuduğunu söylemek Mn, farklı durumlarda farklı kıstaslar uygularız.

165. Ama—demek istiyoruzr—okuma son derece belli bir süreçtir tabii ki! Basılı bir sayfayı oku, göreceksin; özel bir şey, son derece karakteristik bir şey oluyor. Ne oluyor peki basılı sayfayı okurken?

Basılı sözcükler görüyorum ve sözcükler telaffuz ediyorum. Ama hepsi bu değil doğal olarak; çünkü basılı sözcükler görüp, sözcükler telaffuz ettiğim halde okuyor olmayabilirim. Hatta söylediğim sözcükler, varolan bir alfabe uyarınca bu basılı sözcüklerden okunup çıkarılması gereken sözcükler olsa bile.—Ve şimdi sen okumanın belirli bir yaşantı olduğunu söylüyorsan, o zaman okurken insanlar tarafından genel olarak kabul edilmiş bir alfabe kuralına uyup uymamak hiçbir rol oynamaz.—Okuma yaşantısında karakteristik olan şey neden oluşur peki? Burada şöyle demek istiyorum: 'Telaffuz ettiğim sözcükler özel bir şekilde gelir" Yani, örneğin sözcükleri uyduruyor olmam durumunda gelecekleri gibi değil.—Kendiliklerinden gelirler.—Ama bu da yetmez;

öyle ya, basılı sözcüklere bakarken sözcük tınıları aklıma gelebilir, ama böylelikle bu sözcükleri okumuş olmam.—Burada, söylenen sözcüklerin aklıma gelişlerinin, örneğin bir şeyin bana onları anımsatmasındaki gibi olmadığım da ekleyebilirim. örneğin basılı "hiç" sözcüğünün bana her zaman "hiç" sesini anımsattığını söylemek istemiyorum.—Ama söylenen sözcükler, okuma sırasında adeta içeri sızıverir. Anadilimde basılı bir sözcüğe, sözcüğün tınısını içimde işitme şeklindeki garip bir süreci yaşamaksızın bakamam bile.

166.Okuma sırasında söylenen sözcüklerin 'özel bir şekilde' geldiklerini söylemiştim; ama ne şekilde? Bu bir kurgu değil mi? Tek tek harflere bakalım ve seslerinin ne şekilde geldiğine dikkat edelim. A harfini oku.—Peki, sesi nasıl geldi?—Bu konuda ne diyebileceğimiz konusunda en ufak bir fikrimiz bile yok. Şimdi Latin alfabesindeki küçük a'yı yaz!—Yazarken elinin hareketi nasıl geldi? Önceki denemedeki sesten başka türlü mü?—Basılı harflere baktım ve elyazısıyla yazdım; başka bir şey bilmiyorum. Şimdi imine bak ve aynı anda aklına bir ses getir, bu sesi çıkar. Aklıma 'U' sesi geldi; ama bu sesin geliş tarzında özsel bir fark bulunduğunu söyleyemem. Fark, durumun biraz değişik olmasında: Aklıma bir ses getirmem

gerektiğini kendime peşinen söylemiştim, daha ses gelmezden önce belli bir gerilim vardı. Ve 'U' sesini de U harfini gördüğüm zaman olduğu gibi otomatik olarak söylemedim. Ayrıca bu im benim için harfler gibi tanıdık değildi. Adeta gergin bir halde, biçimine belli bir ilgiyle baktım; ve bu sırada ters bir sigma düşündüm. Düşün ki bu imi düzenli bir şekilde bir harf olarak kullanmak durumundasın; yani bu imi her görüşünde belirli bir sesi, diyelim ki 'nç' sesini çıkarmaya alışıyorsun. Bu sesin bir süre sonra imi her görüşümüzde otomatik olarak geldiğinden daha fazla bir şey söyleyebilir miyiz? Yani bu ime baktığımda, kendime "Nasıl bir harf bu?" diye sormam artık—ayrıca tabii ki ne "bu imi gördüğümde 'nç* sesini çıkarmak istiyorum"—ne de "bu im bana bir şekilde 'nç' sesini anımsatıyor" derim kendi kendime.

(Bununla, bellek resimlerinin, diğer zihinsel imgelerden özel bir belirtiyle ayrıldığı fikrini karşılaştır.)

Şu ifadenin grameri: "Son derece belli" (bir atmosfer).

"Bu çehrenin son derece belli bir ifadesi var" denir; ardından bu ifadeyi niteleyebilecek sözcükler aramaya girişilir.

167. Peki okumanın tabii ki 'son derece belli bir süreç' olduğu tümcesi ne olacak? Bu, okuma sırasında her zaman tanıdığımız belirli bir sürecin gerçekleştiği demek olur herhalde.—Ama bir tümceyi bir kez basılı olarak görüp okuyacak bir kez de Mors alfabesinde yazacak olsam

—burada gerçekten de aynı ruhsal süreç mi gerçekleşmektedir?

Buna karşılık, basılı bir sayfanın okunması yaşantısında tabii ki bir tekdüzelik vardır. Çünkü süreç tekdüze bir süreçtir. Ve bunun diyelim ki gelişigüzel çizgilere bakıp aklına sözcükler getirme sürecinden farklı bir süreç olduğu da kolayca anlaşılabilir tabii.—Çünkü basılı bir satırın salt görünüşü bile son derece karakteristik bir şeydir, yani tamamen özel bir resim: Hepsi hemen hemen aynı boyda, şekilleri açısından birbirleriyle akraba, karşımıza tekrar tekrar çıkan harfler; çoğu sürekli tekrarlanan, tıpkı iyi bildiğimiz çehreler gibi son derece tanıdık sözcükler.—Bir sözcüğün yazımının değiştirilmesi durumunda duyduğumuz huzursuzluğu bir düşün. (Ve sözcüklerin yazılışı hakkındaki soruların uyandırdığı daha derin duyguları.) Tabii ki her im-biçimi içimizde derin bir iz bırakmamıştır. örneğin mantık cebirindeki bir imin yerine, bizde derin duygular uyandırmaksızın, herhangi bir başkası konulabilir.—

Görülen sözcük-resmiyle tanışıklığımızın işitileninkine benzer derecede olduğunu aklından çıkarma.

168. Bakışımız da basılı bir satır üzerinde, gelişigüzel çengel ve halkalardan oluşan bir dizi üzerindekinden başka türlü süzülür. (Ama burada bahsettiğim okurun göz hareketlerinin gözlenmesiyle saptanabilecek bir şey değil.) Demek istediğim, bakışımızın özellikle dirençle karşılaşmaksızın, hiç takılıp kalmaksızın süzüldüğü; ama koymadığıdır. Ve bu sırada zihnimizde istemsiz bir konuşma sürüp gider. Ve basılı ya da yazılı olsun, çeşitli yazı biçimlerinde, anadilimi ya da başka dilleri okuduğumda böyledir bu.—Ama bütün bunlarda, okuma olarak okuma için özsel olan nedir? Bütün okuma durumlarında ortaya çıkan tek bir özellik yoktur! (Alıştığımız baskıyla yazılmış bir şeyi okuma süreciyle, kimi zaman bulmaca çözümlerinde olduğu gibi tamamen büyük harflerle yazılmış sözcüklerin okunmasını karşılaştır. Nasıl da farklı bir süreç!—Ya da bizim yazımızın sağdan sola doğru okunması.)

169. Ama okurken, konuşmamıza bir şekilde sözcük-resimlerinin neden olduğunu duyumsamaz mıyız? Bir tümce oku!—şimdi de şu diziye boydan boya bak

ve bu sırada bir tümce söyle. Konuşmanın, ilk durumda imlerin görünüşüyle bağlantılı olduğu, İkincisindeyse hiçbir bağlantı olmaksızın imlerin görülmesinin yanı sıra sürüp gittiği hissedilmiyor mu?

Ama niye bir neden olma hissettiğimizi söylüyorsun? Neden olma, deneylerle, örneğin.süreçlerin düzenli olarak çakışmalarının gözlenmesiyle saptadığımız bir şeydir bir kere. O zaman nasıl olur da bu şekilde denemelerle saptanan bir şeyi hissettiğimi söyleyebilirim? (Neden olmayı sadece düzenli bir çakışmanın gözlenmesiyle saptamadığımız tabii ki doğrudur.) Harflerin, falanca şekilde okumamın temeli olduğunu hissettiğimizi söyleyebiliriz daha ziyade. Çünkü biri bana "Neden böyle okuyorsun?" diye soracak olsa—okuyuşumu orada duran harflerle temellendiririm.

Ama dile getirmiş, düşünmüş olduğum bu temellendirmeyi hissetmek ne demek olur ki? Şunu demek istiyorum: Okuma sırasında harflerin belli bir etkisini hissederim üzerimde ama şu gelişigüzel çengellerin, söylediklerim üzerinde bir etkisini hissetmiyorum.—Tek bir harfi tekrar böyle bir çengelle karşılaştıralım! "i"yi okuduğum zaman üzerimde etkisini hissediyorum da diyecek miyim? i-sesini, "i"ye baktığımda çıkarmamla, "§" imine bakarak çıkarmam arasında doğal olarak bir fark vardır. Fark yaklaşık olarak, harfe baktığımda i-sesinin içimde işitmenin otomatik olarak, hatta istencime karşıt olarak gerçekleşmesi; ve harfi yüksek sesle okuduğumda da telaffuzunun, "§" imine baktığım zamankinden daha rahat olmasıdır. Yani—bu, deneme yaptığım zaman böyledir, yoksa tesadüfen "§" imine bakarken diyelim ki içinde i-sesi geçen bir sözcük telaffuz ettiğimde değil doğal olarak.

170.Eğer harflerin ve gelişigüzel çizgilerin söz konusu olduğu iki durumu birbiriyle karşılaştırmamış olsak, okuma sırasında üzerimizde harflerin etkisini hissettiğimiz düşüncesi aklımıza gelmeyecekti bile. Ve burada gerçekten de bir fark dikkatimizi çekiyor. Ve bu farkı da etki ve etkinin yokluğu olarak yorumluyoruz.

Dahası bu yoruma—diyelim ki okuma sırasında ne olup bittiğini görmek amacıyla—kasten yavaş okuduğumuzda eğilim gösteririz özellikle. Kendimizi, deyim yerindeyse, tamamen kasıtlı olarak harfler tarafından yönlendirilmeye bıraktığımızda. Ama bu 'kendini yönlendirmeye bırakmak' da harflere iyice bakmaktan—diyelim ki belli bazı düşünceleri işe karıştırmamaktan—oluşur yalnızca.

Adeta sözcük-resmiyle çıkardığımız ses arasında bağlantı kuran bir mekanizmayı algıladığımızı sanırız bir duygu aracılığıyla, öyle ya, etki, neden olma, yönlendirilme yaşantılarından bahsediyorsam, bu, deyim yerindeyse, harflerin görülmesiyle konuşmayı birbirine bağlayan manivelanın hareketini hissetmem demek olmalı.

171.Bir sözcüğü okuduğumda yaşadığım deneyimi sözcüklerle çeşitli şekillerde uygun olarak ifade edebilirdim. Diyelim ki yazılı olan şeyin bana sesleri telkin ettiğini söyleyebilirim.—Ama okuma sırasında harf ve sesin—adeta bir alaşım gibi—bir birlik oluşturduğunu da söyleyebilirim. (Benzer bir kaynaşma, örneğin ünlü kişilerin çehreleri ile adlarının tınısı arasında görülür. Bu ad, bu çehre için tek doğru ifadeymiş gibi gelir insana.) Bu birliği hissettiğimde sesi yazılı sözcükte duyduğumu ya da gördüğümü söyleyebilirim.—

Ama şimdi birkaç basılı tümceyi, okuma kavramı üzerinde düşünmediğin zamanlarda normal olarak nasıl okuyorsan öyle oku; ve okuma sırasında böyle birlik, etki, vs. deneyimleri yaşayıp yaşamadığım sor kendine.—Bunları bilinçsiz olarak

yaşadığım söylemel Ayrıca bu görüngülerin 'daha yakından baktığımızda' kendilerini gösterdikleri şeklindeki resmin bizi yanlış yola saptırmasına da izin vermeyeceğiz! Bir nesnenin uzaktan nasıl göründüğünü betimlemem gerekse, bu betimleme, nesneye daha yakından bakıldığında fark edilen şeyleri söylememle daha bir kesinlik kazanmaz.

172.Yönlendirilme yaşantısını bir düşünelim! Kendimize soralım: Bu yaşantı, örneğin yolda yönlendirilme durumunda, neden oluşur?—Şu durumları düşün:

Diyelim ki gözlerin bağlı olarak bir oyun alanındasın ve elinden tutan biri tarafından yönlendiriliyorsun; bir sağa, bir sola; sürekli olarak seni yönlendiren elin çekişine hazır olman ve ayrıca beklenmedik bir çekiş sonucu tökezlememek için de dikkat etmen gerekir.

Ya da: Biri tarafından, elinden çekilerek, zorla, gitmek istemediğin bir yere yönlendiriliyorsun.

Ya da: Dans ederken eşin tarafından yönlendiriliyorsun; niyetini kestirebilmek ve en hafif basınca uyabilmek için kendim olabildiğince duyarlı kılıyorsun.

Ya da: Biri seni yürüyüşe çıkarıyor, konuşarak yürüyorsunuz; o nereye yöneliyorsa sen de oraya gidiyorsun.

Ya da: Bir patika boyunca yürüyorsun; patika nereye yöneliyorsa, oraya.

Bunların hepsi birbirine benzer durumlar, ama'bu yaşantıların hepsinde ortak olan ne?

173."Ama yönlendirilmek tabii ki belirli bir yaşantıdır!"—Buna verilecek yanıt şudur: Sen şimdi belirli bir yönlendirilme yaşantısını düşünüyorsun.
Önceki örneklerden birinde bahsi geçen, yazma sırasında basılı metin ve çizelge tarafından yönlendirilen kişinin yaşantısını zihnimde canlandırmak istediğimde, 'titiz' bir başvurma vs. düşünürüm. Hatta belirli bir yüz ifadesini (diyelim ki titiz bir muhasebecininkini) bile varsayarım. Bu resimde, örneğin özen son derece özseldir, bir başkasındaysa, insanın kendi istencine ilişkin her şeyin susturulması. (Ama sıradan insanların dikkatsizlik belirtileri göstererek yaptıkları şeyleri yapışına özenli bir ifadenin—neden duyumun olmasın?—eşlik ettiği birini canlandır kafanda.—Şimdi bu kişi özenli midir? Özen göstermenin bütün dış belirtilerini sergileyerek elindeki çay tepsisini üzerindekilerle birlikle yere düşüren bir uşak düşün.) Böyle belirli bir yaşantıyı kafamda canlandırdığımda bu bana yönlendirilme (ya da okuma) yaşantısının ta kendisiymiş gibi gelir. Ama şimdi kendime soruyorum: Ne yapıyorsun?—Her bir ime bakıyor, bu sırada yüzünü şu şekle sokuyor, harfleri düşünüp taşınarak yazıyorsun (vb.)—Yönlendirilme yaşantısı bu mu yani? Bu noktada şunu söylemek istiyorum: "Hayır, bu değil: daha içsel, daha özsel bir şey."—Bütün bu az çok özsel olmayan süreçler şimdi dikkatle baktığımda dağılıp giden belirli bir atmosferle sarılıydı sanki önceden.

174. Kendine, verili bir çizgiye paralel bir çizgiyi nasıl 'düşünüp taşınarak' çektiğini bir sor—sonra da ilkiyle açı oluşturan bir çizgiyi nasıl düşünüp taşınarak çektiğini. Düşünüp taşınma yaşantısı nedir? Aklına hemen belirli bir yüz ifadesi, bir jest geliyor—ve ardından "ve bu belirli bir içsel yaşantıdır işte" demeye kalkıyorsun. (Bununla fazladan bir şey söylemiş olmuyorsun tabii ki.)

(Burada, niyetin, istencin özü sorunuyla bir bağlantı söz konusu.)

175. Kâğıda gelişigüzel bir şeyler çiziktir. Şimdi de yanına aynısını kopya et, çiziktirdiğin şey seni yönlendirsin. Şöyle diye- sim geliyor: "Tabii! Şimdi

yönlendirilmeye bıraktım kendimi. Ama bu sırada olup biten şeyde karakteristik olanın ne olduğuna gelince—ne olup bittiğini söylediğim zaman artık karakteristik gelmiyor bana bu."

Şimdi şuna dikkat et: Kendimi yönlendirilmeye bıraktığım sırada her şey gayet basittir, özel bir şey fark etmem; ama sonra, kendime ne olup bittiğini sorduğumda, bu sanki betimlenemez bir şeymiş gibi görünür. Sonra hiçbir betim bana yetmez. Yalnızca bakmış, yüzümü falanca şekle sokmuş ve çizgiyi çekmiş olduğuma inan amam adeta.— Ama başka bir şey anımsar mıyım peki? Hayır; ama yine de başka bir şey olması gerekirmiş gibi gelir bana; özellikle de. bu sırada kendi kendime "yönlendirmek'', "etki" ve bu türden başka sözcükler söylüyorsam. "Çünkü pekâlâ da yönlendirildim'' derim kendi kendime.—Ve ancak o zaman ortaya çıkar şu etersi, ele gelmez etki fikri.

176. Sonradan yaşantım üzerinde düşündüğümde, bunda özsel olanın—salt görüngülerin herhangi bir eşzamanlılığına karşıt olarak— bir bağlantı, 'bir etki yaşantısı' olduğu duygusuna kapılıyorum: Ama aynı zamanda, yaşanmış hiçbir fenomene "etki yaşantısı" diyesim de gelmiyor. (Burada istencin bir görüngü olmadığı fikri yatar.) 'Çünkü'yü yaşamış olduğumu söylemek isterim; ama yine de hiçbir görüngüye "çünkü yaşantısı" demek istemem.

177. "Çünkü'yü yaşarım" demek istiyorum. Ama bu yaşantıyı anımsadığım için değil; böyle bir durumda neyi yaşadığım üzerinde kafa yorduğumda, buna 'çünkü' (ya da 'etki' ya da 'neden' ya da 'bağlantı') kavramının ortamı içinden baktığım için.—Çünkü bu çizgiyi önüme konulmuş örneğin etkisiyle çizdiğimi söylemem tabii ki doğrudur ama böyle olması, çizgiyi çekerken duyumsadıklarımdan ötürü değil—örneğin belli koşullarda çizgiyi diğerine paralel olarak çekiyor olmamdan ötürüdür, her ne kadar bu da yönlendirilme açısından genelde özsel değilse de.—

178. "Görüyorsun işte, beni yönlendirmesine bırakıyorum kendimi" de deriz—bunu gören biri ne görmektedir?

Kendi kendime "Yönlendiriliyorum işte" dediğimde—yönlendirmeyi ifade eden bir el hareketi falan da yaparım.—Böyle bir el hareketi yap, sanki birini yönetiyormuşsun gibi; sonra da bu harekette yönlendirici olan şeyin neden oluştuğunu sor kendi kendine. Çünkü birini yönlendirdiğin falan yoktu. Yine de bu harekete 'yönlendirme' hareketi demek istiyorsun. Yani bu hareket ve duyum, yönlendirmenin özünü içermiyordu ama yine de bu imlem kendini dayattı. Yönlendirmenin bir görüngü biçimidir işte bu ifadeyi bize dayatan.

179. (151)deki duruma geri dönelim. Şurası açıktın Formülün akla gelişi—telaffuzu, yazıya geçirilişi—ile dizinin gerçekten devam ettirilmesi arasında deneyime dayanan bir bağlantı bulunmasa, B'nin, formül aklına geldi diye "sonrasını biliyorum şimdi" sözcüklerini söylemeye hakkı olduğunu söylemeyiz. Ve böyle bir bağlantının varlığı da açıkça ortada.—Şimdi de "Ben devam edebilirim"'tümcesinin "öyle bir deneyim yaşıyorum İd bunun dizinin devam ettirilmesine çıkacağı deneyimle sabittir" demeye geldiği düşünülebilir. Ama devam edebileceğini söylerken B'nin kastettiği bu mudur? Bu tümce zihninden mi geçer bu sırada, ya da ne kastetmiş olduğunun açıklaması olarak bunu söylemeye mi hazırdır?

Hayır. "Sonrasını biliyorum şimdi" sözcükleri, formül aklına geldiğinde, doğru olarak kullanılmıştı: Yani belli koşullar altında, örneğin,cebir öğrenmiş, bu tür formülleri önceden kullanmış olması gibi.— Ama bu beyanın dil-oyunumuzun sahnesini oluşturan

bütün koşulların betiminin bir kısaltması olduğu demek değildir bu.—"Sonrasını biliyorum şimdi", "Şimdi ben devam edebilirim", vb. ifadelerini kullanmayı nasıl öğrendiğimizi; bunların kullanımlarını hangi dil-oyunları ailesi içerisinde öğrendiğimizi düşün.

Aniden—diyelim ki bir rahatlama duygusuyla—"Sonrasını biliyorum şimdi" demesi ve diziyi, formülü kullanmakstzın gerçe' mi çıkarmaya koyulması dışında B'nin zihninde bir şeyin olup bitmediği bir durum da düşünebiliriz. Ve bu durumda da—belli koşullar altında—sonrasını bildiğini söyleriz.

180. Bu sözcükler böyle kullanılır, örneğin bu son durumda sözcüklere "bir ruh halinin betimi" demek son derece yanıltıcı olurdu.— Burada bu sözcüklere daha çok bir "işaret" diyebiliriz; doğru kullanılıp kullanılmadığına da bunları söyleyenin daha sonra ne yaptığına bakarak hükmederiz.

181. Bunu anlamak için şunları da göz önüne almalıyız: Diyelim ki B, sonrasını bildiğini söylüyor—ama devam etmek istediğinde takılıyor ve beceremiyor: Bu durumda, devam edebileceğini söylerken haksız olduğunu mu söylemeliyiz, yoksa: o zaman devam edebilecek olduğunu, yalnızca şimdi bunu yapamadığım mı?—Açıktır ki farklı durumlarda farklı şeyler söyleyeceğiz. (Her iki türden durumlar düşün.)

182. "Uymak", "yapabilmek" ve "anlamak"ın grameri, ödevler: 1) P pistonunun, S silindirine uyduğunu ne zaman söyleriz? P, S'nin içinde olduğu sürece mi? 2) Kimi zaman şöyle deriz: Falanca esnada P, S'ye uymamaya başladı. Böyle bir durumda, bunun bu esnada gerçekleşmiş olduğunun kıstasları olarak neler kullanılır? 3) Terazi üzerinde bulunmayan bir cismin ağırlığının belli bir anda değişmiş olduğunun kıstasları olarak neleri kabul ederiz? 4) Şiiri dün ezbere biliyordum; bugünse artık bilmiyorum. Şu soru hangi durumlarda anlamlıdır "Ezbere bilmem ne zaman son buldu?" 5) Biri bana soruyor: "Şu ağırlığı kaldırabilir misin?" "Evet," diyorum. Şimdi de "Kaldır bakalım!" diyor— kaldıramıyorum. Kendimi şu şekilde haklı taştırmam hangi koşullarda geçerli sayılır: "'Evet' dediğimde kaldırabilirdim, yalnızca şimdi kaldıramıyorum"?
'Uyma', 'yapabilme', 'anlama' için geçerli saydığımız kıstaslar, ilk bakışta görünebileceklerinden çok daha karmaşıktır. Yani bu sözcüklerle oynanan oyun, bu sözcüklerin araç oldukları dilsel alışveriş içinde kullanımları, varsaymaya eğilim gösterdiğimizden daha çapraşık—bu sözcüklerin dilimizde oynadıkları rol bundan başkadır.

(Felsefi paradoksları dağıtmak için anlamamız gereken şey de bu roldür. Ve bu yüzden de, tanım normal olarak bu iş için yeterli değildir, hele bir sözcüğün 'tanımlanamaz' olduğu saptaması hiç mi hiç.)

183. Nasıl yani—(151)deki durumda "Şimdi ben devam edebilirim" tümcesi "Şimdi formül aklıma geldi" ile aynı şey mi demek oluyordu, yoksa başka bir şey mi? Bu tümcenin bu koşullar altında diğeriyle aynı anlama geldiğini (aynı işi gördüğünü) söyleyebiliriz. Ama, genelde aynı anlama gelmediklerini de. "Şimdi ben devam edebilirim; yani formülü biliyorum" dediğimiz de olur; tıpkı, "yürüyebilirim, yani zamanım var"; ama aynı zamanda "yürüyebilirim, yani gücümü topladım bile"; ya da "yürüyebilirini, bacağımın durumuna bakılacak olursa" dediğimiz, yani yürüyebilmenin bu koşulunu diğer koşulların karşısına koyduğumuz zaman yaptığımız gibi. Ancak bu noktada, durumun doğasına denk düşen bir koşullar (diyelim ki yürüme koşulları) bütününün bulunduğunu ve bunların hepsi yerine getirildiğinde, kişinin adeta

yürüyebilmekten başka hiçbir seçeneği olmadığını düşünmekten de kaçınmalıyız.

184. Bir melodiyi anımsamak istiyorum ama aklıma gelmiyor; aniden "Şimdi biliyorum" diyor ve mırıldanıyorum. Aniden bilmek nasıl bir şeydi? O anda bütünüyle aklıma gelmiş olamaz tabii ki!—Belki de şöyle diyeceksin: "Sanki şimdi oradaymış gibi belirli bir duyguydu"—ama şimdi orada mı sahiden? Mırıldanmaya başladıktan sonra takılıp kalırsam ne olacak? Evet ama yine de o an emin olamaz mıydım melodiyi bildiğimden? Yani bir anlamda demin pekâlâ da oradaydı işte! Ama hangi anlamda? Sen diyelim ki biri melodiyi baştan sona mırıldandığı ya da içinden işittiği zaman melodinin orada olduğunu söylüyorsun herhalde. Melodinin orada olduğu beyanına—örneğin elimde melodinin yazılı olduğu bir kâğıt bulunması gibi—bambaşka bir anlam da verilebileceğini inkâr etmiyorum tabii ki. Peki, birinin melodiyi bildiğinden 'emin' olması neden oluşur?—Şöyle denebilir doğal olarak: Biri, inanarak şimdi melodiyi bildiğini söylüyorsa melodi o an (bir şekilde) bütünüyle aklindadır ve bu "melodi bütünüyle aklında" sözünün bir açıklamasıdır.

185. (143)'teki örneğimize geri dönelim, öğrencimiz şimdi asıl sayılar dizisine—alışılmış kıstaslarla değerlendirildiğinde—hâkim olmuş durumdadır. Şimdi başka tam sayı dizileri yazmayı öğretir ve öğrencimizi, örneğin "+n" biçiminde bir emir üzerine,
0, n, 2n, 3n, vs.
biçiminde diziler yazacak noktaya getiririz: yani, "+1" emri üzerine asıl sayılar dizisini yazar. 1000'e kadarki sayılar için alıştırmalar, anlayışını sınamak üzere rasgele sınamalar yapmış olalım.

Şimdi öğrencimizden bir diziyi (diyelim ki "+2") 1000 in ötesine devam ettirmesini istiyoruz—o da, 1000, 1004, 1008, 1012 yazıyor.

"Şu yaptığına bir bak!" diyoruz.—Bizi anlamıyor. "İki eklemen gerekiyordu: diziye nasıl başladığına bak!" diyoruz.—"Evet! Doğru değil mi yani? Ben böyle yapmam gerektiğini sanmıştım," yanıtını veriyor. Ya da tut ki diziye işaret ederek: "Aynı şekilde devam etmişim ya!" diyor.—"Ama görmüyor musun...?" demek—ve eski açıklamaları ve örnekleri tekrarlamak işimize yaramayacaktır.—Böyle bir durumda şunu diyebiliriz belki: Bu kişi, doğası gereği, açıklamalarımızın ardından verdiğimiz bu emri, bizim "1000'e kadar 2, 2000'e kadar 4, 3000'e kadar 6,... ekle" emrini anladığımız gibi anlıyor.

Bu durum bir insanın, doğası gereği, parmakla gösterme hareketine, bilekten parmak ucuna doğru uzanan çizgi yönüne değil, parmak ucundan bileğe doğru uzanan çizgi yönüne bakma şeklinde bir tepki vermesine benzer.

186. ' "Yani senin dediğin, '+n' emrinin doğru olarak yerine getirilebilmesi için her basamakta yeni bir içgörünün—sezginin—gerekli olduğuna çıkıyor."—Doğru olarak yerine getirilebilmesi için! Belirli bir noktada hangi adımın doğru olduğuna nasıl karar verilecek peki?— "Doğru adım,—kastedilmiş olduğu şekliyle—emirle uyuşan adımdır." —Yani "+2" emrini verdiğin zaman 1000'den sonra 1002 yazması gerektiğini kastetmiştin—1866'dan sonra 1868,100034'ten sonra 100036, vs., vs.,—sonsuz sayıda böyle tümceler yazmasını da kastetmiş miydin o zaman?—"Hayır, yazdığı her sayının ardından iki sonraki sayıyı yazması gerektiğini kastetmiştim; ve bu diğer tümcelerin hepsi de, konumlarına göre, buradan çıkar." Ama zaten sorun da herhangi bir konumda bu tümceden sonuç olarak neyin çıkacağı. Ya da—herhangi bir konumda, neye bu tümce ile (ve—bu neden oluşursa oluşsun—tümceye o zaman katmış olduğun kastediş ile de) "uyuşma" demememiz gerektiği. Her noktada sezginin gerekli olduğunu söylemektense, her noktada yeni bir kararın gerekli olduğunu söylemek neredeyse daha doğru olacak.

187. "Ama daha o zaman, emri verdiğimde biliyordum 1000'den sonra 1002 yazması gerektiğini!"—Şüphesiz; hatta o zaman bunu kastetmiş olduğunu bile söyleyebilirsin; "bilmek" ve "kastetmek" sözcüklerinin gramerinin seni yanıltmasına izin vermemen gerek sadece. Çünkü 1000'den 1002'ye geçişi o zaman düşünmüş olduğunu kastetmiyorsun haliyle—ya da eğer bunu düşündüysen bile diğerlerini düşünmemişsindir tabii ki. "Daha o zaman biliyordum...." deyişin, "Biri bana o zaman 1000'den sonra hangi sayıyı yazması gerektiğini sormuş olsa '1002' derdim" gibi bir şey demek olur. Ve bundan şüphem yok. Bu yaklaşık olarak şu türden bir varsayımdır: "O zaman suya düşmüş olsa, ardından atlardım."—Peki senin fikrinin yanılgısı neydi?

188. Burada önce şunu söylemek istiyorum: Senin fikrin, emrin kastedilmesi denen şu şeyin söz konusu bütün geçişleri kendince zaten yapmış olduğuydu: kastetme sırasında ruhun adeta önden uçarak, sen bedensel olarak şu ya da bu geçişe varmadan önce, bütün geçişleri yapar.

Yani sen şöyle ifadelere yatkınlık gösteriyordun: "Geçişler aslında yapılmıştır zaten; hatta benim onları yazılı, sözlü olarak ya da düşüncede yapmamdan da önce." Ve bu geçişler, benzersiz bir şekilde önceden belirlenmiş—yalnızca kastetmenin gerçekliği önceleyebileceği şekilde—öncelenmiş gibi bir görüntü oluşmuştu.

189. "Ama geçişler cebir formülü tarafından belirlenmiş değil midir yani?'—Bu somda bir hata var.

"Geçişler.... formülü tarafından belirlenmiştir" ifadesini kullanıyoruz. Nasıl kullanılır bu ifade?—Diyelim ki şöyle bir şeyden bahsedebiliriz: insanlar eğitim (terbiye) yoluyla $y=x^2$ formülünü, x'e aynı değeri veren herkesin y için her zaman aynı değeri bulacağı şekilde kullanacak duruma getirilir. Ya da şöyle diyebiliriz: "Bu insanlar o şekilde yetiştirilmişlerdir ki '+3' emrini aldıklarında hepsi de aym basamakta aynı geçişi yapar. Bunu şöyle ifade edebiliriz: '+3' emri bu insanlar için bir sayıdan bir sonrakine her geçişi tam olarak belirler." (Bu emri alınca ne yapacaklarını bilemeyen; ya da tam bir güvenle ama her biri başka tarz tepki veren başka insanların aksine.)

Öte yandan değişik formül tüllerini ve bunlara ait değişik kullanım türlerini (değişik eğitim türlerini) biıbirlerinin karşısına koyabiliriz. Sonra belirli türden formüllere (ve bunlara ait kullanım şekillerine) "verili bir at için bir y sayısını belirleyen formüller" ve diğer türden formüllere de "verili bir x sayısı için biry sayısını belirlemeyen formüller" deriz. ($y=;r^2$ ilk türden, $y\text{^}jc^7$ ikinci türden olurdu.) O halde ".... formülü bir y sayısını belirler" tümcesi formülün biçimi hakkında bir beyandır—ve artık "Şuraya yazmış olduğum formül y'yi belirler" ya da "Şurada y'yi belirleyen bir formül var" gibi bir tümcenin, "$y=x^2$ formülü verili bir x için y sayısını belirler" türünden bir tümceden ayırt edilmesi gerekir. "Şurada y'yi belirleyen bir formül var mı?" sorusu da bu durumda "orada bu türden bir formül mü var, şu türden mi?" sorusuyla aynı şey demek olur—"y = 2x verili bir x için y'yi belirleyen bir formül müdür?" sorusuyla ne yapacağımız ise, bu şekliyle, açık olmaktan uzaktır. Bu soru diyelim ki "belirlemek" sözcüğünün kullanılışını anlayıp anlamadığını sınamak amacıyla bir öğrenciye sorulabilir; ya da belirli bir sistemde, x'in yalnızca bir karesi olduğunun tanıtlanması şeklindeki bir matematik ödevi olabilir.

190. "Formülle ne kastedildiğidir hangi geçişlerin yapılması gerektiğini belirleyen." Formülle ne kastedildiğinin kıstasları nelerdir? Diyelim ki formülü sürekli olarak kullanma tarzımız, kullanımının bize öğretiliş tarzı. Örneğin bilmediğimiz bir im

kullanan birine şöyle deriz; "Eğer x!2 ile 2x yi kastediyorsan, y için bu değeri elde edersin, 2/i kastediyorsan, şunu."—Şimdi sor kendine: "x!2" ile bir şeyi ya da bir diğerini kastetmeyi nasıl beceririz?

Kastetme, geçişleri önceden böyle belirleyebilir işte.

191. "Sanki sözcüğün bütün kullanımını bir çırpıda kavrayabiliyormuşuz gibi bir şey bu."—Ne gibi örneğin? Kullanım—belli bir anlamda—bir çırpıda kavranamaz mı? Ve bunu hangi anlamda yapamazsın?—Bu, sanki çok daha doğrudan bir anlamda 'bir çırpıda kavrayabiliyormuşuz' gibi bir şey işte. Ama örnek alınabilecek bir modelin var mı bunun için? Hayır. Sadece bu ifade tarzının öne çıkması söz konusu. Birbiriyle kesişen resimlerin bir sonucu olarak.

192. Bu aşın olgunun örnek alınabilecek bir modeli yok elinde ama bir üst-ifade kullanma ayartısına kapılıveriyorsun. (Buna felsefi bir enüstün denebilir.)

193. Çalışma şeklinin simgesi olarak makine: Öncelikle diyebilirim ki—makine, çalışma şeklini daha baştan içinde taşırmış gibi görünür. Ne demektir bu?—Makineyi t am mamızla, geri kalan her şey, yani makinenin yapacağı hareketler daha baştan tamamen belirlenmiş olur sanki.

Bu parçalar sanki yalnızca böyle hareket edebilirmiş, başka hiçbir şey yapamazmış gibi konuşuruz. Nasıl olur bu—bükülme, kırılma, erime, vs. olanağını unutur muyuz yani? Evet; çoğu durumda bunları hiç düşünmeyiz bile. Bir makineyi ya da bir makine resmini belirli bir çalışma şeklinin simgesi olarak kullanırız. örneğin birine bu resmi verir ve ondan parçaların hareketlerinin görüngülerini bu resimden türetmesini bekleriz. (Tıpkı birine bir sayıdan 1,4,9,16,.... dizisinin yirmi beşinci sayısı olarak bahsedebileceğimiz gibi.)

"Makine çalışma şeklini daha baştan içinde taşırmış gibi göıünür" şu demektir: Makinenin gelecekteki hareketlerini, belirlenmişlikleriyle, halen bir kutunun içinde bulunan ve şimdi çekip çıkaracak olduğumuz nesnelerle karşılaştırma eğilimindeyizdir. Ama bir makinenin gerçek davranışını önceden kestirmek söz konusu olduğunda böyle konuşmayız. Bu durumda parçaların deformasyon, vs. olanağını unutmayız genelde. Ama makineyi nasıl olup da bir hareket şeklinin simgesi olarak kullanabildiğimiz merak konusu olduğunda böyle konuşuruz— pekâlâ çok başka şekillerde de hareket edebileceği için.

Makinenin ya da resminin, bu resimden türetmeyi öğrenmiş olduğumuz bir dizi resmin başlangıcı olduğunu söyleyebiliriz.

Ama makinenin başka türlü de hareket etmiş olabileceğini düşünecek olursak, simge olarak makinede hareket türünün gerçek makinedekinden çok daha belirlenmiş olarak içerilmesi gerekirmiş gibi bir görüntü ortaya çıkabilir. Sanki bu hareketlerin deneyim uyarınca önceden belirlenmiş hareketler olması yetmezmiş de aslında—esrarengiz bir anlamda—şimdiden mevcut olmaları gerekirmiş gibi. Ve şu doğrudur da: makine simgesinin hareketi, verili bir gerçek makineninkinden başka bir şekilde önceden belirlenmiştir.

194. Ne zaman şöyle düşünürüz: Makine olanaklı hareketlerini, esrarengiz bir şekilde, daha baştan içinde barındırır?—Felsefe yaparken işte. Peki bizi bunu düşünmeye iten nedir? Makineden bahsediş tarzımız. örneğin makinenin bu hareket olanakları var (bunlara sahip) deriz; sadece falanca şekilde hareket edebilen ideal sabitlikteki makineden bahsederiz. Hareket olanağı, nedir bu? Hareket değil; ama ha-

reketin—diyelim ki mil ile yatağı arasında hareket serbestliği sağlayacak bir boşluk bulunmasına, milin yatağına sımsıkı oturmamasına benzer—salt fiziksel bir koşuluymuş gibi de görünmüyor. Çünkü her ne kadar deneyim uyarınca bu koşul hareketin koşuluysa da, durumu zihnimizde başka türlü de canlandırabiliriz. Hareket olanağının daha ziyade hareketin kendisinin bir gölgesi gibi olması gerekiyor. Ama bildiğin bir gölge var mı böyle? Ve benim gölge denince anladığını, hareketin herhangi bir resmi değildir—çünkü bu resim tam da bu hareketin resmi olmak zorunda değildir ki. Ama bu hareketin olanağı tam da bu hareketin olanağı olmak zorundadır. (Burada dilin dalgalarının ne denli kabardığına bak!)
Dalgalar kendimize şunu sorar sormaz yatışacaktın Makineden bahsederken "hareket olanağı" deyimini nasıl kullanırız? Ama o garip fikirler nereden geldi? Pekâlâ, sana hareket olanağım göstereceğim, diyelim ki bir hareket resmi ile: 'yani olanak, gerçekliğe benzer bir şey'.
"Henüz hareket etmiyor ama hareket etme olanağı şimdiden var" deriz 'yani olanak, gerçekliğe çok yakın bir şey.' Falanca fiziksel koşulun bu hareketi olanaklı kılıp kılmadığı konusunda şüphelerimiz olabilir, ama bunun bu hareketin olanağı mı yoksa şu hareketin olanağı mı olduğu konusunda asla tartışmayız: 'yani hareket olanağı hareketin kendisiyle, benzersiz bir ilişki; resmin, nesnesiyle ilişkisinden daha yakın bir ilişki içerisindedir'; çünkü bir resmin, şu nesnenin mi yoksa bu nesnenin mi resmi olduğu konusunda şüphemiz olabilir. "Bunun mile bu hareket olanağını verip vermeyeceğini deneyim gösterecektir" deriz ama "Bunun bu hareketin olanağı olup olmadığını deneyim gösterecektir" demeyiz; 'yani bu olanağın tam da bu hareketin olanağı olması bir deneyim olgusu değildir'.

Bu tür şeylere ilişkin ifade tarzımıza dikkat ederiz; ancak bunu anlamaz, yanlış yorumlarız. Felsefe yaparken, uygar insanların ifade tarzını işiten, bunu yanlış yorumlayan ve bu yorumdan da olabilecek en garip çıkarımları yapan ilkel insanlara benzeriz.

195. "Ama şu an (kavrarken) yaptığım şeyin, gelecekteki kullanımı nedensel ve deneyimsel olarak belirlediğini değil, garip bir şekilde bu kullanımın kendisinin herhangi bir anlamda mevcut olduğunu kastediyorum."—Ama 'herhangi bir anlamda' öyledir tabii! Aslında söylediklerinde yanlış olan sadece "garip bir şekilde" ifadesi. Gerisi doğru; ve tümce de yalnızca, kendisi için gerçekte içinde kullanıldığı dil-oyunundan başka bir dil-oyunu düşündüğümüzde garip görünür. (Biri bana, çocukken terzinin 'elbise dikebilmesine hayret ettiğini söylemişti— bunun, salt dikmeyle, ipin ipe eklenmesiyle elbisenin oluşturulması demek olduğunu sanmış.)

196. Sözcüğün anlaşılamamış kullanımı, garip bir sürecin ifadesi olarak yorumlanır. (Zamanın garip bir ortam, ruhun garip bir varlık olarak düşünülmesi gibi.)

197. "Sanki sözcüğün bütün kullanımını bir çırpıda kavrayabiliyormuşuz gibi bir şey bu."—Zaten biz de bunu yapağımızı söylüyoruz ya. Yani yaptığımız şeyi bazen bu sözlerle betimleriz. Ama olup bitende şaşırtıcı, garip olan hiçbir şey yok. Gariplik, gelecekteki gelişimin, kavrama ediminde daha şimdiden bir şekilde mevcut olması gerektiğini, ama yine de mevcut olmadığını düşünmeye yönlendirildiğimizde onaya çıkar.—Çünkü bir yandan sözcüğü anladığımızın şüphe götürmediğini söylüyoruz, öte yandan karşılığının kullanımında yattığını* Satrancı şimdi oynamak istediğim şüphe götürmez ama satranç bütün kuralları sayesinde satrançtır (vs.). O halde ne oynamak istediğimi oynamış olmazdan önce bilmiyor muyum? Ya da bütün kurallar yönelim

edimimde içerilmiş midir? Bana bu yönelim ediminin ardından genellikle bu tür bir oyunun geldiğini öğreten deneyim midir? Ne yapmaya niyet etmiş olduğum konusunda emin olamaz mıyım yani? Ve eğer bu saçmaysa—niyet edimiyle niyetlenilen şey arasında ne gibi bir aşırı-sabit bağlantı vardır? "Haydi bir parti satranç oynayalım!" sözlerinin anlamıyla oyunun bütün kuralları arasındaki bağlantı nerede kurulur?—Oyunun kural rehberinde, satranç dersinde, oynamanın gündelik pratiğinde.

198. "Ama bir kural bu noktada ne yapmam gerektiğini nasıl öğretebilir bana? Yaptığım her ne olursa olsun, herhangi bir yorum sayesinde kuralla pekâlâ da bağdaştırılabilir."—Hayır; bu, bu değil, şu demek olmalı: Her yorum, yorumlananla birlikte havada asılı durur, ona dayanak görevi yapamaz. Yorumlar tek başlarına karşılığı belirlemez.

"O halde yaptığım her ne olursa olsun, kuralla bağdaşır mı?"—Şöyle sorayım: Kuralın ifadesinin—diyelim ki yol gösteren bir levhanın— eylemlerimle ne ilgisi vardır? Aralarında ne gibi bir bağlantı bulunur? —örneğin şu bağlantı: Bu ime belirli bir tepki vermek üzere yetiştirildim ve şimdi de bu şekilde tepki veriyorum.

Ama böylelikle yalnızca nedensel bir bağlantı göstermiş oldun, yalnızca şimdi levhaya uyuyor olmamızın nasıl ortaya çıkmış olduğunu açıkladın; bu 'ime uyma'nın neden oluştuğunu değil. Hayır, dahası bir kişinin levhaya, ancak sürekli bir kullanagelişin, bir âdetin varolması ölçüsünde uyduğunu da ima ettim.

199. "Kurala uymak" dedimiz şey, yalnızca bir kişinin, yaşamında yalnızca bir kez yapabileceği bir şey olabilir mi?—Ve bu, "kurala uymak" ifadesinin gramerine ilişkin bir nottur doğal olarak.

Yalnızca bir kişinin, tek bir kez bir kurala uymuş olması olanaksızdır. Tek bir kez bir iletide bulunulmuş olması, bir efurin tek bir kez verilmiş ya da anlaşılmış olması, vs. olanaksızdır.—Kurala uymak, iletide bulunmak, emir vernıek, bir parti satranç oynamak âdetlerdir (kullanagelişler, kuruluşlar).

Bir tümceyi anlamak, bir dili anlamak demektir. Bir dili anlamak da bir tekniğe hâkim olmak.

200. Oyun nedir bilmeyen bir halktan iki kişinin bir satranç tahtasının başına geçip satranç hamleleri yaptıkları; hatta bunları tüm ruhsal eşlik-görünümleriyle birlikte yaptıkları düşünülebilir doğal olarak. Ve biz bunu görecek olsak, bu iki kişinin satranç oynadığını söyleriz. Ama şimdi, belli kurallar uyarınca, bizim oyunla bağdaştırmaya alışık olmadığımız bir dizi eyleme—diyelim ki çığlık atma ve tepinmeye—dönüşmüş bir satranç partisi düşün. Ve bu iki kişi şimdi, bildiğimiz biçimiyle satranç oynamak yerine çığlık atıp tepinsin; ve o şekilde ki bu süreçler, uygun kurallar uyarınca bir satranç partisine çevrilebilir olsun. Hala eğilim gösterir miyiz bu ikisinin oyun oynadığını söylemeye; ve bu ne hakla söylenebilir?

201. Paradoksumuz şuydu: Kuralın belirlediği bir eylem şekli olamaz, çünkü her eylem şekli kuralla uyuşacak hale getirilebilir. Yanıt da şu: Eğer her eylem şekli kuralla uyuşacak hale getirilebiliyorsa, kuralla çelişecek hale de getirilebilir. Böylelikle de burada ne uyuşma kalır ne de çelişme.

Burada bir yanlış anlamanın söz konusu olduğu, bu düşünce zincirinde yorum ardına yorum koymamızdan bellidir, sanki her yorum bizi bir an olsun rahatlatmaktadır, ta ki bunun da ardında bulunan başka bir yorumu düşünene kadar. Böylece de kuralın, bir yorum olmayan; aksine, uygulandığı her durumda kendini

"kurala uymak" ve "kurala aykırı davranmak" dediğimiz şeylerde dışavuran bir kavranışı olduğunu göstermiş oluruz.

Bu yüzden şöyle deme eğilimi görülür: Kurala uygun her eyleyiş, bir yorumlamadır.

Ama "yorumlama" sadece kuralın bir ifadesinin yerine bir başkasının konması için kullanılmalıdır.

202. Bu yüzden, 'kurala uymak' bir pratiktir. Ve kurala uyduğunu sanmak kurala uymak değildir. Ve bu yüzden kurala 'kişisel olarak' uyulamaz, çünkü o zaman kurala uyduğunu sanmak kurala uymakla aynı şey olurdu.

203. Dil, yollardan oluşan bir labirenttir. Bir yönden geldiğinde yolunu bilmektesindir, aynı yere başka bir yönden geldiğindeyse yolunu kaybetmişsindir artık.

204. İçinde bulunduğumuz koşullarda, diyelim ki kimsenin oynamadığı bir oyun icat edebilirim.—Ama şu da olanaklı mıdır İnsanlar hiç oyun oynamamışlardır, ama bir tarihte biri bir oyun icat eder—daha sonra hiç kimsenin oynamadığı bir oyun?

205. "Yönelimde, ruhsal süreçte, garip olan da bunun için âdetin, tekniğin varlığının gerekli olmamasıdır, örneğin iki kişinin, hiç oyun oynanmayan bir dünyada satranç oynadıklarının, hatta bir satranç partisine başlayıp—yarıda bırakmak zorunda kaldıklarının düşünülebilir olmasıdır."

Ama satranç, kurallarınca tanımlanmamış mıdır? Peki bu kurallar, satranç oynamaya niyetlenen birinin aklında nasıl mevcuttur?

206. Kurala uymak emre uymakla benzeşir. Bunun için yetiştirilir ve belirli bir şekilde tepki veririz. Ama ya emre ve eğitime biri böyle, bir başkası şöyle tepki verirse? Hangisi haklıdır?

Diyelim ki bir araştırmacısın ve dili sana tamamen yabancı, bilinmeyen bir ülkeye geliyorsun. Burada yaşayan insanların emirler verdiklerini, bunları anladıklarını, yerine getirdiklerini, bunlara karşı çıktıklarım, vs. hangi koşullarda söylersin?

Ortak insani eylem şekli, kendisi aracılığıyla yabancı bir dili yorumladığımız referans sistemidir.

207. Bu ülkedeki insanların, olağan insani etkinlikleri yerine getirdiklerini ve bu sırada da, göründüğü kadarıyla, boğumlanmak bir dilden yararlandıklarım varsayalım. Yapıp ettiklerine baktığımızda bunlar bize anlaşılır, 'mantıklı' görünür. Ama dillerini öğrenmeye kalkıştığımızda bunun olanaksız olduğunu fark ederiz. Çünkü söylenen şeylerin, seslerin, eylemlerle kurallı bir bağlantısı yoktur yine de bu sesler gereksiz değildir çünkü bu insanlardan birinin ağzım tıkayacak olsak, bunun sonuçları bizdekiyle aym olur bu sesler olmadığında, eylemleri karmaşaya dönüşür—demek istiyorum.

Bu insanların bir dili; emirleri, iletileri, vs. olduğunu mu söylememiz gerekiyor?

"Dil" dediğimiz şey olmasını sağlayacak kurallılık eksiktir burada.

208. O halde, "emir" ve "kural"ın ne demek olduğunu böyle, "kurallılık" ile mi açıklıyorum?—Birine "kurallı", "bir-örnek", "ayrımı karşılığını nasıl açıklarım?—Diyelim ki yalnızca Fransızca konuşan birine bu sözcükleri bunlara denk düşen Fransızca sözcüklerle açıklarım. Henüz bu kavramları edinmemiş birine ise örneklerle ye alıştırmayla bu sözcükleri kullanmayı öğretirim.—Ve bu sırada ona kendi bildiğimden daha azım aktarıyor da olmam.

O halde bu ders sırasında ona, birbiriyle aym renkler, aym uzunluklar, aynı şekiller

gösterir bunları bulmasını, üretmesini, vs. isterim. Diyelim İti süs dizilerini, emir üzerine 'aynı şekilde' devam ettirmeye yönlendiririm.—Ayrıca, artan dizileri devam ettirmeye de. Yani diyelim ki dizisini şeklinde devam ettirmeye.

Ben onun için bir şey yaparım, o beni taklit eder ve onu onay, red, beklenti, yüreklendirme dışavurumlarıyla etkilerim. Kendi haline bırakır ya da frenlerim, vs.

Diyelim ki böyle bir derse tanık oluyorsun. Sözcüklerin hiçbiri kendisi aracılığıyla açıklanmıyor, mantıksal bir döngü kurulmuyor. Bu derste "ve bu şekilde gider," ve "ve bu şekilde sonsuza kadar gider," ifadeleri de açıklanacaktır. Diğer şeylerin yanı sıra bir jest de bu amaca hizmet edebilir. "Şöyle git!" ya da "ve bu şekilde gider"e karşılık gelen bu jestin, bir nesneye ya da yere işaret etmenin işleviyle karşılaştırılabilecek bir işlevi vardır.

Yazımda bir kısaltma olan "ve bu şekilde gider"i, bir kısaltma olmayandan ayırt etmek gerekir. "Ve bu şekilde gider ad inf." yazımda bir kısaltma değildir, π'nin bütün basamaklarını yazamıyor olmamız, matematikçilerin kimi zaman sandığı gibi, insani bir yetersizlik değildir.

Sunulan örneklerde kalmak isteyen bir ders, bunların 'ötesine işaret eden' bir dersten farklıdır.

209. "Ama anlayış tüm örneklerden daha öteye uzanmaz mı yani?"—Çok garip bir ifade ve son derece doğal!—Ama hepsi bu mu? Daha da derin bir açıklama yok mu; ya da hiç olmazsa açıklamanın anlaşılması daha derin olmak zorunda değil mi?— Peki kendim daha derin bir anlayışa sahip miyim? Açıklamada aktarmış olduğumdan daha fazlasına mı sahibim—Ama daha fazlasına sahipmişim duygusu nereden geliyor?

Sınırlanmış olmayanı, her uzunluğun ötesine uzanan bir uzunluk olarak yorumlamak gibi bir şey mi bu?

210. "Ama ona gerçekten de kendi anladığını açıklar mısın? ûzsel olanı tahmin etmesini sağlamaz mısın? örnekler verirsin—ama o bunların eğilimini, yani senin niyetini, tahmin etmelidir."—Kendime yapabileceğim her açıklamayı ona da yaparım.—"Ne kastettiğimi tahmin eder" şu demek olur: Kafasından açıklamamın çeşitli yorumları geçer ve o bunlardan birini tahminle seçer. Yani bu durumda sorabilir; ve ben de onu yanıtlayabilirim, yanıtlarım.

211. "Süs dizisini devam ettirmeyi nasıl öğretirsen öğret—kendi başına nasıl devam etmesi gerektiğini nasıl bilebiliri"—Peki, ben nasıl biliyorum bunu? Eğer bu, "Dayandığım temeller var mı?" demekse, yanıtım: Temellerim az sonra tükenecek. O zaman da bir temelim olmadan eylemde bulunacağım.

212. Bir diziyi devam ettirme emrini kendisinden korktuğum biri verdiğinde çabucak ve tam bir güvenle eyleme geçerim ve temellerin yokluğu beni rahatsız etmez.

213. "Ama şurası açık ki bu dizinin başlangıcı çeşitli şekillerde yorumlanabilir (örneğin cebir ifadeleri aracılığıyla) ve bu yüzden de önce böyle bir yorum seçmen gerekir."—Hiç de değil! Belli koşullarda şüpheye yer vardı. Ama bu, şüphe etmiş olduğum, hatta şüphe etmiş olabileceğim bile demek değildir. (Bir sürecin psikolojik 'atmosferi' üzerine söylenecekler bununla bağlantılıdır.)

Bu şüpheyi yalnızca sezgi mi ortadan kaldırabilirdi?—Sezgi bir içses ise—ona nasıl uyacağımı nereden bilirim? Ve beni yanlış yola sokmadığını nereden bilirim? Çünkü beni doğru yola sokabiliyorsa yanlış yola da sokabilir.

((Sezgi, gereksiz bir kaçamak.))

214. 1 2 3 4... dizisini geliştirmek için sezgi gerekliyse, 2222... dizisini geliştirmek için de sezgi gereklidir.

215. Ama en azından aynı, aynı değil midir?

Bir şeyin kendisiyle aynılığı, bize aynılık için şaşmaz bir paradigma sağlar gibi görünmektedir. Şunu demek istiyorum: "Burada çeşitli yorumlar olamaz artık. Karşısındaki şeyi gören biri, aynılığı da görür."

Yani iki şey, bir şey gibiyse aynı mıdır? Ve bana bir şeyin gösterdiğini, iki şeyin söz konusu olduğu duruma nasıl uygularım ki?

216. "Bir şey kendisiyle özdeştir."—Yararsız, ama bir yandan da imgelemin bir oyunuyla bağlantılı bir tümceye bundan güzel bir örnek olamaz. Sanki imgelemimizde bir şeyi kendi biçimi içine yerleştiriyor ve buna uyduğunu görüyoruz.

"Her şey kendi içine uyar" da diyebiliriz.—Ya da "her şey kendi biçimi içine uyar". Bu sırada bir şeye bakar, o uzamın ona ayrılmış olduğunu ve şeyin de buraya tam olarak uyduğunu canlandırırız zihnimizde.

Şu leke beyaz çevresine 'uyuyor' mu? Ama tıpkı böyle görünecekti, eğer lekenin yerinde önce bir delik bulunmuş ve leke de buraya uymuş olsaydı. "Uyar" ifadesiyle hiç de bu resmi, bu durumu betimleyivermiş değiliz.

"Renkli her leke çevresine tam olarak uyar", özdeşlik tümcesinin biraz özelleşmiş bir biçimidir.

217. "Kurala nasıl uyabilirim?"—bu, nedenlere yönelik bir soru değilse eğer, kural uyarınca böyle eylemde bulunmamı haklılaştırmaya yönelik bir sorudur.

Temellendirmeleri tükettiğimde küreğim kayaya dayanır ve geriye doğru bükülür. O zaman ben de "Ben de bunu yapıyorum işte" demeye eğilim gösteririm.

(Açıklamaları kimi zaman içerikleri değil, biçimleri nedeniyle talep ettiğimizi anımsa. Talebimiz mimarı bir talep; açıklama, hiçbir şeyi taşımayan bir tür yalancı pervaz.)

218. Dizinin başlangıcının, görünmez olarak sonsuza uzanan rayların görünen bir parçası olduğu fikri nereden gelir? Şimdi, kafamızda kural yerine raylar canlandırabiliriz. Ve kuralın sınırlanmamış uygulamalarına da sonsuz uzunlukta raylar denk düşer.

219. "Aslında geçişlerin hepsi şimdiden yapılmıştır" demek, artık hiçbir seçeneğim yok demektir. Kural, bir kez belirli karşılığıyla damgalandığında, kendisine uyulurken izlenecek çizgileri bütün uzam boyunca çekmiş olur. Ama durum gerçekten buna benzer bir şeyse, bana ne yardımı dokunur bunun?

Hayır, betimim, ancak simgesel olarak anlaşılması durumunda bir anlam taşıyordu.—Bana öyle geliyor-—demeliydim.

Kurala uyduğumda seçim yapmam.

Kurala körlemesine uyarım.

220. Ama bu simgesel tümcenin amacı ne? Bu tümcenin nedensel belirlenmişlik ile mantıksal belirlenmiştik arasındaki bir faikı öne çıkarması gerekiyordu.

221. Simgesel ifadem aslında bir kuralın kullanımının mitolojik bir betimiydi.

222. "Çizgi, nasıl ilerlemem gerektiğini telkin eder bana."—Ama bu doğal olarak bir resim yalnızca. Ve bana, adeta sorumsuzca, şunu ya da bunu telkin ettiğine hükmedersem, ona bir kural olarak uymuş olduğumu söylemem.

223. Her zaman kuralın imasına (fısıltısına) hazır olmak zorunda hissetmeyiz

kendimizi. Tam tersine. Heyecan içinde, bize şimdi ne diyecek diye beklemeyiz; aksine, kural bize her zaman aynı şeyi söyler ve biz de söylediğini yaparız.

Yetiştirdiğimiz kişiye şöyle diyebiliriz: "Bak, hep aynı şeyi yapıyorum: Ben

224. "Uyuşma" sözcüğü ile "kural" sözcüğü birbiriyle akrabadır, kuzen olurlar. Bunlardan birinin kullanımım öğrettiğim kişi, böylelikle diğerinin kullanımını da öğrenir.

225. "Kural" sözcüğünün kullanımı, "aynı" sözcüğünün kullanımıyla iç içe geçmiş durumdadır. (Tıpkı "tümce"nin kullanımının "doğru"nunkiyle iç içe geçmiş olması gibi.)

226. Tüt ki biri 2x+1 dizisi olarak 1,3,5,7,... dizisini elde edi

yor.* Ve kendine soruyor "Peki, hep aym şeyi mi yapıyorum, yoksa her seferinde başka bir şey mi?"

Her gün "Yarın sana uğrayacağım" sözünü veren biri, her gün aym şeyi mi söylemektedir yoksa her gün başka bir şey mi?

227. "Her seferinde başka bir şey yapıyor olsa bir kurala uyduğunu söylemezdik" demenin bir anlamı olur muydu? Bunun anlamı yoktur.

228. "Bir dizinin bize bakan bir çehresi vardır!"—Tabii; ama hangisidir bu? Tabii ki cebirsel ve gelişiminin parçası olan çehresi. Yoksa bir çehresi daha mı var?—"Ama bu zaten her şeyi içerir ki!"—Ama bu, dizi parçasına ya da onda gördüğümüz bir şeye ilişkin bir saptama değil; kuralın ağzının içine bakıp bir şey yaptığımıza ve başka bir kılavuza başvurmadığımıza ilişkin bir ifadedir.

229. Sanırım dizi parçasında belli belirsiz bir çizim, sonsuza uzanmak için yalnızca "ve böyle devam eder''e gerek duyan karakteristik bir hat algılıyorum.

230. "Çizgi nasıl ilerlemem gerektiğini telkin eder bana": Bu yalnızca şunun başka şekilde ifadesidir Çizgi tutacağım yol konusunda son mercidir.

231. "Ama görüyorsun işte...!" Kural tarafından zorlanan birinin karakteristik dışavurumu budur işte.

232. Tüt ki kural kendisine nasıl uymam gerektiğini bana telkin ediyor yani gözlerimle çizgiyi izlerken içimden bir ses bana "böyle git!" diyor.—Bu bir tür esine uyma süreci ile kurala uyma süreci arasındaki fark nedir Çünkü bunların aynı şey olmadığı ortadadır. Esinlenme durumunda bir talimat beklerim. Çizgiyi izleme 'tekniği'mi bir başkasına öğretebilmem söz konusu olamayacaktır. Tabii bir tür kulak kabartmayı, duyarlılığı öğretmeyi saymazsak. Ama o zaman da, çizgiyi benim izlediğim gibi izlemesini talep edemem doğal olarak.

Bunlar bir esin uyarınca ve bir kural uyarınca eylemde bulunmaya ilişkin deneyimlerim değil; gramere ilişkin değimlerdir.

233. Böyle bir ders bir tür aritmetik kapsamında düşünülebilir. Bu dununda çocukların tıer biri kendi tarzında hesap yapabilecektir—yalnızca içlerinden gelen sese kulak verdikleri ve ona uydukları sürece. Böyle bir hesaplama, besteleme gibi bir şey olurdu.

234. Ama şimdi yaptığımız gibi (herkesin uyuşumuyla, vs.) hesap yapıp yine de her adımda kurallar tarafından, tıpkı bir büyü tarafından olduğu gibi, yönetildiğimiz duygusuna kapılmamız; belki de birbirimizle uyuşuyor olmamıza şaşırmamız olanaksız mıdır? (Diyelim ki Tanrı'ya da bu uyuşma için şükran duymamız.)

235. Bunlarda, gündelik hayatta " kurala uymak" dediğimiz şeyin fizyonomisine nelerin dahil olduğunu görürsün yalnızca.

236. Doğru sonucu bulan ama bunu nasıl yaptıklarını söyleyemeyen hesap dahileri. Bunların hesap yapmadıklarını mı söylememiz gerekiyor? (Durumlardan oluşan bir aile.)

237. Birinin bir çizgiyi kural olarak kullanırken şöyle yaptığını düşün: Pergelin bir ucunu kural-çizgi boyunca ilerletirken diğer ucuyla da kurala uyan çizgiyi çekiyor. Ve bu şekilde kural boyunca ilerlerken bir yandan da pergelin açıklığını, göründüğü kadarıyla, büyük bir hassasiyetle değiştiriyor ve bu sırada da, sanki yaptığını belirleyen oymuş-çasına, sürekli olarak kurala bakıyor. Onu izleyen bizlerse, pergelin açılıp kapanışlarında hiçbir kurallılık göremiyoruz. Ondan, çizgiyi izleme tarzını öğrenemeyiz. Belki de burada gerçekten de şöyle deriz: "önündeki örnek nasıl ilerlemesi gerektiğini telkin eder gibi. Ama bir kural değil!"

238. Kuralın gözüme bütün sonuçlarını önceden üretirmiş gibi görünebilmesi için, bunların benim için gayet doğal olmaları gerekir. Bu renge "mavi" demenin benim için gayet doğal olması ölçüsünde. (Bunun benim için 'gayet doğal' olmasının kıstasları.)

239. "Kırmızı'yı işittiğinde hangi rengi seçmesi gerektiğini nasıl bilebilir?—Çok kolay: Sözcüğü işittiğinde aklına hangi rengin resmi geliyorsa onu seçmesi gerek.—Ama 'resmi aklına gelen' rengin hangisi olduğunu nasıl bilebilir? Bunun için daha başka bir kıstas gerekir mi? (Ancak '*...." sözcüğü işitildiğinde akla gelen rengi seçmek diye bir süreç gerçekten de vardır.)

'"Kırmızı', 'kırmızı' sözcüğünü işittiğimde aklıma gelen rengi karşılar"—bir tanım olurdu. İmlemenin özünün sözcükle açıklanması değil.

240. Kurala uygun hareket edilip edilmediği konusunda (diyelim ki matematikçiler arasında) kavga çıkmaz. îş yumruklaşmaya varmaz Örneğin. Bu, dilimizin etkinlikte bulunurken (örneğin betimleme yaparken) dayandığı yapı iskelesine dahil bir şeydir.

241. "Yani sen, neyin doğru neyin yanlış olduğunu insanlar arasındaki uyuşmanın karara bağladığını mı söylüyorsun?"—Doğru ve yanlış olan insanların söylediklerideir, ve insanlar birbirleriyle dilde uyuşurlar. Bu, fikirlerin değil, yaşam biçiminin uyuşmasıdır.

242. Dil aracılığıyla anlaşmaya, yalnızca tanımlarda uyuşma değil (bu ne kadar garip görünürse görünsün) yargılarda uyuşma da dahildir. Bu, mantığı ortadan kaldırırmış gibi görünür; ama kaldırmaz.—Biri ölçüm yöntemlerinin betimlenmesidir, diğeri ölçüm sonuçlarının bulunması ve dile getirilmesi. Ama "ölçmek" dediğimiz şey, ölçüm sonuçlarındaki belli bir sabitlik tarafından da belirlenir.

243. Bir insan kendini cesaretlendirebilir, kendine emir verebilir, itaat edebilir, kendini yerebilir, cezalandırabilir, kendine soru sorabilir ve bunu yanıtlayabilir. Yani sadece monologlar şeklinde konuşan, etkinliklerine kendi kendine konuşmanın eşlik ettiği insanlar düşünülebilir.—Bunları gözlemleyen ve konuşmalarına kulak kabartan bir araştırmacı, dillerini bizim dilimize çevirmeyi başarabilir. (Böylelikle bu araştırmacı bu insanların eylemlerini doğru olarak önceden kestirebilecek bir duruma gelmiş olur; çünkü niyet edişlerini ve karar alışlarını da duyar.)

Peki bir insanın kendi iç yaşantılarını—duygularını, ruh hallerini, vs.—kendi kullanımı için yazıya dökebileceği ya da dile getirebileceği bir dil de düşünebilir miyiz? Bunu normal dilimizle de yapamaz mıyız? Benim kastettiğim bu değil ama. Bu dilin sözcükleri, yalnızca konuşanın bilebileceği bir şeyle; onun dolaysız, kişiye özel duyumlarıyla ilişki kurmak durumundadır. Yani başka biri bu dili anlayamaz.

244. Sözler duyumlarla nasıl ilişki kurar?—Burada bir sorun varmış gibi görünmüyor, zaten her gün duyumlardan bahsetmiyor, duyumları adlandırmıyor muyuz? Ama adın adlandırılan ile bağlantısı nasıl kuruluyor? Bu, şu sorunun aynısıdır: Bir insan duyumların adlarının karşılıklarını nasıl öğrenir? örneğin "ağrı" sözcüğününkini? Bir olanak: Sözcükler duyumun kökensel, doğal ifadesi ile bağlanır ve onun yerine konur. Canı yanan çocuk çığlık atar, büyükler çocuğu teselli eder ve ona ünlemleri daha sonra da tümceleri öğretirler. Yani yeni bir ağrıdavranışı öğretirler.

"O halde, 'ağrı' sözcüğünün aslında çığlık atmaya karşılık geldiğini mi

söylüyorsun?"—Tam tersine; ağrının sözel ifadesi çığlık atmanın yerini alır, onu betimlemez.

245. Çünkü dil ile, ağrıyla ağrının dışavurumu arasına da girmeyi nasıl isteyebilirim ki?

246.Duyumlarım ne ölçüde kişiye özeldir?—Şimdi, gerçekten ağrım olup olmadığını sadece ben bilebilirim; başkası bu konuda yalnızca tahmin yürütebilir.—Bu bir açıdan yanlış, bir açıdansa saçmadır. Eğer "bilmek" sözcüğünü normalde kullanıldığı gibi kullanıyorsak (zaten başka nasıl kullanacaktık ki!) sıklıkla başkaları da bilir ne zaman ağrım olduğunu.—Evet ama herhalde benim kadar kesin olarak değil!—Kendime ilişkin olarak, ağrım olduğunu bildiğimi (belki şaka bir yana) söyleyemem bile. Bu ne demek olabilir ki-—diyelim ki ağrım olduğundan başka?

Başkalarının duyumumu yalnızca davranışım aracılığıyla öğrendikleri söylenemez—çünkü benim bunları öğrenmiş olduğum söylenemez. Bunlara sahibimdir.

Şu doğrudur: Başkalarına ilişkin olarak, ağrım olup olmadığı konusunda şüphede olduklarını söylemek anlamlıdır, ama kendime ilişkin olarak değil.

247."Böyle bir niyetin olup olmadığını yalnızca sen bilebilirsin." Bunu, birine "niyet" sözcüğünün karşılığım açıklarken söyleyebiliriz. Çünkü o zaman bu, bu sözcüğü böyle kullanırız demek olur.

(Ve burada "bilmek", emin olamama ifadesi anlamsızdır demek olur.)

248."Duyumlar kişiye Özeldir", "pasyans tek başına oynanır" tümcesiyle karşılaştırılabilecek bir tümcedir.

249.Süt çocuğunun gülümsemesinin sahte olmadığını varsaymakla belki de fazla aceleci mi davranmış oluyoruz?—Ve varsayımımız hangi deneyime dayanıyor?

(Yalan söylemek, öğrenilmesi gereken bir dil-oyunudur, diğerlerinin hepsi gibi.)

250.Bir köpek niye ağrısı varmış gibi yapamaz? Çok mu dürüsttür? Köpeğe ağrısı varmış gibi yapmayı öğretebilir miyiz? Ağrısı olmadığı halde belirli durumlarda sanki ağrısı varmış gibi ulumayı öğretebiliriz belki de. Ama bu davranış yine de gerçek bir sahtekârlık olmasını sağlayacak uygun çevreden yoksun olacaktır.

251."Aksini canlandıramam zihnimde" ya da "Başka türlü olsaydı nasıl olurdu?" dediğimizde ne demek isteriz?—örneğin biri imgelerimin kişiye özel olduğunu ya da ağrı duyup duymadığımı yalnızca kendimin bilebileceğini, vb. söylediğinde.

"Aksini canlandıramam zihnimde", burada tabii ki imgeleme gücüm yetmez demek değildir. Bu sözlerle, biçimiyle bir deneyim tümcesiymiş gibi görünen ama gerçekte bir gramer tümcesi olan bir şeye karşı koruruz kendimizi.

Ama niye "Aksini canlandıramam zihnimde" diyorum? Niye "Bu söylediğini canlandıramam zihnimde" demiyorum?

Örnek: "Her çubuğun bir uzunluğu vardır." Bu şöyle bir şey demeye gelir: Bir şeye (ya da buna) "çubuğun uzunluğu" deriz—ama hiçbir şeye "kürenin uzunluğu" demeyiz. 'Her çubuğun bir uzunluğu olduğu' nu zihnimde canlandırabilir miyim şimdi? Bir çubuk canlandırırım zihnimde, hepsi bu. Ancak bu resmin bu tümceyle bağlantılı olarak oynadığı rol, bir resmin "Bu masanın uzunluğu şuradaki masanınkiyle aynıdır" tümcesiyle bağlantılı olarak oynadığı rolden tümüyle farklıdır. Çünkü bu İkincisinde, aksinin resmini oluşturmanın ne demek olduğunu anlarım (ve bu zihinsel bir imge olmak zorunda da değildir).

Ama gramer tümcesine ilişkin resim yalnızca diyelim ki "çubuğun uzunluğu" denen şeyi gösterebilirdi. Bunun aksi olan resim ne olabilir ki?

((A priori bir tümcenin değillemesine ilişkin değini.))

252."Bu cismin bir uzanımı vardır" tümcesini "Saçma!" diye yanıtlayabiliriz—ama 'Tabii ki!" diye yanıtlama eğilimi gösteriyoruz.— Neden?

253."Başkası benim ağrılarıma sahip olamaz."—Nedir bu benim ağrılarım? Burada özdeşlik kıstası sayılan nedir? Fiziksel nesneler söz konusu olduğunda "birbirinin tamamen aynı iki nesne"den bahsetmemizi; örneğin "Bu koltuk dün burada görmüş olduğun koltuk değil, ama onun tamamen aynısı" dememizi olanaklı kılanın ne olduğunu bir düşün.

Benim ağrımın onunkiyle aynı olduğunu söylemenin bir anlamı olması ölçüsünde ikimiz de aynı ağrıya sahip olabiliriz. (Hatta iki kişinin—yalnızca birbirine denk düşen yerlerde değil—aynı yerde ağrı duyması da düşünülebilir, örneğin Siyamlı ikizlerde böyle bir durum görülebilir.)

Birinin, bu konu üzerinde tartışılırken göğsüne vurup "Ama başkası BU ağrıya sahip olamaz işte!" dediğini görmüştüm.—Bunun yanıtı, "bu" sözcüğünün hararetle vurgulanmasıyla bir özdeşlik kıstasının tanımlanmış olmayacağıdır. Bu hararetli vurgu daha ziyade, böyle bir kıstası iyi bildiğimiz ama anımsatılmasına gerek duyduğumuz bir durumun taklidini yapar bize yalnızca.

254."Aym" sözcüğünün yerine (örneğin) "özdeş"i koymak da felsefenin tipik kaçamaklarındandır. Sanki karşılığın tonlarından bahsediyormuşuz da, söz konusu olan sadece sözlerimizle doğru nüansı tutturabilmekmiş gibi. Ama felsefe yaparken bu durum sadece, belirli bir ifade tarzını kullanma ayartısına kapılmanın psikolojik açıdan tam olarak sergilenmesini görev edindiğimizde söz konusu olur. Böyle bir durumda 'söyleme ayartısına kapıldığımız' şey tabii ki felsefe değil, felsefenin hammaddesidir. Yani, diyelim ki bir matematikçinin matematiksel olguların nesnelliği ve gerçekliğine ilişkin olarak söyleme eğiliminde olduğu şeyler, bir matematik felsefesi değil, felsefenin çaresini bulmak durumunda olduğu bir şeydir.

255. Filozof bir soruya çare bulur; bir hastalığa olduğu gibi.

256. Benim iç yaşantılarımı betimleyen ve yalnızca benim anlayabileceğim dil ne olacak peki? Duyumlarımı sözcüklerle nasıl imlerim?—Her zaman yaptığımız gibi mi? Yani duyum-sözcüklerim duyumlarımın doğal dışavurumlarına mı bağlıdır?—Bu durumda dilim 'kişiye özel' değildir. Bir başkası da benim gibi bu dili anlayabilir.— Ama ya duyumun doğal dışavurumlarından hiçbirine sahip olmayıp yalnızca duyuma sahipsem? Şimdi yalnızca, adları duyumlarla bağdaştırır ve betimlemede bu adları kullanırım.—

257. "Eğer insanlar ağrılarını dışavurmasalardı (inlemeselerdi, yüzlerini buruşturmasalardı, vs.) ne olurdu? O zaman bir çocuğa 'dişağrısı' sözcüğünün kullanımını öğretemezdik."—Pekâlâ, diyelim ki çocuk bir dâhi ve bu duyum için kendi bir ad icad ediyor!—Ama bu sözcükle derdini anlaşılır kılamaz tabii ki.—Yani adı anlar da karşılığını kimseye açıklayamaz mı?—Ama 'ağrısını adlandırdı' ne demek oluyor o zaman?—Nasıl becerdi ağrıyı adlandırmayı?! Ve yaptığı her ne idiyse. amacı nedir bunun?—"Duyuma bir ad verdi" dendiğinde, salt adlandırmanın bir anlamı olabilmesi için dilde pek çok şeyin zaten hazırlanmış olması gerektiği unutulur. Ve birinin ağrıya bir ad verdiğinden bahsettiğimiz zpman, burada hazırlanmış bulunan şey "ağrı" sözcüğünün grameridir, yeni sözcüğün yerleştirildiği konumu gösterir.

258. Şu durumu bir düşünelim: Belli bir duyumun tekrarlanışını kaydettiğim bir günlük tutmak istiyorum. Bu amaçla, bu duyumu "D" imiyle bağdaştırıp bir takvimde, duyumu yaşadığım her günün karşısına bu imi koyuyorum. öncelikle, imin bir tanımının dile getirilemeyeceğini belirtmek istiyorum.—Ama işaret-ederek-tanım türü bir şey yapabilirim kendi kendime pekâlâ!—Nasıl? Duyuma işaret edebilir miyim?—Bildiğimiz anlamda değil. Ama imi söyler ya da yazarım ve bu sırada tüm dikkatimi duyum üzerine yoğunlaştırırım—yani adeta içimden ona işaret ederim.—Ama bu merasim niye? Gerçekten de bir merasimden başka bir şey değil sanki bu! Tanım, tabii ki bir imin

karşılığını belirlemeye yarar.—Bu da dikkati yoğunlaştırmayla olur işte; çünkü imin duyumla bağlantısını kafama bu yolla yerleştiririm.—"Bunu kafama yerleştiririm" ancak şu demek olabilir: bu süreç, bağlantıyı gelecekte doğru olarak anımsamama yol açar. Ama şu bahsettiğimiz durumda elimde hiçbir doğruluk kıstası yok ki. Burada şöyle diyesimiz gelir: Bana doğru görünecek her şey doğrudur. Bu da, burada 'doğru'dan bahsedilemeyeceği demek olur yalnızca.

259. Kişiye özel dilin kuralları, kuralların izlenimleri midir?—İzlenimlerin tartıldığı terazi, bir terazi izlenimi değildir.

260. "Evet, sanırım bu gene D duyumu"—Sandığım sanıyorsun herhalde!

Yani imleri takvime kaydeden kişi hiçbir şey not etmemiş midir?— Bir yere—örneğin bir takvime—imler kaydeden birinin bir şeyi not ediyor olmasının gayet doğal olduğunu düşünme. Notun bir işlevi vardır haliyle; "D"nin ise henüz bir işlevi yok.

(İnsan kendi kendine konuşabilir.—Çevrede başkası yokken konuşan herkes kendi kendine mi konuşmaktadır?)

261. "D"ye, hangi temele dayanarak bir duyuma ait im deriz? Çünkü "duyum" yalnız benim anladığım bir dile değil, genel dile ait bir sözcüktür. O halde bu sözcüğün kullanımı herkesin anladığı bir haklılaştırma gerektirir.—Ve şöyle dememizin de bir yararı olmaz: Bunun bir duyum olması gerekmez; "D" yazdığında bir şeyi vardır*—ve daha fazlasını söyleyemeyiz. Ama "var" ve "bir şey" de genel dile dahildir.— Böylece, felsefe yaparken, artık tek istediğimiz şeyin boğumlanmamış bir ses çıkarmak olduğu bir noktaya varırız sonunda.—Ama böyle bir ses, şimdi betimlenmesi gereken belirli bir dil-oyununda çıkarıldığında bir ifadedir ancak.

262. Şöyle denebilir: Kendine bir sözcüğün kişiye özel açıklamasını yapmış olan biri şimdi bu sözcüğü falanca şekilde kullanmaya içinden niyetlenmelidir. Peki nasıl niyetlenir buna? Bu uygulama tekniğini icat ettiğini mi varsaymalıyım; yoksa hazır bulduğunu mu?

263. "Gelecekte BUNA 'ağrı' demeye pekâlâ da (içimden) niyetlenebilirim."—Ama buna niyetlendiğin kesin mi? Dikkatini duyguna yoğunlaştırmanın yeterli olduğundan emin misin?—Garip bir soru.—

264. "Sözcüğün neyi imlediğini bir kez bilirsen, sözcüğü anlar, bütün kullanımını bilirsin."

265. Yalnızca imgelemde varolan bir çizelge, diyelim ki bir sözlük düşünelim. X sözcüğünün Y sözcüğü olarak çevrilmesi sözlüğe başvurularak haklılaştırılabilir. Ama bu çizelgeye yalnızca imgelemimizde başvuruyorsak buna yine de bir haklılaştırma diyebilir miyiz?— "Eh, o zaman da öznel bir haklılaştırmadır işte."—Ama haklılaştırma, bağımsız bir makama başvurmaktan oluşur.—"Ama bir anımsamadan bir diğerine başvurabilirim tabii ki. örneğin trenin hareket saatini aklımda doğru olarak tutup tutmadığımı bilmiyorum ve kontrol amacıyla tren tarifesinin bulunduğu sayfanın resmini belleğimde canlandırıyorum. Bu aynı durum değil mi?"—Hayır, çünkü bu sürecin gerçekten de doğru anımsamaya yol açması gerek. Tarifenin zihindeki resmi ilk anımsamanın doğruluğunu nasıl onaylayabilir ki eğer bizzat kendisinin doğruluğu sınanabilir olmasa? (Yoksa bu, haberlerin doğru olduğundan emin olmak için gazetenin sabah baskısından birkaç tane birden almaya benzerdi.)

İmgelenmiş bir deneyin sonucunun imgesi bir deney sonucu olmaktan ne denli uzaksa, çizelgeye imgelemde başvurmak da bir çizelgeye başvurmaktan o denli uzaktır.

266. Saatin kaç olduğunu görmek için saate bakabilirim. Ama saatin kaç olduğunu tahmin etmek için de bir saat kadranına bakabilirim; ya da aynı amaçla akreple yelkovanı, konumları bana doğru gibi gelene kadar döndürebilirim. Böylelikle saat resmi, zamanı belirlemeye birden çok şekilde hizmet edebilir. (İmgelemde saate

bakmak.)

267. Diyelim ki imgelemimde inşa etmekte olduğum bir köprünün boyutlarını saptayışımı, önce köprünün inşa edileceği maddeyle imgelemimde dayanıklılık denemeleri yaparak haklılaştırmak istiyorum. Bu doğal olarak, bir köprünün boyutlarının saptanışım haklılaştırmak denilen şeyin imgelenişi olacaktır. Ama buna, boyut saptanışının imgelenişinin haklılaştırılışı da der miyiz?

268. Niye sağ elim sol elime para bağışlayamaz?—Sağ elim parayı sol elime koyabilir. Sağ elim bir bağış senedi, sol elim de bir makbuz yazabilir.—Ama bunun sonraki pratik sonuçları bir bağışın sonuçları olmayacaktır. Sol el parayı sağ elden alınca, vs. "Peki sonra?" diye sorarız. Birinin kendine bir sözcüğün kişiye özel açıklamasını yapmış olması durumunda da aynı soruyu sorabiliriz; demek istediğim, kendi kendine bir sözcük söyleyip, bu sırada dikkatini bir duyuma yöneltmesi durumunda.

269. Bir kişinin davranışlarında, bir sözcüğü anlamadığına: bu sözcüğün ona bir şey ifade etmediğine, bu sözcükle ne yapacağını bilmediğine ilişkin çeşitli kıstaslar bulunduğunu anımsayalım. Ve sözcüğü 'anladığını sandığı'na, sözcüğe bir karşılık, ama doğru olmayan bir karşılık bağladığına ilişkin kıstasların bulunduğunu. Ve son olarak da, sözcüğü doğru olarak anladığına ilişkin kıstasların bulunduğunu. İkinci durumda öznel bir anlamadan bahsedilebilir. Ve başka kimsenin anlamadığı ama benim 'ahlar göründüğüm' seslere de kişiye özel dil' denebilir.

270. Şimdi, günlüğe "D" imini kaydetmenin şu kullanımını düşünelim: Şöyle bir deneyimim söz konusu: Belirli bir duyumu ne zaman yaşasam, manometre kan basıncımın yükseldiğini gösteriyor. Böylelikle kan basıncımın yükseldiğini bir aletin yardımı olmaksızın söyleyebilecek duruma geliyorum. Bu yararlı bir sonuç. Ve şimdi burada, duyumu doğru olarak tanıyıp tanımamış olmam tamamen önemsiz görünüyor. Diyelim ki duyumu teşhisimde sürekli yanılıyorum; bu hiçbir şey değiştirmez. Ve zaten bu da yanılgı varsayımının salt bir görüntü olmuş olduğunu gösterir. (Adeta makinede bir şeyi devreye sokabilecekmiş gibi görünen bir düğmeyi çevirmiş olduk; ama bu düğme salt bir süs, mekanizmayla hiçbir bağlantısı yok.)

Ve burada hangi temele dayanarak "D"ye bir duyumun imlemi diyebiliriz? Belki de bu imin bu dil-oyununda kullanılış tarzına.—Ve neden "belirli bir duyum", yani her seferinde aynısı? Eh, her seferinde "D" yazdığımızı varsayıyoruz ya.

271. "'Ağrı' sözcüğünün neyi karşıladığını belleğinde tutamayan—ve bu yüzden de hep başka başka şeylere ağrı diyen—ama sözcüğü yine de ağrının olağan belirti ve önkoşullarıyla uyuşma içinde kullanan birini düşün!"—yani hepimizin kullandığı gibi kullanan birini. Burada şöyle derim: Başka bir şeyi harekete geçirmeden döndürülebilecek bir çark, makineye dahil değildir.

272. Aslında kişiye özel yaşantıda özsel olan, herkesin kendi örneğine sahip olması değil, hiç kimsenin, diğerinin de buna mı yoksa başka bir şeye mi sahip olduğunu bilmemesidir. Yani insanlığın bir kısmının bir kırmızı duyumu diğer kısmınınsa başka bir kırmızı duyumuna sahip olduğu—her ne kadar doğrulanabilir olmasa da—olanaklı bir varsayımdır.

273. Peki ya "kırmızı" sözcüğü ne olacak?—bunun, 'hepimizin karşısında duran' bir şeyi imlediğini ve aslında herkesin, kendi kırmızı duyumunu imlemek için bu sözcüğün yanı sıra bir sözcüğe daha sahip olması gerektiğini mi söylemeliyim? Yoksa söz konusu olan şöyle bir şey mi: "kırmızı" sözcüğü hepimizin bildiği bir şeyi imler, ve bunun yanı sıra herkes için, kişinin yalnızca kendisinin bildiği bir şeyi? (Ya da daha iyisi: yalnızca kendisinin bildiği bir şeyle ilişki kurar.)

274. Kişiye özel olanı "imlediği" yerine onunla"ilişki kurduğu"nu söylemenin,

"kırmızı"nın işlevini kavramamıza doğal olarak hiçbir yardımı dokunmaz: ama bu, felsefe yaparken yaşanan belirli bir deneyime psikolojik açıdan daha uygun düşen bir ifadedir. Sözcüğü telaffuz ederken, adeta kendi kendime 'bununla ne kastettiğimi pekalâ biliyorum' demek için, kendi duyumuma yan gözle bakarım sanki.

275. Gökyüzünün mavisine bak ve kendi kendine "Gökyüzü ne kadar da mavi!" de.—Bunu kendiliğinden—felsefi niyetlerin olmaksızın—yaptığında, bu renk izleniminin yalnızca sana ait olduğu gelmez aklına. Ve bu ünlemini bir başkasına yöneltmekte bir sakınca görmezsin. Ve bu sözleri söylerken bir şeye işaret edeceksen, gökyüzüne işaret edersin. Şunu demek istiyorum: 'Kişiye özel dil' üzerine kafa yorduğumuz zamanlar 'duyumun adlandınlması'na sıklıkla eşlik eden kendi-içine-işaret etme duygusunu yaşamıyorsundur. Renge, aslında elinle değil dikkatinle işaret etmen gerektiğini de düşünmezsin. ("Bir şeye dikkatinle işaret etme"nin ne demek olduğunu düşün.)

276. "Ama bir renge baktığımız ve renk izlenimini adlandırdığımız zaman son derece belli bir şeyi kastetmez miyiz en azından?" Bu tıpkı renk izlenimini, sanki bir zarmışçasına, görülen nesneden soymak gibi bir şey. (Bunun şüphemizi uyandırması gerek.)

277. Ama bir sözcükle bir seferinde herkesin bildiği rengi—bir seferindeyse benim şimdi edindiğim 'görsel izlenimi' kastettiğimizi sanma ayartısına kapılmamız nasıl olanaklı olabilir? Nasıl olur da burada bir ayam söz konusu olabilir? Bu iki durumda renge yönelttiğim dikkatin türü aynı değildir. Eğer kendime ait olan (demek durumunda olduğum) renk izlenimini kastediyorsam, rengin içine gömülürüm— 'bir renge bakmaya doyamadığım'da olduğu gibi yaklaşık olarak. Bu yüzden bu deneyimin yaşanmasını sağlamak, parlak bir renge ya da kafamızda yer edici bir renk düzenlenişine bakıldığında daha kolay olur.

278. "Yeşil rengin bana nasıl göründüğünü biliyorum"—bunun bir anlamı var tabii ki!—Şüphesiz; tümcenin hangi kullanımını düşünüyorsun?

279. "Boyumun ne kadar olduğunu tabii ki biliyorum" diyen ve bunu göstermek için elini başının üzerine koyan birini düşün!

280. Biri, diyelim ki bir tiyatro oyunundan bir sahneyi-zihninde nasıl canlandırdığını göstermek üzere bir resim yapıyor. Şimdi diyorum ki: "Bu resmin çifte işlevi var, başkalarına bir şey iletiyor, resimler ya da sözcükler nasıl iletiyorsa öyle ama iletide bulunan kişi için, aynı zamanda başka tür bir temsildir de (ya da ileti mi?): bu onun için, başkası için olamayacağı şekilde, imgesinin resmidir. Resmin -kişiye özel izlenimi, neyi imgelemiş olduğunu söyler ona; başkalarına söyleyemeyeceği bir anlamda."—Peki bu ikinci durumda ne hakla temsil ya da iletiden bahsediyorum—eğer bu sözcükler ilk durumda doğru olarak kullanıldıysa?

281. "Ama söylediklerin, örneğin ağrı-davrarıışı olmaksızın ağrı olmayacağına çıkmıyor mu?"—Şuna çıkıyor: Yalnızca canlı bir insana ve ona benzeyen (benzer şekilde davranan) bir şeye ilişkin olarak, duyumları olduğu, gördüğü, kör olduğu, işittiği, sağır olduğu, bilincinin yerinde olduğu ya da bilinçsiz olduğu söylenebilir.

282. "Ama masallarda tencere de pekâlâ görebilir ve işitebilir!" (Tabii, ama konuşabilir de.)

"Ama masal, olmayan bir durumu uydurmaktadır yalnızca! hiç de saçmalıyor değildir."—Bu o kadar basit değil. Tencerenin konuştuğunu söylemek doğru olmayan bir şey midir, saçmalık mı? Hangi koşullar altında bir tencerenin konuştuğunu söyleyeceğimize ilişkin net bir resim var mı kafamızda? (Bir saçma-şiir bile, örneğin bir bebeğin aguları tarzında bir saçma değildir.)

Evet, cansız şeylerin de ağrıları olduğunu söyleriz, örneğin oyuncak bebeklerle oynarken. Ama ağrı kavramının bu kullanımı ikincil bir kullanımdır. İnsanların yalnızca

cansız şeylerin ağrıları olduğunu söylediği, yalnızca oyuncak bebeklere acıdığı bir durum düşünelim. (Çocuklar trencilik oynarken, oyunları trenler hakkında bildikleriyle bağlantılıdır. Ama tren nedir bilmeyen bir kabilenin çoçukları bu oyunu başka çocuklardan öğrenmiş ve bir şeyin taklit edildiğini bilmeksizin oynuyor olabilir. Bu oyunun onlar için, bizim için taşıdığı anlamı taşımadığı söylenebilir.)

283. Varlıkların, nesnelerin bir şey hissedebileceklerinin düşüncesine olsun nereden kapılıyoruz?

Eğitilişimin, içimdeki duygulara dikkatimi çekerek, beni buna yöneltmiş oluşundan ve benim de şimdi bu fikri kendi dışımdaki nesnelere aktarıyor olmamdan mı? Orada (içimde), başkalarının bu sözcüğü kullanışıyla çelişmeye düşmeksizin "ağrı" diyebileceğim bir şey bulunduğunun farkında olmamdan mı?—fikrimi böyle taşlara, bitkilere, vs. aktarmam.

Koıkunç ağrılar duyduğumu ve bu ağrılar sürerken taşa dönüştüğümü düşünemez miyim? Hem nereden biliyorum, gözlerimi kapadığımda taşa dönüşmemiş olduğumu?— Ve böyle olduysa, taşın ne anlamda ağrısı olacaktır? Bir taşın ağrısı olduğu ne anlamda söylenebilir? Hatta burada ağrının bir taşıyıcısı olmasının ne gereği vardır?!

Taşa ilişkin olarak, bir ruhu olduğunu ve ağrısı olanın bu ruh olduğunu söyleyebilir miyiz? Ruhun, ağrıların taşla ne işi var?

Yalnızca insan gibi davranan bir şeye ilişkin olarak, ağrısı olduğu söylenebilir.

Çünkü bunun bir bedene ya da eğer sana daha uygun geliyorsa, bir bedenin sahip olduğu bir ruha ilişkin olarak söylenmesi gerekir. Peki bir beden bir ruha nasıl sahip olabilir?

284. Bir taşa bak ve duyumları olduğunu düşün!—İnsan kendi kendine sorar Bir şeye duyum atfetmenin, fikrine olsun, nasıl kapılırız? Aynı şekilde bir sayıya da duyum atfedebilirdik!—Çırpınan bir sineğe bak, bu güçlüğün derhal ortadan kalktığını göreceksin ve ağrı, önceki durumda her şey kendisi için adeta fazla kayganken burada tutunabiliyormuş gibidir.

Ve aynı şekilde, bir ceset de ağrının hiç erişemeyeceği bir şey olarak görünür bize.— Canlıya karşı tavrımız ölüye karşı tavrımızla aynı değildir. Tepkilerimizin tümü farklıdır.—Biri "Bu yalnızca, canlı falanca şekilde hareket ederken, ölünün hareket etmemesine bağlı olamaz" diyecek olursa—ona burada bir 'nicelikten niteliğe' geçiş durumunun söz konusu olduğunu ima ederim.

285. Yüz ifadesini tanımayı düşün. Ya da yüz ifadesini betimlemeyi—yüzün ölçülerini bildirmekten ibaret bir betimlemeyi değil ama! Bir insanın yüzünü aynada kendi yüzümüze bakmaksızın nasıl taklit edebildiğimizi de düşün.

286. Ama bir bedene ilişkin olarak, ağrısı olduğunu söylemek abes değil mi? Peki burada neden bir abeslik hissedilir? Elimin ağrı hissediyor değil, benim elimde ağrı hissediyor olmam ne anlamda söz konusudur.

Şu ne tür bir tanışma konusudur Ağrıyı hisseden beden midir?— Bu nasıl karara bağlanabilir? Beden olmadığı kendini nasıl gösterir?— örneğin şöyle: Birinin elinde ağrısı olduğunda, bunu söyleyen (yazmasını bir yana bırakacak olursak) el olmaz ve biz de eli değil ağrı çeken kişiyi teselli ederiz: gözlerinin içine bakarız.

287. Bu insana karşı nasıl acıma duygularıyla dolu olabilirim? Acımanın nesnesinin ne olduğu nasıl belli olur? (Acımanın, bir başkasının ağrısı olduğu kanaatinin bir biçimi olduğu söylenebilir.)

288. Taşlaşıyorum ve ağrılarım sürüyor.—Peki ya yanılıyorsam ve bunlar artık ağrı değilse! Ama burada yanılıyor olamam; ağrım olup olmadığından şüphe ediyor olmak hiçbir şey demek olmaz!—Yani biri "Şimdi ağrım mı var başka bir şeyim mi bilmiyorıım".diyecek olsa, onun dilimizdeki "ağrı" sözcüğünün neyi karşıladığım

bilmediğini düşünür ve bu sözcüğü açıklarız.—Nasıl? Belki jestlerle ya da eline iğne batırıp "Bak, işte ağrı budur" diyerek. Bu açıklamayı, herhangi bir başka açıklama gibi, doğru ya da yanlış anlayabilir veya hiç anlamayabilir. Ve ne yapmış olduğunu, diğer durumlarda da olduğu gibi, sözcüğü kullanışında gösterecektir.

Şimdi, örneğin "Ha, 'ağrı'nın ne demek olduğunu tabii ki biliyorum da, şimdi duyduğum bu şey ağrı mı onu bilmiyorum" diyecek olsa—sadece başımızı sallar ve sözlerini kendisiyle ne yapacağımızı bilemediğimiz garip bir tepki olarak görürüz. (Bu, diyelim ki birinin ciddi ciddi "Açıkça anımsıyorum, doğumumdan bir süre önce sanıyordum, ki " dediğini işitmemize benzer.)

Bu şüphe ifadesi dil-oyununa dahil değildir, ama duyumun ifadesi, insan davranışı, işin dışında bırakılacak olursa, tekrardan şüphe etme hakkım varmış gibi bir görüntü oluşur. Burada duyumun olduğundan başka bir şey olarak görülebileceği ayartısına kapılmam şundan ötürüdür. Duyumun ifadesi ile oynanan normal dil-oyununun ortadan kalkmış olduğunu düşünecek olursam, duyum için bir özdeşlik kıstasına gerek duyarım; ve o zaman bir yanılgı olanağı da olacaktır.

289."'Ağrım var' dediğimde, en azından kendi gözümde haklı çıkarım."—Ne demek olur bu? "Bir başkası neye 'ağrı' dediğimi bilebilecek olsa, sözcüğü doğru olarak kullandığımı kabul ederdi" mi demek olur?

Bir sözcüğü haklılaştırma söz konusu olmaksızın kullanmak, haksız olarak kullanmak demek değildir.

290. Yaptığım şey tabii ki duyumumu kıstaslara bakarak teşhis etmek değil, aym ifadeyi kullanmaktır. Ama dil-oyunu bununla sona ermez-, aksine bununla başlar.

Ama—betimlediğim—duyumla başlamaz mı?—"Betimlemek" sözcüğü burada bize oyun oynuyor belki de. "Ruh halimi betimliyorum" ve "Odamı betimliyorum" derim. Dil oyunlarının farklılıklarım belleğimizde canlandırmalıyız.

291. "Betimler" dediklerimiz, özel kullanımları olan aletlerdir. Bir mühendisin önünde duran bir makine çizimini, kesiti, ölçekli bir krokiyi düşün. Betimi olguların sözcük-resmi olarak düşünmenin yanıltıcı bir tarafı vardın Sadece duvarlarımızda asılı olan resimleri düşünmeye eğilim gösteririz; bir şeyin nasıl göründüğünü, nasıl olduğunu basitçe resmediverirmiş gibi görünen resimleri. (Bu resimler işsiz güçsüzdür adeta.)

292. Sözlerini olgulardan okuyup çıkardığına; olguları kurallar uyarınca sözlerde resmettiğine inanma her zaman! Çünkü kuralın özel durumdaki uygulanışını zaten herhangi bir önderlik olmaksızın gerçekleştirmek zorundasındır.

293. Kendime ilişkin olarak "ağrı" sözcüğünün neyi karşıladığını yalnızca kendi durumumdan bildiğimi söylüyorsam—bunu başkaları için de söylemem gerekmez mi? Ve bu bir durumu nasıl böyle sorumsuzca genelleştirebilirim?

Şimdi, herkes bana, kendine ilişkin olarak, ağrının ne olduğunu yalnızca kendisinden bildiğini söylüyor! Diyelim ki herkesin bir kutusu var ve kutunun içinde de "böcek" dediğimiz bir şey bulunuyor. Hiç kimse hiçbir zaman başkasının kutusunun içine bakamıyor; ve herkes böceğin ne olduğunu yalnızca kendi böceğinin görünüşünden bildiğini söylüyor.—Bu durumda herkesin kutusunda pekâlâ farklı bir şey bulunabilir. Hatta böyle bir şeyin sürekli değişim geçirdiğini bile düşünebiliriz.—Ama ya bu insanların "böcek" sözcüğünün yine de bir kullanımı varsa?—Bu durumda bu, bir şeyin imlemi olmak olmayacaktır. Kutunun içindeki şey dil-oyununa hiç mi hiç dahil değildir, bir bir-şey olarak bile: çünkü kutu boş bile olabilir.—Hayır, kutudaki bu şeyle 'sade-leştirme Yapılabilir*; bu. her neyse, kendini ortadan kaldırır.

Bu, şu demektir Duyumun ifadesinin grameri 'nesne ve imlem' örneği uyarınca kurulacak* olursa, nesne ilgisiz bir şey olarak gündemden düşer.

294.Onun, önünde kişiye özel bir resim gördüğünü ve bunu betimlediğini söyleyecek

olursan, önündeki şeye ilişkin bir varsayımda bulunmuş olursun yine de. Bu da, bunu daha yakından betimleyebileceğin ya da betimlediğin demektir. Eğer önündekinin ne tür bir şey olabileceğine ilişkin en ufak bir fikrin olmadığını kabul edersen—o zaman seni yine de önünde bir şey olduğunu söylemeye ayartan nedir? Bu, birisi hakkında şöyle demeye benzemez mi: "Bir şeyi var. Ama parası mı, borcu mu, boş bir kasası mı bilmiyorum."

295. "Yalnızca kendi durumumdan biliyorum ki...." de ne tür bir tümceymiş ki? Deneyim tümcesi mi? Hayır.—Gramer tümcesi mi?

Şöyle bir şey düşünüyorum: Herkes, kendine ilişkin olarak, ağrının ne olduğunu yalnızca Kendi ağrısından bildiğini söylüyor olsun.—İnsanların bunu gerçekten söyledikleri ya da hiç olmazsa söylemeye hazır oldukları gibi bir durum yok tabii. Ama eğer herkes bunu söyleyecek olsa bu bir tür ünlem olabilirdi. Ve bu, bir ileti olarak hiçbir şey anlatmasa bile yine de bir resimdir; ve böyle bir resmi niye aklımıza getirmek istemeyelim ki? Sözcükler yerine allegorik bir tablo düşün.

İşte felsefe yaparken içimize baktığımızda çoğunlukla böyle bir resimle karşılaşırız. Tam anlamıyla gramerimizin resimle temsili. Olgular değil, adeta deyim illüstrasyonları.

296. "Evet ama ortada ağrı nidasına eşlik eden bir bir-şey var pekâlâ da! Ve nidayı da onun yüzünden çıkarırım. Ve önemli—ve de korkunç—olan da bu bir-şey."—İyi de, bunu kime iletiyoruz? Ve ne vesileyle?

297. Tenceredeki su kaynadığında tabii ki tencereden buhar çıkar ve tencere resminden de buhar resmi. Ama ya biri, tencere resminde de kaynayan bir şey olması gerektiğini söylemeye kalkışırsa?

298. Duyuma, kendimiz için işaret edip—"önemli olan bu" demeye bu kadar istekli olmamız, ileti olmayan bir şey söylemeye ne denli eğilimli olduğumuzu göstermeye yeter.

299. Kendimizi felsefi düşüncelere teslim ettiğimizde—falancayı söylemekten kendimizi alamamak, dayanılmaz bir şekilde şunu şöylemeye eğilim göstermek; bunlar, bir varsayıma zorlanmış olmak ya da bir olgu-bağlamını dolaysız olarak görüp kavramak veya bilmek demek değildir.

300. "Ağrısı var" sözleriyle oynanan dil-oyununa yalnızca davranışın resmi değil, aynı zamanda ağrının resmi de dahildir—diyesimiz gelir. Ya da: Yalnızca davranışın değil, ağrının da paradigması.—"Ağrının resmi, dil-oyununa 'ağrı' sözcüğüyle girer" demek bir yanlış anlamadır. Ağrı imgesi bir resim değildir ve resim diyebileceğimiz bir şey de bu imgenin yerine konulamaz dil-oyununda.—Ağrı imgesi dil-oyununa bir anlamda girer girmesine; ama resim olarak değil.

301. İmge bir resim değildir, ama bir resim ona denk düşebilir.

302. Eğer başkasının ağrısını kendi ağrımızın örneğine göre imgelememiz gerekiyorsa, işimiz pek de kolay değildin Çünkü hissettiğim ağrılara dayanarak hissetmediğim ağrıları imgelemem gerekir. Yani yapmak durumunda olduğum, ağrıyan bir yerden bir diğerine geçmek değildir imgelemimde. Diyelim ki elimdeki ağrıdan kolumdaki ağrıya geçmek gibi. Çünkü imgelemek durumunda olduğum şey, onun bedeninin bir bölgesinde ağrı duyduğum değil. (Her ne kadar bu da olanaklıysa da.)

Ağrı-davranışı, ağrıyan bir bölgeye işaret edebilir—ama ağrı çeken kişi, ağrıyı dışavurandır.

303. "Başka birinin ağrısı olduğuna inanabilirim yalnızca, ama benim ağrım olduğunda bunu bilirim."—Evet; "Ağrısı var" yerine, "Ağrısı olduğuna inanıyorum" demeye karar verilebilir. Ama hepsi bu.Burada ruhsal süreçlere ilişkin bir açıklama ya da beyan gibi görünen şey, gerçekte bir söyleyiş tarzının felsefe yaptığımız sırada bize daha isabetli görünen bir başkasıyla değiştirilmesidir.

Bir dene bakalım—gerçek bir olayda—bir başkasının endişe ya da ağrısından şüphe etmeyi.

304. "Ama ağrının olduğu durumdaki ağrı-davranışıyla ağrının bulunmadığı durumdaki ağrı davranışı arasında bir fark olduğunu kabul edeceksin herhalde."—Kabul etmek mi? Bundan daha büyük bir fark olabilir mi?—"Yine de her seferinde duyumun kendisinin bir hiç olduğu sonucuna varıyorsun ama."—Hiç de öyle değil. Duyum, bir bir-şey değildir ama bir hiç de değildir! Sonuç, bir hiçin, hakkında hiçbir şey söylenemeyen bir bir-şey ile aynı işe yarayacağıydı yalnızca. Biz sadece burada bize kendini zorla dayatmaya çalışan grameri reddettik.

Paradoks ancak, dilin her zaman tek bir tarzda iş gördüğü, her zaman aynı amaca:—evler, ağrılar, iyi ve kötü ya da ne hakkında olursa olsun—düşünceleri aktarmaya hizmet ettiği fikrinden kökten bir kopuş gerçekleştirdiğimiz zaman ortadan kaybolur.

305. "Ama örneğin anımsamada bir iç sürecin gerçekleştiğini yadsıyamazsın herhalde."—Neden bir şeyi yadsımak istemişiz gibi bir izlenim oluşuyor İti? "Bu sırada tabii ki bir iç süreç gerçekleşiyor" dendiğinde—"İşte görüyorsun ya" diye devam edesi gelir insanın. Ve "anımsamak" sözcüğüyle kastedilen de bu iç süreç tabii ki.—Bir şeyi yadsımak istemişiz izlenimi 'iç süreç' resmine karşı çıkmamızdan kaynaklanıyor. Yadsıdığımız, iç süreç resminin bize "anımsamak" sözcü
ğünün kullanımına ilişkin doğru fikri verdiğidir. Biz, dallanmalarıyla birlikte bu resmin, sözcüğün kullanımım olduğu gibi görmemizi engellediğini söylüyoruz.

306. Bir zihinsel sürecin mevcudiyetini niye yadsıyayım ki?! Ama "Şimdi bende ....'ı anımsama zihinsel süreci gerçekleşti" demek, "Şimdi ....'ı anımsadım" demekten başka bir şey değildir. Zihinsel süreci yadsımak, anımsamayı yadsımak olurdu; herhangi birinin, herhangi bir zamanda bir şeyi anımsadığım yadsımak olurdu.

307. "Sen kılık değiştirmiş bir davranışçı değil misin aslında? Söylediğin, temelde, insan davranışı dışında her şeyin kurgu olduğu değil mi?"—Eğer bir kurgudan bahsediyorsam, bu gramere ilişkin bir kurgudur.

308. Ruhsal süreç ve hallere ve davranışçılığa ilişkin felsefî sorun nasıl ortaya çıkar? İlk adım hiç dikkat çekmeyen bir adımdır. Süreçlerden ve hallerden bahseder ve bunların doğalarının ne olduğunu bir karara bağlamadan bırakırız! Belki bir gün bunlar hakkında daha fazla şey bileceğiz—diye düşünürüz. Ama işte tam da bu şekilde kendimizi belirli bir bakış tarzına bağlamış oluruz. Çünkü bir süreci daha yakından tanımanın ne demek olduğuna ilişkin belirli bir kavrama sahibizdir. (Göz boyama numarasının can alıcı adımı atılmıştır ve tam da bu adım bize masum görünür.)—Ve şimdi, düşüncelerimizi bize kavranır kılmak durumunda olan benzeşim dağılır gider. O halde henüz araştırılmamış ortamdaki henüz anlaşılmamış süreci yadsımamız gerekir. Ve böylece de sanki zihinsel süreçleri yadsımışız gibi bir görüntü oluşur. Ama bunları yadsımak istemeyiz tabii ki!

309. Felsefedeki hedefin ne?—Sineğe sinek hokkasından çıkış yolunu göstermek.*

310. Birine ağrım olduğunu söylüyorum. Bana karşı tavrı, inanmak, inanmamak, güvensizlik, vs. şeklinde olacaktır.

Şöyle dediğini düşünelim: "O kadar da fena değil."—Bu, ağrının dışavurumunun ardında bulunan bir şeye inandığının tanıtı değil midir?

Tavrı, tavrının bir tanıtıdır. Yalnızca "Ağrım var" tümcesinin değil,aynı zamanda "O kadar da fena değil" yanıtının da yerini doğal ses ve jestlerin almış olduğunu bir düşün!

311. "Bundan daha büyük bir fark olabilir mi!"—Ağrı söz konusu olduğunda bu farkı kendime kişisel olarak teşhir edebileceğimi sanıyorum. Ama kırılmış bir diş ile kırılmamış bir diş arasındaki farkı herkese teşhir edebilirim.—Ama kişiye özel teşhir için kendine ağrı yaratman gerekmez, ağrıyı zihninde canlandırman yeter—örneğin

yüzünü biraz buruşturman. Peki kendine teşhir ettiğin şeyin, örneğin bir yüz ifadesi değil de ağrı olduğunu bilir misin? Ayrıca kendine neyi teşhir edeceğini, teşhir etmezden önce nasıl bilirsin? Bu kişiye özeI teşhir bir yanılsamadır.

312. Ama diş ve ağrı örneklerindeki durum yine de benzer değil mi? Çünkü birindeki görsel duyum diğerindeki ağrı duyumuna denk düşer. Ağrı duyumunu kendime ne denli yetersiz ya da başarılı bir şekilde teşhir edebiliyorsam, görsel duyumu da o ölçüde teşhir edebilirim.

Şu durumu düşünelim: Çevremizdeki şeylerin (taşların, bitkilerin, vs., vs.) yüzeylerinde, dokunduğumuz zaman derimizde ağrıya neden olan benek ve bölgeler bulunsun. (Bu da, diyelim ki bu yüzeylerin kimyasal yapılarına bağlı olsun. Ama bunu bilmemiz gerekmez.) Bugün nasıl belirli bir bitkinin kırmızı benekli yaprağından bahsediyorsak, bu durumda da ağrı benekli bir yapraktan bahsederdik. Bu beneklere ve bunların şekillerine dikkat etmenin bizim için yararlı olacağını, buradan, şeylerin önemli özelliklerine ilişkin çıkarımlar yapabileceğimizi düşünüyorum.

313. Ağrıyı, upkı kırmızıyı ve tıpkı düzü ve eğriyi, ağacı, taşı teşhir ettiğim gibi teşhir edebilirim.—'Teşhir etme" dediğimiz budur işte.

314. Duyuma ilişkin felsefi sorunu açıklığa kavuşturmak için şu an içinde bulunduğum baş ağrısı halini izleme eğiliminde olmam temel bir yanlış anlamaya işaret eder.

315. Hiç ağrı hissetmemiş biri "ağrı" sözcüğünü anlayabilir mi?—Böyle olup olmadığını deneyim mi öğretmek durumunda bana?—Ve "bir kere olsun ağrı hissetmemiş biri ağrıyı zihninde canlandıramaz" dediğimde—bunu nereden biliriz? Bunun doğru olup olmadığına nasıl karar verilebilir?

316. "Düşünme" sözcüğünün karşılığını açıklığa kavuşturmak için düşünme sırasında kendimizi gözleyelim: Bu sırada izlediğimiz, sözcüğün karşıladığı şey olacaktır!—Ama bu kavram hiç de böyle kullanılmaz işte. (Bu, hiç satranç bilmeden, bir satranç partisinin son hamlesini dikkatle izleyerek "mat" sözcüğünün neyi karşıladığını çıkarmaya çalışmaya benzer.)

317. Yanıltıcı paralellikler: Çığlık, ağrının ifadesi—tümce, düşüncenin ifadesi!

Sanki tümcenin amacı, birine diğer kişinin ne halde olduğunu bildirmekmiş gibi: Ama, diyelim ki midesinin değil de düşünce aygıtının.

318. Düşünerek konuştuğumuz ya da yazdığınız zam an-*—yani normal olarak yaptığımız gibi demek istiyorum—konuştuğumuzdan daha hızlı düşündüğümüzü söylemeyiz genelde: burada düşünce ifadeden ayrılmamış gibidir. Ama öte yandan düşüncenin hızından, bir düşüncenin kafamızda şimşek gibi çakışından, sorunların bir çırpıda aydınlanmasından, vs. bahsederiz. Bu yüzden şunu sormak akla yakın görünüyor: Şimşek hızıyla düşünmede, düşüncesizce olmayan konuşmada gerçekleşen şeyin aynısı mı—ama son derece hızlanmış olarak—gerçekleşir? öyle ki ilk durumda zemberek adeta bir çırpıda boşalırken, İkincisinde sözcükler tarafından engellenerek adım adım boşalmaktadır.

319. Bir düşüncenin bütününü, tıpkı bu düşünceyi birkaç sözcük ya da çizgiyle not edebilmem anlamında, şimşek hızıyla görebilir ya da anlayabilirim.

Bu notu bu düşüncenin özeti kılan nedir?

320. Şimşek hızındaki düşüncenin dile getirilen düşünce karşısındaki durumu, bir cebir formülünün bu cebir formülünden geliştirdiğim sayı dizisi karşısındaki durumu gibi olabilir.

örneğin bana bir cebir fonksiyonu verildiğinde, bunun 1, 2, 3, ... 10'a kadarki değişkenler için değerlerini hesaplayabileceğimden EMİNimdir. Bu emin oluşun, kesinliğin 'sağlam bir temele dayandığı' söylenecektir, çünkü böyle fonksiyonları

hesaplamayı öğrenmişimdir, vs. Başka durumlardaysa bir temele dayanmayacak—ama yine de başarı tarafından haklılaştırılacaktır.

321. "Bir insan aniden anladığında olan nedir?"—Som kötü sorulmuştur. Eğer somlan "aniden anlamak" ifadesinin karşılığıysa, bunun yanıtı, kendisine böyle dediğimiz bir sürece işaret etmek değildir.—Som şu anlama gelebilir: Birinin aniden anladığını gösteren belirtiler nelerdir, karakteristik psişik eşlik-görünümleri hangileridir?

(Bir insanın, örneğin yüzüne ifade veren hareketlerini ya da kendisinin bir duygu haline özgü solunum değişikliklerini hissettiğini varsaymanın hiçbir temeli yoktur. Dikkatini yöneltir yöneltmez bunları hissetse bile.) ((Vücudun duruşu.))

322. İfadenin karşılığının ne olduğu somsunun yanıtını bu betimlemenin vermiyor oluşu, anlamanın özgül, tanımlanamaz bir yaşantı olduğu sonucunu çıkarmaya sürükler bizi. Bizi ilgilendirmesi gerekenin şu soru olduğunu unuturuz: Bu yaşantıları nasıl karşılaştırırız: olup bitenin özdeşlik kıstası olarak neyi belirleriz?

323. "Şimdi biliyorum sonrasını!" bir ünlemdin doğal bir sese, sevinçle irkilişe denk düşer. Ama tabii ki devam etmeye kalkıştığımda takılıp kalmayacağım çıkmaz bu duyumumdan.—Bu noktada "Sonrasını bildiğimi söylediğimde biliyordum" diyeceğimiz durumlar da vardır, örneğin beklenmedik bir kesinti söz konusu olduğunda böyle deriz. Ama beklenmedik olanın salt takılıp kalıvermem olmaması gerekir tabii ki.

Birinin kafasında hep yalancı şimşekler çakması—"Tamam, buldum!" diye bağırması ve sonra da bunu asla eylemiyle haklılaştıramaması—durumu da düşünülebilir. Bu, kafasında canlanmış olan resmin anlamını göz açıp kapayıncaya kadar tekrar unutma şeklinde görünebilir söz konusu kişiye.

324. Burada söz konusu olanın tümevarım olduğunu ve diziyi devam ettirebileceğimden, tıpkı bu kitabın elimden bırakınca yere düşeceğinden emin olduğum gibi emin olduğumu; ve diziyi devam ettirme sırasında aniden, görünürde hiçbir neden yokken takılıp kalacak olursam şaşkınlığımın, kitabın düşmek yerine havada asılı kalması durumundaki şaşkınlığımdan farklı olmayacağını söylemek doğru olur mu?—Bunu, bu kesinlik için de hiçbir temele ihtiyacımız olmadığı şeklinde yanıtlayacağım. Kesinliği başarıdan daha iyi ne haklılaştırabilir?

325. "Bu deneyimi yaşadıktan—örneğin bu formülü gördükten sonra, devam edebileceğimden emin olmam sadece tümevarımda temellenir." Ne demektir bu?—"Ateşin beni yakacağından emin olmam tümevarımda temellenir." Bu, kendi kendime "Alev beni hep yakmıştır, o halde şıçıdi de yakacaktır"ı çıkarsan m mı demek olur? Yoksa önceki deneyim, emin olmamın temeli değil de nedeni midir? önceki deneyim emin olmanın nedeni midir?—bu, emin olma görüngüsünü içinde ele aldığımız doğa yasaları ve hipotezler sistemine bağlı bir şeydir.

Güvenimiz haklılaştırılabilir mi?—İnsanların neyi haklılaştırma olarak kabul ettiklerini gösteren,—nasıl düşündükleri ve yaşadıklarıdır.*

326. Şunu umuyoruz ve bu bizi şaşırtıyor ama temeller zincirinin bir sonu vardır.

327. "İnsan konuşmadan düşünebilir mi?"—Ve düşünme nedir?—Hiç düşünmez misin yani? Kendini gözleyerek ne olup bittiğini göremez misin? Bu gayet kolay olsa gerek. Astronomik bir olayda olduğu gibi önce bekleyip sonra muhtemelen alelacele gözlem yapmak zorunda değilsin ki.

328. Peki, başka neye "düşünmek" deriz? Bu sözcüğü ne için kullanmayı öğrenmişizdir?—Düşünmüş olduğumu söylediğimde—her zaman haklı mı olmam gdifekir?—Burada ne tür bir yanılgı yer alır? "Yapmış olduğum şey gerçekten düşünme miydi: yanılıyor olmayayım?" diyeceğimiz koşullar var mıdır? Biri bir düşünce zincirini sürdürdüğü sırada bir ölçüm yapıyor olsun: Ölçüm sırasında kendi kendine konuşmu-

yorsa düşünmeyi kesmiş mi olur?

329. Dilde düşündüğüm zaman, dilsel ifadelerin yanı sıra bir de 'karşılıklar' geçmez aklımdan: aksine, dilin kendisi düşünmenin taşıtıdır.

330. Düşünme bir tür konuşma mıdır? Düşünerek konuşmayı düşüncesiz konuşmadan ayıran şeydir diyesi geliyor insanın.—Ve düşünme bu noktada konuşmanın bir eşliğiymiş gibi görünüyor. Belki başka bir şeye de eşlik edebilen ya da kendi başına gerçekleşebilen bir süreç.

Şunu söyle: "Kalem küt herhalde, yok yok idare eder." Bir seferinde düşünerek, sonra düşünmeden: sonra da yalnızca düşünceyi düşün, sözcükler olmaksızın.—Şimdi, yazma eyleminin ortasında kalemimin ucunu kontrol edip yüzümü buruşturabilir—sonra da çaresizlik belirten bir jest yaparak yazmaya devam edebilirim.—Ayrıca birtakım ölçümler yapmakla meşgulken öyle davranabilirim ki beni gören biri—sözcükler olmaksızın—düşünmüş olduğumu söyler Eğer iki uzunluk bir üçüncüye eşitse birbirlerine eşittirler.—Ama burada düşünmeyi oluşturan, düşüncesiz olarak söylenmiş olmamaları için sözcüklere eşlik etmesi gereken bir süreç değildir.

331. Yalnızca yüksek sesle düşünebilen insanlar canlandır zihninde! (Tıpkı yalnızca yüksek sesle okuyabilen insanlar olduğu gibi.)

332. Tümceye ruhsal bir süreçle eşlik etmeye kimi zaman "düşünme" desek de bu eşliğe "düşünce" demeyiz. Bir tümce söyle ve onu düşün: tümceyi anlayarak söyle! Şimdiyse tümceyi söyleme, anlayarak konuşma sırasında tümceye neyle eşlik ettiysen onu yap sadece!—(Bu şarkıyı ifade vererek söyle! Şimdiyse şarkıyı söyleme, ifadeyi tekrarla!—Burada gerçekten de bir şey tekrarlanabilir, örneğin vücudun sallanışı, yavaş ve hızlı soluma, vs.)

333. "Bunu ancak ikna olmuş biri söyleyebilir"—Kanaati nasıl yardımcı olur bunu söylerken? Dile getirilen ifadenin yanında mı bulunur bu sırada? (Yoksa tıpkı alçak bir sesin yüksek bir ses tarafından örtülmesi gibi, ifade tarafından örtülmekte midir: öyle ki yüksek sesle ifade edildiğinde adeta artık duyulmaz olmaktadır?) Biri çıkıp da "Bir melodiyi bellekten söyleyebilmek için onu önce zihnimizde işitmemiz ve bunu tekrar etmemiz gerekir" derse ne olacak?

334. "Yani aslında söylemek istediğin...."—Bu söyleyiş tarzıyla birini bir ifade biçiminden bir diğerine yöneltiriz. Şu resmi kullanma ayartısına kapılıyoruz: Aslında 'söylemek istediği', 'kastettiği' şey, daha biz onu dile getirmeden önce zihninde mevcuttu. Bir ifadeden vazgeçip, yerine bir başkasını kullanmamıza yol açan şeyler çok çeşitli türden olabilir. Bunu anlamak için matematiğe ilişkin sorunların çözümlerinin, soruluş vesileleri ve kökenleri ile olan ilişkilerine bakmak yararlı olacaktır: örneğin 'bir açının cetvel ve peıgelle üçe bölünmesi' kavramına, bir yandan birinin bunu gerçekleştirmeye çalışması sırasında, öte yandan bunun olamayacağının tanıtlanmasından sonra.

335. Diyelim ki bir mektup yazarken—düşüncelerimize en uygun ifadeyi bulmaya çabaladığımızda ne olmaktadır?—Bu söyleyiş tarzı, bu süreci çeviri ya da betimleme süreçleriyle karşılaştırın Düşünceler (belki de daha önceden) orada mevcuttur, biz yalnızca bunların ifadesini ararız. Bu resim çeşitli durumlara az çok uygun düşer.—Ama burada neler neler olabilir!—Kendimi bir ruh haline teslim ederim ve ifade gelir. Ya da: betimlemeye çalıştığım bir resim geçer aklımdan. Ya da: aklıma İngilizce bir ifade gelmiştir, anadilimde buna denk düşen ifadeyi bulmak isterim. Ya da: bir jest yapar ve kendime sorarım: "Bu jeste denk düşen sözcükler nelerdir?" vs.

Biri bana "İfadedeyi bulmazdan önce düşüncen var mıydı?" diye soracak olsâ—buna ne yanıt vermeli? Ya: "İfadeden önce mevcut olduğu haliyle düşünce neden oluşmaktaydı?" sorusuna?

336. Bu durum birinin, bir tümcenin yazılı olarak orada durduğu şekliyle. Almanca ya da Latince'nin garip sözcük düzeni içerisinde düşünülemeyeceği kanısında olmasına benzer. Tümcenin önce düşünülmesi gerekir, sonra bu garip düzene sokulur. (Bir Fransız politikacısı, sözcüklerin düşünüldükleri düzende sıralanmalarının Fransız dilinin ilginç bir özelliği olduğunu yazmıştı bir zamanlar.)*

337. Ama tümcenin tam-biçimine, örneğin daha başlangıcında niyetlenmiş değil miydim? Demek ki daha dile getirilmeden önce aklımdaydı pekâlâ!—Eğer aklımdaydıysa, orada genellikle başka bir sözcük düzeninde değildir. Ama burada bir kez daha 'niyetlenme'nin, yani bu sözcüğün kullanımının yanıltıcı bir resmini oluşturuyoruz. Niyet, durum içerisine, insani âdet ve kuruluşlar içerisine yuvalanmıştır. Eğer satranç oynama tekniği olmasaydı, bir satranç partisi oynamaya niyetlenemezdim. Tümce-biçimine, böyle bir şeyin olabildiği ölçüde, önceden niyetlenebilmemi olanaklı kılan, bu dili konuşabiliyor olmamdır.

338. Ancak konuşmayı öğrenmişsek bir şey söyleyebiliriz. Yani birinin bir şey söylemek istemek için bir şeyler öğrenmiş olması, bir dile hâkim olması gerekir, ama konuşmak isterken konuşmasının gerekmediği açıktır. Tıpkı dans etmek isterken dans ediyor olmadığı gibi.

Ve bunun üzerine kafa yorduğumuzda, aklımız dans etmenin, konuşmanın, vs. imgesine el atar.

339. Düşünmek, konuşmaya yaşam ve anlam veren ve konuşmadan, adeta şeytanın Schlemihl'in gölgesini yerden çekip alışına benzer bir şekilde çekilip alınabilecek bedensel-olmayan bir süreç değildir.* Ama "bedensel-olmayan bir süreç değil" de ne demek oluyor? Yani bedensel-olmayan süreçler biliyorum da düşünme bunlardan biri değil, öyle mi? Hayır: "düşünmek" sözcüğünün karşılığım ilkel bir şekilde açıklamak istediğimden, çaresizlik içinde "bedensel-olmayan süreç" ifadesinin yardımına başvurdum.

Ama "düşünmek" sözcüğünün gramerini örneğin "yemek" sözcüğününkinden ayırt etmek amacıyla "düşünmek bedensel-olmayan bir süreçtir" denebilir. Ancak bu, karşılıkların arasındaki farkın pek önemsiz görünmesine yol açar. (Sayı imlerinin gerçek, sayılarınsa gerçek-olmayan nesneler olduklarını söylemek de buna benzer.) Uygun olmayan bir ifade tarzı, bir kafa karışıklığına saplanıp kalmak için bire birdir. Çıkış kapışım sürgüler adeta.

340. Bir sözcüğün nasıl iş gördüğünü tahmin edemeyiz. Kullanılışına bakmamız ve buradan öğrenmemiz gerekir.

Ama güçlük, bu öğrenmenin karşısına dikilen önyargıyı kırabilmektir. Bu, aptalca bir önyargı değildir.

341. Düşünerek ve düşünmeksizin konuşma, bir müzik parçasının düşünerek ve düşünmeksizin çalınmasıyla karşılaştırılmalıdır.

342. Konuşma olmaksızın düşünmenin olanaklı olduğunu göstermek amacıyla William James, sağır ve dilsiz Mr. Ballard'ın anılarından alıntı yapar. Mr. Ballard gençliğinde, henüz konuşamazken. Tanrı ve dünya üzerine düşünceler yürüttüğünü yazar.—Bu her ne demekse!— Ballard şöyle der. "It was during those delightful rides, some two or three years before my initiation into the rudiments of written language, that I began to ask myself the question: how came the world into being?"*—Bunun sözsüz düşüncelerinin söze doğru olarak çevirisi olduğundan emin misin?—diye sorası geliyor insanın. Ve başka zaman sanki varolmazmış gibi görünen bu soru niye burada baş gösteriyor? Belleğinin yazarı yanılttığını mı söylemek istiyorum?—Bunu söyleyip söyleyemeyeceğimi bile bilmiyorum ki. Bu anılar garip bir bellek görüngüsü—ve bunlardan, anlatıcının geçmişine ilişkin ne gibi çıkarımlar yapılabileceğini bilmiyorum!

343. Anımsadıklarımı ifade ettiğim sözcükler, anımsama tepkimdir.

344. İnsanların hiçbir zaman duyulabilir bir dil konuşmadıkları, ama pekâlâ içlerinden, zihinlerinde kendi kendileriyle konuştukları düşünülebilir mi?

"İnsanlar hep yalnızca içlerinden kendi kendileriyle konuşacak olsalar. sonuçta, bugün bazen yaptıkları bir şeyi sürekli yapıyor olacaklardı."—O halde bunu zihinde canlandırmak gayet kolaydın 'Bazı'dan 'tüm'e kolay bir geçiş yapmamız gerekir yalnızca. (Benzer şekilde: "Sonsuz uzunlukta bir ağaç dizisi, bir sona ulaşmayan bir dizidir yalnızca.") Birinin kendi kendine konuştuğuna ilişkin kıstasımız, söz konusu kişinin bize söyledikleri ve geri kalan davranışlarıdır, ve biz de yalnızca bildiğimiz anlamda konuşabilen birinin kendi kendine konuştuğunu söyleriz. Bir papağan ya da bir gramafonun değil.

345. "Bazen gerçekleşen bir şey, hep gerçekleşebilir"—nasıl bir tümcedir bu? Şuna benzer bir tümcedir: Eğer HF(aJ"nın bir anlamı varsa "(xj.Fw'in de anlamı vardır.

"Eğer birinin bir oyunda yanlış bir hamle yapması söz konusu olabiliyorsa, bütün insanların bütün oyunlarda yanlış hamlelerden başka bir şey yapmıyor olmaları da olanaklıdır."—Yani burada, ifadelerimizin mantığını yanlış anlama, sözcüklerimizin kullanımlarını hatalı olarak sergileme ayartısına kapılmış durumdayız.

Kimi zaman emirlere uyulmaz. Ama ya emirlere hiçbir zaman uyulmasa? 'Emir' kavramı amacını yitirmiş olurdu.

346. Ama Tanrı'nın bir papağana aniden akıl bahşettiğini ve papağanın da şimdi kendi kendine konuşmakta olduğunu düşünemez miyiz? —Ama burada, bunu düşünebilmek için bir tanrısallık düşüncesinin yardımına başvurmuş olmam önemlidir.

347. "Ama 'kendi kendine konuşma'nın ne demek olduğunu kendimden biliyorum tabii ki. Ve yüksek sesle konuşmama yarayan organlarımı yitirecek olsam bile içimden kendi kendime konuşabilirim."

Bunu yalnızca kendimden biliyorsam, bildiğim benim böyle dediğim şeydir yalnızca, bir başkasının böyle dediği şey değil.'

348. "Bu sağır dilsizlerin hepsi tek bir jest dili öğrenmiştir ama her biri içinden kendi kendine sesli bir dil konuşur."—Şimdi, bunu anlamıyor musun?—Bunu anlayıp anlamadığımı nereden bilebilirim ki?!—Bu iletiyle (tabii bu bir ileti ise) ne yapabilirim? Anlama fikrinin tümü burada şüpheli bir koku saçıyor. Anladığımı mı söylesem, yoksa anlamadığımı mı bilmiyorum. Şöyle bir yanıt verebilirim: "Bu, anadilimde bir tümce; görünüşte gayet düzgün—ta ki bu tümceyle iş görmeye kalkana kadar; bu tümce diğer tümcelerle, bize ne ilettiğini aslında bilmediğimizi söylememizi zorlaştıran bir bağlantı içerisinde bulunuyor, felsefe yapma yüzünden duyarsızlaşmamış herkes, burada yolunda gitmeyen bir şey olduğunun farkına varır."

349. "Ama bu varsayım pekâlâ da gayet anlamlı!"—Evet; alışılagelmiş şartlar altında bu sözcüklerin ve bu resmin bizim için oldukça bildik bir uygulanışı vardır.—Ama bu uygulamanın ortadan kalktığı bir durumu düşünecek olursak, sözcüklerin ve resmin çıplaklığının bilincine ilk kez varırız adeta.

350. "Ama birinin ağrısı olduğunu varsaydığımda, onun, benim de sık sık sahip olduğum bir şeyi olduğunu varsayarım sadece."—Bu bizi daha ileri götürmüyor. Sanki şöyle diyoruz: "'Burada saat 5'in ne demek olduğunu tabii ki biliyorsun; o zaman 'güneşte saat 5'in ne demek olduğunu da biliyorsundur. Bu, orada saatin, burada saat 5 olduğu zamankiyle aynı olduğu demektir yalnızca."—Aynılık yoluyla açıklama burada işe yaramaz. Çünkü her ne kadar buradaki saat 5 ile oradaki saat 5'e "aynı zaman" denebileceğini biliyorsam da, hangi durumda zamanın buradaki ve oradaki aynılığından bahsedebileceğimi bilmiyorum.

Aynı şekilde, şunu söylemek de bir açıklama değildin Ağrısı olduğu varsayımı,

benimle aynı şeye sahip olduğu varsayımıdır yalnızca.
Çünkü gramerin bu bölümü benim için gayet açıktır: Yani, eğer sobanın ağrısı olduğu ve benim ağrım olduğu söyleniyorsa, sobanın benimle aynı yaşantıya sahip olduğunun söyleneceği.

351. Yine de şöyle demekten vazgeçmiyor gibiyiz: "Ağrı hissi, ağrı hissidir—buna sahip olan ister o olsun, ister ben olayım; ve onun ağrısı olup olmadığını nasıl anlarsam anlayayım."—Buna katılabilirim.—Ve bana "O halde, sobanın ağrısı olduğunu söylediğimde ne kastettiğimi bilmiyor musun yani?" diye soracak olsan—yanıtım şu olurdu: Bu sözcükler beni çeşitli imgelere yöneltebilir; ama bunun ötesinde bir yararları olmaz. Ayrıca "Güneşte saat tam akşamın 5'iydi" sözlerine ilişkin olarak da bir şeyler canlandırabilirim zihnimde—örneğin 5'i gösteren sarkaçlı bir saat.—Ama daha iyi bir örnek, "üst" ve “alt" kavramlarının yeıküreye uygulanışıdır. Burada hepimiz "üst" ve "alt"ın neyi karşıladığına ilişkin olarak son derece belirgin bir fikri vardır. Üstte olduğumu tabii ki görüyorum; yer tabii ki altımda! (Bu örneğe gülme. Böyle bir şey söylemenin aptalca olduğunu okulda öğrenmiştik gerçi, ama sorunu gömmek, çözmekten daha kolaydır.) Ve ancak üzerinde kafa yorduktan sonradır ki "üst" ve "alt"ın bu durumda alışılagelmiş tarzda kullanılamayacağını görürüz, (örneğin, antipodlarda yaşayanların yeryüzünün bizim yaşadığımız kısmının "alt"ında olduğunu söyleyebileceğimizi, ama onların da bizim için aynı ifadeyi kullanmaları durumunda, bunun doğruluğunu kabul etmemiz gerektiğini.)

352.Burada düşünmemizin bize garip bir oyunu söz konusu. Yani, üçüncünün olmazlığı yasasını alıntılamak ve şöyle demek istiyoruz: "Aklından böyle bir resim ya geçer ya da geçmez; üçüncü bir olasılık yoktur!"—Bu garip kanıta felsefenin diğer alanlarında da rastlarız, "p'nin sonsuz sayısal gelişiminde '7777' gıubu ortaya çıkar ya da çıkmaz—üçüncü bir olasılık yoktur." Yani: Tanrı bunu görüyor—ama biz bilmiyoruz. Ama bu ne demektir?—Bir resim kullanıyoruz; görülebilir bir dizi resmi, biri bunun tümünü görüyor, diğer biriyse görmüyor. Üçüncünün olmazlığı yasası burada şöyle der: Ya böyle görünmeli, ya da şöyle. Yani aslında—kendiliğinden anlaşılacağı gibi—hiçbir şey söylemez ama bize bir resim sunar. Şimdi sorun, gerçekliğin resimle uyuşup uyuşmadığı olmalıdır. Ve şimdi bu resim ne yapmamız, neyi, nasıl aramamız gerektiğini belirliyormuş gibi görünür—ama belirlemez, çünkü onu nasıl uygulayacağımızı bilemeyiz. Burada, "Üçüncü bir olasılık yoktur" ya da "Üçüncü bir olasılık yoktur işte!" diyecek olursak—bu, gözlerimizi bu resimden alamadığımızı ifade eder—resim, aslında böyle olmadığını hissettiğimiz halde, sorunu ve çözümünü içermeliymiş gibi görünür.

Aynı şekilde, biri "İnsan bu duyuma ya sahiptir ya da değildir!" dediğinde—beyanların anlamını daha şimdiden yanlış anlamaya meydan vermeyen bir şekilde belirlermiş gibi görünen bir resim geçer aklımızdan her şeyden önce. "Sorunun ne olduğunu biliyorsun şimdi" diyesiniz gelir. Ama bu şekilde henüz bilmiyor olduğu da budur işte.

353. Bir tümcenin doğrulanma türü ve olanağına ilişkin soru "Bunu ne şekilde kastediyorsun?" sorusunun özel bir biçimidir. Yanıt, tümcenin gramerine bir katkıdır.

354. Gramerde, kıstaslarla belirtiler arasındaki gelgitler, sanki belirtilerden başka bir şey yokmuş gibi bir görüntünün ortaya çıkmasına yol açar, örneğin şöyle deriz: "Deneyimin bize öğrettiğine göre, barometre düştüğünde yağmur yağıyordun Ama yine deneyimin öğrettiğine göre, belli ıslaklık ve soğuk hislerini ya da falanca görsel izlenimi aldığımızda yağmur yağıyordun" Buna kanıt olarak da, bu duyum izlenimlerinin bizi yanıltabileceği söylenir. Ama burada, bu izlenimlerin yarattığı yanılgının tam da yağmur olması olgusunun bir tanıma dayandığı gözden kaçar.

355. Söz konusu olan, duyum izlenimlerinin bize yalan söyleyebilecek olmaları değil,

bizim onların dilini anlıyor olmamızdır. (Ve bu dil de, diğer bütün diller gibi, uzlaşıma dayanır.)

356. Şöyle deme eğilimi gösteririz: "Ya yağmur yağıyordur, ya da yağmur yağmıyordur—bunu nasıl bildiğim, haberin bana nasıl ulaştığı ayrı bir sorundur." Ama soruyu bir de şöyle soralım o zaman: Neye "Yağmur yağdığının haberi" derim? (Yoksa bu haberin de yalnızca haberini mi aldım?) Ve bu 'haber'e bir şeyin haberi niteliğini veren nedir? Burada ifademizin biçimi bizi yanlış yola sürüklemiyor mu? Şu bizi yanlış yola sürükleyen bir eğretileme değil mi işte: "Gözüm bana orada bir koltuğun bulunduğu haberini veriyor"?

357. Bir köpeğin muhtemelen kendi kendinç konuştuğunu söylemeyiz. Ruhunu çok iyi bildiğimizden ötürü mü? Şimdi, şöyle diyebiliriz: İnsan bir canlının davranışını gördüğünde, ruhunu görmüş olun— Ama kendi hakkımda da, falanca şekilde davranıyor olduğum için mi söylerim kendi kendime konuştuğumu? Bunu, kendi davranışımın gözleminden kalkarak söylemem. Ama bunun bir anlamının olması, yalnızca bu şekilde davranmamdan ötürüdür.—Bunu kastetmemden ötürü değil mi yani?

358. Ama tümceye anlam veren, onu kastedişimiz değil midir? (Ve tabii ki anlamsız sözcük dizilerini kastedemeyeceğimiz de dahildir buna.) Ve kastetmek de ruhsal alanda bir şeydir. Ama kişiye özel bir şeydir de! Şu ele gelmeyen bir-şeydir; yalnızca bilincin kendisiyle karşılaştırılabilecek bir-şey.

Bunu nasıl da gülünç buluruz! dilimizin bir düşüdür bu adeta.

359. Bir makine düşünebilir mi? Ağrı duyabilir mi?—Şimdi, insan bedenine böyle bir makine mi demeli? Böyle bir makine olmaya en çok yaklaşan od ur tabii ki.

360. Ama bir makine tabii ki düşünemez!—Bu bir deneyim tümcesi mi? Hayır. Sadece insanlara ve onlara benzer şeylere ilişkin olarak düşündüklerini söyleriz. Oyuncak bebeklere ve tabii ruhlara ilişkin olarak da. "Düşünmek" sözcüğüne bir alet olarak bak!

361. Koltuk kendi kendine şöyle düşündü:...

NEREDE? Parçalarından birinde mi? Yoksa gövdesinin dışında; çevresindeki havada mı? Yoksa hiç de bir yerde değil mi? Ama o zaman bu koltukla yanında duran diğer koltuğun içlerinden konuşmaları arasındaki fark nedir?—Peki o zaman insanda durum nasıldın O nerede kendi kendiyle konuşur? Bu soru nasıl oluyor da anlamsız gözüküyor; işte bu insanın kendi kendine konuştuğu dışında hiçbir yer saptamasına gerek olmuyor? Buna karşılık koltuğun nerede kendi kendine konuştuğu sorusu bir yanıt istermiş gibi görünüyor.—Bunun temelinde şu vardın Koltuğun burada bir insana nasıl benzetilebileceğini bilmek isteriz: örneğin kafa, sırtın üst ucunda mıdır, vs.?

İnsanın içinden kendi kendine konuşması nasıl bir şeydir, neler olup biter?—Bunu nasıl açıklayabilirim ki? Yalnızca, birine "kendi kendine konuşmak" ifadesinin karşılığını öğretebileceğin şekilde. Ve çocukluğumuzda bu karşılığı öğreniriz de.—Ama hiç kimse, bize bunu öğreten kişinin 'neler olup bittiğini' anlattığını söylemeyecektir.

362. | Bu durumda sanki öğretmen karşılığı öğrenciye—doğrudan söylemeksizin—aktarırmış; sonuçta öğrenci, doğru işaıet-ederek-açıklamayı kendi kendisine yapacak noktaya getirilirmiş gibi gelir bize. Yanılsamamız da burada yatar.

363. "Zihnimde bir şey canlandırdığım zaman, tabii ki bir şey olmaktadır!" Pekâlâ, bir şey olur—peki ama ne diye gürültü çıkarıyorum? Herhalde olanı iletmek için.—Ama herhangi bir şeyi iletmek nasıl olur ki? Ne zaman bir şeyin iletildiğini söyleriz?—İletme dil-oyunu nedir?

Demek istediğim: Birinin birine bir şey iletebilmesini biraz fazla kendiliğinden anlaşılır olarak görüyorsun. Yani dil aracılığıyla, konuşmada, iletime öylesine alışmışız ki, iletinin tüm esprisi, karşımızdakinin sözlerimin anlamını—ruhsal bir şeyi—

kavraması, adeta zihnine sindirmesiymiş gibi görünüyor bize. Sonra bu anlamla bir şeyler daha yapacak olursa, bu artık dilin dolaysız amacına dahil değildir.

İnsanın, "ileti, ağrım olduğunu bilmesine yol açar; bu zihinsel görüngüye yol açar, diğer şeylerin tümü ileti açısından özsel değildir" diyesi geliyor. Bilme denen bu garip görüngüye gelince—buna daha zaman var. Ruhsal süreçler gariptir işte. (Bu, şöyle demeye benzen "Saat bize zamanı gösterir. Zamanın ne olduğu henüz karara bağlanmamıştır. Saate ne için baktığımıza gelince—bunun yeri burası değildir.")

364. Biri kafasından bir hesap yapıyor. Sonucu da, diyelim ki bir köprünün ya da makinenin yapımında kullanıyor.—Bu sayıyı aslında hesaplamayla bulmamış olduğunu mu söylemek istiyorsun? Sayının, bir tür düş misali, avcuna düşüverdiğini mi? Burada bir hesap yapılmış olmalıdır ve yapılmıştır da. Çünkü söz konusu kişi hesap yapmış olduğunu ve bunu nasıl yaptığını bilir, ve doğru sonuç da hesap olmaksızın açıklanamaz. Ama ya şöyle diyecek olursam: "Ona hesap yapmış
gibi geliyor. Ayrıca doğru sonuç neden açıklanabilir olsun? Tek bir söz ya da yazı-imi kullanmaksızın HESAPLAyabilmesi yeterince anlaşılmaz değil mi?"—

Zihinde hesaplama, belli bir anlamda kâğıt üzerindekinden daha az mı gerçektir? Gerçek olan budur—Kafadan hesaplama.—Kâğıt üzerinde hesaplamaya benzer mi?—Benzer deyip diyemeyeceğimi bilmiyorum. Üzerinde siyah çizgiler olan beyaz bir kâğıt parçası insan bedenine benzer mi?

365. Adelheid ve piskopos gerçek bir satranç partisi mi oynuyor?*—Tabii ki. Yalnızca oynar gibi yapmıyorlar—bir tiyatro oyununda pekâlâ olabileceği gibi.—Ama bu partinin örneğin bir başlangıcı yok ya!—Tabii ki var; yoksa bir satranç partisi olmazdı ki.—

366. Kafadan hesaplama kâğıt üzerindekinde hesaplamadan daha az mı gerçektir?—Belki böyle bir şey söylemeye eğilimliyizdir; ama kendimize şunu söyleyerek karşıt görüşe de varabiliriz: Kâğıt, mürekkep, vs. duyu verilerimizden oluşan mantıksal kuruluşlardır yalnızca.

"... çarpımını kafamdan yaptım."—böyle bir beyana inanmaz mıyım yani?—Ama bu gerçekten bir çarpma mıydı? Bu salt 'bir' çarpma değil, bu—kafadan—çarpmaydı. Yanılgıya sürüklendiğim nokta işte buna.) Ve kastetmek de ruhsal alanda bir şeydir. Ama kişiye özel bir şeydir de! Şu ele gelmeyen bir-şeydir; yalnızca bilincin kendisiyle karşılaştırılabilecek bir-şey.

Bunu nasıl da gülünç buluruz! dilimizin bir düşüdür bu adeta.

359. Bir makine düşünebilir mi? Ağrı duyabilir mi?—Şimdi, insan bedenine böyle bir makine mi demeli? Böyle bir makine olmaya en çok yaklaşan odur tabii ki.

360. Ama bir makine tabii ki düşünemez!—Bu bir deneyim tümcesi mi? Hayır. Sadece insanlara ve onlara benzer şeylere ilişkin olarak düşündüklerini söyleriz. Oyuncak bebeklere ve tabii ruhlara ilişkin olarak da. "Düşünmek" sözcüğüne bir alet olarak bak!

361. Koltuk kendi kendine şöyle düşündü:...

NEREDE? Parçalarından birinde mi? Yoksa gövdesinin dışında; çevresindeki havada mı? Yoksa hiç de bir yerde değil mi? Ama o zaman bu koltukla yanında duran diğer koltuğun içlerinden konuşmaları arasındaki fark nedir?—Peki o zaman insanda durum nasıldın O nerede kendi kendiyle konuşur? Bu soru nasıl oluyor da anlamsız gözüküyor; işte bu insanın kendi kendine konuştuğu dışında hiçbir yer saptamasına gerek olmuyor? Buna karşılık koltuğun nerede kendi kendine konuştuğu sorusu bir yanıt istermiş gibi görünüyor.—Bunun temelinde şu vardın Koltuğun burada bir insana nasıl benzetilebileceğini bilmek isteriz: örneğin kafa, sırtın üst ucunda mıdır, vs.?

İnsanın içinden kendi kendine konuşması nasıl bir şeydin neler olup biter?—Bunu

nasıl açıklayabilirim ki? Yalnızca, birine "kendi kendine konuşmak" ifadesinin karşılığını öğretebileceğin şekilde. Ve çocukluğumuzda bu karşılığı öğreniriz de.—Ama hiç kimse, bize bunu öğreten kişinin 'neler olup bittiğini* anlattığını söylemeyecektir.

362. Bu durumda sanki öğretmen karşılığı öğrenciye—doğrudan söylemeksizin—okunmuş; sonuçta öğrenci, doğru işaret-ederek-açıklamayı kendi kendisine yapacak noktaya getirilirmiş gibi gelir bize. Yanılsamamız da burada yatar.

363. "Zihnimde bir şey canlandırdığım zaman, tabii ki bir şey olmaktadır!“ Pekâlâ, bir şey olur—peki ama ne diye gürültü çıkarıyorum? Herhalde olanı iletmek için.—Ama herhangi bir şeyi iletmek nasıl olur ki? Ne zaman bir şeyin iletildiğini söyleriz?—İletme dil-oyunu nedir?

Demek istediğim: Birinin birine bir şey iletebilmesini biraz fazla kendiliğinden anlaşılır olarak görüyorsun. Yani dil aracılığıyla, konuşmada, iletime öylesine alışmışız ki, iletinin tüm esprisi, karşımızdakinin sözlerimin anlamını—ruhsal bir şeyi—kavraması, adeta zihnine sindirmesiymiş gibi görünüyor bize. Sonra bu anlamla bir şeyler daha yapacak olursa, bu artık dilin dolaysız amacına dahil değildir.

İnsanın, "ileti, ağrım olduğunu bilmesine yol açar; bu zihinsel görüngüye yol açar, diğer şeylerin tümü ileti açısından özsel değildir" diyesi geliyor. Bilme denen bu garip görüngüye gelince—buna daha zaman var. Ruhsal süreçler gariptir işte. (Bu, şöyle demeye benzen "Saat bize zamanı gösterir. Zamanın ne olduğu henüz karara bağlanmamıştır. Saate ne için baktığımıza gelince—bunun yeri burası değildir.")

364. Biri kafasından bir hesap yapıyor. Sonucu da, diyelim ki bir köprünün ya da makinenin yapımında kullanıyor.—Bu sayıyı aslında hesaplamayla bulmamış olduğunu mu söylemek istiyorsun? Sayının, bir tür düş misali, avcuna düşüverdiğini mi? Burada bir hesap yapılmış olmalıdır ve yapılmıştır da. Çünkü söz konusu kişi hesap yapmış olduğunu ve bunu nasıl yaptığını bilir, ve doğru sonuç da hesap olmaksızın açıklanamaz. Ama ya şöyle diyecek olursam: "Ona hesap yapmış gibi geliyor. Ayrıca doğru sonuç neden açıklanabilir olsun? Tek bir söz ya da yazı-imi kullanmaksızın HESAPLAyabilmesi yeterince anlaşılmaz değil mi?"—

Zihinde hesaplama, belli bir anlamda kâğıt üzerindekinden daha az mı gerçektir? Gerçek olan budur—Kafadan hesaplama.—Kâğıt üzerinde hesaplamaya benzer mi?—Benzer deyip diyemeyeceğimi bilmiyorum. Üzerinde siyah çizgiler olan beyaz bir kâğıt parçası insan bedenine benzer mi?

365. Adelheid ve piskopos gerçek bir satranç partisi mi oynuyor?*—Tabii ki. Yalnızca oynar gibi yapmıyorlar—bir tiyatro oyununda pekâlâ olabileceği gibi.—Ama bu partinin örneğin bir başlangıcı yok ya!—Tabii ki var; yoksa bir satranç partisi olmazdı ki.—

366. Kafadan hesaplama kâğıt Üzerindekinde hesaplamadan daha az mı gerçektir?—Belki böyle bir şey söylemeye eğilimliyizdir; ama kendimize şunu söyleyerek karşıt görüşe de varabiliriz: Kâğıt, mürekkep, vs. duyu verilerimizden oluşan mantıksal kuruluşlardır yalnızca.

"... çarpımını kafamdan yaptım."—böyle bir beyana inanmaz mıyım yani?—Ama bu gerçekten bir çarpma mıydı? Bu salt 'bir[1] çarpma değil, bu—kafadan—çarpmaydı. Yanılgıya sürüklendiğim nokta işte burasıdır. Çünkü şimdi şöyle demeye kalkarım: Bu, kâğıt üzerinde çarpmaya denk düşen herhangi bir zihinsel süreçti, öyle ki "Zihindeki bu süreç, kâğıt üzerindeki şu sürece denk düşer” demenin bir anlamı olacaktır. Ve imin imgesinin imin kendisini temsil ettiği bir resmetme yönteminden bahsetmenin bir anlamı olacaktır o zaman.

367. İmgelem resmi, biri zihninde canlandırdığını betimlediğinde betimlenen resimdir.

368. Birine bir odayı betimliyor ve sonra betimi anladığının bir göstergesi olarak bu betime uygun izlenimci bir resim yapmasını istiyorum.—Betimlemede yeşil olduklarını söylediğim sandalyeleri koyu kırmızıya, "sarı" dediğim yerleri maviye boyuyor.—Onun bu odadan edindiği izlenim budur. Ve ben de şöyle diyorum: "Tamamen doğru; işte böyle görünüyor."

369. "Kafadan hesap yapmak nasıl bir şeydir—ne olup biter?" diye sorası geliyor insanın.—Ve özel bir durumda bunun yanıtı: "önce 17 ile 18'i topluyor, sonra 39'u çıkarıyorum " olabilir. Ama sorumuzun yanıtı bu değildir. Kafadan hesap yapmanın ne demek olduğu böyle açıklanmaz.

370. Sorulması gereken, imgelerin ne olduğu ya da bir şey imgelediğimiz zaman ne olduğu değil, "imgelem" sözcüğünün nasıl kullanıldığıdır. Ama bu, salt sözcüklerden bahsetmek istiyorum demek değildir. Çünkü imgelemin özüne ilişkin soru da benim sorum kadar ilgilidir "imgelem" sözcüğüyle. Ve bu sorunun—ne imgeleyen kişi, ne de başkaları için—gösterme ile ya da herhangi bir başka sürecin betimiyle açıklanamayacağını söylüyorum. İlk soru da bir sözcüğün açıklanmasına yöneliktir: ama beklentimizi yanlış bir yanıt türüne yöneltir.

371. Öz, gramerde dile getirilmiştir.

372. Düşün: "Nesnenin doğasına ilişkin bir zorunluluğun dildeki tek bağlaşığı, keyfi bir kuraldır. Bu zorunluluktan çekip çıkarılarak bir tümceye dökülebilecek tek şey bu kuraldır."

373. Bir şeyin ne tür bir nesne olduğunu söyleyen gramerdir. (Gramer olarak teoloji.)

374. Buradaki büyük güçlük, durumu, sanki yapamadığımız bir şey söz konusuymuş gibi sergilemekten kaçınmaktır. Sanki ortada gerçekten de kendisinden betimini çekip çıkardığım ama kendisini başkalarına göstermeyi beceremediğim bir nesne varmış gibi.—Önerebileceğim en iyi şey, kendimizi bu resmi kullanma ayartısına kapılmaya bırakmak: sonra da bu resmin uygulanışının neye benzediğini incelemektir.

375. Birine içinden okumayı nasıl öğretiriz? Böyle okuyabildiğini nereden anlarız? Kendisi istenen şeyi yapmakta olduğunu nereden bilir?

376. içimden alfabeyi söylediğimde, içinden alfabeyi söyleyen bir başkasıyla aynı şeyi yapmakta olduğumun kıstası nedir? Bu sırada benim ve onun gırtlağında aym şeyin olup bittiği ortaya çıkarılabilir. (Ve bu, aynı şeyi düşündüğümüzde, aynı şeyi arzu ettiğimizde, vs. de olabilir.) Ama gırtlaktaki ya da beyindeki bir sürece işaret edilmesiyle "içinden falancayı söylemek" sözlerinin kullanımım öğrenmiş olur muyuz? Benim ve onun "a" sesi imgelerimize farklı fizyolojik süreçlerin denk düşmesi de pekâlâ olanaklı değil mi? Soru şudur: İmgeler nasıl karşılaştırılır[1]?

377. Bir mantıkçı şöyle düşünür belki de: Aym, aynıdır—bir insanın aynı oluşa nasıl kanaat getirdiği psikolojik bir sorundur. (Yüksek, yüksektir—insanın bunu bazen görüyor, bazen işitiyor olması psikolojiyi ilgilendirir.)

İki imgenin aynılığının kıstası nedir?—Bir imgenin kırmızılığının kıstası nedir? Benim açımdan, eğer bir başkasının imgesi söz konusuysa: söyledikleri ve yaptıkları. Benim açımdan, eğer kendi imgem söz konusuysa: hiçbir şey. Ve "kırmızı" için geçerli olan "aynı" için de geçerlidir.

378. "İmgelerimden ikisinin aynı olduğuna hükmetmeden önce, bunları aynı olarak teşhis etmem gerekir." Ve bu olduktan sonra "aynı" sözcüğünün teşhisimi betimlediğini nasıl bileceğim? Bu yalnızca, bu teşhisi başka türlü ifade edebilmem ve bir başkasının burada "aym"nın doğru sözcük olduğunu bana öğretebilmesi durumunda olur.

Çünkü bir sözcüğü kullanmak için bir haklılaştırmaya gerek duyuyorsam, bunun bir başkası için de bir haklılaştırma olması gerekir.

379. Bir şeyi önce bu olarak teşhis ediyorum; ve buna ne dendiğini anımsıyorum.—Düşün: Hangi durumlarda bunu söylemekte haklı olabiliriz?

380. Bunun kırmızı olduğunu nasıl teşhis ederim?—"Onun bu olduğunu görürüm; ve buna böyle dendiğini bilirim." Buna mı?—Neye?! Bu soruya verilecek ne tür bir yanıt anlamlı olur?

(İçinden yaptığın bir işaret-ederek-açıklamaya doğru kayıyorsun sürekli olarak.)

Görülenden sözcüğe kişiye özel geçişe hiçbir kural uygulayaınam. Burada kurallar, uygulamaları kurumlaşmış olmadığından, gerçekten de havada kalır.

381. Bu rengin kırmızı olduğunu nasıl teşhis ederim?—"Anadilimi öğrenmiştim" buna bir yanıt olurdu.

382. Bu sözcükler üzerine bunu imgelememi nasıl haklılaştırabilirim?

Biri bana mavi rengin imgesini gösterip, mavinin imgesinin bu olduğunu söylemiş miydi?

"Bu imge" sözcükleri neyi karşılar? Bir imgeye nasıl işaret edilir? Aynı imgeye nasıl iki kez işaret edilir?

383. Bir görüngüyü (örneğin düşünmeyi) değil, bir kavramı (örneğin düşünme kavramını) ve böylece de bir sözcüğün kullanımını çözümlüyoruz. Bu yüzden, yaptığımız sanki adcılıkmış gibi görünebilir. Adcıların hatası, bütün sözcükleri ad olarak yorumlamaları, yani kullanılışlarını gerçekten betimlemeyip, böyle bir betime adeta karşılıksız çek vermeleridir.

384. 'Ağrı' kavramını dil ile öğrendin.

385. Şunu sor kendine: Birinin, yazılı ya da sözlü olarak hesap yapmayı hiç öğrenmeksizin kafadan hesap yapmayı öğrenmesi düşünülebilir mi?—"Bunu öğrenmek" bunu yapabilecek duruma getirilmek demektir. Ve şimdi, neyin birinin bunu yapabildiğinin kıstası sayılacağı sorusu ortaya çıkıyor. Ama bir kabilenin kafadan hesaplamadan başka bir hesaplama bilmemesi de olanaklı mıdır? Burada, "Bu nasıl bir şey olacaktır?" diye sormak gerekir. Yani, bunu kafamızda bir sınır durum olarak canlandırmamız gerekecektir. Ve burada kafadan hesaplama' kavramını kullanmayı hâlâ isteyip istemediğimiz—ya da böyle koşullarda bu kavramın, görüngüler şimdi başka bir paradigmanın çekimine kapıldıkları için, amacını yitirip yitirmediği sorusu ortaya çıkacaktır.

386. "Ama kendine güvenin niye bu kadar az? Başka durumlarda 'hesap yapmanın ne demek olduğunu her zaman bilirsin. Yani, eğer zihninden hesap yapmış olduğunu söylüyorsan, yapmışsındır. Hesap yapmamış olsaydın böyle demezdin. Aynı şekilde: İmgeleminde kırmızı bir şey gördüğünü söylüyorsan, bu tabii ki kırmızı olacaktır. Başka durumlarda 'kırmızı'nın ne olduğunu bilirsin ya.—Dahası: Her zaman başkalarıyla uyuşuma bel bağlamazsın ki: çünkü sık sık başka hiç kimsenin görmemiş olduğu bir şey görmüş olduğunu bildirirsin." Ama tabii ki kendime güveniyorum—bunu kafamdan hesapladığımı, bu rengi zihnimde canlandırdığımı hiç tereddüt etmeden söylüyorum ya. Güçlük, gerçekten kırmızı bir şey imgelemiş olup olmadığımdan şüphe etmem değil, şu: Hangi rengi imgelemiş olduğumuzu böyle doğrudan doğruya gösterebiliyor ya da betimleyebiliyor oluşumuzda ya da imgenin gerçekliğe resmedilişinin bize hiçbir zorluk çıkarmamasında. Bunlar birbirleriyle karıştırılabilecek denli benzer mi yani?—Ama bir insanı da bir çizimden tanıyabilirim doğrudan doğruya.—Ama o zaman "Bu rengin doğru imgesi neye benzer?" ya da "Ne tür bir şeydir?" diye sorabilir miyim; bunu öğrenebilir miyim?

(Tanıklığını kabul edemem, çünkü bir tanıklık değil. Sadece onun ne deme eğiliminde olduğunu söylüyor bana.)

387. Derin yön elimizden kolayca sıyrılıverir.

388. "Gerçi burada mor bir şey görmüyorum ama eğer bana bir boya kutusu verirsen, içinde moru gösterebilirim sana." İnsan nasıl bile bilir eğer bunu gösterebileceğini, yani gördüğü zaman teşhis edebileceğini.

İmgemden çıkarak, rengin gerçekten neye benzediğini nasıl bilirim?

Bir şeyi yapabilecek olduğumu nasıl bilirim? yani, şimdi içinde bulunduğum halin, şunu yapabilme hali olduğunu?

389. "İmgenin nesnesine benzerliği herhangi bir resminkinden daha büyük olmalıdır: Çünkü yaptığım resim, temsil etmesi gereken şeye ne kadar benzer olursa olsun, yine de başka bir şeyin resmi olabilir. Ama imgenin kendine özgü yanı, başka hiçbir şeyin değil, bunun imgesi olmasıdır." Böylelikle, imgeyi bir üst-portıe olarak görmeye varabiliriz.

390. Bir taşın bilinci olduğunu imgeleyebilir miyiz? Ve bunu becerecek biri çıkarsa—bu, neden bu imgelemeciliğin bize hiçbir yarar sağlamadığım tanıtlıyor olmasın sadece?

391. Belki (hiç kolay bir şey değilse de) sokakta gördüğüm her bir kişinin korkunç ağrıları olduğunu, ama bunu gaybt ustaca gizlediklerini de imgeleyebilirim. Ve burada ustaca bir gizlemenin söz konusu olduğunu imgelemem gerekiyor olması önemlidir. Yani kendi kendime: "Peki, ruhunun ağrısı var; bunun bedeniyle ilgisi ne!" ya da "bunun kendini bedende göstermesi şart değil ya!" deyip geçmiyor olmam.— Ve bunu imgelediğimde—ne yaparım; kendi kendime ne derim; insanlara nasıl bakarım? örneğin birine bakar ve "Böyle ağrılar içindeyken gülmek zor olsa gerek" gibisinden pek çok şey düşünürüm. Adeta bir rolü oynar, diğer insanların ağrıları varmış gibi yaparım. Böyle yaptığımda, hakkımda,.... imgelediğim söylenebilir.

392. "Ağrısı olduğunu imgelediğimde, içimde sadece.... olup biter aslında." Ardından bir başkası şöyle den "Sanırım ben de, bu sırada .... düşünmeksizin, bunu imgeleyebilirim." ("Sanırım konuşmaksızın düşünebilirim.") Bu hiçbir yere varmaz. Çözümleme doğal bilimlerle gramer arasında gidip gelir.

393. "Gülen birinin gerçekte ağrıları olduğunu imgelediğimde bir ağrı-davranışı imgelemem, çünkü gördüğüm bunun tam karşıtıdır. Ne imgelerim o halde?"—Bunu söylemiştim. Ve bunun için kendimin ağrı duyduğunu imgelemem zorunlu değildir. "Ama nasıl gerçekleşir bu: bunu imgeleme?" Peki, (felsefe dışında) nerede "Ağrısı olduğunu imgeleyebilirim" ya da "—olduğunu imgeliyorum" ya da "Şunu imgele:.....!" sözlerini kullanırız?

Örneğin bir tiyatro oyununda rol alacak birine "Burada bu kişinin ağrıları olduğunu ve bunu gizlediğini imgelemelisin" deriz—ve hiçbir talimat vermez, aslında ne yapması gerektiğini söylemeyiz. Bu yüzden, söz konusu çözümlemenin konuyla bir ilgisi yoktur.—Bu durumu imgeleyen oyuncuyu seyrederiz şimdi.

394. Hangi koşullarda birine "Bunu imgelediğinde içinde ne olup bitmişti aslında?" diye sorarız—ve ne tür bir yanıt bekleriz burada?

395. İmgelenebilirliğin soruşturmamızdaki rolüne ilişkin bir belirsizlik söz konusu. Yani bir tümcenin anlamım ne ölçüde garantilediğine ilişkin.

396. Tümceye ilişkin olarak bir şey imgelemek, tümcenin anlaşılması açısından, tümceye uygun bir çizim taslağı yapmak kadar önemsizdir.

397. Burada "imgelenebilirlik" yerine belirli bir temsil aracı ile temsil edilebilirlik de denebilir. Ve böyle bir temsilden, sonraki kullanımlara güvenli bir yol uzanabilir de gerçekten, öte yandan, bir resim bize kendini dayatabilir ve hiçbir işimize de yaramayabilir.

398. "Ama bir şey imgelediğimde, hatta nesneleri gerçekten gördüğümde, yanımda duran kişide olmayan bir şeye sahibimdir."—Seni anlıyorum. Çevrene bakıp, "BUNA yalnızca ben sahibim işte" demek istiyorsun.—Ne için bu sözler? Hiçbir işe

yaramıyorlar.—Peki, "Burada bir 'görme'den—ve dolayısıyla bir 'sahip olma'dan—ve bir özneden, yani ben den de bahsedilmiyor" da denemez mi? Şöyle soramaz mıyım: Sözünü ettiğin ve yalnızca senin sahip olduğun şey var ya—ne ölçüde sahipsin ona? Mülkiyetinde mi? Onu görmezsin bile. Ona kimsenin sahip olmadığım söylemen gerekmez mi? Tabii şu da açık: Bir şeye bir başkasının sahip olmasını mantıksal olarak dışlayacak olursan, ona senin sahip olduğunu söylemen de anlamını yitirir.

Ama sözünü ettiğin şey nedir? Ne kastettiğini içimden bildiğimi söylemiştim. Ama bu, insanın nasıl bu nesneyi kavradığını, gördüğünü, adeta bakışları ve jestleriyle imlediğini sandığını bildiğim demek oluyordu. Bu durumda insanın önüne ve çevresine ne tarzda baktığım—ve diğer şeyleri—bilirim. Sanırım (örneğin bir odada bulunuyorsan) 'görsel oda'dan bahsettiğin söylenebilir. Sahipsiz olan şey 'görsel oda'dır. Bu odada dolaşabilmem, ona bakabilmem, işaret edebilmem ne ölçüde olanaksızsa ona sahip olmam da o ölçüde olanaksızdır. Başka hiç kimseye ait olamayacağı ölçüde bana da ait değildir. Ya da: Kendisi için, içinde bulunduğum maddi oda için kullandığım ifade biçiminin aynısını kullanmak istemem ölçüsünde bana ait değildir. Maddi odanın betiminde odanın sahibinin anılması gerekli değildir, sahibi olması da şart değildir zaten. Ama görsel odanın sahibi olamaz. "Çünkü ne dışında bir efendisi vardır ne de içinde"—denebilir.

Bir manzara resmi düşün, içinde bir ev bulunan hayali bir manzara—ve biri şöyle sorsun: "Ev kime ait?"—Bunun yanıtı şöyle de olabilir hani: "Evin önündeki bankta oturan köylüye." Ama o zaman bu köylü evine giremez örneğin.

399. Şöyle de denebilin Görsel odanın sahibi tabii ki oda ile aym özden olmalıdır, ama odanın içinde değildir, dışarısı ise yoktur.

400. 'Görsel oda'yı keşfetmiş gibi görünen kişinin bulmuş olduğu, yeni bir konuşma tarzı, yeni bir karşılaştırma; hatta denebilir ki yeni bir duyumdur.

401. Yeni bir kavrayışı, yeni bir nesnenin görülmesi olarak yorumluyorsun. Yapmış olduğun bir gramer hareketini, gözlediğin güyaFıziksel bir görüngü olarak yorumluyorsun. (örneğin şu soruyu düşün: "Duyu verileri evrenin yapı maddesi midir?")

Ama bir 'gramer' hareketi yapmış olduğun şeklindeki ifadem de itiraza açıktır. Her şeyden önce, yeni bir kavrayış buldun. Sanki yeni bir tablo yapma tarzı icat ettin; ya da yeni bir ölçü ya da yeni bir şarkı türü.—

402. "Gerçi 'Şimdi falanca imgeye sahibim' diyorum ama, 'sahibim' sözü, başkasına yönelik bir işarettir sadece: İmgelem dünyası, imgenin betiminde tümüyle temsil edilmiştir."—"Sahibim" sözü "Dikkat!" gibi bir şeydir demek istiyorsun. Bunun aslında başka türlü ifade edilmesi gerektiğini söyleme eğilimindesin. Diyelim ki sadece elle bir işaret verip ardından betimleyerek.—Burada olduğu gibi, günlük dilimizin(üzerlerine düşeni pekâlâ yerine getiren) ifadelerini kabule yanaşmadığımızda, gündelik ifade tarzımızınkiyle çatışan bir resim yerleşir kafamıza. Biz de ifade tarzımızın, olguları gerçekte oldukları gibi betimlemediğini söyleme ayartısına kapılırız. Sanki (örneğin) "Ağrısı var" tümcesi, sözü edilen kişinin ağrısı olmaması durumunda olduğundan daha başka bir tarzda da yanlış olabilirmiş gibi. Sanki ifade biçimi, tümce gereğinde doğru bir şey iddia ediyor olsa bile, yanlış bir şey söylermiş gibi.

Çünkü İdealistler, Tekbenciler ve Gerçekçiler arasındaki çatışmalar böyle görünür işte. Bir taraf normal bir ifade biçimine sanki bir iddiaya saldırırmış gibi saldırın diğerleriyse bunu, sanki aklı başında herkesin kabul ettiği olguları saptıyormuşcasına savunur.

403. "Ağrı" sözcüğünü, şimdiye dek benim "benim ağrım", başkalarınınsa "L. W.'in ağrısı" dediği şeye hasredecek olsam, "ağrı" sözcüğünün diğer bağlamlardaki kaybının

bir şekilde karşılandığı bir yazılım sağlandığı sürece, diğer insanlara karşı bir haksızlık yapılmış olmaz. Diğer insanlar bu durumda da acınmadan, doktor tedavisinden, vs. yoksun kalmazlar. "Ama diğerleri de sende olanın aynısına sahip ki!" demek, bu ifade tarzına bir itiraz değildir doğal olarak.

Ama bu yeni temsil türü ne getirir bana? Hiçbir şey. Ama tekbenci, görüşünü savunurken pratik yararlar sağlamak istiyor değildir ki!

404.'Ağrım var' dediğimde, ağrısı olan bir kişiye işaret etmem, çünkü belli bir anlamda ağrısı olanın kim olduğunu bilmiyorıımdur." Ve bu haklı görülebilir. Çünkü her şeyden önce: Falanca kişinin ağrısı var değil, "benim .... var" diyorum. Şimdi, böylelikle bir kişiyi belirtmem ki. Tıpkı ağrıdan inlediğimde bir kişiyi belirtmediğim gibi. Her ne kadar karşımdaki, kimin ağrısı olduğunu iniltilerden anlıyor olsa da.

Peki, ağrısı olanın kim olduğunu bilmek ne demektir? örneğin bu odada kimin ağrısı olduğunu bilmek demektir: yani şurada oturanın mı, yoksa köşedqkinin mi, uzun boylu sarışının mı, vs.—Nereye varmak istiyorum? Kişinin 'kimlik'inin* çok çeşitli kıstasları olduğuna.

Peki bana, ağrısı olanın 'ben' olduğunu söylettiren hangisidir? Hiçbiri.

405. "Ama ne olursa olsun, 'ağrım var' dediğinde başkalarının dikkatini belirli bir kişiye çekmek istersin tabii ki."—Bunun yanıtı şu olabilir Hayır; kendime çekmek isterim sadece.—

406. "Ama 'benim .... var' sözleriyle, sen ve başkası arasında bir ayrım yapmak istersin tabii ki."—Bunu her durumda söyleyebilir miyiz? Yalnızca inlesem bile? Ve kendimle başkası arasında 'bir ayrım yapmak istesem' bile—istediğim, L. W. ve N. N. kişileri arasında bir ayrım yapmak mıdır?

407. Birinin, "Birinin ağrısı var—kimin bilmiyorum!" diye inlediği, bunun üzerine diğerlerinin ona, inleyene, yardıma koştuğu düşünülebilir.

408. "Ağrısı olanın' sen mi, başkası mı olduğu konusunda şüphe etmiyorsun herhalde!"—"Ağrısı olan ben miyim, başkası mı bilmiyorum" tümcesi mantıksal bir ürün, bileşenlerinden biri de "Ağrım var mı yok mu bilmiyorum" olurdu—buysa anlamlı bir tümce değildir.

409. Diyelim ki aralarında benim de bulunduğum bir grup insan bir daire oluşturacak şekilde oturuyor. İçimizden biri, bazen şu, bazen bu, bizim göremeyeceğimiz şekilde bir elektrik manyetosuna bağlanıyor. Diğerlerinin yüzlerine bakarak şu an hangimize elektrik verildiğini kestirmeye çalışıyorum.—Birden şöyle diyorum: "Şimdi kim biliyorum: benim bu." Bu anlamda, şöyle de diyebilirdim: "Şimdi biliyorum kim şoku hissediyor benim bu." Bu biraz garip bir ifade tarzı olurdu.— Ama burada, başkalarına elektrik verildiğinde de şoku hissedebildiğimi varsayacak olursam "Şimdi biliyorum kim ...." şeklindeki ifade tarzı tamamen yersiz olurdu. Bu, bu oyuna dahil değildir.

410. "Ben" bir kişiyi, "burası" bir yeri adlandırmaz, "bu" bir ad değildir. Ama bunlar adlarla bağlantılıdır. Adlar bunlar aracılığıyla açıklanır. Fiziğin karakteristik özelliğinin bu sözcükleri kullanmaması olduğu da doğrudur.

411. Şu soruların nasıl kullanılabileceğini ve nasıl karara bağlanabileceklerini bir düşün:

1) "Bu kitaplar benim kitaplarım mı?"

2) "Bu ayak benim ayağım mı?"

3) "Bu beden benim bedenim mi?"

4) "Bu duyum benim duyumum mu?"

Bu somların her birinin pratik (felsefî olmayan) kullanımları vardır.

2) Ayağımın uyuşturulması ya da felç olması durumlarını düşün. Belli koşullarda bu

som, bu ayağımda ağrı duyup duymadığımın saptanması yoluyla karara bağlanır.
3) Burada aynadaki bir görüntüye işaret ediyor olabiliriz. Ama belli koşullarda bu som, bir bedeni yoklayarak sorulabilir. Başka koşullar altındaysa "bedenim böyle mi görünüyor?" ile aynı şey demek olur.

4) Bu duyum hangisidir ki? Yani: Burada işaret zamiri nasıl kullanılır? Tabii ki. örneğin, ilk örnektekinden farklı olarak! Burada kafaları karıştıran, bir kez daha, dikkatimizi ona yöneltmek suretiyle duyuma işaret ettiğimizi sanmamızdır.

412. Bilinç ile beyin-süreci arasındaki uçurumun aşılmazlığı hissi: Bu, nasıl oluyor da gündelik yaşamdaki düşünüp taşınmalarımıza karışmıyor? Bu türsel farklılık fikrine—mantıksal hünerler sergilediğimizde ortaya çıkan—hafif bir baş dönmesi eşlik eder. (Aym baş dönmesine küme öğretisinin belli teoremlerinde de kapılırız.) Bu his, bizim ele aldığımız dunımda ne zaman ortaya çıkar? örneğin dikkatimi belli bir biçimde bilincime yöneltip aynı zamanda şaşkınlıkla "BU, bir beyin süreci tarafından oluşturulmuş olsun ha!" dediğimde—adeta alnımı kavrayarak.—Ama "dikkatimi bilincime yöneltmek" ne demek olabilir? Böyle bir şeyin varlığından daha garip ne olabilir! "Dikkatimi bilincime yöneltmek" dediğim şey (bu sözcükler gündelik yaşamda kullanılmaz ya) bir bakma edimiydi. Sabit bir şekilde önüme baktım—ama belirli bir noktaya ya da nesneye değil. Gözlerim iyice açıktı, kaşlarım (belirli bir nesne ilgimi çektiğinde çoğunlukla olduğu gibi) çatık değildi. Bu bakmanın öncesinde, böyle bir ilgi yoktu. Bakışım 'vacant'* idi: ya da gökyüzünün aydınlığına hayran olan ve ışığı içen birinin bakışına benziyordu.

Bir paradoks olarak dile getirdiğim tümcede (BU bir beyin süreci tarafından oluşturulmuş!) paradoksal olan hiçbir şey bulunmadığım göz önünde bulundur. Bu tümceyi, ışığın etkisi olarak gördüğüm şeyin, beynimin belli bir bölümünün uyarılması sonucu oluştuğunu göstermeyi amaçlayan bir deney sırasında söylemiş olabilirdim.—Ama tümceyi, paradoksal çimayan ve gündelik bir anlam taşımış olacağı bir ortamda söylemedim. Ve dikkatim de bir deneye uygun olabilecek türden değildi.—(Yoksa bakışım 'vacant' değil, 'intent'** olurdu.)

413. Burada, William James'in, 'kendi'liği oluşturanın esas olarak 'peculiar motions in the head and between the head and throat'*** olduğunu söylemesine yol açan içebakış durumundan pek de farklı olmayan bir içebakış durumuyla karşı karşıyayız. Ve James'in içebakışının ortaya koyduğu şey, ("kendi" sözcüğü "kişi", "insan", "o kendisi", "ben kendim" benzeri bir şeyi karşıladığı ölçüde) ne bu sözcüğün karşılığı ne de böyle bir özün çözümlenmesi değil, kendi kendine "kendi" sözcüğünü söyleyip, bunun karşılığını çözümlemek isteyen bir filozofun dikkat halidir. (Ve bundan pek çok şey öğrenilebilir.)

414. Yine de kumaş dokuyor olman gerektiğini sanıyorsun: Bir dokuma tezgâhının—bu tezgâh boş da olsa—başında oturmana ve dokuma hareketleri yaptığına bakılırsa.

415. Sunduklarımız, insanın doğal tarihine ilişkin değimlerdir; ama katkılarımız, garip olaylardan değil, kimsenin kendilerinden şüphe etmemiş olduğu ve salt sürekli gözlerimizin önünde olmaları nedeniyle kendilerine değinilmeyen şeylerin saptanmasından oluşuyor.

416. "İnsanlar (her ne kadar kimi kör, kimi sağırsa da) uyuşum içinde, gördüklerini, işittiklerini, hissettiklerini, vs. söylerler. Yani kendilerine tanıklık ederler, bilinçlidirler."—Ne garip! "Bilinçliyim" dediğimde kime bir şey iletirim aslında? Bunu kendime söylememin amacı nedir ve bir başkası beni nasıl anlayabilir?—Şimdi, "görüyorum", "işitiyorum", "bilincim yerinde" tümcelerinin gerçekten de kullanımları vardır. Doktora, "Bu kulağımla tekrar işitiyorum şimdi" derim; ya da baygın yattığımı sanan birine "Bilincim tekrar yerine geldi", vs.

417. Yani, kendimi gözlemleyip gördüğümü ya da bilincimin yerinde olduğunu algılamam mı söz konusu? Peki gözlemden bahsetmeye ne gerek var! Niye sadece "Bilincimin yerinde olduğunu algılıyorum" demeyelim?—-Ama burada "algılıyorum" sözcüğüne ne gerek var—niye "Bilincim yerinde" demeyelim?—Ama burada "algılıyorum" sözcüğü—normaldekinden farklı bir durum olarak—bilincime dikkat ettiğimi belirtmiyor mu?—Eğer öyleyse ".... algılıyorum" tümcesi, bilincimin yerinde olduğunu değil, dikkatimin falanca şekilde yönelmiş olduğunu söyler.

Ama "Bilincim tekrar yerine geldi" dememe yol açan belirli bir deneyim değil midir yani?—Hangi deneyim? Hangi durumda böyle deriz?

418. Bilincimin olması bir deneyim olgusu mudur?—

Ama insanlara ilişkin olarak bilinçleri olduğunu söyleyip, ağacın ya da taşın bilinci olmadığını söylemez miyiz?—Başka türlü olsaydı nasıl olurdu?—İnsanların tümü bilinçsiz mi olurdu?—Hayır; sözcüğün bildiğimiz anlamında değil. Ama örneğin benim bilincim olmazdı şimdi gerçekten olduğu gibi.

419. Hangi koşullarda bir kabilenin bir reisi olduğunu söyleriz? Ve reisin de bilinci olmalıdır tabii. Tabii ki bilinçsiz olamaz!

420. Ama çevremdeki insanların, eylem tarzları her ne kadar her zamankinin aynı da olsa, otomat olduklarını, bilinçleri olmadığını düşünemez miyim?—Bunu şimdi—odamda yalnızken—zihnimde canlandırdığımda, insanları (diyelim ki trans durumunda olduğu gibi) sabit bir bakışla işlerini güçlerini yerine getirirken görüyorum—belki biraz ürkütücü bir fikir bu. Ama şimdi gündelik ilişkilerde, örneğin sokakta bu fikre bağlı kalmaya çalış bakalım! örneğin kendi kendine: "Şuradaki çocuklar otomattan başka bir şey değil; canlılıkları sadece otomatik" de. Şimdi ya bu sözcüklerin sana hiçbir şey ifade etmediğini görecek, ya da içinde ürkütücü ya da benzeri türden bir his yaratacaksın.

Canlı bir insanı otomat olarak görmek, bir şekli bir diğerinin sınır durumu ya da çeşitlemesi olarak görmekle benzeşir; örneğin pencere çerçevesinin birbirini kesen kısımlarını gamalı haç olarak görmek gibi.

421. Beden ve bilinç hallerini tek bir bildiri içerisinde karman çoıman etmek bize paradoks olarak görünün "Büyük ızdıraplar içinde kendini oradan oraya attı." Bu gayet normal; o halde neden paradoks olarak görünüyor? Tümcenin ele gelir ve ele gelmez şeylerden bahsettiğini söylemek istiyoruz da ondan.—Ama "Bu üç destek, yapıya sabitlik veriyor" dememe bir diyeceğin var mı? Üç ve sabitlik ele gelir mi? Tümceyi bir alet olarak gör, anlamını da kullanımı olarak!

422. İnsanda ruh olduğuna inandığımda neye inanıyorumdur? Bu maddenin iki karbon halkası içerdiğine inandığımda neye inanıyorumdur? Her iki durumda da ön planda bir resim yer alır, anlamsa iyice arka plandadır, yani resmin uygulanışının bir bakışta görülmesi kolay değildir.

423. Şüphesiz bütün bu şeyler olup bitiyor içinde.—Şimdi şu kullandığımız ifadeyi bir anlayayım hele.—Resim ortada. Ve özel durumlardaki geçerliliğini yadsımıyorum.—Şimdi bir de resmin uygulanışını anlayayım hele.

424. Resim ortada', ve doğruluğunu yadsımıyorum. Ama uygulanışı /ıe? Körlüğün resmini, körün kafasındaki ya da ruhundaki karanlığın resmi olarak düşün.

425. Sayılamayacak kadar çok durumda bir resim bulmaya çabalarız ve resim bulunduktan sonra da uygulanışı, deyim yerindeyse, kendiliğinden gerçekleşir, buradaysa daha şimdiden adım başı kendini bize dayatan—ama henüz başlayan güçlükten kurtulmamıza yardımcı olmayan—bir resme sahibiz.

örneğin "Bu mekanizmanın bu yuva içine girdiğini kafamda nasıl canlandırabilirim?" diye sorduğumda—küçük ölçekli bir çizim yanıt olarak iş görebilir. "Görüyor musun, işte böyle girer" denebilir, hatta belki de "Niye şaşırıyorsun ki? Böyle, burada gördüğün

gibi oluyor orada da."—Bu İkincisi tabii ki fazladan bir şey açıklamaz, sadece bana verilmiş olan resmi uygulamaya koymaya davet eder beni.

426. Anlamı açık bir şekilde belirliyor gibi görünen bir resim kafada canlandırılır. Gerçek kullanım, resmin bize telkin ettiği kullanım karşısında saflığı bozulmuş bir şey gibi görünür. Burada bir kez daha küme öğretisindekine benzer bir durumla karşılaşırız: İfade tarzı, bizim bilemeyeceğimiz şeyleri bilen bir tanrı için biçilmiş gibidir, o sonsuz dizilerin tümünü görür ve insanların bilinçlerinin içine bakar. Bizim içinse bu ifade biçimleri, üzerimize geçirmesine geçirdiğimiz ama bu giysiye anlam ve amaç verecek gerçek güçten yoksun olmamız nedeniyle pek de bir işimize yaramayan bir cübbe gibidir adeta.

İfadelerin gerçek kullanımı sırasında dolambaçlara sapar, tali yollardan geçeriz. Bu sırada önümüzde dümdüz uzanan geniş caddeyi aslında görür ama girişi sürekli olarak kapatılmış olduğundan kullanamayız tabii ki.

427. "Ben ona bir şeyler söylerken kafasında neler olup bitiyordu bilmiyorum." Burada beyin süreçlerini değil, düşünme süreçlerini düşünürüz. Bu, ciddiye alınması gereken bir resimdir. Bu kafanın içine gerçekten bakmak isteriz. Ama yine de kastettiğimiz, başka zamanlarda 'ne düşündüğünü bilmek istiyorum' sözleriyle kastettiğimiz şeydir sadece. Demek istediğim: Elimizde bu canlı resim—Ve resimle çelişirmiş gibi görünen ve psişik olanı ifade eden—bu kullanım var.

428. "Düşünce, şu garip varlık"—ama düşünce, düşündüğümüz zaman garip gelmez bize. Düşünce, düşündüğümüz zaman değil, sadece adeta geriye bakıp "Bu nasıl olanaklı oldu?" dediğimiz zamanlarda gizemli gelir bize. Düşüncenin şu nesnenin kendisini ele alması nasıl olanaklı oldu? Sanki düşünceyle gerçekliği elimize geçirmişiz gibi gelir bize.

429. Düşünce ile gerçekliğin uyuşması, uyumu, bir şeye yanlışlıkla kırmızı dediğimde, onun yine de kırmızı olmamasında yatar. Ve birine "Bu kırmızı değildir" tümcesindeki "kırmızı" sözcüğünü açıklamak istediğimde, bu amaçla kırınızı bir şeye işaret etmemde.

430. "Bu cisme bir cetvel daya; cetvel, cismin ne uzunlukta olduğunu söylemez. Cetvel, kendi başına, ölüdür—diyesim geliyor—daha ziyade; ve düşüncenin becerdiklerinin hiçbirini becermez."—Bu, sanki canlı insanlarda esas olanın dış şekilleri Olduğu fikrine kapılmış ve bu şekilde bir tahta yontmuşuz da, bir canlıyla hiçbir benzerliği bile olmayan bu ölü kütüğe utançla bakıyormuşuz gibi bir şeydir.

431. "Emir ile yerine getirilişi arasında bir uçurum vardır. Bunun anlamayla doldurulması gerekir."

"Yapmamız gerekenin BU olduğu ancak anlamada ortaya çıkar. Emir yalnızca seslerden, mürekkep çiziklerinden başka nedir ki?"

432. Her im kendi başına ölü gibidir. İme yaşam veren nedir!— İm kullanımda yaşar. Can veren nefesi içinde mi taşır orada?—Yoksa kullanım mıdır nefesi?

433. Bir emir verdiğimizde emrin arzuladığı nihai şeyin, emir ile yerine getirilişi arasında daima bir uçurum kaldığından, ifade edilmemiş olarak kalması gerekirmiş gibi bir görünüm ortaya çıkabilir. Diyelim ki birinin belirli bir hareket yapmasını, örneğin kolunu kaldırmasını arzu ediyorum. Bunun tamamen açık olması için de hareketi önce kendim yaparak gösteriyorum. Bu resim kuşkuya yer bırakmaz gibi görünüyor; ta ki şu soru sorulana kadar: Bu hareketi yapması gerektiğini nereden biliyor peki?—-Ona verdiğim imleri, hangileri olursa olsun, nasıl kullanacağını nereden biliyor ki?—Şimdi ek imlerle emri tamamlamaya çalışıyorum diyelim, kendimden karşımdakine işaret ederek, cesaretlendirici jestler yaparak, vs. Burada emir kekelemeye başlıyor sanki.

Sanki im, güvenilmez araçlarla bizde bir anlayış oluşturmaya çalışmaktadır.—Ama şimdi eğer onu anlayacak olursak, hangi imde olur bu?

434. Jest, bir örnek oluşturmayı dener—diyesi geliyor insanın— ama başaramaz.

435. 'Tümce nasıl becerir temsil etmeyi?" diye sorulduğunda— yanıt: "Bilmiyor musun yani? Tümceyi kullandığında görüyorsun ya" olabilir. Hiçbir şey gizli değildir ki.

Tümce nasıl yapar bunu?—Bilmiyor musun yani? Hiçbir şey saklı değildir ki.

Ama Tümcenin bunu nasıl becerdiğini tabii ki biliyorsun, hiçbir şey gizli değildir ki" yanıtına şöyle karşılık veresi geliyor insanın: "Evet ama her şey öyle hızlı olup geçiyor ki. Ben bunu, deyim yerindeyse, daha yayılmış olarak görmek istiyorum."

436. Burada, felsefe yapmanın şu çıkmazına kolayca düşerek, görevimizdeki güçlüğün, zor yakalanan görüngüleri, çabucak kayıp giden anlık deneyimi ya da benzerlerini betimlememizin gerekmesi olduğunu sanabiliriz. Burada gündelik dil bize pek kaba görünür ve uğraşmamız gerekenler sanki gündelik yaşamın bahsettiği görüngüler değil de, "kolayca kaybolup giden, ortaya çıkış ve geçip gidişleriyle şu ötekilerini de yaklaşık olarak üreten" görüngülermiş gibi bir görüntü ortaya çıkar.

(Augustinus: Manifestissima et usitatissima sunt, et eadem mrsus nimis latent, et nova est inventio eorum.)*

* "Bunlar belirgin ve sıradandırlar, öte yandan aynı şeyler iyice saklıdırlar da. keşifleri yeni bir şeymiş gibi olur." İtiraflar XI.—ç.n.

437. Arzu, kendisini neyin gerçekleştireceğini ya da gerçekleştirebileceğini; bir tümce, bir düşünce, kendisini neyin doğru kılacağını, bunlar henüz orada olmasa bile, şimdiden bilir gibidir! Henüz orada olmayan bir şeyin bu belirlenişi nereden kaynaklanıyor? Bu despotik talep? ("Mantıksal 'gerek'in katılığı.")

438. "Plan, plan olarak, tatmin edilmemiş bir şeydir." (Arzu, beklenti, tahmin, vs. gibi.)

Burada şunu kastediyorum: Beklenti tatmin edilmemiştir, çünkü bir şeyin beklentisidir, inanç, sanı tatmin edilmemiştir, çünkü durumun böyle olduğu, gerçek bir şey olduğu, sanma süreci dışındaki bir .şey olduğu sanısıdır.

439. Arzuya, beklentiye, inanca, vs. ne ölçüde "tatmin edilmemiş" denebilir? Tatmin edilmemişliğin nasıl bir ilk-resmine sahibiz? Bir boşluk mu? Bir boşluğun tatmin edilmemiş olduğunu söyler miyiz? Bu da bir eğretileme olmaz mı?—Tatmin edilmemişlik dediğimiz bir his—örneğin açlık—değil mi?

Belirli bir ifade sisteminde bir nesneyi "tatmin edilmiş" ve "tatmin edilmemiş" sözcükleri aracılığıyla betimleyebiliriz, örneğin boş bir silindire "tatmin edilmemiş silindir" ve bunu tamamlayan pistona da bu silindirin "tatmini" demeyi kararlaştırmışsak eğer.,

440. "Canım elma çekiyor" demek şu demek değildir Elmanın, tatmin edilmemişlik hissimi gidereceğine inanıyorum. Bu tümce arzunun değil, tatmin edilmemişliğin dışavurumudur.

441. Doğa ve belirli bir terbiye, eğitim bizde öyle bir tavır oluşturmuştur ki, belirli koşullar altında, arzularımızı kendiliğimizden dışavururuz. (Arzu, tabii ki böyle bir 'koşul' değildir.) Arzuladığımın ne olduğunu, arzum gerçekleşmezden önce bilip bilmediğim sorusu bu oyunda ortaya çıkamaz bile. Ve bir olayın arzumu susturması, arzumun gerçekleşmesi demek değildir. Arzum tatmin edilmiş olsa, ben tatmin olmuş olmayacaktım belki de.

öte yandan "arzulamak" sözcüğü şöyle de kullanılır "Ne arzuladığımı kendim de bilmiyorum." ("Çünkü bizzat arzular, arzulanan şeyi gizler gözümüzden.")*

Biri şöyle bir soru soracak olsa: "Neyin peşinde olduğumu, onu elde etmezden önce bilir miyim?" Eğer konuşmayı öğrenmişsem, bilirim.

442. Birinin tüfekle nişan aldığını görüyor ve "Bir patlama bekliyorum" diyorum.

Atış yapılıyor.—Beklediğin buydu öyle mi; yani patlama bir şekilde beklentinin içinde miydi? Yoksa beklentinin ortaya çıkan şeyle uyuşması yalnızca başka bir açıdan mıydı; gürültü, beklentide içerilmemişti de, beklentin gerçekleştiğinde ona bir ilinek olarak mı katıldı?—Hayır, eğer gürültü ortaya çıkmamış olsaydı, beklentim gerçekleşmiş olmazdı; gürültü gerçekleştirdi beklentimi; beklediğim misafirin yanında gelen ikinci bir misafir gibi katılmadı beklentimin gerçekleşmesine.—Beklentide olmayan şeyler olayda, bir ilinek, kaderin bir eklentisi olarak mı yer alır?—Ama o zaman eklenti olmayan neydi ki? Beklentimde bu atışa ait bir şeyler bulunuyor muydu yani?—Peki eklenti olan neydi ki—atışın tümü değil miydi beklediğim?

"Patlama beklediğim kadar gürültülü değildi."—"Beklentinde daha gürültülü mü patlamıştı yani?"

443. "İmgelediğin kırmızı, hiç şüphesiz önünde gördüğünün aynısı değil (aynı şey değil); o halde nasıl olur da imgelemiş olduğunun o olduğunu söyleyebilirsin?"—Ama burada şu tümcelerle benzeşen bir durum söz konusu değil mi: "Burada kırmızı bir leke var" ve "Burada kırmızı bir leke yok"? Her ikisinde de "kırmızı" sözcüğü geçiyor; o halde bu sözcük kırmızı bir şeyin mevcudiyetini belirtiyor olamaz.

444. "Beklentim o ki, o gelecek" tümcesindeki "o gelecek" sözlerinin "O gelecek" iddiasındakinden farklı bir karşılıkta kullandığımız hissine kapılırız belki. Ama böyle olsaydı, beklentimin gerçekleşmiş olduğundan nasıl bahsedebilirdim? "O" ve "gelecek" sözcüklerini, diyelim ki işaret-ederek-açıklama yoluyla, açıklamak istesem bu sözcüklerin açıklamaları her iki tümce için de aynı olacaktı.

Ama şimdi şöyle sorulabilir: Onun gelmesi nasıl bir şeydir?—Kapı açılır, biri içeri girer, vs.—Benim onun gelmesini beklemem nasıl bir şeydir?—Odada bir aşağı bir yukarı dolaşır, arada bir saate bakarım, vs.—Ama bir sürecin diğeriyle en ufak bir benzerliği bile yok! Nasıl olur da bunları betimlemek için aynı sözcükler kullanılabilir?—Ama bir aşağı bir yukarı yürürken bir yandan da "İçeri girmesini bekliyorum" derim belki.—Şimdi bir benzerlik var işte. Ama ne tür?!

* Goethe, J. W. von. Hermann und Dorothea.—ç.n.

445. Beklenti ve gerçekleşmesi birbirlerine dilde temas eder.

446. "Bir süreç, gerçekleştiği zaman, gerçekleşmediği zamankinden farklı görünür" demek gülünç olur. Ya da "Kırmızı bir leke, orada olduğu zaman, orada olmadığı zamankinden farklı görünür—ama dil bu farktan bir soyutlama yapar, çünkü orada olsa da olmasa da, kırmızı bir lekeden bahseder."

447. Değilleyen tümcenin, bir tümceyi değillemesi için önce onu belli bir anlamda doğru kılması gerekirmiş gibi bir his söz konusudur.

(Değilleyen tümcenin iddiası, değillenen tümceyi içerir ama iddia edilişini içermez.)

448. "Bu gece düş görmediğimi söylediğimde, düşün nerede aranması gerektiğini biliyor olmam gerekir yine de; yani: 'Düş gördüm' tümcesi gerçek duruma uygulandığında yanlış olabilir ama saçma olmaması gerekir."—Yani yine de bir şeyler, düşün bulunmuş olabileceği yerin farkına varmam sağlayan, deyim yerindeyse, bir düş iması hisseder gibi oldun mu demek oluyor bu?

Ya da: "Kolumda ağrı yok" dediğimde, ağrı hissinin, adeta ağrının onaya çıkabileceği yeri ima eden, bir gölgesine sahip olduğum mu demektir bu?

Şimdiki ağrısız hal, ağrı olanağını ne ölçüde içerir?

Biri "'Ağrı' sözcüğünün karşılığı olabilmesi için, ağrının, ortaya çıktığı zaman, ağrı olarak teşhis edilmesi gerekir" dediğinde—"Bu, ağnnın yokluğunun teşhis edilmesinden daha gerekli değildir" şeklinde bir yanıt verilebilir.

449. "Ama ağrımın olmasının nasıl bir şey olacağını bilmem gerekmez mi?"—Tümceyi kullanmanın, her sözcük için bir şey imgelemekten ibaret olduğu fikrinden bir

türlü kurtulamıyoruz.

Sözcüklerle hesap yaptığmızı, iş gördüğümüzü, onları zamanla şu ya da bu resme aktardığımızı göz önüne almıyoruz.—Bu, diyelim ki bir ineğe ilişkin olarak birinin bana iletmesi gereken yazılı bir talimatın, anlamım yitirmemesi için daima bir inek imgesinin eşliğine gerek duyfl duğuna inanmaya benzer.

450. Birinin nasıl göründüğünü bilmek: Bunu imgeleyebilmek— ama ayrıca: bunu taklit edebilmek. Taklit etmek için imgelemek gerekli midir? Ve taklit etmek imgelemek kadar etkili değil midir?

451. Birine "Şurada kırmızı bir daire imgele!" emrini versem—ve ardından şöyle desem nasıl olur: Emri anlamak, yerine getirilmiş olmasının neye benzediğini bilmek—hatta .... neye benzediğini imgeleyebilmek demektir?

452. Şunu demek istiyorum: "Biri beklentiyi, zihinsel süreci, görebilse, neyin beklendiğini görüyor olması gerekirdi."—Ama bu böyle ki zaten: Beklentinin ifadesini gören, neyin beklendiğini görür. Ve bu, başka bir tarzda, başka bir anlamda nasıl görülebilir ki?

453. Beklentimi algılayan birinin, neyin beklendiğini dolaysız olarak algılıyor olması gerekir. Yani: Bunu algılanan süreçten çıkarsaması gerekmemelidir!—Ama birinin beklentiyi algıladığını söylemenin bir anlamı yoktur. Tabii örneğin beklentinin ifadesini algılıyor olması dışında. Beklenti içindeki kişiye ilişkin olarak, beklenti içinde olduğu yerine beklentiyi algıladığını söylemek ifadenin aptalca bir çarpıtılışı olur.

454. "Her şey şimdiden ....'in içindedir." Nasıl olur da bu ok -işaret ederi Şimdiden kendi dışında bir şeyi içinde taşırmış gibi görünmüyor mu?—"Hayır, kâğıt üzerindeki ölü çizgi değil; yalnızca psişik olan şey, karşılık yapabilir bunu."—Bu, doğru ve yanlış. Ok yalnızca canlıların onu uygulayışlarında işaret eder.

455. Şunu demek istiyoruz: "Bir şeyi kastettiğimiz zaman söz konusu olan (ne tür olursa olsun) ölü bir resim değil, adeta birine doğru gitmek gibi bir şeydir." Kastedilene doğru gideriz.

456. "İnsan bir şeyi kastettiği zaman, kasteden kendisidir"; yani kendisi hareket eder. Kendisi öne atılır ve bu yüzden öne atılışı gözlemeyi beceremez. Gerçekten de.

457. Evet; kastetmek birine doğru gitmek gibidir.

458. "Emir, yerine getirilişini emreder." Yani emir, yerine getirilişinin ne olduğunu bu henüz ortada yokken bilir mi? Ama bu gramere ilişkin bir tümceydi ve şu demek olur Eğer bir emir "Şunu-şunu yap!" diyorsa, "şunu-şunu yapmak"a emrin yerine getirilişi denir.

459. "Emir bunu emrediyor—" der ve onu yaparız; ama "Emir şunu emrediyor Ben ....malıyım" da deriz. Emri, bir seferinde bir tümceye, bir seferinde bir gösterime, bir seferinde de eyleme aktarırız.

460. Bir emrin yerine getirilişi olarak gerçekleştirilen bir eylem şu şekilde haklılaştırılabilir mi: "Bana 'sarı bir çiçek getir* demiştin ve bunun üzerine şuradaki çiçek bana bir tatmin hissi verdi, ben de onu getirdim"? Buna şöyle bir yanıt vermek gerekmez mi: "Seni, sözlerim üzerine sana böyle bir his veren çiçeği getirmeye yollamamıştım ama!"?

461. Emir, yerine getirilişini ne açıdan önceler?—Sonradan yerine getirilecek olan şeyi şimdiden emretmesiyle mi?—Ama bu, "sonradan yerine getirilecek >ya da getirilmeyecek olan" demektir. Bu da bir şey demek değildir.

"Ama arzum, durumun ne olacağını belirlemiyorsa da bir olgunun, bu olgu arzuyu gerçekleştirsin ya da gerçekleştirmesin, temasını belirler adeta." Birinin geleceği bilmesine şaşırmayız da (doğru ya da yanlış) herhangi bir kehanette bulunabiliyor olmasına şaşırırız—sanki.

Sanki salt kehanet, ister doğru ister yanlış olsun, geleceğin gölgesini sezmiş gibidir: halbuki gelecek hakkında hiçbir şey bilmez, hiçbir şeyden daha azını da bilemez.

462. Orada değilse onu arayabilirim ama orada değilse onu aşamam.

Şöyle demek isteyebiliriz: "Eğer onu arıyorsam, oralarda bir yerde olması gerekir"—O halde onu bulamadığımda da ve hatta o hiç varoimasa da oralarda bir yerde olmalıdır.

463. "Onu mu aradıydın? Orada olup olmadığını bilemezdin ki bile!"—Ama bu sorun matematikteki aramada gerçekten ortaya çıkar, örneğin açının üçe bölünüşü diye bir şeyin salt aranmasının nasıl olanaklı olduğu sorulabilir.

464. öğretmek istediğim şey şu: Örtük bir saçmalıktan açık bir saçmalığa geçmek.

465. "Beklenti o şekilde oluşturulur ki, ortaya çıkan şey onunla uyuşmak ya da uyuşmamak zorundadır."

Şimdi şöyle soracak olsak: O halde olgu, beklenti tarafından, evethayır diye yanıtlanacak şekilde belirlenmiş midir, belirlenmemiş midir—yani beklentinin ortaya çıkan olay tarafından—bu ne olursa olsun—hangi anlamda yanıtlanacağı belirlenmiş midir? Bunun yanıtı: "Evet; beklentinin ifadesi belirsiz olmadığı, örneğin farklı olanakların bir ayrıklığını içermediği sürece" olmalıdır.

466. İnsan ne için düşünür? neye yarar bu?—Buhar kazanı inşa ederken çeper kalınlıklarını ne diye raslantıya bırakmaz da hesaplama lar yapar? Bu şekilde yapılan kazanların sık sık patlamaması sadece bir deneyim olgusudur sonuçta! Ama tıpkı elini, kendisini daha önce yakmış olan ateşe sokmaktansa başka her şeyi yapmaya razı olacağı gibi, buhar kazanı söz konusu olduğunda da hesap yapmamaktansa başka her şeyi yapmaya razı olur insan.—Ama nedenler bizi ilgilendirmediği için—şöyle diyeceğiz: İnsanlar gerçekten de düşünür: örneğin bir buhar kazanı yaparken bu tarzda hareket ederler.—Bu şekilde yapılmış bir kazan patlayamaz mı? Tabii ki patlayabilir.

467. O halde insan, düşünme kendisini kanıtlamış olduğu için mi düşünür?—Düşünmenin yararlı olduğunu düşündüğü için mi?

(Çocuk yetiştirmek kendisini kanıtlamış bir şey olduğu için mi yetiştirir çocuklarını?)

468. Niye düşündüğü nasıl ortaya konur?

469. Yine de düşünmenin kendini kanıtlamış olduğu söylenebilir. Çeper kalınlıklarının hisse göre belirlenmeyip, falanca tarzda hesaplandığından bu yana eskisinden daha az kazan patlaması olduğu söylenebilir. Ya da bir mühendisin yaptığı her hesabın bir İkincisine kontrol ettirilmesinden bu yana.

470. Yani düşünme kendini kanıtlamış olduğu için düşünürüz bazen.

471. Soruşturmalarımızda bizi bir yanıta yönelten önemli olguların farkına, ancak "niçin" sorusunu bastırdıktan sonra varırız sıklıkla.

472. Olup bitenin bir-örnekliğine duyulan inancın doğası en açık şekilde, beklenen şeyden korku duyulduğu durumlarda görülür. Hiçbir şey elimi ateşe sokturamaz—sonuçta, salt geçmişte yanmış olmama karşın.

473. Ateşin beni yakacağı inancı, beni yakacağı korkusuyla aynı türdendir. \

474. Elimi soktuğumda ateşin beni yakacak olması: Bu, emin olmadır, kesinliktir.

Yani: Burada kesinliğin neyi karşıladığını görüyoruz. (Yalnızca "kesinlik" sözcüğünün neyi karşıladığını değil, aynı zamanda bunun ne demeye geldiğini de.)

475. Bir varsayımın temelleri sorulduğunda, bunları aklımıza getiririz. Burada gerçekleşen şey, bir olayın nedenlerinin neler olmuş olabileceği üzerine kafa yorduğumuzda gerçekleşenle aynı mıdır?

Bu işaret etme yalnızca ruhun gerçekleştirebileceği bir sihirbazlık değildir.

476. Korkunun nesnesi ile korkunun nedenini ayırt etmeliyiz.

Böylece, bizde korku ya da haz uyandıran çehre (korkunun, hazzın nesnesi), bu

sıfatla, bunların nedeni değil, ama bunların yönüdür—denebilir.

477. "Ocağın seni yakacağına niçin inanıyorsun?"—Bu inancının temelleri var mı; peki temellere ihtiyacın var mı?

478. Parmağımın masaya değdiğinde bir direnç hissedeceğini varsaymak için ne gibi bir temelim var? Bu kalemin elimi ağrısız bir şekilde delip geçemeyeceğine inanmak için? Bunu sorduğum an her biri diğerinin sesini bastıran yüzlerce temel çıkar ortaya. "Kendim bunu sayısız kez yaşamıştım zaten; ve sayısız kez de benzer deneyimlerden bahsedildiğini duydum; böyle olmasaydı, o zaman şöyle olurdu ; vs."

479. "Buna inanmanın temelleri ne?" sorusu "Bunu hangi temellerden türetiyorsun şimdi (türettin şimdi)?" demek olabilir. Ama "Bu varsayım için, geriye bakıp, ne gibi temeller gösterebilirsin?" de demek olabilir.

480. Yani bir fikrin "temelleri" deyince, gerçekte kişinin bu fikre varmadan önce kendine söyledikleri anlaşılabilir yalnızca. Gerçekten yaptığı hesaplama. Şimdi: Ama önceki deneyim nasıl daha sonra falancanın ortaya çıkacağı varsayımının temeli olabilir? diye sorulacak olsa—buna şu yanıt verilir: Böyle bir varsayımın temeli diye nasıl bir genel kavramımız var ki? Gelecekte şunun gerçekleşeceği varsayımının temeli dediğimiz şey, geçmişe ilişkin bu tür beyandır işte.—Ve böyle bir oyun oynuyor olmamız insana şaşırtıcı gelecek olursa, geçmiş bir deneyimin etkisini (yanmış olan bir çocuğun ateşten korkmasını) dayanak gösteririm kendime.

481. Biri, geçmişe ilişkin beyanların kendisini gelecekte herhangi bir şeyin gerçekleşecek olduğuna ikna edemeyeceğini söyleyecek olsa—onu anlayamam. Kendisine şunu sorabiliriz: İşitmek istediğin ne peki? Buna inanmanın temelleri dediğin ne tür beyanlardır? "İkna etmek" dediğin nedir? Ne tür bir ikna ediş bekliyorsun?—Temeller, eğer bunlar değilse nedir?—Bunların temeller olmadıklarım söylüyorsan, varsayımımızın temellerinin bulunduğunu haklı olarak söyleyebilmemiz için durumun ne olması gerektiğini de beyan edebilmen gerekir.

Çünkü şunu da unutmamalısın: Burada temeller, inanılan şeyin kendilerinden mantıksal olarak çıktığı tümceler değildir.

Ama şunu diyebilecek değiliz: İnanmak için bilmek için gerekenden daha azı yeter işte.—Çünkü burada söz konusu olan mantıksal çıkarıma yaklaşma değildir.

482. "Bu iyi bir temeldir, çünkü olayın ortaya çıkışını olası kılıyor" şeklindeki ifade tarzı bizi yanlış yola sokar. Burada, temele ilişkin olarak, temel oluşunu haklılaştıran ek bir şey söylemişizdir sanki; halbuki, bu temelin olayın ortaya çıkışını olası kıldığı tümcesiyle hiçbir şey söylenmiş olmaz; eğer bu temelin belirli bir iyi temel olma standardına uygun olduğu—ama standardın temellendirilmemiş olduğu söylenmemişse.

483. İyi bir temel, öyle görünen bir temeldir.

484. İnsanın şöyle diyesi geliyor: "Bunun iyi bir temel olması, ortaya çıkışı gerçekten de olası kılmasındandır sadece." Adeta olay üzerine gerçekten, yani sanki deneyimle sabit bir etkisi olmasından.

485. Deneyim yoluyla haklılaştırmanın bir sonu vardır. Bir sonu olmasa haklılaştırma olmazdı.

486. Orada bir koltuğun bulunduğu, edindiğim duyu izlenimlerinden mi çıkar?—Bir tümce nasıl duyu izlenimlerinden çıkabilir ki? Peki duyu izlenimlerini betimleyen tümcelerden mi çıkar? Hayır—Ama orada bir koltuk bulunduğunu, izlenimlerden, duyu verilerinden çıkarsamaz mıyım yani?—Çıkarım yapmam!—Ama bazen pekâlâ da yaparım, örneğin bir fotoğraf görür ve "Şurada bir koltuk bulunmuş olsa gerek" derim, ya da "Burada görülenden, şurada bir koltuğun bulunduğunu çıkarsıyorum". Bu bir çıkarımdır; ama bir mantık çıkarımı değildir. Çıkarım, iddiaya bir geçiştir, böylelikle

iddiaya denk düşen davranışa da. Yalnızca sözlerde değil, eylemlerde de 'sonuçlar çıkarırım'.

Bu sonuçları çıkarmaya hakkım var mıydı? Burada hakkı olmak dediğimiz nedir?—"Hakkı olmak" sözü nasıl kullanılır? Dil-oyunlarını betimle! Bu dil-oyunları, hak sahibi olmanın önemini de ortaya koyacaktır.

487. "Odayı terk ediyorum, sen emrettiğin için."

"Odayı terk ediyorum, ama sen emrettiğin için değil."

Bu tümce, eylemimle emri arasında bir bağlantıyı betimler mi, kurar mı?

"Sen bir şeyi bu yüzden yaptığını ya da bu yüzden yapmadığım nereden biliyorsun?" diye sorulabilir mi? Bunun yanıtı da "Hissediyorum" olabilir mi acaba?

488. Böyle olup olmadığına nasıl hükmederim? Belirtilere bakarak mı?

489. Kendine son Bunu hangi vesileyle, hangi amaçla söyleriz?

Bu sözlere ne tür eylem tarzları eşlik eder? (Selamlamayı düşün!)
Hangi ortamlarda kullanılır bunlar; ve ne için?

490. Bu düşünce zincirinin beni bu eyleme yönelttiğini nasıl bilirim?—Şimdi, bu belirli bir resimdin örneğin deneysel bir araştırmada bir hesaplama yoluyla sonraki bir deneye yöneltilmek. Bu, buna benzer işte şimdi bir ömek betimleyebilirim.

491. "Dil olmaksızın birbirimizle anlaşamazdık" değil—ama tabii ki: Dil olmaksızın diğer insanları falanca şekilde etkileyenleyiz; caddeler ve makineler inşa edemeyiz, vs. Ve ayrıca: Söz ve yazı kullanımı olmaksızın insanlar birbiriyle anlaşamazdı.

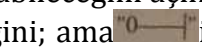
492. Bir dil icat etmek, doğa yasaları temelinde (ya da onlarla uyuşma içinde) belirli bir amaca yönelik bir cihaz icat etmek demek olabilir: ama bu, bir oyun icat etmekten bahsedişimizdekiyle benzeşen öteki anlama da sahiptir.

Burada, "icat etmek" sözcüğünün grameriyle arasında bağlantı kurmak suretiyle, "dil" sözcüğünün grameri üzerine bir şey beyan ediyorum.

493. "Horoz, öterek tavukları çağırıyor" denir—ama bunun temelinde daha şimdiden bizim dilimizle karşılaştırma yatmıyor mu?—ötüşün tavukları herhangi bir fiziksel, etki yoluyla harekete geçirdiğini düşünecek olursak bakış açımız tümüyle değişmez mi?

Ama "Bana gel!" sözlerinin, bunun söylendiği kişiye ne tarzda etki ettiği, öyle ki sonuçta, belli koşullar altında, bacak kaslarının uyarıldığı, vs. gösterilecek olsa—bu tümce bizim gözümüzde tümce olma niteliğini yitirir mi?

494. Demek istediğim: Her şeyden önce sıradan dilimizin, sözcük dilimizin aygıtına "dil" deriz; sonra da bununla benzeşim ve karşılaştırılabilirliklerine göre diğer şeylere.

495. Bir insanın (ya da hayvanın) bir ime istediğim gibi tepki verdiğini, bir başkasınaysa vermediğini deneyim yoluyla saptayabileceğim açıktır, örneğin bir insanın → imini görünce sağa, ← imini görünce sola gittiğini; ama imine, ← imine verdiği tepkiyi vermediğini, vs.
Kafamdan bir durum uydurmam bile gereksiz, sadece gerçek durumu göz önüne almam yeter, yalnızca Almanca öğrenmiş birini yalnızca Alınan diliyle yönetebileceğimi. (Çünkü burada Alman dilini öğren meyi, mekanizmanın belli bir tür etkilemeye ayarlanışı olarak görüyo rum; karşımızdaki kişinin dili öğrenmiş mi olduğu, yoksa Alman dili nin tümcelerine Almanca öğrenmiş sıradan insanların verdiği tepkiler verecek bir yapıya doğuştan mı sahip bulunduğu bizim için fark etmeyebilir.)

496. Gramer bize dilin, amacım gerçekleştirmek için, insanlara fa lanca şekilde etki etmek için nasıl yapılanmış olması gerektiğini söyle mez. İmlerin kullanımını, hiçbir şekilde açıklamayıp, betimler yalnızca

497. Gramerin kurallarına "keyfi" denebilir, eğer bu, gramerin tek amacının dilinkinden başkası olmadığı demeye gelecekse.

Biri, "Eğer dilimiz bu gramere sahip olmasaydı, bu olguları ifade edebilmesi söz konusu olmazdı" diyecek olursa—burada "...bilme' si'nin ne demek olduğunu sormamız gerekir kendimize.

498. "Bana şekeri getir!" ve "Bana süt getir!" emirlerinin anlamı olduğunu ama "Bana şekeri süt" bileşiminin anlamı olmadığım söylediğimde, bu sözcük bileşiminin telaffuzunun hiçbir etkisi yoktur demek değildir bu. Ve bu etkinin yalnızca karşımdakinin bana ağzı açık bakakalması olması durumunda, bu sözlere, ağzı açık bakakalma emri demem, elde etmek istediğim etki tam da bu olmuş olsa bile.

499. "Bu sözcük bileşiminin bir anlamı yok" demek, onu dil alanından dışlar ve böylelikle dilin bölgesini de sınırlar. Ama bir sınır çekildiğinde bunun çok çeşitli temelleri olabilir. Bir yeri çitle ya da çizgiyle ya da başka herhangi bir şeyle çevrelediğimde bu, birini dışarı ya da içeri salmamak gibi bir amaç taşıyabilir; ama bu, oyuncuların sınırın üzerinden atlamasını gerektiren bir oyuna da dahil olabilir, ya da bir kişinin mülkünün bitip diğerininkinin başladığı yeri belirtir, vs. O halde bir sınır çekmekle, sınırı ne diye çektiğimi söylemiş olmam henüz.

500. Bir tümcenin anlamsız olduğu söylendiğinde, sanki anlamı anlamsızmış demek değildir bu. Bir sözcük bileşimi dilden dışlanmakta, dolaşımdan çekilmektedir.

501. "Dilin amacı düşüncelerin ifade edilmesidir."—O halde her tümcenin amacı da bir düşünceyi ifade etmek herhalde, örneğin "Yağmur yağıyor" tümcesi hangi düşünceyi ifade eder peki?—

502. Anlamı sormak. Karşılaştın

"Bu tümcenin anlamı var."—"Hangi anlam?"

"Bu sözcük dizisi bir tümce"—"Hangi tümce?"

503. Birine bir emir verdiğimde, ona yalnızca imler vermek benim için tümüyle yeterlidir. Hiçbir zaman şöyle demem: Ama bunlar yalnızca sözcükler, sözcüklerin ötesine geçmem gerek. Aynı şekilde birine bir şey sorduğumda, o bana bir yanıt (bir im) verirse, gönlüm olmuştur—beklediğim buydu—şöyle bir itiraza yeltenmem: Ama bu salt bir yanıt.

504. Ama şimdi biri "Onun ne kastettiğini nereden bileyim, imlerinden başka bir şey görmüyorum ki" diyecek olsa, ben de şöyle derim: "Kendisinin ne kastettiğini o nereden bilsin, onun da imlerinden başka bir şeyi yok ki."

505. Bir emir uyarınca eylemde bulunabilmek için önce onu anlamam mı gerekir?—Şüphesiz! Yoksa ne yapman gerektiğini bilemezsin ki.—Ama bu kez de bilmekten yapmaya sıçramak gerek!—

506. "Sağa dön!" emriyle sola dönen ve ardından alnına vurup "Ha, sağa!" diyerek sağa dönen şaşkın.—Aklına ne gelmiştir? Bir yorum mu?

507. "Bunu salt söylemiyorum, bununla bir şey de kastediyorum." Sözcükleri (salt söylemekle kalmayıp) kastettiğimizde içimizde neler olup bittiğine kafa yorduğumuz zaman, sanki diğer zamanlar (dişli çark misali) boşta dönen sözcüklere bir şey akuple olmuş gibi gelir bize.—içimizdeki bir şeye dişlerini takmışlardır adeta.

508. Bir tümce söylüyorum: "Bugün hava çok güzel"; ama sözcükler nasılsa keyfi imlerdi—o halde yerlerine şunları koyalım: "a b c d". Ama şimdi okuduğumda bunun yukarıdaki anlamla bağlantısını hemen kuramıyorum.—"Bugün" yerine "a", "hava" yerine "b", vs. demeye alışık olmadığımı söyleyebilirim. Ama bununla demek istediğim, "a" ile derhal "bugün" sözcüğünü bağdaştırmaya alışık olmadığım değil, "a"yı "bugün" yerine—yani "bugün" karşılığında—kullanmaya alışık olmadığımdır. (Bu dile hâkim değilim.)

(Sıcaklığı Fahrenheit derecesiyle ölçmeye alışık değilim. Bu yüzden sıcaklığın bu birimle bildirilmesi bana bir şey 'söylemez'.)

509. Birine "Bu sözcükler, ne ölçüde gördüğün şeyin bir betimi?" diye sorsak—ve o da "Bu sözcüklerle bunu kastediyorum" dese. (Diyelim ki bir manzara seyrediyor olsun.) Bu ".... kastediyorum" yanıtı niye hiç de bir yanıt değildir?

İnsan karşısında gördüğü şeyi sözcüklerle nasıl kasteder?

Diyelim ki "a b c d" dedim ve şunu kastettim: Bugün hava çok güzel. Çünkü bu imleri telaffuz ederken, normal olarak yalnızca yıllardır "a"yı "bugün"ün, "b"yi "hava'nın, vs. karşılığında kullanan birinin yaşayabileceği bir deneyim yaşadım.—O zaman "a b c d", ''bugün hava çok güzel" demek mi oluyor?

Bu deneyimi yaşadığımın kıstası neymiş ki?

510. Şunu dene: "Burası soğuk" de ve "Burası sıcak"! kastet. Yapabilir misin bunu?—Peki ne yaparsın bu sırada? Ve bu yalnız bir türlü mü yapılır?

511. "Bir beyanın anlamı olmadığını keşfetmek" ne demektir?— Ve "Bununla bir şey kastediyorsam, tabii ki bunun bir anlamı olması gerekir" ne demektir?—Bununla bir şey kastediyorsam mı? Bununla ne kastediyorsam?!—İnsanın şöyle diyesi geliyor Anlamlı tümce yalnızca söylenebilmekle kalmayıp aynı zamanda düşünülebilen tümcedir.

512. Sanki şöyle diyebiliriz: "Sözcük dili saçma sözcük düzenlemelerine izin verir, ama imgelem dili saçma imgelere izin vermez."— Yani çizim dili de saçma çizimlere izin vermez mi? Diyelim ki üçboyutlu şekiller yapmak için kullanılacak çizimler söz konusu. Bu durumda çizimlerin bazıları anlamlı, bazıları anlamsızdır.—Ya saçma sözcük düzenlemeleri imgeleyecek olursam ne olacak?

513. Şu ifade biçimine bakalım: "Kitabımda, $x^3 + 2x\ 3 = 0$ denkleminin çözümlerinden biri kadar sayfa var." Ya da: "Arkadaşlarımın sayısı n, ve $n^2 + 2n + 2 = 0$." Bu tümcenin anlamı var mı? Bu, ilk bakışta görülmez. Bu örnekte, bir şeyin nasıl olup da anladığımız bir tümce gibi göründüğü halde, hiçbir anlam ortaya koymadığını görüyoruz.

(Bu, 'anlama' ve 'kastetme' kavramlarına ışık tutar.)

514. Bir filozof "Ben buradayım" tümcesini anladığını, onunla bir şey kastettiğini, düşündüğünü söylüyor—bu tümcenin nasıl, hangi vesilelerle kullanıldığını hiç aklına getirmese bile. Ve ben "Gül karanlıkta da kırmızıdır" dediğimde, karanlıktaki bu kırmızılığı karşında görürsün adeta.

515. Karanlıktaki gülün iki resmi. Biri tümüyle siyah; çünkü gül görünmüyor. İkincisindeyse gül tüm ayrıntılarıyla resmedilip siyahla çevrelenmiş. Bunlardan biri doğru, biri yanlış mıdır? Karanlıktaki beyaz bir gülden ve karanlıktaki kırmızı bir gülden bahsetmez miyiz? Ve bunların karanlıkta birbirinden ayırt edilemeyeceğini de pekâlâ söylemez miyiz?

516. Şu açık gibi: "p'nin sayısal gelişiminde 7777 rakam dizisi ortaya çıkar mı?" sorusunun ne demek olduğunu anlarız. Bu anadilimizde bir tümcedir, p'nin sayısal gelişiminde 415'in ortaya çıkmasının ne demek olduğunu ve benzeri şeyleri gösterebiliriz. Şimdi, böylesi açıklamalar hangi noktaya dek ulaşıyorsa, bu soru da o noktaya dek anlaşılır diyebiliriz.

517. Şu soru gündeme geliyor Bir soruyu anladığımız konusunda yanılıyor olamaz mıyız?

Çünkü kimi matematiksel tanıtlar, imgeleyebileceğimizi sanmış olduğumuz bir şeyi imgeleyemeyeceğimizi söylemeye yöneltir bizi gerçekten de. (örneğin bir yedigen oluşturmak gibi.) Bu, imgelenebilirin alanı sayageldiğimiz şeyin gözden geçirilmesine yöneltir bizi.

518. Sokrates: "Ve imgeleyen biri, bir şey imgelemek zorunda değil midir?"—Theaitetos: "Zorunlu olarak."—Sokrates: "Ve bir şey imgeleyen biri, gerçek bir şey imgelemez mi?"—Theaitetos: "öyle görünüyor."*

Ve resim yapan biri, bir şeyin resmini yapmak zorunda değil midir—ve bir şeyin resmini yapan biri gerçek bir şeyin resmini yapmaz mı?—Peki, resim yapmanın nesnesi nedir: İnsan resmi mi (örneğin), yoksa resmin temsil ettiği insan mı?

519. Şöyle demek isteriz: Emir, ona uygun olarak gerçekleştirilmiş eylemin resmidir ama aynı zamanda, ona uygun olarak gerçekleştirilmesi gereken eylemin de resmidir.

520. "Tümceyi olanaklı bir olgu-bağlamının resmi olarak kavrayıp, olgu-bağlamının olanağını gösterdiğini söylesek de, tümcenin yapabileceği şey olsa olsa, tuval üzerindeki ya da kabartma bir resmin ya da bir filmin yaptığı şeydir; yani ne olursa olsun, durumun ne olmadığını ortaya koyamaz. O halde neye (mantıksal olarak) olanaklı deneceği, neye denmeyeceği tamamen gramerimize—yani onun neye izin verdiğine—mi bağlıdır?"—Ama bu keyfi bir şey işte!—Keyfî mi gerçekten?—Ne her tümcemsi oluşumla bir şey yapabiliriz, ne de her teknik, yaşamımızda bir uygulamaya kavuşur ve felsefede, tümüyle yararsız bir şeyi tümceden sayma ayartısına kapıldığımızda, bu, uygulanışı üzerine yeterince kafa yormamış oluşumuzdandır genellikle.

521. 'Mantıksal olarak olanaklı'yı, 'kimyasal olarak olanaklı'yla karşılaştır. Doğru değerliklerden oluşan bir yapı formülüne sahip bir bileşime (diyelim ki H-O-O-O-H) kimyasal olarak olanaklı diyebiliriz örneğin. Böyle bir bileşimin varolması tabii ki gerekli değildir, ama

• Platon, Theaitetos (189a).—ç.n.

$H0_2$ formülü için de, kendisine gerçeklikte denk düşen hiçbir bileşim bulunmamasından daha azı söz konusu olamaz.

522. Tümceyi resimle karşılaştırdığımız zaman bu resmin bir portre mi (tarihi bir temsil) yoksa bir gündelik yaşam resmi mi olduğunu göz önünde bulundurmamız gerekir. Ve her iki karşılaştırmanın da anlamı vardır.

Bir gündelik yaşam resmine baktığımda, resimdeki insanların gerçek olduğuna ya da gerçek insanların bu durumda bulunmuş olduklarına bir an için olsun inanmasam (böyle bir fikre kapılmasam) bile bu resim bana bir şey 'anlatır'. O halde ya "Bana ne anlatır peki?" diye soracak olsam?

523. "Resim bana kendini anlatır"—demek istiyorum. Yani, bana bir şey anlatıyor olması kendi yapısından, kendi biçim ve renklerinden oluşur. ("Bu müzik teması bana kendini anlatıyor" ne demek olurdu?)

524. Resimlerin ve kafadan uydurulmuş anlatıların hoşumuza gitmesine, zihnimizi meşgul etmesine, kendiliğinden anlaşılır bir şey olarak değil ilginç bir olgu olarak bak.

("Kendiliğinden anlaşılır olarak bakma"—bu, şu demektir: Buna da, seni huzursuz eden bir şeye şaşırdığın gibi şaşır. Bu olguyu da diğeri gibi kabullenmenle sorun yaratan şey ortadan kaybolacaktır.)

((örtük bir saçmalıktan açık bir saçmalığa geçiş.))

525. "Bunu söyledikten sonra, bir gün önce yaptığı gibi, kızdan ayrıldı."—Bu tümceyi anlıyor muyum? Bu tümceyi, onu bir ileti sırasında duymuş olmam durumunda anlayacağım gibi mi anlıyorum? Orada yalıtılmış olarak durduğunda, neden bahsettiğini bilmediğimi söylerim. Ama yine de bu tümcenin yaklaşık olarak nasıl kullanılabileceğini bilirim; ona kendim bir bağlam icat edebilirim.

(Bu sözlerden, gayet iyi bildiğimiz bir sürü yol uzanır her yöne.)

526. Bir resmi, bir çizimi anlamak ne demektir? Burada da bir anlama ve anlamama söz konusudur. Ve burada da bu ifadelerin çeşitli karşılıkları olabilir. Resim, diyelim ki bir natürmort; ama bir bölümünü anlamıyorum: Orada cisimler, somut nesneler görmeyi beceremiyorum, yalnızca tuval üzerinde renkli lekeler görüyorum.—Ya da gördüğüm her şey somut ama hepsi de tanımadığım nesneler (alet gibi görünüyorlar ama nasıl kullanıldıklarını bilmiyorum).—Belki de nesneleri tanıyorum ama bir başka

anlamda—düzenlenişlerini—anlamıyorum.

527. Dildeki bir tümceyi anlamak ile müzikteki bir temayı anlamak arasında sanıldığından çok daha yakın bir akrabalık vardır. Ama burada kastettiğim, dilsel tümceyi anlamanın, normal olarak müziksel bir temayı anlamak dediğimiz şeye sanılandan daha yakın olduğu. Sesin şiddeti ve tempo niçin tam da bu çizgiyi izlemelidir? "Bütün bunların ne demek olduğunu bildiğim için" diyesi geliyor insanın. Ama ne demek bu? Bunu söyleyememem. 'Açıklama' olarak, aynı ritme (aynı çizgiye demek istiyorum) sahip başka bir şeyle karşılaştırmaya başvurabilirim. ("Görmüyor musun, sanki bir sönuç çıkarılıyor" ya da "Bu adeta bir parantez", vs. denir. Böyle karşılaştırmalar nasıl temellendirilir?— Burada çok farklı türden temellendirmeler söz konusudur.)

528. Dilden tamamen farklı olmayan bir şeye sahip insanlar düşünebiliriz. Sözcük dağarcığı ya da gramerden yoksun ses-jestleri. ('Dille söylemek.')*

529. "Ama burada seslerin karşılığı ne olurdu?"—Müzikte nedir? Ancak hiç de bu sesli jest dilinin müzikle karşılaştırılması gerektiğini söylemek istiyor değilim.

530. Kullanılışında sözcüklerin 'ruhu'nun hiçbir rol oynamadığı bir dil de olabilir. Bir sözcüğü kendi icadımız olan gelişigüzel yeni bir sözcükle değiştirmenin bizi hiç rahatsız etmediği bir dil.

531. Bir tümceyi anlamaktan bahsederiz, bu tümcenin aynı şeyi söyleyen bir başkasıyla değiştirilebilecek olması anlamında; ama başka hiçbir tümceyle değiştirilemeyecek olması anlamında da. (Bir müzik temasının bir başkası ile değiştirilemeyecek olması gibi.)

Düşünce, bu durumların birinde, farklı tümcelerde ortak olan şey; diğerinde ise yalnızca bu sözcüklerin, bu konumlarında ifade ettikleri bir şeydir. (Bir şiiri anlamak.)

532. Yani burada "anlamak"ın iki farklı karşılığı mı var?—Ben daha çok ”anlamak"ın bu kullanılış türlerinin, onun karşılığım, benim anlama kavramımı oluşturduğunu söylemekten yanayım.

Çünkü "anlamak"ı bunların hepsine uygulamak istiyorum.

533. Ama şu ikinci durumda ifade nasıl açıklanabilir, anlayış nasıl aktarılabilir? Şunu sor kendine: Birini bir şiirin ya da bir temanın anlaşılmasına nasıl yöneltiriz? Burada anlamın nasıl açıklandığını bunun yanıtı söyler.

* "Mit Zungen reden": Incil; Korint 1, 14:2; îlk Hıristiyan cemaatlerinde rastlanan, kendinden geçip anlamsız sesler çıkarmak suretiyle Tennyla konuşma" eylemi. Bu ifadedeki "dil" ("Zunğe") vücuttaki organ olan dildir.—ç.n.

534. Bir sözcüğü bu karşılığında işitmek. Böyle bir şeyin olması ne garip!

Böyle söze döküldüğünde, böyle vurgulandığında, böyle işitildiğinde bu tümce, bu tümcelere, resimlere, eylemlere geçişin ilk adımıdır.

((Bu sözlerden, gayet iyi bildiğimiz bir sürü yol uzanır her yöne.))

535. Bir kilise gamının bitişini, bitiş olarak duyumsamayı öğrendiğimizde, ne olmaktadır?

536. "Bu (korkaklık izlenimi veren) yüzü, cesur bir yüz olarak da düşünebilirim" diyorum. Bununla kastettiğimiz, bir insanın böyle bir yüzle, diyelim ki bir başkasının hayatını kurtarabileceğini zihnimde canlandırabilecek olmam değil (bu her yüze ilişkin olarak yapılabilir). Benim bahsettiğim daha çok yüzün kendisine ait bir yön. Kastettiğim, bu insanın, yüzünü bildiğimiz anlamda cesur bir yüze dönüştürebileceğini zihnimde canlandırabilecek olmam da değil; ama, bu yüzün son derece belli bir yoldan, cesur bir yüze geçiş yapabileceği. Bir yüz ifadesinin yeniden yorumlanışı, müzikte bir akorun, bir seferinde falanca gama bir seferindeyse başka bir gama geçiş olarak duyumsanmasındaki yeniden yorumlanmasıyla karşılaştırılabilecek bir şeydir.

537. "Bu yüzde korkaklığı okuyorum" denebilir ama ne olursa olsun, korkaklık bu yüzle hiç de salt bağdaştırılmış, dışsal olarak bağlanmış gibi görünmez; aksine, korku yüz çizgilerinde yaşar. Çizgiler biraz değiştiğinde, korkuda da buna denk düşen değişikliklerden bahsedebiliriz. "Bu yüzü cesaretin ifadesi olarak da düşünebilir misin?" diye sorulacak olsa—cesareti bu çizgilere, deyim yerindeyse nasıl oturtacağımızı bilemezdik. O zaman belki de şöyle bir şey derdim: "Bunun cesur bir yüz olması ne demek olurdu bilemeyeceğim." Ama böyle bir sorunun çözümü nasıl bir şey olabilir? Belki de şöyle bir şey denin "Evet, şimdi anlıyorum: Yüz, deyim yerindeyse, dış dünyaya karşı kayıtsız." Yani cesaVeti yorumumuzla yüze yerleştirmiş olduk. Cesaret şimdi yüze tekrar uyar diyebiliriz. Ama burada ne neye uymaktadır?

538. Buna akraba bir durum (her ne kadar öyle görünmeyebilirse de) örneğin Almanların Fransızca'da yüklem durumundaki sıfatın, isimle cins açısından uyuşmasına şaşırmaları ve bunu "bu insan iyi biridir" demek istiyorlar şeklinde açıklamalarıdır.

539. Gülümseyen bir yüzü temsil eden bir resim görüyorum. Gülümsemeyi bir seferinde dostça, bir seferindeyse düşmanca bir gülümseme olarak kavradığımda ne yaparım? Çoğunlukla ya dostça ya düşmanca bir zamansa] ve uzamsal çevre içinde düşünmez miyim bu yüzü? Böylece resme, gülümseyen kişinin oyun oynayan çocuğa ya da acı çeken düşmanına gülümsüyor olduğu düşüncesini katabilirim.

İlk bakışta sevimli görünen durumu da daha geniş bir çevre içerisinde bu kez başka şekilde yorumlayabilecek olmam hiçbir şey değiştirmez.—Belli bir gülümsemeyi, özel koşullar yorumumu değiştirmediği sürece, dostça olarak kavrayacak, bu gülümsemeye "dostça" diyecek ve buna uygun tepki göstereceğim.

((Olasılık, sıklık.))

540. "Yağmurun az Sonra duracağım—dil kurumu ve bunun tüm çevresi olmaksızın bile—düşünemeyecek olmamın gerekmesi garip değil mi?"—Bu çevre olmaksızın kendi kendine bu sözcükleri söyleyemeyecek ve kastedemeyecek olmanın gerekmesinin garip olduğunu mu söylemek istiyorsun?

Diyelim ki biri gökyüzüne işaret ederek bir dizi anlaşılmaz sözcük haykırıyor. Ne kastettiğini sorduğumuzda, bunun "Tanrıya şükür, yağmur az sonra duracak" demek olduğunu söylüyor. Hatta bize her bir sözcüğün karşılığının ne olduğunu da açıklıyor.—Aniden adeta kendine gelerek, haykırdığı tümcenin tümüyle saçma olduğunu, ama telaffuz ettiği sırada kendisine bildiği dillerden birindeki bir tümceymiş gibi geldiğini söylediğini varsayıyorum. (Hatta bildik bir alıntı gibi.) Şimdi ne diyebilirim ki? Söylediği sırada tümceyi anlamamış mıydı? Tümce, tüm karşılığım içinde taşımıyor muydu?

541. Ama bu anlama ve karşılık nereden kaynaklanıyordu? Hava henüz yağmurlu olmasına karşın, açmaya başlamışken gökyüzüne işaret ederek sevinçli denebilecek tonda bu bir dizi sesi çıkardı; daha sonra kendi sözcükleriyle anadilimizin sözcükleri arasında bir bağlantı kurdu.

542. "Ama sözcükleri ona tıpkı iyi bildiği bir dilin sözcükleri hissini vermişti."—Evet; bunun bir kıstası, sonradan bunu söylemiş olması. Şimdi sakın şöyle deme: "Bildiğimiz bir dilin sözcükleri son derece belli bir his verir." (Bu hissin ifadesi nedir?)

543. Şöyle diyemez miyim: Çığlık, gülüş anlam dolu?

Ve bu da yaklaşık olarak şu demektin Bunlardan pek çok şey çıkarılabilir.

544. özlemim, "Ah bir gelse!" şeklinde dile geldiğinde, sözcüklere his mi 'karşılık' kazandırır? Peki hissin tek tek her bir sözcüğe karşılığım kazandırması mıdır söz konusu olan?

Ama burada şöyle de denebilin His, sözcüklere doğruluk kazandırır. Ve işte görüyorsun, burada kavramların nasıl birbiri içine aktığını. (Bu, şu soruyu anımsatır: Bir matematik tümcesinin anlamı nedir?)

545. Ama "Geleceğini umuyorum" dediğimizde—"ummak" sözcüğüne karşılığını kazandıran his değil midir? (Peki, "Geleceğini artık ummuyorum" tümcesinde söz konusu olan nedir?) His, "ummak" sözcüğüne belki özel tınısını veriyor olabilir; yani bu tınıda ifadesini bulur.—His, sözcüğe karşılığını kazandırıyorsa, burada 'karşılık', can alıcı nokta demektir. Ama bu nokta neden İliştir?

Umut bir his midir? (Tipik belirtiler.)

546. "Ne olur gelsin!" sözcüklerinin bu şekilde arzumla dolu olduğunu söylemek isterim. Ve sözcükler içimizden kopabilir—bir çığlık gibi! Sözcüklerin telaffuzu zor olabilir, örneğin bir şeyden vazgeçmekte ya da bir zaafımızı kabul etmekte kullandığımız sözcüklerin. (Sözcükler eylemlerdir de.)

547. Değilleme: 'Zihinsel bir etkinlik'. Bir şeyi değille ve ne yaptığını gözle!—İçinden kafanı falan mı sallıyorsun? Ve eğer öyleyse— Bu süreç, diyelim ki bir tümceye değilleme imi koyma sürecinden daha fazla mı layıktır ilgimize? Yadsımanın özünü biliyor musun şimdi?

548. Şu iki süreç arasındaki fark nedir Bir şeyin gerçekleşmesini arzu etmek—ve aynı şeyin gerçekleşmemesini arzu etmek?

Bunu resimle temsil etmek istediğimizde, olayın resmiyle çeşitli şeyler yaparız: Üzerine çarpı koyarız, çevresini çizgiyle sınırlarız, vb. Ama bu bize kaba bir ifade yöntemi olarak görünür. Hatta sözcük dilinde "değil" imini kullanırız. Bu beceriksizce bir çare gibidir. Düşünmede bunun başka türlü gerçekleştiğini düşünürüz.

a) "Üç değillemenin sonuçta tekrar bir değilleme vermesi tabii ki şimdi kullandığım tek değillemeden kaynaklanıyor olmalıdır." (Bir "karşılık", miti icat etme ayartısı.)

Çift değillemenin bir evetleme olması sanki yadsımanın doğasından çıkıyormuş gibi bir görünüm söz konusudur. (Ve bunun doğru bir yanı da vardır. Nedir? Bizim doğamız her ikisiyle de bağlantılıdır.)

b) Bu kuralların ya da başkalarının "değil" sözcüğü için doğru kurallar olup olmadığı (demek istediğim, bunların onun karşılığına uygun olup olmadığı) tartışma kabul etmez. Çünkü bu kurallar olmaksızın sözcüğün henüz bir karşılığı yoktur, ve kuralları değiştirdiğimizde sözcüğün de başka bir karşılığı olur (ya da hiçbir karşılığı olmaz) ve o zaman aynı şekilde sözcüğü de değiştirebiliriz.

549. "'Değil' sözcüğü nasıl değilleyebilir?!"—"'Değil' imi, ardından gelen şeyi olumsuz olarak kavraman gerektiğini belirtir." Şöyle diyesi geliyor insanın: Değilleme imi—muhtemelen çok karmaşık—bir şeyi yapmamızın vesilesidir. Sanki yadsıma imi bir şeyi yapmamıza vesile olmuştur. Ama neyi? Bu söylenmez. Sanki yalnızca ima edilmesi gerekir; sanki zaten biliriz. Sanki, olayı zaten bildiğimiz için, açıklamaya gerek yoktur.

550. Yadsıma, dışlayan, reddeden bir jesttir, diyebiliriz. Ama böylesi bir jesti kullandığımız durumlar çok çeşitlidir!

551. "Şunlarda aynı değilleme mi söz konusu: 'Demir 100 santigrat derecede eriyor değildir' ve 'İki kere iki beş değildir*?" Buna içebakışla mı; bu tümceleri söylerken ne düşündüğümüzü görmeye çalışarak mı karar verilmesi gerekir?

552. Ya şöyle soracak olursam: "Bu çubuk 1 m. uzunlukta" ve "Şurada 1 asker duruyor" tümcelerini söylediğimizde " 1" ile farklı şeyler kastettiğimiz, "l"in farklı karşılıkları olduğu kendini açıkça gösterir mi bize?—Kendini hiç mi hiç göstermez.—örneğin şöyle bir tümce söyle: "Her 1 m.de 1 asker duruyor, yani her 2 m.de 2 asker." "Her iki 'bir' ile aynı şeyi mi kastediyorsun?" diye sorulduğunda, buna herhalde şöyle bir yanıt verilir: "Tabii ki aynı şeyi kastediyorum: Bir'i!" (Bu sırada muhtemelen bir parmak yukarı kaldırılır.)

553. Şimdi " 1" bir seferinde ölçü, bir seferinde ise adet yerini tuttuğunda karşılığı

farklı mıdır? Böyle sorulduğunda bu soruya evet cevabı veririz.

554. 'Daha ilkel' bir mantığa sahip insanlar düşünebiliriz kolayca. Bizim değillememize denk düşen bir şey bu mantıkta, yalnızca belirli tümceler, diyelim ki henüz bir değilleme içermeyen tümceler için söz konusudur. "Eve giriyor" tümcesi değillenebilir, ama olumsuz tümcenin değillemesi ya anlamsız olacak ya da değillemenin tekrarı sayılacaktır. Değillemeyi ifade etmek için bizimkinden farklı araçlar düşün: örneğin tümceyi söylerkenki sesin perdesi gibi. Çift değilleme burada nasıl bir şey olurdu?

555. Bu insanlar için değillemenin bizim için taşıdığı karşılığı taşıyıp taşımadığı sorusu, sayı dizileri 5 ile son bulan insanlar için "5" rakamının bizim için taşıdığı karşılığı taşıyıp taşımadığı sorusuyla benzeşir.

556. Değilleme için, biri "X" biri "Yy diye iki sözcüğün bulunduğu bir dil düşün. Çift "X" bir evetleme, ama çift "Y" güçlendirilmiş bir değilleme veriyor. Bunun dışında her iki sözcük de tamamen aynı şekilde kullanılıyor.—Tekrarlanmadıkları tümcelerde "X" ve Y aynı karşılığa mı sahiptir peki?—Buna çeşitli yanıtlar verebiliriz.

a) Her iki sözcüğün farklı kullanımları var. O halde farklı karşılıkları. Ama içinde bu sözcüklerin tekrarlanmadan yer aldığı ve geri kalan kısımları aynı olan tümcelerin anlamı aynıdır.

b) Her iki sözcük de, gelenekle ilişkili önemsiz bir nokta olan farklılıkları dışında, dil-oyunlarında aynı işleve sahiptir. Her iki sözcüğün de kullanımı aynı tarzda Öğretilir, aynı eylemler, jestler, resimler, vs. ile; ve kullanım tarzları arasındaki fark da tali bir şey, dilin kaprisli yanlarından biri olarak eklenir bu sözcüklerin açıklanmasına. Bu yüzden "X" ve "K"nin karşılığı aynıdır diyeceğiz.

c) Bu iki değillemenin her birine farklı imgeler bağlarız. "X" anlamı 180 derece döndürür adeta. Ve bu yüzden de böyle değillemelerin iki tanesi anlamı eski konumuna getirir. 'Y" ise baş sallamak gibidir. Ve nasıl ki bir baş sallamayı bir İkincisiyle geçersiz kılamazsak, bir 'Y'yi de İkincisiyle geçersiz kılamayız. Ve bu yüzden bu değillemeleri içeren tümceler, her ne kadar pratikte aynı yere çıksalar da "X" ve 'Y' yine de farklı fikirleri ifade eder.

557. Çift değillemeyi telaffuz ettiğimde, bunu evetleme olarak değil de güçlendirilmiş bir değilleme olarak kastetmem nereden kaynaklanmış olabilir? "Bu şuradan kaynaklanır..." diye bir yanıt yoktur. "Bu çiftleme, güçlendirme olarak kastedilmiştir" demek yerine, belli şartlar altında, bunu güçlendirme olarak telaffuz ederim. "Değillemenin bu çiftlenmesi, değillemenin kaldırılışı olarak kastedilmiştir" yerine de örneğin parantezler kullanabilirim.—"Evet, ama bu parantezler de çeşitli roller oynayabilir; çünkü bunların parantez olarak kavranması gerektiğini kim söylüyor?" Hiç kimse. Sen de kendi kavrayışım yine sözcüklerle açıkladın ya. Parantezlerin karşılığının ne olduğu uygulanış tekniğinden anlaşılır. Soru şudur: "Ben .... kastettim" demenin hangi koşullarda bir anlamı vardır ve "O.... kastetti" deme hakkını bana hangi koşullar kazandırır?

558. "Gül kırmızıdır" tümcesindeki "-dır"ın karşılığının "İki kere üç altıdır" tümcesindeki "-dır"ınkinden farklı olması ne demektir? Bunun. bu iki sözcük için farklı kuralların geçerli bulunduğu demek olduğu şeklinde bir yanıt verilirse, burada yalnızca bir sözcük bulunduğunu söylemek durumundayız.—Ve sadece gramer kurallarına bakacak olursam. bunların "-dır" sözcüğünün her iki bağlamda da kullanılmasına pekâlâ izin verdiklerini görürüm.—Ama "-dır" sözcüğünün bu tümcelerde faiklı karşılıkları olduğunu gösteren kural, ikinci tümce için "dır"ın yerine eşit imi koymamıza izin verirken ilk tümce için bunu yasaklayan kuraldır.

559. Sözcüğün bu tümcedeki işlevinden söz etmek isteyebiliriz. Sanki tümce, içinde sözcüğün belirli bir işleve sahip olduğu bir mekanizmaymış gibi. Ama bu işlev neden

oluşur? Nasıl ortaya çıkar? Çünkü hiçbir şey gizli değil ki, tümcenin tümünü görüyoruz ya! İşlev kendini, hesaplamanın akışı içinde göstermelidir. ((Karşılık-cisimleri.))*

560. "Sözcüğün karşılığı, karşılığın açıklamasının açıkladığı şeydir." Yani: "Karşılık" sözcüğünün kullanımını anlamak istiyorsan, "karşılığın açıklaması" denen şeyleri gözden geçir.

561. Peki şimdi "-dır" sözcüğünün (koşaç ve eşit imi olarak) iki farklı karşılıkta kullanıldığını söyleyip de bu sözcüğün karşılığının, kullanımı (yani koşaç olarak ve eşit imi olarak kullaınmı) olduğunu söylemeye yanaşmamam garip değil mi?

Kullanımın bu iki türünün bir karşılık etmediğini; aynı söz altında bir araya gelmişliğin özsel olmayan bir tesadüf olduğunu söyleyesi geliyor insanın.

562. Ama yazım özelliklerinin hangisinin özsel, hangisininse özsel olmayan, tesadüfi olduğuna nasıl karar verebilirim? Yazımın ardında, bu yazımın gramerinin kendisini ona uydurduğu bir gerçeklik bulunur mu?

Benzer bir durumu bir oyuna ilişkin olarak düşünelim: Dama oyununda, damaya çıkmış olan taş iki taşın üst üste konmasıyla belirtiliyor olsun. Şimdi, damanın iki taştan oluşuyor olmasının oyun açısından özsel olmadığı söylenmez mi?

563. Şöyle diyelim: Bir taşın (oyun taşının) karşılığı, oyundaki rolüdür.—Bir satranç partisine başlamadan önce hangi oyuncunun beyazlarla oynayacağı kura ile saptanır. Bunun için oyunculardan biri bir avucuna siyah, bir avucuna da beyaz şahı saklar, diğer oyuncu da şansına bunlardan birini seçer. Şimdi, böyle bir kura' için kullanılıyor olması şahın satrançtaki rolünden sayılır mı?

* "Farklı durumlarda "-dır" sözcüğünün ardında farklı anlam cisimleri bulunduğu şeklinde bir karşılaştırma akla yakın görünüyor, örneğin her iki durumda da diyelim ki dörtgen bir yüzey söz konusu, ama bu yüzey bir durumda bir prizmanın, diğer durumda bir piramidin tabanı." Wittgenstein, L., Philosophische Grammatik, 11, §16.—ç.n.

564. Yani oyunda da özsel ve özsel olmayan kurallar arasında bir ayrım yapma eğilimindeyim. Oyunun yalnızca kuralları değil, bir esprisi de vardır diyesi geliyor insanın.

565. Ne diye aynı sözcük? Hesaplamada bu aynılığı kullanmıyoruz ki!—Niye her iki amaç için aynı taş?—Ama "aynılığı kullanmamak" ne demek burada? Aynı sözcüğü kullanmamız bir kullanım değil mi yani?

566. Şimdi, aynı sözcüğün, aynı taşın kullanılmasının—aynılık, tesadüfi, özsel olmayan bir şey değilse eğer—sanki bir amacı varmış gibi bir görünüm ortaya çıkar burada. Ve amaç da sanki taşın tanınabilmesi, nasıl oynanacağının bilinebilmesiymiş gibi.—Burada fiziksel bir olanaktan mı bahsediyoruz, mantıksal mı? Eğer İkincisiyse, taşların aynılığı pekâlâ oyuna dahildir.

567. Ama oyun tabii ki kurallar tarafından belirlenmiş olmalıdır! Eğer oyunun kuralları bir partiye başlamadan önce kura çekilirken şahların kullanılmasını şart koşuyorsa, bu da dahildir oyuna, özsel olarak. İnsan buna karşı ne söyleyebilir? Bu şartın esprisini göremediğini, örneğin, her taşın hamle yapmazdan önce Uç kez döndürülmesini şart koşan bir kuralın esprisinin de görülmeyebileceği gibi. Bir oyunda bu kuralla karşılaşacak olsak, şaşırır ve kuralın amacı üzerine tahminler yürütmeye koyulurduk. ("Düşünmeden hamle yapılmasını önlemek için mi acaba?")

568. Eğer oyunun niteliğini doğru anlıyorsam—diyebilirim ki— bu özsel olarak dahil değildir oyuna.

((Karşılık, bir fizyonomi.))

569. Dil bir alettir. Dilin kavramları aletlerdir. Şimdi belki de hangi kavramları kullandığımızın pek de büyük bir fark yaratmayacağı düşünülür. Sonuçta, fizikle uğraşırken m. ve cm. kullanılabileceği gibi ayak ve inç de kullanılabilir, arada yalnızca

kolaylık açısından bir fark vaıdır. Ancak örneğin bir ölçüm sistemindeki hesaplamaların, buna ayırabilecek olduğumuz zaman ve çabadan daha fazlasını gerektirmesi durumunda bu da doğru değildir.

570. Kavramlar soruşturmalara yöneltir bizi. İlgimizin dışavurumlarıdırlar ve ilgimizi yönlendirirler.

571. Yanıltıcı paralellik: Psikoloji, psişik alandaki süreçleri ele alır; tıpkı fiziğin fiziksel alandakileri ele aldığı gibi.

Görme, işitme, düşünme, hissetme, istemenin psikolojinin nesneleri oluşu, cisimlerin hareketinin, elektriksel görüngülerin, vs. fiziğin nesneleri oluşuyla aynı anlamda değildir. Bunun böyle olduğunu, Fizikçinin bu görüngüleri görmesi, işitmesi, bunlar üzerine kafa -yorması, bunları bize iletmesi söz konusuyken, psikoloğun öznenin dışavurumlarını (davranışını) gözlemliyor olmasından görebilirsin.

572. Beklenti, gramer açısından, bir haldin tıpkı bir fikre sahip olmak, bir şey ummak, bir şey bilmek, bir şey yapabilmek gibi. Ama bu hallerin gramerini anlamak için şunu sormak gerekin "Ne, birinin bu halde bulunduğunun kıstası sayılır?" (Katılık, ağırlık, uyma halleri.)

573. Bir görüşe sahip olmak bir haldir.—Bir ne hali? Ruh mu? Zihin mi? Neye ilişkin olarak bir görüşe sahip olduğunu söyleriz? örneğin bay N. N.'ye. Ve doğru yanıt da budur.

Ancak bu sorunun yanıtıyla henüz aydınlığa kavuşmayı beklememeliyiz. Daha derine inen somlar söz konusudun özel durumlarda, neleri birinin falanca fikre sahip olduğunun kıstasları olarak görürüz? Birinin o zamanlar falanca fikre varmış olduğunu ne zaman söyleriz? Ne zaman fikrini değiştirdi deriz? vs. Bu somların yanıtlarının bize sunduğu resim, burada gramer açısından hal olarak ele alınan şeyin ne olduğunu gösterir.

574. Bir tümce ve bu yüzden de başka bir anlamda düşünce, inanmanın, ummanın, beklemenin, vs. 'ifade'si olabilir. Ama inanma, düşünme değildir. (Gramere ilişkin bir değini.) İnanma, bekleme, umma kavramlarının türsel olarak birbirlerine yabancılığı, düşünme kavramına olan yabancılıklarından daha azdır.

575. Bu iskemleye otururken, beni taşıyacağına inanıyordum doğal olarak. Kırılabileceği aklıma bile gelmemişti*

Ama: "Bütün yaptıklarına karşın .... inancım sarsılmadı." Burada düşünülmekte ve belli bir tavır mücadeleyle sürekli yemlenmektedir muhtemelen.

576. Yanan fitile bakıyor, büyük bir heyecanla alevin ilerleyerek patlayıcıya yaklaşmasını izliyorum. Belki hiçbir şey düşünmüyor, belki de kopuk kopuk bir sürü şey düşünüyorum. Bu, bir beklenti durumudur hiç şüphesiz.

577. Geleceğine inanıyorsam ama gelişi kafamı meşgul etmiyorsa "Onu bekliyorum" deriz. ("Onu bekliyorum" burada, "Gelmezse şaşarım" demektir—ve buna bir ruh halinin betimi demeyiz.) Ama bunun onu dört gözle beklediğimiz demek olması durumunda da "Onu bekliyorum" deriz. Bu durumlarda tutarlı bir şekilde farklı fiiller kullanan bir dil düşünebiliriz. Ve aynı şekilde, bizim 'inanmak', 'ummak', vs. den bahsettiğimiz durumlar için de birden fazla fiil kullanan bir dil. Bu dilin kavramları psikolojinin anlaşılmasına bizim dilimizinkilerden daha uygun olurdu belki de.

578. Kendine sor: Goldbach önermesine inanmak ne demektir?* Bu inanç neden oluşur? önermeyi dile getirdiğimizde, işittiğimizde ya da düşündüğümüzdeki bir emin olma hissinden mi? (Bu bizi ilgilendirmezdi.) Ve bu hissin tipik belirtileri nelerdir? Hem hissin ne ölçüde bizzat önerme tarafından uyandırılmış olabileceğini de bilmiyorum ki.

Düşüncelerin bir renk tonu mu demem gerek inanca? Bu fikir nereden geliyor? Şimdi, inancın bir ses tonu vardır, tıpkı şüphenin olduğu gibi.

Sormak istediğim şu: İnanç, bu önermeye nasıl takılır? Bu inancın ne gibi sonuçları olduğuna, bizi nereye götürdüğüne bir bakalım. "Beni bu önermenin tanıtını aramaya götürüyor."—İyi, şimdi de senin arayışının aslında neden oluştuğuna bir bakalım! önermeye inanmanın ne önem taşıdığını o zaman biliriz.

579. Güven hissi. Bu, davranışta nasıl dışavurur kendini?

580. 'İç süreç' dış kıstaslara gerek duyar.

581. Beklenti, kaynaklandığı durumun içine yerleşiktir. Bir patlama beklentisi, bir patlamanın beklenmek durumunda olduğu bir durumdan kaynaklanabilir örneğin.

582. Biri "Her an patlamanın gerçekleşmesini bekliyorum" demek yerine, "Şimdi gümbürdeyecek" diye fısıldayacak olsa, her ne kadar gerek bu sözcüklerin kendileri, gerekse bunların söyleniş tonu bu kişinin duyumunun bir dışavurumu olabilirse de, sözcükleri tabii ki bir duyumu betimliyor değildir.

583. "Ama sanki ben—sandığımın aksine—aslında şimdi beklemiyor. ummuyormuşum gibi konuşuyorsun. Sanki şimdi olan şeyin derin bir anlamı yokmuş gibi."—"Şimdi olan şeyin anlamı var" ya da "derin bir anlamı var" ne demek? Derin bir duyum nedir? Bir insan—öncesinde ve sonrasında ne olursa olsun—bir saniye boyunca içten bir sevgi ya da umut duyabilir mi? Şimdi olan şeyin bir anlamı var
dır—bu çevre içerisinde. Ona önem kazandıran çevredir. Ve "ummak" sözcüğü de insan yaşamının bir görüngüsüyle ilişki kurar. (Gülümseyen bir ağız yalnızca bir insan yüzünde gülümser.)

♦ Goldbach önermesi: Christian Goldbach'ın (1690*1764) ortaya atmış olduğu. 2'den büyük her çift sayının iki asal sayının toplamı olarak yazılabileceği önermesi.

584. Odamda oturmuş, N. N.'in geleceğini ve bana para getireceğini umuyor olsam ve bu halin bir dakikası yalıtılabilecek, bağlamından koparılabilecek olsa: Bu bir dakika içinde olan şey ummak olmaz mıydı?—Bu süre içerisinde söyleyebileceğin sözcükleri düşün örneğin. Bunlar bu dile ait değildir artık. Ve başka bir çevrede para kurumu da yoktur.

Bir kralın taç giyme töreni bir görkem ve asalet resmidir. Bu sürecin bir dakikasını çevresinden çıkarıp al: Tören giysilerini kuşanmış kralın başına taç yerleştiriliyor.—Bir başka çevredeyse altın en ucuz metal, parıltısıysa bayağı kabul ediliyor. Tören giysilerinin kumaşının üretimi ucuz. Taç saygın bir şapkanın gülünç bir taklidi, vs.

585. Biri "Geleceğini umuyorum" dediğinde—bu, ruh haline ilişkin bir haber midir, yoksa umudunun bir dışavurumu mu?—Örneğin bunu kendi kendime söyleyebilirim. Kendime haber vermem söz konusu değildir tabii ki. Bu bir iç çekme olabilir; ama iç çekme olmak zorunda değildir. Birine "Bugün aklımı işe veremiyorum; gelişini düşünüp duruyorum" diyecek olsam—buna ruh halimin betimi denecektir.

586. "Geleceğini duydum; sabahtan beri onu bekliyorum." Bu, günü nasıl geçirmiş olduğuma ilişkin bir haberdir. Bir konuşma sırasında belirli bir olayın beklenmesinin söz konusu olduğu sonucuna varıyor ve bu çıkarımı "O halde şimdi gelişini beklemem gerek" sözcükleriyle yapıyorum. Buna, bu beklentinin ilk düşüncesi, ilk edimi denebilir. "Onu hasretle bekliyorum!" ünlemine bir bekleme edimi denebilir. Ama aynı sözcükleri kendini gözlenenin sonucu olarak da telaffuz edebilirim ve o zaman da, diyelim ki "İşte, bütün bu olup bitenlerden sonra onu yine de hasretle bekliyorum" demek olabilir bu. önemli olan, nasıl bu sözlere varılmış olduğudur.

587. "Buna inandığım nereden biliyorsun?" diye sormanın bir anlamı var mıdır?—ve "içebakış yoluyla biliyorum" mudur bunun yanıtı?

Bazı durumlarda böyle bir şey söylenebilir, ama çoğu durumda söylenemez.

"Onu gerçekten seviyor muyum, yoksa sadece kendimi mi kandırıyorum?" diye sormanın bir anlamı vardır ve içebakış süreci, anıların ve olası durumlara ilişkin, "eğer

.... olsaydı" hissedeceklerimize ilişkin imgelerin kafada canlandırılmasıdır.

588. "Yarın buradan ayrılma kararım kafamda evirip çeviriyorum." (Buna, bir ruh halinin betimi denebilir.) "Gösterdiğin nedenler beni ikna etmiyor; yarın buradan ayrılmak niyetindeyim hâlâ." Burada, niyete bir his deme ayartısına kapılırız. Bu his, belli bir katılık, değiştirilemez bir karar hissidir. (Ama burada da çok çeşitli karakteristik hisler ve tavırlar söz konusudur.)—Biri bana soruyor "Burada ne kadar kalacaksın?" "Yarın ayrılıyorum; tatilim bitiyor" diyorum.—Buna karşılık: Bir tartışmanın sonunda "Pekâlâ, yarın buradan ayrılıyorum o halde!" diyorum. Bir karar alıyorum.

589. "Buna yürekten kararlıyım." Ve bu sırada göğsümüze işaret etme eğilimi de gösteririz. Bu konuşma tarzı psikolojik açıdan ciddiye alınmalıdır. Ciddiye alınmayı neden inancın ruhun bir hali olduğu beyanından daha az hak ediyor olsun ki? (Luther. "İnanç sol memenin altındadır.")*

590. Biri "söylediğini cidden kastetmek" ifadesinin karşılığını anlamayı, kalbe işaret edilmesi yoluyla öğrenebilir. Ama şimdi sormamız gerekir: "Bunu öğrenmiş olduğu nasıl belli olur?"

591. Niyeti olan birinin bir eğilim deneyimi yaşadığını mı söylemem gerek? Belli eğilim yaşantıları olduğunu mu?—Şu durumu anımsa: Bir tartışma sırasında biri acilen bir noktaya değinmek, bir itirazda bulunmak istediğinde genellikle ağzım açıp nefes alır ve nefesini tutar; sonra itirazdan vazgeçerse nefesini bırakır. Bu sürecin yaşantısı, göründüğü kadarıyla, bir şey söyleme eğilimi yaşantısıdır. Beni gözlemleyen biri, bir şey söylemek istediğimi ama sonra bundan caydığımı anlar. Yani bu durumda.—Başka bir durumdaysa, şimdiki durumda bir şey söyleme niyeti için ne denli karakteristik olmuş olursa olsun davranışımı bu şekilde yorumlamayacaktır. Ve bu aynı yaşantının, tümüyle farklı bir durumda—bir eğilimle hiçbir ilgisinin bulunmadığı bir durumda—ortaya çıkamayacağını varsaymak için herhangi bir temelimiz var mı?

592. "Ama buradan ayrılmak niyetindeyim' dediğinde tabii ki bunu kastedersin! Burada tümceye can katan, bir kez daha, zihinsel kastetmedir işte. Tümceyi, diyelim ki konuşma tarzıyla dalga geçmek için, salt birini taklit ederek söylediğinde bu kastetme olmaksızın söylersin."—Felsefe yaparken bazen böyle görünebilir bu. Ama gerçekten farklı durumlar ve konuşmalar düşünelim ve bu tümcenin buralarda nasıl telaffuz edildiğini!—"Ben her seferinde, belki hep aynısını olmasa da, zihinsel bir alt-tını keşfediyorum." Peki tümceyi başka birini taklit ederek söylediğinde bir alt-tını yok muydu? Ve şimdi bu 'alt-tını' konuşma yaşantısının geri kalan kısmından nasıl ayrılacak?

593. Felsefi hastalıkların ana nedeni—tek yanlı beslenme: Düşünmenin yalnızca bir türden örneklerle beslenmesi.

594. "Ama sözcüklerin, anlamlı olarak telaffuz edildiklerinde, yalnızca yüzeyi değil, aynı zamanda birde derinlik boyutu vardır!" Anlamlı olarak telaffuz edildiklerinde, salt telaffuz edildikleri zaman olduğundan farklı bir şey gerçekleşir tabii ki.—Bunu nasıl ifade ettiğim önemli değildir, tik durumda bir derinlikleri var da desem; telaffuz ettiğim sırada bende, içimde, bir şeyler oluyor da desem; bir atmosferleri var da desem—hepsi aynı yere çıkar.

"Peki hepimiz bunda uyuşacak olursak, doğru olmaz mı bu?"

(Bir başkasının tanıklığını kabul edemem, çünkü bu bir tanıklık değildir. Yalnızca ne demeye eğilimli olduğunu söyler bana.)

595. Tümceyi bu bağlam içinde telaffuz etmek bizim için doğaldır, yalıtılmış olarak söylemekse doğal değildir. Şöyle dememiz mi gerekin Telaffuzu bizim için doğal olan her tümcenin telaffuzuna eşlik eden belirli bir his vardır?

596. Tanıdıktık' ve 'doğallık' hissi. Bir tanıdık olmama ve doğal olmama hissini bulup çıkarmak daha kolaydır. Ya da: Hislerini. Çünkü tanıdık olmadığımız her şey bizde bir tanıdık olmama izlenimi bırakmaz. Ve burada neye "tanıdık olmayan" dediğimizi bir düşünmemiz gerekir. Yolumuzun üzerinde duran taşı bir taş olarak teşhis ederiz ama belki de hep orada durmuş olan bir taş olarak değil. Bir insanı, diyelim ki bir insan olarak teşhis ederiz ama bir tanıdık olarak değil. İyi tanıdıktık hisleri vardın dışavurumları kimi zaman bir bakış ya da "Emektar oda!" (yıllar önce oturmuş olduğum ve şimdi hiç değişmemiş olarak bulduğum oda) sözleridir. Aynı şekilde yabancılık hisleri de vardın Şöyle bir duraklarım; karşımdaki nesneye ya da insana sınar ya da güvenemez gibi bakar ve "Bana tamamen yabancı" derim.—Ama şimdi böyle bir yabancılık hissi var diye, iyi tanıdığımız ve bize yabancı gelmeyen her nesnenin bize bir tanıdıktık hissi verdiğini söyleyemeyiz.— Bir zamanlar yabancılık hissinin kaplamış olduğu yerin bir şekilde doldurulması gerektiğini düşünürüz adeta. Böyle bir atmosfer için hazır bir yer vardır ve bunu biri doldurmazsa bir başkası doldurur.

597. Nasıl ki iyi İngilizce konuşan bir Alman, her ne kadar önce Almanca ifadeyi kurup sonra bunu İngilizce'ye çevirmiyorsa da, İngilizcesine Almancamsı ifadeler karıştırırsa; yani nasıl ki İngilizce'yi, Almanca'dan 'bilinçsizce' çeviriyormiş gibi konuşursa, biz de sanki düşünmemizin temelinde bir düşünme şeması varmış gibi, sanki daha ilkel bir düşünme tarzından kendi düşünme tarzımıza çeviri yapıyormuşuz gibi düşünürüz sıklıkla.

598. Felsefe yaparken, hislerin bulunmadığı yerlere hisler dayantılamak isteriz. Bunlar düşüncelerimizi bize açıklamaya yarar.

'Düşünmemizin açıklaması burada bir his talep ediyor!' Bunun üzerine kanaatimizin de bu talebi karşılaması söz konusudur sanki.

599. Felsefede çıkarımlar yapılmaz. "Ama bu böyle olmalıdır işte!" bir felsefe tümcesi değildir. Felsefe herkesin kabul ettiği şeyleri saptar yalnızca.

600. Dikkatimizi çekmeyen her şey, bir dikkat çekmezlik izlenimi mi bırakır? Sıradan olan şeyler her zaman bir sıradanlık izlenimi mi bırakır?

601. Bu masadan bahsettiğim zaman—bu nesneye "masa" dendiğini mi anımsamaktayimdir?

602. Biri bana "Bu sabah odana girdiğinde yazı masanı tanıdın mı?" diye soracak olsa—tabii ki "Şüphesiz!" derim. Halbuki burada gerçekleşenin tanıma olduğunu söylemek yanıltıcı olacaktır. Masa tabii ki bana yabancı değildi; onu gördüğümde, başka bir masanın ya da yaIbancı bir cismin orada durması durumunda yaşayacağım şaşkınlığı yaIşamadım.

603. Odama, uzun zamandır tanıdığım çevreme her girişimde, gördüğüm ve yüzlerce kere görmüş olduğum her şeyi tanıma diye bir şeyin gerçekleşiyor olduğunu söyleyecek hiç kimse çıkmaz.

604. "Tanımak" denen süreçlere ilişkin olarak, sanki tanıma her zaman iki izlenimi birbiriyle karşılaştırmaktan oluşurmuş gibi yanlış bir resim edinmek gayet kolaydır. Sanki nesnenin bir resmini daima ya nımda taşıyor ve bir nesneyi de resmin temsil ettiği nesne olarak teşhis etmek için ona başvuruyormuşum gibi. Belleğimiz. Önceden görmüş ol duğumuz şeyin resmini saklayarak ya da geçmişe (tıpkı bir borunun içinden bakarmış gibi) göz atmamıza izin vererek böylesi bir karşılaştırmaya aracılık ediyormuş gibi gelir bize.

605. Ve söz konusu olan, nesneyi yanında duran bir resimle karşılaştırmaktan çok, nesnenin resimle örtüşmesidir sanki. Yani sadece bir şey görürüm, iki değil.

606. "Sesinin ifadesi samimi" deriz. Yapmacık olacak olsa, sanki konuşanın arkasında duran başka biri varmış gibi gelir bize.—Dışa karşı bu yüzü takınıyor ama

içinde başka bir yüz var.—Ama bu, ifadesi samimi olduğunda birbirinin aynı iki yüz takınıyor demek değildir.

(("Son derece belli bir ifade."))

607. Saatin kaç olduğunu nasıl tahmin ederiz? Dış belirtilere, güneşin konumuna, odanın aydınlığına, vb. bakarak tahmin yürütmeyi kastetmiyorum ama.—Kendi kendimize, diyelim ki "Saat kaç olabilir?" diye sorar, bir an duraklar, belki saat kadranını kafamızda canlandırır ve sonra da bir saat söyleriz.—Ya da birçok olanağı gözden geçiririz; olabilecek saatlerden birini düşünürüz, sonra bir başkasını ve sonunda birinde karar kılarız. Böyle ya da benzeri şekilde gerçekleşir bu.

Ama aklımıza gelen bu fikre bir kanaat getirme hissi eşlik etmez mi; ve bu da fikrin şimdi içimizdeki bir saatle uyuştuğu demek olmaz mı?— Hayır, zamanı kendisine bakarak söylediğim herhangi bir saat söz konusu değildir, kanaat getirmişlik hissinin varlığından, herhangi bir zamanı kendi kendime, şüphe duyumu olmaksızın, huzur içinde ve emin bir şekilde söylüyor olmam ölçüsünde bahsedilebilir.—Ama zamanı söyleme sırasında bir şey 'çıt' etmez mi?—Bildiğim kadarıyla hayır; senin böyle dediğin şey, fikir yürütmenin sona ermesi, bir rakamda durup kalma değilse eğer. Ben burada da bir 'kanaat getirmişlik hissi'nden asla bahsetmez ama şöyle derdim: Bir süre düşünüp taşındıktan sonra saatin beşi çeyrek geçtiğine karar verdim.—Neye dayanarak karar verdim? Belki de "salt hisse dayanarak" derdim; bu da işi aklıma gelecek fikre bırakmış olduğum demek olur yalnızca. Ama saatin kaç olduğunu tahmin etmek için en azından kendini belirli bir hale sokmuş olman gerekirdi; hem saatin kaç olduğuna ilişkin her tahmini de doğru zamanın söylenmesi olarak görmezsin tabii ki!—Söylemiş olduğum gibi: Kendi kendime sordum "Saat kaç olabilir?" diye. Yani bu soruyu örneğin ne bir öyküden okudum, ne başka birinin sözlerinden alıntı olarak söyledim, ne de bu sözcükleri söyleme alıştırması olarak telaffuz ettim, vs. Sözcükleri söylediğim koşullar bunlar değildi.—Ama hangi koşullardı o halde?—Kahvaltımı düşündüm ve bugün kahvaltıya geç kalıp kalmadığımı. Koşullar böyleydi.—Ama bu her ne kadar ele gelmez bir hal ise de, pekâlâ saati tahmin etmeye özgü bir hal, adeta buna özgü bir atmosfer içinde bulunduğunu görmüyor musun gerçekten?— Evet, buna özgü olan "Saat kaç olabilir?" diye sormamdı.—Ve bu tümcenin belirli bir atmosferi varsa eğer—bunu tümcenin kendisinden nasıl ayırabilirim ki? Tümcenin böyle bir hâlesi olduğu hiç aklıma gelmezdi, tümcenin başka bir şekilde de—alıntı, şaka, telaffuz alıştırması. vs. olarak—söylenebileceğini düşünmüş olmasaydım eğer. Ve bu noktada birden bu sözcükleri her nasılsa özel bir şekilde, yani şu diğer durumlardakinden farklı bir şekilde kastetmiş olmam gerektiğini söyleyesim geldi; bu noktada birden bana böyle göründü bu. özel bir atmosfer resmi kendini bana dayattı; bunu tam anlamıyla gözlerimin önünde görüyorum—anımsadığım kadarıyla gerçekten ne olmuş olduğuna bakmadığım sürece yani.

Emin oluş, kesinlik hissine gelince: Bazen kendi kendime "Eminim ki saat...." derim ve bunu az çok kendinden emin bir ses tonuyla söylerim, vs. Eğer bu emin oluşun temelini soruyorsan; hiçbir temelim yok.

Zamanı içimdeki bir saate bakarak söylüyorum dersem—bu bir resimdir ve buna denk düşen tek şey, bu saati söylemiş olmamdır. Ve bu resmin amacı, bu durumu diğerine eş kılmaktır. İki farklı durum olduğunu kabul etmemekte ayak direrim.

608. Saati tahmin edcrkenki şu zihinsel halin ele gelmezliği fikri büyük önem taşır. Neden ele gelmez bu hal? Halimizde ele gelir olanı, ortaya attığımız özgül halden saymayı reddetmemizden ötürü değil midir bu?

609. Bir atmosferin betimlenmesi dilin özel amaçlara yönelik özel bir kullanımıdır.

(('Anlamanın atmosfer olarak; ruhsal edim olarak yorumlanışı. Her şey için bir

atmosfer oluşturabiliriz. 'Betimlenemez bir nitelik'.))

610. Kahvenin kokusunu betimle!—Neden olmuyor? Sözcüklerimiz mi yetersiz? Ne için yetersiz peki?—Ama böyle bir betimlemenin yine de olanaklı olması gerektiği düşüncesi nereden geliyor? Böyle bir betimin eksikliğini duydun mu hiç? Bu kokuyu betimlemeyi deneyip de başaramadığın oldu mu?

((Şöyle demek istiyorum: "Çalınmakta olan bu notalar muhteşem bir şey söylüyor, ama ne, bilmiyorum." Bu notalar güçlü bir jesttir, ama yanına açıklayıcı bir şey koyamam. Son derece ciddi bir baş sallayış. James: "Sözcüklerimiz yetersiz."* Neden yeni sözcükler eklemiyoruz o halde? Bunu yapabilmemiz için durumun ne olması gerekirdi?))

611. "İsteme de salt bir deneyimdir" diyesimiz gelir. ('İstenç' de salt 'uısanm'.) Geldiği zaman gelir ve ben yol açarım ona.

Yol açamam mı?—Ne gibi? Neye yol açabilirim peki? İstemeyi neyle karşılaştırıyorum bunu söylediğimde?

612. örneğin kolumun hareketine ilişkin olarak, geldiği zaman geldiğini, vs. söylemem. Ve burası, bize bir şey oluvermediğini, aksine bizim bir şey yaptığımızı söylemenin bir anlam taşıdığı bölgedir. "Kolumun kalkmasını beklememe gerek yok—kendim kaldırabilirim." Ve burada kolumun hareketini, diyelim ki kalbimin çarpıntısının yatışacak olmasının karşısına koyarım.

613. Herhangi bir şeye (örneğin aşın yemek yoluyla karın ağrısına) yol açmamın olanaklı olması anlamında, istemeye de yol açabilirim. Bu anlamda, yüzmek istemeye suya atlayarak yol açarım. Demek istediğim şu olsa gerek: İstemeyi isteyemem; yani istemek istemekten bahsetmenin bir anlamı yoktur. "İstemek" bir eylemin, dolayısıyla istemli bir eylemin de, adı değildir. Ve benim yanlış ifadem, istemenin dolaysız, nedensel olmayan bir yol açma olarak düşünülmek istenmesinden kaynaklanmıştı. Ama bu fikrin temelinde yanıltıcı bir benzeşim yatar, nedensel örgü, iki makine parçasını birbirine bağlayan bir mekanizma tarafından oluşturuluyormuş gibidir. Mekanizma arızalandığında, bağlantı kopabilir. (Düşünülen, bir mekanizmanın normalde karşı karşıya kaldığı arızalardır yalnızca; diyelim ki, dişlilerin aniden yumuşayıvermesi ya da birbiri içine girmesi, vs. gibi şeyler değil.)

614. Kolumu "istemli" olarak hareket ettirdiğimde, harekete yol açmak için bir araçtan yararlanmam. Arzum da böyle bir araç değildir.

615. "İsteme, eğer bir tür dileme olmak durumunda değilse, eylemenin kendisi olmalıdır. Eylemenin öncesinde durup kalmamalıdır." Eğer eylemeyse, sözcüğün bildik anlamında eylemedir, yani: konuşmak, yazmak, yürümek, bir şey kaldırmak, zihinde bir şey canlandırmak. Ama aynı zamanda: konuşmaya, yazmaya, bir şey kaldırmaya, zihinde bir şey canlandırmaya, vs. çalışmak, çabalamak, bunlan denemek.

616. Kolumu kaldırdığımda, kolumun kalkmasını arzu etmiş değildim. İstemli eylem bu arzuyu dışlar. Ama şöyle denebilir: "Umanm daireyi hatasız çizebilirim." Ve bununla, elin falanca şekilde hareket etmesi arzusunu ifade ederiz.

617. Parmaklarımızı belli bir şekilde birbirine kenetlediğimizde bazen belirli bir parmağımızı, parmağa salt işaret edilerek—yani parmak salt gözümüze gösterilerek—verilen bir emir uyarınca oynatmayı beceremez; emir veren kişinin parmağımıza dokunması durumundaysa oynatabiliriz. Parmağımızı oynatmayı isteyecek durumda olmadığımız şeklinde betimlemeye kalkabiliriz bu deneyimi. Bu durum parmağımızı birinin sıkıca tutması nedeniyle oynatacak durumda olmamamızdan tümüyle farklıdır. Şimdi ilk durumu şu şekilde betimleme eğilimi gösteririz: Parmağa dokunulmazdan önce istencimiz için kavrayacağı bir yer bulamayız. Ancak parmağımızı hissetmemizden sonradır ki, istenç nereyi kavrayacağını bilir.—Ama bu ifade tarzı yanıltıcıdır. "His

belirtmezse yeri, nasıl bilebilirim istençle nereye el atacağımı?" diyesimiz gelir. Ama his orada olduğunda, istenci nereye yönlendireceğimizi nasıl biliriz?

Bu durumda parmağın, kendisinde bir dokunma hissettiğimiz ana kadar, adeta felçli olduğunu deneyim gösterir, a priori olarak görülemezdi bu.

618. İsteyen özneyi burada kütlesiz (ataletsiz) bir şey olarak düşünürüz; kendi içerisinde üstesinden gelinecek bir atalet direnci bulunmayan bir motor olarak. Ve yalnızca hareket ettiren, kendisi hareket ettirilmeyen bir şey olarak. Yani: "Ben istiyorum ama bedenim beni dinlemiyor" diyebiliriz—ama "İstencim beni dinlemiyor" (Augustinus) diyemeyiz.*

Ama istemeyi başaramamamın olanaksız olması anlamında, istemeyi deneyemem de.

620. Yapmanın kendisi hiçbir deneyim hacmine sahip değil gibidir. Uzanımsız bir nokta, bir iğnenin ucu gibidir. Asıl etmen bu uç; ve görünürde olup bitenler yalnızca bu yapmanın sonucu gibidir. "Yapıyorum"un tüm deneyimden bağımsız belirli bir anlamı var gibidir.

621. Ama bir şeyi unutmayalım: 'kolumu kaldırdığım' zaman, kolum kalkar. Ve şu sorun ortaya çıkar: kolumu kaldırdığım olgusundan, kolumun kalktığı olgusunu çıkaracak olursam geriye kalan nedir?

((Peki, kinestetik duyumlar mıdır istemem?))

622. Kolumu kaldırdığımda, kaldırmayı deniyor değilimdir çoğu zaman.

623. "Ne pahasına olursa olsun şu eve ulaşmak istiyorum." Ama ortada hiçbir güçlük yoksa—ne pahasına olursa olsun şu eve ulaşmaya çalışabilir miyim?

624. Laboratuvarda, diyelim ki elektrik akımının etkisi altındaki gözleri kapalı biri "Kolumu kaldırıp indiriyorum" diyor—kolu hareket
etmediği halde. "O halde bu harekete özgü özel hisse sahiptir" diyoruz.—Gözlerin kapalı olarak kolunu ileri geri salla. Şimdi de bunu yaptığın sırada kolunun hareketsiz durduğuna ve yalnızca kas ve eklemlerinde belli garip duyumlara sahip olduğuna kendini inandırmayı dene!

625. "Kolunu kaldırmış olduğunu nereden biliyorsun?"—'"Hissediyorum" Tanıdığın şey duyum mu yani? Ve bu duyumu doğru olarak tanıdığından emin misin?—Kolunu kaldırmış olduğuna eminsin; tanımanın kıstası, ölçüsü bu değil mi?

626. "Bu nesneye bir bastonla dokunduğum zaman dokunma duyumum bastonun ucundadır, bastonu tutan elde değil." Biri "Ağrım elimde değil, bileğimde" derse, bunun sonucu, doktorun bileği muayene etmesidir. Ama nesnenin sertliğini bastonun ucunda hissettiğimi söylememle elimde hissettiğimi söylemem arasındaki fark nedir? Söylediklerim "Sanki bastonun ucunda sinir uçlarım var gibi" demeye mi gelir? Bu ne ölçüde böyledir?—Şimdi, ben yine de "Sertliği, vs. bastonun ucunda hissediyorum" deme eğilimindeyim. Ve buna bağlı olarak, dokunma sırasında elime değil bastonun ucuna bakarım; hissettiğim şeyi "Orada sert, yuvarlak bir şey hissediyorum" sözleriyle betimlerim— "Başparmak, işaretparmağı ve ortaparmak uçlarına doğru bir basınç hissediyorum" sözleriyle değil. Diyelim ki biri "Sondayı tutan parmaklarında ne hissediyorsun şimdi?" diye soracak olsa, bunu "Bilmiyorum ama orada sert, pürtüklü bir şey hissediyorum" diye yanıtlayabilirim.

627. İstemli bir eylemin şu betimlenişini incele: "Saat 5'te çanın ipini çekme kararı alıyorum ve saat 5'i çaldığında kolum şu hareketi yapıyor." Bu mudur doğru betimleme, şu değil de: ".... ve saat 5'i çaldığında kolumu kaldırıyorum"? İlk betimlemeye şöyle bir ekleme yapmak geliyor insanın içinden: "İşte bak! Saat 5'i çaldığında kolum kalkıyor." Ve işte buradan atılan tam da bu "İşte, bak"tır. Kolumu kaldırdığımda "Bak, kolum kalkıyor!" demem.

628. O halde şöyle denebilir istemli hareketin ayırt edici özelliği şaşırmanın yokluğudur. Ve şimdi "Ama burada niye şaşırılmaz?" diye sorulmasını istemiyorum.

629. İnsanlar geleceğin önceden bilinmesi olanağından bahsederken, istemli hareketlerin önceden kestirilmesi olgusunu hep unuturlar.

630. Şu iki dil-oyununu incele:

a) Bir kişi, diğerine belirli kol hareketleri yapma ya da bedenini belirli şekillere sokma emri veriyor (beden eğitimi öğretmeni ve öğrenci).
Bu dil oyunun bir çeşitlemesi, öğrencinin kendi kendine emirler vererek bunları yerine getirmesidir.

b) Biri belli düzenli süreçleri gözlüyor—örneğin çeşitli metallerin asitlere tepkisini—ve buradan kalkarak belli durumlarda ortaya çıkacak tepkiler hakkında önkestirimlerde bulunuyor.

Bu iki dil-oyunu arasında açık bir akrabalık, ama aynı zamanda temel bir farklılık vardır. Her ikisinde de söylenen sözlere "önkestirimler" denebilir. Ama birinci tekniğe götüren eğitimi İkincisine ilişkin eğitimle bir karşılaştır!

631. "Şimdi şu iki tozu içeceğim; yarım saat sonra da kusacağım."—Birinci durumda etmen, ikinci durumdaysa salt gözlemci olduğumu söylemem bir şey açıklamaz. Ya da nedensel bağlantıyı ilk durumda içeriden, İkincisindeyse dışarıdan gördüğümü söylemem. Ve buna benzer başka şeyler.

tik türden bir önkestirimin yanılmazlığının, ikinci türden bir önkestiriminki kadar az olduğunu söylemenin de konuyla bir ilgisi yoktur.

Şimdi iki toz içeceğimi söylememin temelinde davranışlarımın gözlemleri yatmıyordu. Bu tümcenin öncülleri başkaydı. Bu tümceye yönelten düşünceleri, eylemleri, vs. kastediyorum. Ve "dışavurumunun tek özsel önkoşulu kararındı işte" demek de olsa olsa yanıltıcı olacaktır.

632. Şunu demek istemiyorum: İstemimin "tozu içeceğim" şeklindeki dışavurumunda, önkestirim neden—ve önkestirimin gerçekleşmesi de etkidir. (Bu bir fizyolojik inceleme ile karara bağlanabilir belki.) Ama şu kadarı doğrudur: Bir insanın eylemini sıklıkla kararının dışavurumuna bakarak önceden kestirebiliriz, önemli bir dil-oyunu.

633. "Az Önce sözün kesilmişti: ne söylemek istediğini biliyor musun hâlâ?"—Şimdi, biliyorsam ve söylersem—bu, bunu önceden düşünmüş de salt söylememiş olduğum mu demektir? Hayır. Tabii sen, yarıda kesilmiş tümceye devam edişimdeki güvenimi, düşüncenin daha o zaman hazır olduğunun kıstası olarak görmüyorsan eğer.—Ama tümcenin devamına yardımcı olabilecek her tür şey halihazırda durumun ve düşüncelerimin içinde bulunuyordu tabii ki.

634. Yarıda kesilmiş tümceye devam eder ve demin tümceye böyle devam etmek istediğimi söyleyecek olursam bu, bir düşünce zincirini kısa notlara bakarak sürdürmeme benzer.

Peki bu notları yorumlamam mı yani? Bu koşullar altında yalnızca tek bir şekilde devam etmek mi olanaklıydı? Şüphesiz hayır. Ama bu yorumlar arasından bir seçim yapmadım. Bunu söylemek istediğimi anımsadım.

635. "Söylemek istediğim ...."—Çeşitli ayrıntıları anımsarsın. Ama bunların hepsinin toplamı bu niyeti göstermez. Sanki bir olayın resmi çekilmiştir de, bu resimde sağa sola saçılmış birkaç ayrıntı dışında pek bir şey seçilememektedir, şurada bir el, şurada yüzün bir kısmı ya da bir şapka—gerisi karanlık. Ve şimdi, resmin bütününün neyi temsil ettiğini kesin olarak bilirim sanki. Sanki karanlığı okuyabilirim.

636. Bu 'ayrıntılar' aynı şekilde anımsayabileceğim diğer koşulların önemsiz olması anlamında önemsiz değildir. Ama kendisine "Bir an için demek istemiştim ki...."

iletisinde bulunduğum kişi, böylelikle bu ayrıntıları öğrenmiş olmaz ve bunları tahmin etmesi de şart değildir. Örneğin konuşmak üzere ağzımı açmış olduğumu bilmesi şart değildir. Ama süreci kafasında bu şekilde 'canlandırabilir'. (Ve bu beceri, iletimin anlaşılmasına dahildir.)

637. "Söylemek istediğimin ne olduğunu tam olarak biliyorum!" Ama yine de söylememiştim.—Ama bunu o zamanlar gerçekleşmiş olan ve şimdi anımsadığım herhangi bir başka süreçten okuyup çıkarmam.

Ve o zamanki durumu ve öncesini yorumluyor da değilimdir. Çünkü bunları kafamda tartmam ve yargılamam.

638. Buna karşın nasıl oluyor da "Bir anlığına onu aldatmak istemiştim" deyişimde bir yorumlama görme eğilimine kapılıyorum?

"Bir anlığına onu aldatmak istemiş olduğundan nasıl emin olabilirsin? Eylemlerin ve düşüncelerin fazlasıyla güdük değil miydi?"

Apaçıklık yetersiz olamaz mı yani? Evet, eğer ardına düşecek olursak olağanüstü kıt görünür, ama bu, apaçıklığın öyküsünün dikkate alınmamasından kaynaklanmaz mı? Eğer birine, bir anlığına, rahatsızlanmış gibi yapmaya niyetleniyorsam, bunun bir öncesi olması gerekir.

"Bir anlığına...." diyen biri yalnızca anlık bir süreci mi betimlemektedir gerçekten?

Ama öykünün tümü de "Bir anlığına...." dememin temelinde yatan apaçıklık değildi.

639. Kasıt gelişir diyesimiz gelir.* Ama burada da bir hata var.

* Orijinal metinde özne olarak "DieMeinung..." (fikir) bulunuyorsa da gerek bu değininin bağlamına gerekse e ly azmalarına dayanarak yapılan yorumlar bunun, Wittgenstein'ın İngilizceden yapmış olduğu Almancal aştırmalardan biri olduğu (meaning) ve buradaki kavramın esas olarak "kasıt" ya da "niyet" olması gerektiği şeklinde.—c.n.

640. "Bu düşünce daha önceki düşüncelerime bağlanıyor."—Nasıl yapıyor bunu? Bir bağlanma hissi aracılığıyla mı? Ama bir his düşünceleri nasıl gerçekten birbirine bağlayabilir?—Burada "his" sözcüğü oldukça yanıltıcıdır. Ama kimi zaman kesin olarak "Bu düşünce daha önceki şu düşüncelerle bağlantılı" demek olanaklıdır, bu bağlantıyı gösterebilecek durumda olmasak da. Bunu belki daha sonra başarabiliriz.

641. "'Şimdi onu aldatmak istiyorum' sözlerini söylemiş olsaydım, bu, niyetimi zaten olduğundan daha kesin bir hale getirmiş olmazdı."—Ama bu sözleri söylemiş olsaydın, bunları cidden kastetmiş olman gerekir miydi? (Yani niyetin en açık ifadesi bile tek başına, niyetin yeterli bir apaçıklığı değildir.)

642. "O anda ondan nefret ettim."—ne olmuştur burada? Bu, düşüncelerden, hislerden ve eylemlerden oluşmamış mıydı? Şimdi o ânı kendi kendime canlandıracak olsam, belirli bir yüz ifadesi takınır, belli olayları düşünür, belirli bir tarzda solur, içimde belli hisler uyandırırdım. Bu nefretin alevlendiği bir konuşmayı, bütün bir sahneyi kafamda kurabilirim. Ve bu sahneyi, gerçek bir olaydaki duygulara yaklaşan duygularla oynayabilirim. Benzer bir şeyi gerçekten yaşamış olmam tabii ki bana yardımcı olacaktır burada.

643. Eğer şimdi bu olaydan utanacak olursam, olayın tümünden utanırım: sözlerden, yaralayıcı ses tonundan, vs.

644. "O zaman yapmış olduğum şeyden değil, niyetimden utanıyorum."—Peki, niyetim yapmış olduğum şeyin içinde de bulunmuyor muydu? Utana haklılaştıran nedir? Olayın bütün öyküsü.

645. "Bir anlığına istemiştim ki...." Yani belirli bir hisse, bir iç yaşantıya sahiptim; ve bunu anımsıyorum. Şimdi tam olarak anımsa! Bu noktada isteme 'iç yaşantı'sı tekrar kaybolur sanki. Bunun yerine düşünceler, hisler, hareketler ve ayrıca önceki durumlarla

bağlantılar anımsanır.

Sanki mikroskobun ayarını değiştirmişizdir de şimdi odak noktasındaki şey daha önce görmemiş olduğumuz bir şeydir.

646. "Bu, mikroskobunu yanlış ayarlamış olduğunu gösteriyor yalnızca. İncelediğin örneğin belirli bir kesitine bakman gerekirdi, sense başka bir kesite bakıyorsun."

Bunda doğru bir yan var. Ama diyelim ki (mercekleri belirli bir şekilde ayarlayarak) bir duyumu anımsadım; "niyet" dediğimin bu oldu
ğunu nasıl söyleyebilirim? Her niyetime (örneğin) belirli bir gıdıklanma eşlik ediyor olabilir.

647. Niyetin doğal ifadesi nedir?—Bir kuşa yavaşça yaklaşan bir kediye bak; ya da kaçmak isteyen bir hayvana.

((Duyumlara ilişkin tümcelerle bağlantı.))

648. "Söylediğim sözcükleri anımsamıyorum şimdi, ama niyetimi kesin olarak anımsıyorum: sözlerimle onu sakinleştirmek istemiştim." Anım bana ne gösterir, aklıma ne sunar? Ya tek yaptığı bana bu sözleri telkin etmekse! yada durumu daha da kesin olarak canlandıran başka sözcükleri.—("Söylediğim sözcükleri anımsamıyorum şimdi, ama sözcüklerimin ruhunu pekâlâ anımsıyorum.")

649. "O halde hiçbir dil öğrenmemiş birinin belli anıları olamaz mı yani?" Elbette—dilsel anıları, dilsel arzuları ya da korkuları, vs. olamaz. Ve dildeki anılar, vs., asıl yaşantıların her şeyleri meydanda temsilleri değildir salt; dilsel olan, bir yaşantı değil midir peki?

650. Köpeğin, sahibinin kendisini döveceğinden korktuğunu söyler, ama sahibinin kendisini yarın döveceğinden korktuğunu söylemeyiz. Neden?

651. "Anımsıyorum, o zaman seve seve biraz daha kalırdım."— Bu arzunun hangi resmi aklıma gelen? Hiçbiri. Anımda gözlerimin önünde gördüğüm şey, hislerime ilişkin bir çıkarıma izin vermez. Yine de hislerimin varlığını gayet açık olarak anımsarım.

652. "Onu düşmanca bir bakışla süzdü ve.... dedi." Öyküyü okumakta olan kişi bunu anları aklında hiçbir şüphe yoktur. Şimdi sen 'Tabii, buna bir karşılık ekler kafasından, karşılığı tahmin eder" diyeceksin.—Genelde: Hayır. Genelde kafasından hiçbir şey eklemez, hiçbir şey tahmin etmez.—Ama sonradan düşmanca bakışın ve sözlerin sahte olduğunun ortaya çıkması, ya da okurun bunların sahte olup olmadığı konusunda şüphede bırakılması ve bunun üzerine gerçekten de olası bir yoruma ilişkin tahminde bulunması da olanaklıdır.—Ama okur bu durumda her şeyden önce bağlama ilişkin bir tahminde bulunur. Kendi kendine şuna benzer bir şey söyler: Burada birbirlerine böyle düşmanca davranan bu ikisi aslında dost, vs. vs.

(("Eğer tümceyi anlamak istiyorsan, ona ilişkin ruhsal karşılığı, ruh hallerini zihninde canlandırman gerekir ek olarak."))

653. Şu durumu düşün: Birine, daha önceden hazırlamış olduğum bir harita uyarınca, belli bir yoldan yürümüş olduğumu söylüyorum. Ardından ona bu haritayı gösteriyorum, haritam kâğıt üzerindeki çizgilerden oluşuyor, ama bu çizgilerin ne ölçüde yürüyüşümün haritası olduğunu açıklayamıyor, karşımdakine haritanın nasıl yorumlanması gerektiğine ilişkin bir kural söyleyemiyorum. Ama bu çizimi, pekâlâ da harita okumaya özgü bütün belirtileri göstererek izlemiştim. Böyle bir haritaya 'kişiye özel' bir harita; ya da betimlemiş olduğum görüngüye "kişiye özel bir haritanın izlenmesi" denebilir. (Ama tabii ki bu ifade kolayca yanlış anlaşılabilir.)

Şimdi şöyle diyebilir miyim: "O zaman falanca şekilde davranmak istemiş olduğumu, her ne kadar ortada bir harita yoksa da, bir haritadan okuyarak çıkarıyorum adeta"? Ama bu, şundan başka bir şey demek olmaz ki: Şimdi şöyle deme eğilimindeyim: "Bu şekilde davranma niyetimi, anımsadığım belli ruh hallerinden okuyorum."

654. Hatamız, olguları 'ilk-görüngüler' olarak görmemiz gereken yerde bir açıklama aramamızdır. Yani "bu dil-oyunu oynanıyor" dememiz gereken yerde.

655. Söz konusu olan, dil-oyununun yaşantılarımızla açıklanması değil, dil-oyununun saptanmasıdır.

656. Birine, daha önce falanca arzum olduğunu ne amaçla söylerim?—Dil-oyununa esas olarak bak! Hislere, vs.ye de dil-oyununa bir bakış tarzı, dil-oyununun bir yorumu olarak!

Şöyle sorulabilir: insanlar nasıl olup da geçmiş bir niyeti ya da "geçmiş bir arzuyu haber vermek" dediğimiz bir dilsel dışavurumda bulunmaya başlamışlardır?

657. Bu dışavurumun her zaman şu biçimi aldığını varsayalım: "Kendi kendime 'keşke biraz daha kalabilsem!' demiştim." Böyle bir iletinin amacı, karşımdakine tepkilerimi tanıtmak olabilir. ("Kastetmek" ile "vouloir dire"in* gramerini karşılaştır.)

658. Bir insanın niyetini ifade etmek için her zaman şöyle dediğimizi düşün: "Adeta kendi kendine ' ..... istiyorum' dedi."—Resim bu.Şimdi şunu bilmek istiyorum: "Adeta kendi kendine bir şey demek" ifadesi nasıl kullanılır? Çünkü bu "kendi kendine bir şey demek" anlamına gelmez.

659. Niye ona, yapmış olduğum şeyin yanı sıra bir de yönelimimi iletmek istiyorum?—Yönelimin de o sırada sürüp gitmiş bir şey olmasından ötürü değil. Ama ona, o zaman olmuş olanın ötesinde, kendime ilişkin bir şey iletmek istediğim için.

Ne yapmak istemiş olduğumu söylediğimde, içimi açıyorumdur ona.—Ama kendini gözlemeye dayanarak değil, bir tepki yoluyla (buna sezgi de denebilir).

660. "O zaman demek istemiştim ki...." ifadesinin grameri "O zaman devam edebilirdim" ifadesininkiyle akrabadır.

Durumların birinde bir niyetin anımsanması söz konusudur, diğerindeyse anlamanın.

661. Onu kastetmiş olduğumu anımsıyorum. Anımsadığım bir süreç ya da bir durum mu?—Ne zaman başlamıştı, nasıl sürmüştü, vs.?

662. Birazcık farklı bir durumda, bir şey söylemeksizin eliyle işaretler yapacak yerde, birine "N'ye bana gelmesini söyle" derdi. "N'nin bana gelmesini istemiştim" sözlerinin, ruhumun o zamanki halini betimlediği söylenebilir şimdi; öte yandan söylenemeyebilir de. ’

663. "Onu kastetmiştim" dediğimde, gözümün önünde pekâlâ bir resim canlanabilir, örneğin nasıl ona baktığımın, vs. resmi: ama bu resim yalnızca öyküye konmuş bir illüstrasyona benzer. Tek başına resimden bir şey çıkarmak çoğunlukla olanaksızdır; ancak öyküyü öğrendikten sonradır ki resmin ne demek olduğunu biliriz.

664. Bir sözcüğün kullanımında 'yüzeysel grameri 'derin gramer* den ayırt edebiliriz. Sözcüğün kullanımında üzerimizde doğrudan etki yapan şey, tümce yapısındaki kullanım tarzı, kullanımının—denebilir ki—kulakla kavranan kısmıdır.Şimdi, diyelim ki "kastetmek" sözcüğünün derin gramerini, yüzeysel gramerinin sanmamıza yol açacağı şey ile karşılaştır. Yolumuzu bulmakta zorlanmamız şaşırtıcı değildir.

665. Diyelim ki biri bana ağrılı bir yüz ifadesiyle yanağını göstererek "abrakadabra!" diyor.—"Ne kastediyorsun?" diye soruyoruz. "Diş ağrısını kastediyorum" diyor.—Hemen şöyle düşünürsün: Bu sözcükle nasıl olur da 'diş ağrısı kastedilebilir'l Ya da: Sözcükle ağrıyı kastetmek de ne demek olur? Halbuki başka bir bağlamda, dilin kullanımındaki en önemli şeyin, falancayı kastetme zihinsel etkinliği olduğunu iddia ederdin.

Ama nasıl olur—’"Abrakadabra' ile diş ağrısını kastediyorum" diyemez miyim yani? Şüphesiz, ama bu bir tanımdır; sözcüğün telaffuzu sırasında içimde olup bitenin bir

betimi değil.

666. Ağrı içinde olduğunu ve bu sırada bitişikte bir piyanonun akord edilişini duyduğunu düşün. "Az sonra kesilecek" diyorsun. Kastettiğinin ağrı ya da piyanonun akord edilişi olması arasında tabii ki bir fark vardır!—Şüphesiz, ama bu fark neden oluşur? Kabul: kastetmeye, pek çok durumda dikkatin yönü denk düşecektir, tıpkı sıklıkla bir bakışın, bir jestin ya da gözlerin "içe bakma" denebilecek bir yumuluşunun da denk düşeceği gibi.

667. Birinin ağrı duyuyormuş gibi yaptığım ve "Birazdan dinecek" dediğini düşün. Ağrıyı kastettiğini söyleyemez miyiz, dikkatini bir ağrı üzerine yoğunlaştırıyor olmadığı halde?—Peki ya sonunda "Kesildi bile" dersem?

668. Ama ağrıyı kastederek "Az sonra kesilecek" dediğim halde —"Neyi kastettin?" sorusunu "Yan odadaki gürültüyü" şeklinde yanıtlayarak yalan söyleyemez miyim? Bu tür durumlarda şöyle bir şey deriz: ”.... şeklinde yanıtlamak istemiştim ama şöyle bir düşünüp.... diye yanıtladım."

669. Konuşurken bir nesneyle, ona işaret ederek ilişki kurabiliriz. İşaret etme burada dil-oyununun bir parçasıdır. Şimdi, bir duyumdan da konuşurken dikkatimizi ona yöneltmek suretiyle söz edermişiz gibi gelir bize. Ama benzeşim nerededir? öyle görünüyor ki bakma ve kulak verme ile bir şeye işaret edebilmemizde.

Ama belli koşullarda, sözünü ettiğimiz nesneye işaret etmek de diloyunu için, düşünce için son derece önemsiz olabilir.

670. Biriyle telefonda konuştuğunu ve bu sırada masaya işaret ederek konuştuğun kişiye "Bu masa çok yüksek" dediğini düşün. Burada işaret etmenin oynadığı rol nedir? Söz konusu masayı işaret etmek suretiyle kastettiğimi söyleyebilir miyim? Ne amacı var bu işaret etmenin. bu teözlerin ve bunlara eşlik edebilecek diğer şeylerin?

671. Peki kulak verme iç etkinliğiyle neye işaret ederim o zaman? Kulağıma gelen sese ve hiçbir şey işitmediğim zaman da sessizliğe mi?

Kulak verme adeta bir işitme izlenimi arar ve bu yüzden de ona değil, yalnızca onu aradığı yere işaret edebilir.

672. Duyarlı tavra bir şeye 'işaret etme' diyeceksek eğer—işaret edilen, bu yolla edindiğimiz duyum değildir.

673. Zihinsel tavır sözcüğe bir jestin eşlik ettiği anlamda eşlik etmez'. (Birinin tek başına, ama yine de iyi dileklerim eşliğinde yolculuk edebilmesi, bir odanın boş ama yine de ışıkla dolu olabilmesi gibi.)

674. Şöyle der miyiz örneğin: "Aslında şimdi ağrımı kastetmemiştim; dikkatimi yeterince vermemiştim ona"? Kendi kendime diyelim ki şöyle sorar mıyım: "Peki, bu sözcükle ne kastettim şimdi, dikkatim ağrımla gürültü arasında bölünmüştü—"?

675. "Söylesene, ... sözlerini söylediğinde içinde ne olup bitiyordu?"—Bunun yanıtı ".... kastetmiştim" değildir!

676. "Bu sözcükle bunu kastetmiştim" ruhsal bir duygulanımın iletisinden farklı olarak kullanılan bir iletidir.

677. öte yandan: "Az önce lanet okuduğunda söylediklerini gerçekten kastediyor muydun?" Bu, yaklaşık olarak "O sırada gerçekten kızgın miydin?" demeye gelir.—Buna, içebakışa dayanarak bir yanıt verilebilir ve bu da genellikle şu türden bir şey olun "O kadar da ciddi olarak kastetmiştim", "Yarı şaka olarak kastetmiştim", vs. Burada derece farkları söz konusudur.

Ayrıca, "Bu sözü söylediğimde tam olarak onu düşünmüyordum" da deriz.

678. Bu (ağrıyı ya da piyanonun akord edilişini) kastetme neden oluşur? Yanıt gelmiyor—çünkü ilk bakışta ortaya çıkıveren yanıtlar işimize yaramaz.—"Ama yine de o zaman birini kastetmiştim, ötekini değil." Evet—şimdi aslında kimsenin karşı çıkmamış

olduğu bir tümceyi vurguyla tekrarlamış oldun sadece.

679. "Ama bunu kastetmiş olduğundan şüphe edebilir misin?"— Hayır, ama emin olamam, bilemem de.

680. Bana, lanet okuduğunu ve bu sırada da N'yi kastettiğini söyleyecek olsan, bu sırada resmine mi baktığın, kafanda mı canlandırdığın, adını mı andığın, vs. benim için hiçbir önem taşımaz. Bu olgudan yapılacak beni ilgilendiren çıkarımların bunlarla hiçbir ilgisi yoktur. Ama öte yandan biri bana lanetin, ancak ilgili kişiyi kafamızda net olarak canlandırdığımızda ya da adını yüksek sesle andığımızda etkili olduğu şeklinde bir açıklama yapabilir. Ama "önemli olan lanet okuyanın kurbanını ne şekilde kastettiğidir" demeyiz.

681. Doğal olarak şöyle de sormayız: "Ona lanet okumuş olduğundan, onunla bağlantının kurulmuş olduğundan emin misin?"

O halde bu bağlantı, kendisinden böylesine emin olmamıza yol açacak kadar kolay mı kuruluyor yani?! Iskalamayacağım bilebileceğimiz kadar.—Peki, bir kişiye yazmak isteyip de gerçekte bir başkasına yazmak gibi bir şey gelebilir mi başıma? ve bu nasıl gerçekleşebilir?

682. '"Az sonra kesilecek' dedin.—Gürültüyü mü düşünmüştün, ağrını mı?" Şimdi "Piyanonun akord edilişini düşünmüştüm" diyecek olsa; yaptığı, bu bağlantının mevcut olduğunu saptamak mıdır, yoksa bu sözcüklerle bu bağlantıyı kurmak mı?—Her ikisi de diyemez miyim? Söylemiş olduğu doğru idiyse, bu bağlantı zaten mevcut değil miydi— ve buna karşın mevcut olmayan bir bağlantıyı da kurmuyor mu?

683. Bir baş çiziyorum. "Bu kimi temsil ediyor şimdi?" diye soruyorsun.—"N. olsun diye çizdim" diyorum.—"Ama ona benzemiyor; daha çok M.'e benziyor" diyorsun.—N'i temsil ettiğini söylediğimde— bir bağlantı mı kuruyordum yoksa bir bağlantıyı mı haber veriyordum? Nasıl bir bağlantı mevcuttu peki?

684. Sözcüklerimin mevcut olan bir bağlantıyı betimlediğini söylememi destekleyen ne var? Şimdi, sözcüklerim, ortaya ilk defa bu sözcüklerle çıkmış olmayan çeşitli şeylerle ilişki kurar, örneğin, bana o zaman sorulmuş olsa belirli bir yanıt vermiş olacağımı söyler. Bu, her ne kadar yalnızca şart kipindeyse de, yine de geçmişe ilişkin bir şey söylemektedir.

685. "A'yı ara", "B'yi ara" demek değildir; ama her iki emri yerine getirirken de tamamen aynı şeyleri yapabilirim.

Bu sırada farklı şeylerın gerçekleşmesi gerektiğini söylemek "Bugün benim doğum günüm" ve "Doğum günüm 26 Nisan" tümcelerinin, anlamları aynı olmadığı için farklı günlerle ilişkili olmaları gerektiğini söylemeye benzer.

686. 'Tabii ki B'yi kastetmiştim; A'yı düşünmemiştim bile!"

"B'nin bana gelmesini istemiştim ki böylece..."—Bütün bunlar daha geniş bir bağlama işaret eder.

687. "Onu kastetmiştim" yerine kimi zaman "Onu düşünmüştüm", kimi zamansa "Evet, ondan bahsettik" de denebilir pekâlâ. O halde 'ondan bahsetme'nin neden oluştuğunu sor kendine!

688. Belli koşullarda "Konuştuğum sırada, bunları sana söylüyormuş hissine kapılmıştım" diyebiliriz. Ama zaten seninle konuşuyor idiysem böyle demem.

689. "N.'yi düşünüyorum." "N.'den bahsediyorum."
Ondan nasıl bahsederim? Diyelim ki "Bugün N'ye uğram alıyım" derim.—Ama bu yetmez ki! "N." dediğimde, bu adı taşıyan farklı kişileri kastediyor olabilirim pekâlâ.—"O halde söylediklerimin N. ile başka bir bağlantısı daha olmalıdır, yoksa yine de ONU kastetmiş olmazdım."

Şüphesiz, böyle bir bağlantı mevcut. Senin düşündüğün gibi değil ama: Yani zihinsel

bir mekanizma aracılığıyla.

("Onu kastetmek", "onu hedeflemek" ile karşılaştırılır.)

690. Bir seferinde, görünürde masum bir değinide bulunurken bir yandan da birine gözucuyla sinsice bir bakış atacak; bir başka seferindeyse önüme bakarak orada bulunanlardan biri hakkında adını anarak açık açık konuşacak'Olsam—adını kullandığımda gerçekten özellikle onu mu düşünüyorumdur?

691. Kendim için belleğimden N.'in yüzünü çizecek olsam, çizimimle onu kastettiğim pekâlâ söylenebilir. Ama çizijn sırasında (ya da öncesi veya sonrasında) gerçekleşen hangi sürece kastetme diyebilirim?

Çünkü doğal olarak şöyle demek isteriz: Onu kastettiğinde, onu hedeflemişti. Ama bir başkasının yüzünü belleğine çağıran biri nasıl yapar bunu?

Demek istediğim, nasıl ONU belleğine çağırır?

Onu nasıl çağırır?

692. Birinin şöyle demesi doğru olur mu: "Sana bu kuralı gösterdiğimde, bu durumda şöyle yapmanı kastetmiştim ..."? Bu kuralı gösterdiğinde bu durumu hiç düşünmemiş olsa bile? Tabii ki doğru olur. "Onu kastetmek" onu düşünmek değildi ki. Ama şimdi soru şu: Birinin bunu kastedip kastetmediğine nasıl hükmetmek durumundayız?—Örneğin belirli bir aritmetik ve cebir tekniğine hâkim olması ve karşısındakine bir diziyi geliştirmeye ilişkin bilinen dersleri vermiş olması böyle bir kıstastır.

693. "Birine... dizisini oluşturmayı öğretiyorsam, yüzüncü basamakta ... yazması gerektiğini kastediyorumdur tabii ki."—Tümüyle doğru: bunu kastediyorsun. Ve göründüğü kadarıyla bunu düşünmek zorunda bile olmaksızın. Bu, "kastetmek" fiilinin gramerinin "düşünmek" fiilininkinden ne kadar farklı olduğunu gösterir sana. Ve kastetmeye zihinsel bir etkinlik demekten daha ters bir şey olamaz! Tabii, kafa karışıklığı yaratmaya çalışmıyorsak eğer. (Fiyatının artmasından tereyağının bir etkinliği olarak da bahsedebiliriz; eğer böylelikle hiçbir sorun ortaya çıkmıyorsa, zararsız bir şeydir bu.)

Bölüm II

Bir hayvanı, öfkeli, korkmuş, üzgün, sevinçli, ürkmüş olarak canlandırabiliriz kafamızda. Peki ya umutlu olarak? Neden yapamayız bunu?

Köpek, sahibinin kapıda olduğuna inanır. Ama sahibinin yarından sonra geleceğine de inanabilir mi?—Köpeğin yapamadığı nedir burada?—Peki ben nasıl yaparım bunu?—Buna ne yanıt vermem gerekir?

Konuşabilen biri mi umabilir sadece? Bir dilin kullanımına hâkim olan biri mi sadece? Yani ummanın görünümleri, bu karmaşık yaşam biçiminin değişkenleridir. (İnsanların el yazısının niteliğine yönelik bir kavram, yazması olmayan varlıklara uygulanamaz.)

"Keder" yaşam örgüsünde değişik çeşitlemelerle tekrar tekrar karşımıza çıkan bir desen örneğidir. Eğer bir insanda elem ve sevincin bedensel ifadeleri, diyelim ki bir saatin vuruşlarına uygun olarak birbirini izliyor olsaydı, burada ne elem ne de sevinç deseninin karakteristik akışından söz edilebilirdi.

"Bir saniyeliğine şiddetli bir ağrı hissetti."—Neden "Bir saniyeliğine derin bir keder hissetti" garip geliyor kulağımıza? Çok ender olarak görüldüğü için mi?'

Ama kederi şimdi hissetmiyor musun? ("Ama satrancı şimdi oynamıyor musun?")

Yanıt olumlu olabilir; ama bu, keder kavramını duyum kavramına daha benzer kılmaz.—Soru aslında tabii ki zam ansal ve kişisel bir soruydu; sormak istediğimiz mantıksal soru değil.

"Şunu bil: korkuyorum."

"Şunu bil: dehşet içindeyim."—

Evet, bunu gülümseyen bir ses tonuyla da söyleyebiliriz.

Peki, onun bunu sezmediğini mi söylemek istiyorsun bana?! Nasıl biliyor o halde?—Ama bu bir ileti bile olsa, duyumlarından öğrenmez bunu.

Dehşet jestlerinin ortaya çıkardığı duyumları bir düşün: "dehşet içindeyim" sözcükleri de böyle bir jesttir işte; ve bunları telaffuzları sırasında işitmem ve hissetmem de bu geri kalan duyumlara dahildir. O halde neden dile getirilmeyen jestin dile getirilen jesti temellendiriyor olması gereksin ki?

Kişi "Bu sözcüğü işittiğimde, bunun benim gözümdeki karşılığı... idi" sözleriyle, bir an ile ve sözcük kullanımının bir türü ile ilişki kurar. (Kavrayamadığımız da bu bileşimdir doğal olarak.)

"O zaman demek istediğim ..." ifadesi ise biran ile ve bir eylem ile ilişki kurar.

Dışavurumun özsel ilişkinliklerinden bahsediyorum, bunları ifademizin kendine özgü diğer yanlarından ayırmak için. Ve dışavurum açısından özsel olan ilişkinlikier, aslında bize yabancı bir ifade türünü bu alışık olduğumuz biçime çevirmemize yol açan ilgilerdir.

"Ekmek" sözcüğünün hem bir fiil, hem de bir isim olabileceğini söyleyebilecek ya da bu sözcüğün kiminde fiil, kimindeyse isim olarak yer aldığı tümceler kurabilecek durumda olmayan biri, basit okul ödevlerini yapamayacaktır.* Ama bir öğrenciden, sözcüğü bir bağlam dışında şöyle ya da böyle kavraması ya da sözcüğü nasıl kavramış olduğunu bildirmesi talep edilmez.

"Gül kırmızıdır" sözcükleri "-dır"ın karşılığının "eşittir" olması durumunda anlamsızdır.—Bu, şu mu demektir: Bu tümceyi söyler ve buradaki ”-dır"ı eşit imi olarak kastedersen, senin için anlam parçalanmış olur?

Bir tümce alıyor ve sözcüklerinin her birinin karşılıklarım açıklıyoruz birine; o da böylelikle bu sözcükleri ve böylece de bu tümceyi uygulamayı öğreniyor. Bir tümce yerine anlamı olmayan bir sözcük dizisi seçmiş olsaydık bunu uygulamayı öğrenmeyecekti. Ve "-dır"ı eşit imi olarak açıklayacak olursak "gül kırmızıdır" tümcesini kullanmayı öğrenmez.

Ama 'anlamın parçalanması'nda doğru bir yan vardır yine de. Bunu şu örnekte görebiliriz: Birine şöyle diyebiliriz: Eğer "Ay!" çığlığının ifade taşımasını istiyorsan, çığlık attığın sırada gökyüzündeki ayı düşünmemen gerekir.**

Bir karşılığın yaşanması ve bir imgelem-resminin yaşanması. "Her ikisinde de bir şey yaşanır” diyesimiz geliyor, "sadece yaşanan şeyler farklıdır. Başka bir içerik bilincimize sunulur—bilincimizin karşısında durur."—İmgeleme yaşantısının içeriği nedir? Yanıt bir resimdir ya da bir betim. Peki karşılık yaşantısının içeriği nedir? Bunu nasıl yanıtlayacağımı bilmiyorum.—Eğer yukarıdaki dışavurumun herhangi bir anlamı varsa, o da bu kavramların birbirleri karşısındaki durumunun kırmızı' ve 'mavi' kavramlarınınkine benzer olduğudur, ve bu da yanlıştır.

Bir karşılığın anlaşılmasını bir imgelem resmi gibi sabitleştirebilir miyiz? Yani sözcüğün bir karşılığı aniden aklıma geldiğinde—aklımda durup kalabilir mi bu karşılık?

"Planın tümü bir çırpıda aklımda belirdi ve beş dakika boyunca öyle durup kaldı." Bu niye garip geliyor kulağımıza? Kafamızda çakan şeyle durup kalan şeyin aynı şey olamayacağına inanası geliyor insanın.

"Şimdi buldum işte!" diye bir çığlık attım.—Ani bir ürperti; ve planı ayrıntılarıyla ortaya serebildim. Burada durup kalması gereken şey neydi? Belki bir resim. Ama "Şimdi buldum işte!" resmi bulmuş olduğum demek değildi.

Aklına sözcüğün karşılığı gelmiş ve bunu tekrar unutmamış olan kişi, sözcüğü bu şekilde kullanabilir artık.

Aklına sözcüğün karşılığı gelmiş olan kişi, bunu artık bilir ve bilme de akla gelmeyle başlamıştır. Peki, imgeleme yaşantısına nasıl bir benzerlik gösterir bu?

"Bay Vanlı, Vanlı değildir"* dediğimde, ilk "Vanlı"yı özel ad olarak, İkincisini ise cins adı olarak kastederim. Yani ilk "Vanlı"da, aklımda ikincisindekinden farklı bir şeyin mi olup bitmesi gerekir? (Tabii tümceyi 'papağan gibi' tekrarlamıyorsam.)—İlk "Vanlı"yı cins adı, İkincisini özel ad olarak kastetmeyi dene!—Nasıl yapılır bu? Ben bunu yaparken, bu iki sözcüğün her birini söylediğim sırada doğru karşılığı kendime teşhir edeceğim diye zorlanmak tan gözlerimi kısarım.—Peki ama, normal kullanılışları sırasında da kendime teşhir eder miyim sözcüklerin karşılıklarını?

Tümceyi yerleri değiştirilmiş karşılıklarla söylediğimde, benim için anlam parçalanır.—Peki, benim için parçalanır, ama iletiyi kendisine yaptığım kişi için değil. O halde ne zararı var bunun?—"Ama tümcenin normal söylenişinde besbelli ki başka, belirli bir şey olup bitmektedir."—Bu sırada olup biten, şu 'karşılığın teşhir edilmesi' değildir.

Almanca metinde "Herr Schweizer' (İsviçreli).

İİ

iii

Onun bendeki imgesini onun imgesi yapan nedir?

Resmin benzerliği değil.

İmge için geçerli olan soru, "Onu şimdi canlı olarak karşımda görüyorum" dışavurumu için de geçerlidir. Bu dışavurumu ona ilişkin bir dışavurum yapan nedir?—Bu dışavurumun içinde bulunan ya da onunla eş zamanlı ('onun ardında duran') bir şey değil. Eğer kimi kastettiğini bilmek istiyorsan kendisine sor!

(Ama gözümün önünde bir yüzün canlanması, hatta bunu çizebilmem, ama bunun kimin yüzü olduğunu, bu yüzü nerede görmüş olduğumu bilmemem de olanaklıdır.)

Ama birinin imgeleme sırasında ya da bunun yerine bir çizim yaptığım düşün; yalnızca parmağıyla havaya çiziyor olsa bile. (Buna "motorik imgeleme" denebilir.) Burada "Bu kimi temsil ediyor?" diye sorabiliriz. Ve verdiği yanıt belirleyici olacaktır.—Bu tamamen, sözcüklerle bir betimleme yapmış olması gibidir, ve tabii ki böyle bir betim, imgenin yerini alabilir de.

"Acı çektiğine inanıyorum."—Bir otomat olmadığına da inanıyor muyum?

Sözcüğü, her iki bağlamda ancak kendimi zorlayarak kullanabilirim.

(Yoksa şöyle mi: Acı çektiğine inanıyorum; otomat olmadığından eminim? Saçma!)

Bir arkadaşım hakkında şöyle dediğimi düşün: "O otomat değil."— Burada iletilen ne ve bu kimin için bir ileti olacaktır? Onunla normal koşullarda karşılaşan bir insan için mi? Bu ona ne iletebilir ki? (Olsa olsa sözü geçen kişinin arada bir makine gibi değil, her zaman bir insan gibi davrandığını.)

"Otomat olmadığına inanıyorum" bu haliyle hiçbir anlam taşımaz.

Onun karşısında takındığım tavır, bir ruh karşısındaki tavırdır. Bir ruhu olduğu fikrinde değilimdir.

Din, ruhun beden dağıldıktan sonra da varolabileceğim söyler. Ne söylediğini anlıyor muyum peki?—Tabii ki anlıyorum—zihnimde buna ilişkin olarak pek çok şey canlandırabilirim. Bu şeylerin resimleri de yapılmıştır zaten. Böyle bir resim neden dile getirilen düşüncenin yetersiz bir sunuluşu olsun ki? Neden dile getirilen öğretiyle aynı

hizmeti vermesin? Önemli olan da hizmettir işte.

Eğer kafadaki düşünce resmi, bize kendini dayatabiliyorsa, neden ruhtaki düşünce resmi bunu daha iyi beceremesin ki?

İnsan bedeni insan ruhunun en iyi resmidir.

Ama şöyle bir ifadeye ne demeli: "Sen bunu söylediğinde, yürekten anladım dediğini"? Bu sırada da kalbimize işaret ederiz. Peki bu jesti kastetmez miyiz?! Tabii ki kastederiz. Yoksa sadece bir resim kullandığımızın bilincinde miyizdir? Kesinlikle hayır.—Bu, seçtiğimiz bir resim, bir benzetme değildir ama resimsel bir ifadedir yine de. Bir noktanın hareketini izlediğimizi düşün (örneğin bir ışık noktasının ekrandaki hareketini). Bu noktanın davranışlarından, çok çeşitli türden önemli çıkarımlar yapılabilir. Ama bu noktada gözleyebileceğimiz ne kadar da çok şey vardır!—Noktanın izlediği yol ve bu yolun boyutlarına ilişkin belli özellikler (örneğin genlik ve dalga boyu) ya da hız ve hızın değişme yasası ya da hızın sıçramalar yaptığı yerlerin sayısı veya konumları ya da yolun bu noktalardaki eğimi ve daha sayısız pek çok şey.—Ve davranışın bu Özelliklerinin her biri, ilgilenmekte olduğumuz tek şey olabilir, örneğin bu harekette, belli bir süre içinde oluşan halkaların sayısı dışında hiçbir şeyi önemsemeyebiliriz.—Ve tek bir değil de pek çok özellikle ilgilendiğimizde, bunların her biri bize, özel, tür olarak diğer hepsininkinden farklı bir bilgi verebilir. İnsan davranışı, bu davranışın gözlediğimiz kendine özgü çeşitli nitelikleri için de durum böyledir işte.

O halde psikoloji ruhu değil de davranışı mı konu alır?

Psikolog neyi bildirir?—Neyi gözlemler? İnsanların davranışını, özellikle de dışavurumlarını değil mi? Ama bunlar davranışı konu almaz.

"Onun keyifsiz olduğunu fark ettim." Bu, davranışa mı ilişkin bir haberdir, ruh haline mi? ("Gökyüzü tehditkâr görünüyor": bu, şimdiyi mi konu alır, geleceği mi?) Her ikisini de; ama yan yana değil, biri üzerinden diğerini.

Doktor soruyor: "Kendini nasıl hissediyor?" Hemşire: "İnliyor." Davranışa ilişkin bir haber. Ama inlemenin gerçekten samimi, gerçekten bir şeyin ifadesi olup olmadığı sorusunun gündeme gelmesi şart mıdır bu iki kişi için? örneğin "Eğer inliyorsa biraz daha ağrı kesici vermeliyiz" çıkarımını—bir orta terimi hasır altı ediyor olmaksızın—yapamazlar mı? önemli olan, davranışın betimini koştukları hizmet değil midir?

"Ama bu ikisi basbayağı zımni bir varsayımda bulunuyorlar o zaman." O halde dil-oyunumuzun akışı her zaman için zımni bir varsayıma dayanır.

Bir psikoloji deneyini betimliyorum: aygıtı, deneyi yapanın sorula- ını, deneğin yanıt ve eylemlerini—sonra da bunun bir tiyatro oyunun- lan bir sahne olduğunu söylüyorum.—Şimdi her şey değişmiştir. Şöy- e bir açıklama getirilir: Eğer bu deney aynı şekilde bir psikoloji kitabında betimlenmiş olsaydı davranışın betimi ruhsal olanın ifadesi olarak anlaşılırdı, çünkü deneğin bizi kandırmadığı, yanıtları ezberlemiş olmadığı ve bu tür başka şeyler varsayılmış olurdu.—Bir varsayımda bulunur muyuz yani?

Kendimizi gerçekten şöyle dışavurur muyuz: 'Tabii ki şu varsayımda bulunuyorum ..."?—Yoksa buna gerek duymayışımız salt karşımızdakinin bunu zaten biliyor olmasından mıdır?

Varsayım, şüphenin bulunduğu yerde bulunmaz mı? Ve ortada hiçbir şüphe olmayabilir de. Şüphe etmenin bir sonu vardır.

Bu, şu ilişkiye benzer: Fiziksel nesne ve duyu izlenimleri. Burada iki dil-oyunu söz konusudur ve bunların birbirleriyle ilişkileri karmaşıktır.—Bu ilişkileri basit bir formüle indirgemeye kalkışacak olursak hataya düşeriz.

Birinin şöyle dediğini düşün: İyi bildiğimiz, örneğin bir kitapta yer alan sözcüklerin her

biri, ruhumuzda bulutsu bir halkayla, hafifçe ima edilen kullanımlardan oluşan bir 'hale' ile çevrilidir zaten.—Sanki bir tablodaki figürlerin her birinin çevresinde ince, sisli bir şekilde çizilmiş, adeta başka bir boyuttaki sahneler bulunur ve biz de bunlarda bu figürleri başka bağlamlar içinde görürüz.—Bu varsayımı ciddiye alalım bakalım!—O zaman görürüz ki yönelimi açıklamayı başaramaz.

Eğer bir sözcüğün kullanım olanaktan, söyleme ya da işitme sırasında ara tonlar şeklinde aklımızdan geçiyorsa—bu ancak bizim için böyledir. Ama başkalanyla, onların da bu deneyimleri yaşayıp yaşamadıklarını bilmeksizin anlaşırız.

Kendisinde anlamanın daima bir iç süreç olduğunu söyleyen birine karşı ne deriz?—Satranç oynamayı bilmenin kendisinde daima bir iç süreç olduğunu söyleyecek olsa ne deriz?—Satranç oynamayı bilip bilmediğini Öğrenmek istediğimizde bizi ilgilendiren şeyin, onun içinde ne olup bittiği olmadığım.—Buna yanıt olarak, bizi ilgilendirenin tam da bu:—yani satranç oynamayı bilip bilmediği—olduğunu söyleyecek olursa da, dikkatini, bize yeteneğini tanıtlayacak kıstaslara ve öte yandan 'iç haller'in kıstaslarına çekmemiz gerekir.

Biri, yalnızca belirli bir şey hissettiği zaman ve yalnızca bu süre içinde belirli bir yeteneğe sahip olacak olsa bile bu his yetenek olmayacaktır.

Karşılık, sözcüğün işitilişi ya da söylenişi sırasında yaşanan deneyim, tümcenin anlamı da bu yaşantılardan oluşan bir karmaşık değildir. —("Onu halâ görmüş değilim" tümcesinin anlamı sözcüklerin karşılıklarının birleşmesinden nasıl meydana gelir?) Tümce, sözcüklerin birleşmesinden meydana gelir ve bu yeterlidir.

Her ne kadar—diyesimiz geliyor—her sözcüğün farklı bağlamlarda farklı karakteri olabilirse de, yine de bir karakteri—bir yüzü—vardır. Bize pekâlâ bakar.—Ama çizilmiş bir yüz de bakar bize.

Tek bir eğer-hissi olduğundan emin misin? Pek çok olmasın? Sözcüğü çok çeşitli bağlamlarda söylemeyi denedin mi? örneğin tümcenin vurgusunu bu sözcüğün ve yanındaki sözcüğün taşıdığı durumlarda.

Sözcüklere ilişkin hisleri konusunda bize "eğer" ve "fakat" sözcüklerinin kendisine aynı hissi verdiğini söyleyen biriyle karşılaştığımızı düşün.—Ona inanmazlık etmeye hakkımız var mıdır? Bunu yadırgarız belki. "Bizim oyunumuzu oynamıyor" diyesimiz gelir. Ya da: "Bu da başka bir tip."

Bu insanın "eğer" ve "fakat" sözcüklerini bizim anladığımız gibi anladığına inanmaz mıyız, eğer bunlan bizim kullandığımız gibi kullanıyorsa?

Eğer-hissini bir karşılığın doğal bağlaşığı olarak görecek olursak psikolojik önemini yanlış değerlendirmiş oluruz; başka bir bağlamda, ortaya çıktığı özel koşullar bağlamında görülmesi gerekir daha çok.

İnsan, eğer-hissine "eğer" sözcüğünü telaffuz etmeksizin asla sahip olamaz mı? Bu hissi yalnızca bu neden ortaya çıkarırsa, bu basbayağı gariptir. Aynı şey genelde bir sözcüğün 'atmosfer'i için de geçerlidir:—yalnızca bu sözcüğün bu atmosfere sahip olmasını neden bu kadar kendiliğinden anlaşılır buluyoruz?

Eğer-hissi, "eğer" sözcüğüne eşlik eden bir his değildir.

Eğer-hissinin, bir müzik tümcesinin bize verdiği özel 'his'le karşılaştırılabilmesi gerek. (Böyle bir hissi kimi zaman şöyle betimleriz: "Burada sanki bir çıkarım yapılıyor" ya da "'O halde ...' diyesim geliyor" diyerek veya "burada hep bir jest yapasım geliyor"—deyip jesti yaparak.)

Ama bu hissi müzik tümcesinden ayırabilir miyiz? Yine de bu his tümcenin kendisi değildir, çünkü tümce bu his olmaksızın da dinlenebilir.

His, tümcenin çalmışındaki 'ifade'ye mi benzer bu açıdan?

Bu bölümün bize çok özel bir his verdiğini söyleriz. Bu bölümün melodisini kendi

kendimize söyleyerek seslendirir, bu sırada belli bir hareket yapanz ve belki de özel herhangi bir şey duyumsarız. Ama bu eşlikleri—hareketi, duyumu—başka bağlamlarda tanımayız bile. Tümüyle boşturlar, bu bölümü seslendirdiğimiz zaman dışında.

"Bu bölümü son derece belli bir ifadeyle seslendiriyorum." Bu ifade, bölümden ayırabileceğimiz bir şey değildir. Başka bir kavramdır. (Başka bir oyun.)

Yaşantı, bu bölümdür, çalındığı bu şekilde (diyelim ki çaldığım şekilde; bir betim bunu yalnızca ima edebilirdi.)

Şeyden ayrılamayan atmosfer—bir atmosfer değildir o halde.

Birbiriyle sıkıca bağdaşık olan, bağdaştırılmış olan şeyler birbirlerine uyar görünür. Ama böyle görünmek nasıl olur? uyar görünmek Uyandıktan sonra bize belli olayları (falanca yerlerde bulunmuş olduklarını, vs.) anlatan insanlar. Bunlara, anlattıklarının başına koyulan "şöyle bir düş gördüm" ifadesini öğretiriz. Daha sonra zaman zaman "dün gece düş gördün mü?" diye sorar, olumlu ya da olumsuz yanıtlar alırım, kimi zaman bir düş anlatılır, kimi zaman anlatılmaz. Dil-oyunu budur. (Burada kendimin düş görmediğini varsaydım. Ama ben hiçbir zaman görünmez bir mevcudiyet de hissetmediğim halde başkalarının böyle hisleri olmuştur ve ben de onlara deneyimleri hakkında sorular sorabilirim.)

Şimdi, belleklerinin bu insanları yanıltıp yanıltmadığına ilişkin; bu resimleri gerçekten'uyku sırasında mı gözlerinin önünde gördükleri, yoksa uyandıktan sonra mı kendilerine öyleymiş gibi geldiğine ilişkin bir varsayımda bulunmak zorunda mıyım? Ayrıca bu sorunun ne anlamı var?—Ve ne ilgisi?! Biri bize düşünü anlattığında, kendimize hiç bu soruyu sorar mıyız? Ve eğer sormazsak—bu, belleğinin onu yanıltmadığından emin olduğumuzdan ötürü müdür? (Ayrıca söz konusu kişinin belleğinin özellikle zayıf olduğunu varsayalım.—)

Peki bu, düşün gerçekten uyku sırasında mı gerçekleştiği, yoksa uyanmış olan kişinin belleğinin bir görüngüsü mü olduğu sorusunu sormanın her zaman için saçma olduğu mu demektir? Bu, sorunun kullanımına bağlı olacaktır.

"Zihin, sözcüğe karşılık sağlayabilir gibi bir görüntü ortaya çıkıyor" —bu, "Benzolde, karbon atomları bir altıgenin köşelerinde durur gibi bir görüntü ortaya çıkıyor" demek gibi değil mi? Bu bir görüntü değil, bir resimdir.

Daha üst düzeydeki hayvanların ve insanın evrimi ve belli bir basamakta bilincin uyanışı. Resim yaklaşık şöyle bir şey: Dünya, tüm eter titreşimlerine karşın, karanlıktır. Ama günlerden bir gün insan gören gözünü açar ve ortalık aydınlanır.

Dilimiz her şeyden önce bir resim betimler. Resme ne olacağı, resmin nasıl kullanılacağı karanlıkta kalır. Ama şurası çok açıktır ki beyanımızın anlamını anlamak istiyorsak bunun araştırılması gerekir. Ama resim bizi bu işten kurtarır gibidir, zaten belirli bir kullanıma işaret eder. Böylece de bizi kandırmış olur.

kendini nasıl dışavurur? Yaklaşık olarak şöyle: Bu ada, bu yüze, bu el yazısına sahip olan adamın, bu eserleri değil de diyelim ki bambaşka (başka bir büyük adama ait) eserleri ortaya koymuş olduğunu düşünemeyiz.

Düşünemez miyiz? Bunu dener miyiz ki?—

Şöyle olabilin Birinin "Beethoven 9. senfoniyi yazarken" diye bir resim yaptığını işitiyorum. Böyle bir resimde nelerin görülebileceğini kolayca canlandırabilirim kafamda. Ama ya biri, 9. senfoniyi yazarken Goethe'nin nasıl görünmüş olabileceğini sergilemeye kalkışacak olursa? Burada utanç verici ve gülünç olmayacak bir şey canlandıramazdım kafamda.

"Kinestetik duyumlarım, uzuvlarımın hareketleri ve konumları hakkında bilgi verir

bana."

İşaretparmağıma küçük salınımlı hafif bir sarkaç hareketi yaptırıyorum. Hareketi güçlükle sezebiliyor ya da sezemiyorum bile. Belki de parmak ucumda hafif bir gerilme hissediyorum. (Eklemimde hiç hissetmiyorum.) Şimdi bu duyum mu hareket hakkında bana bilgi veriyor yani?—öyle ya, hareketi tam olarak betimleyebiliyorum.

"Ama bunu tabii ki hissetmen gerekir, yoksa parmağının nasıl hareket ettiğini (bakmaksızın) bilemezdin." Ama bunu "bilmek", bunu betimleyebilmek demektir yalnızca.—Sesin geldiği yönü söyleyebilmem, salt sesin bir kulağı diğerinden daha fazla etkilemesi nedeniyledir; ama bunu kulaklarımda sezmem; yine de bu, sesin geldiği yönü 'bilmem'e, örneğin o yöne bakmama yol açar.

Ağrı duyumunun bir özelliğinin bize bu duyumun bedendeki yeri hakkında, bellek resminin bir özelliğinin de bize bu resmin ait olduğu zaman hakkında bilgi vermesi gerektiği olduğunu savunan fikirler için de aynı şey söz konusudur.

Bir duyum bize bir uzvun hareketi ya da konumu hakkında bilgi verebilir. (örneğin kolunu uzatmış olduğunu, normal bir insanın aksine, bilmeyen biri, dirseğindeki batıcı bir ağrı sayesinde buna ikna olabilir.)—Aynı şekilde, bir ağrının niteliği de bize yaranın yeri hakkında bilgi verebilir. (Bir fotoğrafın sararmış oluşu da yaşı hakkında.)

Duyu izleniminin bana biçim ve renk hakkında bilgi verdiğinin kıstası nedir?

Hangi duyu izlenimi? İşte bu; sözlerle ya da resimle betimlerim bunu.

Şimdi: parmakların bu konumdayken ne hissediyorsun?—"Bir hissi nasıl açıklamalı ki? Bu açıklanamaz bir şeydir, özel bir şey." Sözcüklerin kullanımının öğretilebilmesi gerekir ama!

Aradığım, gramere ilişkin fark.

Şimdi kinestetik hissi bir kenara bırakalım!—Birisine bir hissi betimlemek istiyorum ve "Şöyle yap, o hissi edineceksin" deyip, kolumu ya da başımı belirli bir konumda tutuyorum. Şimdi, bir hissin betimi midir bu; ve hangi hissi kastetmiş olduğumu anladığını ne zaman söylerim? Bunun üzerine hissin bir başka betimini daha yapmak zorunda kalacaktır. Peki bu ne tür bir betim olmalıdır?

"Şöyle yap, o hissi alacaksın" diyorum. Burada bir şüphe bulunamaz mı? kastedilen şey bir his olduğunda ortada bir şüphe bulunması gerekmez mi?

Bu şöyle görünüyor; bu şöyle bir tad veriyor, bu şöyle bir his veriyor. "Bu" ve "şöyle" farklı açıklanmalıdır.

Bir 'his'se karşı ilgiıpiz son derece belli bir ilgidir. Buna, örneğin. 'hissin derecesi', 'yeri', bir hissin diğeri tarafından ortadan kaldırılabilirliği dahildir. (Bir hareketin aynı bölgedeki diğer bütün hafif duyumları ortadan kaldıracak denli ağrılı olması, senin bu hareketi gerçekten yapmış olduğunu şüpheli bir hale getirir mi? İkna olabilmek için diyelim ki gözlerini kullanmana yol açabilir mi?)

ix

Kendi kederini gözlemleyen biri, hangi duyularıyla yapar bunu? özel bir duyuyla; kederi hisseden bir duyuyla mı? Gözlemlediğinde, kederi başka şekilde mi hisseder yani? Ayrıca hangi kederi gözlemler; yalnızca gözlemlendiği sırada orada olanı mı?

'Gözlemleme' gözlemleneni üretmez. (Bu kavramsal bir saptamadır.)

Ya da: 'Gözlemlediğim', ancak gözlemleme sonucunda ortaya çıkan şey değildir. Gözlemin nesnesi başka olandır.

Daha dün ağrı veren bir temas, bugün artık ağrı vermiyor.

Bugün ağrıyı, yalnızca onu düşündüğüm zaman hissediyorum. (Yani belli koşullarda.)

Kederim artık aynı keder değil: geçen yıl benim için dayanılmaz olan bir anı bugün

artık öyle değil.

Bu, bir gözlemin sonucudur.

Ne zaman birinin gözlemlediğinden bahsederiz? Kabaca: Söz konusu kişi, belli izlenimlerin (örneğin) kendisine öğrettiklerini betimlemek amacıyla bu izlenimleri edinmeye uygun bir konuma geçtiği zaman.

Kırmızı bir şey gördüğünde belirli bir ses, sarı bir şey gördüğünde başka bir ses ve diğer renkler için de başka başka sesler çıkarmak üzere yetiştirilmiş bir kişi, böylelikle henüz nesneleri renklerine göre betimliyor olmayacaktır. Her ne kadar bir betimleme yapmamıza yardımcı olabilirse de. Betim, bir uzam (örneğin zaman) içerisindeki bir dağılımın resmedilişidir.

Bakışlarımı odada gezdiriyorum, aniden dikkat çekecek kırmızılıkta bir nesneye çarpıyorlar ve "Kırmızı!" diyorum—böylelikle bir betimleme yapmış olmam.

"Korkuyorum" sözü bir ruh halinin betimi midir?

"Korkuyorum" diyorum, karşımdaki bana soruyor: "Neydi bu? Bir endişe çığlığı mıydı, yoksa bana kendini nasıl hissettiğini mi iletmek istemiştin; yoksa şu anki halinin gözden geçirilişi mi bu?"—Buna her zaman açık bir yanıt verebilir miyiz? hiçbir zaman mı veremeyiz?

Çok çeşitli şeyler canlandırabiliriz zihnimizde, örneğin: "Hayır, hayır! Korkuyorum!"

"Korkuyorum. Ne yazık ki bunu itiraf etmek zorundayım."

"Hâlâ biraz korkuyorum, ama eskisi kadar değil."

"Kendime itiraf etmek istemesem de aslında hâlâ korkuyorum."

"Türlü türlü korkularla kendime eziyet ediyorum."

"Korkuyorum—tam da korkusuz olmam gereken şu anda!"

Bu tümcelerin her birine ait özel bir ses tonu, her birine ait farklı bir* bağlam vardır.

Bize oranla adeta çok daha keskin düşünen ve bizim tek bir sözcülc kullandığımız yerlerde çeşitli sözcükler kullanan insanlar canlandırabiliriz kafamızda.

"'Korkuyorum' aslında neyi karşılar, bununla neyi hedef alırım?" diye sorarız kendimize. Ve doğal olarak da bir yanıt bulamayız, ya da bul-: duğumuz yanıt yetersizdir.

Soru şudur: "Bu ne tür bir bağlam içerisinde yer almaktadır?"

"Neyi hedef alırım?", "Bu sırada ne düşünürüm?" sorularını, korku dışavurumunu tekrarlayıp, bu sırada kendi kendime dikkat ederek, adeta gözucuyla ruhumu gözlemleyerek yanıtlamak istediğimde hiçbir yanıt bulamam. Buna karşılık somut bir durumda "Bunu niye söyledim, istediğim neydi?" diye sorabilir—ve bu soruyu yanıtlayabilirim de; ama bunu konuşmanın eşlik-görünümlerinin gözlemine dayanarak yapmam. Ve yanıtım, önceki dışavurumu tamamlayacak, bunu farklı sözcüklerle dile getirecektir.

Korku nedir? "Korkmak" ne demektir? Bunu tek bir göstermeyle açıklamak istediğimde—korkuyu oynarım.

Ummayı da böyle temsil edebilir miyim? Sanmam. Ya inanmaya ne; demeli?

Ruh halimi (diyelim ki korkuyu) betimlemek belirli bir bağlam içerisinde yaptığım bir şeydir. (Tıpkı belirli bir eylemin ancak belirli bir bağlam içerisinde bir deney olması gibi.)

Çok mu şaşırtıcı yani aynı ifadeyi farklı oyunlarda kullanmam? Ve kimi zaman da adeta oyunların arasında?

Hem kesin olarak belirli bir niyetle konuşurum her zaman?—Ve böyle olmaması, söylediklerimi anlamsız mı kılar?

Cenaze törenindeki bir söylevde "...'ın yasını tutuyoruz" dendiğinde bu, yasın bir ifadesi olarak söylenir; hazır bulunanlara bir şey iletmek için değil. Ama mezar

başındaki bir duada, bu sözler bir tür ileti olurdu.

Sorun şudur: Kendisine betim diyemeyeceğimiz, bütün betimlerden daha ilkel olan çığlık, yine de ruhsal yaşamın betimi hizmetini görür.

Çığlık, betim değildir. Ama geçişler vardır. Ve "Korkuyorum" sözü bir çığlığa yakın ya da uzak düşebilir. Çığlığa çok yakın da olabilir, çok uzak da.

Ağrısı olduğunu söyleyen birinin ille de yakındığını söylemeyiz. Yani "Ağrım var" sözcükleri bir yakınma da olabilir, başka bir şey de.

Ama "Korkuyorum", her zaman değilse bile yine de kimi zaman yakınmaya benzer bir şeyse, niye her zaman bir ruh halinin betimi olsun ki?

İnsanlar nasıl olup da "İnanıyorum ki..." gibi bir ifade kullanmaya başlamıştır? Bir gün bir fenomen (inanma görüngüsü) dikkatlerini mi çekmiştir?'

Kendilerini ve başkalarını gözlemlemiş ve böylece de inanmayı mı keşfetmişlerdir?

Moore'un paradoksu* şöyle dile getirilebilin "İnanıyorum ki bu, böyle böyledir" dışavurumu, "Bu, böyle böyledir" iddiasına benzer şekilde kullanılır; halbuki bunun böyle böyle olduğuna inandığım varsayımı, bunun böyle böyle olduğu varsayımına benzer şekilde kullanılmaz.

"inanıyorum" iddiası, sanki "İnanıyorum" varsayımının varsaydığı şeyin iddiası değilmiş gibi görünüyor burada!

Aynı şekilde: "İnanıyorum ki yağmur yağacak" beyanı "Yağmur yağacak" ile benzer bir anlama, yani benzer bir kullanıma sahiptir; ama "O zaman yağmur yağacağına inanmıştım", "O zaman yağmur yağmıştı" ile aynı anlama sahip değildir.

"Ama 'inanıyorum' şimdiki zamanda neyi dile getiriyor ise, 'inanmıştım* da geçmiş zamanda onu dili getirmelidir!"√1, 1 için ne demek oluyorsa, √1 de -1 için o demek olmalıdır! Bu hiçbir şey ifade etmez.

'"İnanıyorum ki...' sözcükleriyle temelde kendi ruh halimi betimlerim—ama bu betimleme burada dolaylı olarak bizzat inanılan olgunun iddiasıdır."—Tıpkı belli koşullarda, fotoğrafı çekilmiş olan şeyi betimlemek amacıyla fotoğrafı betimlemem gibi.

Ama o zaman fotoğrafın iyi çekilmiş olduğunu da söyleyebilmem gerekir. Yani şunu da: "İnanıyorum ki yağmur yağıyor ve inancım da güvenilirdir o halde ona güveniyorum."—Bu durumda inancım bir tür duyu izlenimi olurdu.

İnsan kendi duyularına güvenmezlik edebilir ama kendi inancına güvenmezlik edemez.

Karşılığı 'yanlış olarak inanmak' olan bir fiil olsaydı, bunun şimdiki zamanda anlamlı bir birinci şahıs bildirme kipi olamazdı.

* Wittgenstein'ın "Moore'un paradoksu" olarak adlandırdığı ifadeler "Yağmur yağıyor ve ben yağmur yağdığına inanmıyorum" şeklindeki ifadelerdir.—ç./ı.

"İnanmak", "arzu etmek", "istemek" fiillerinin hepsinin "kesmek", "çiğnemek", "koşmak" fiillerinin de sahip olduğu bütün gramer biçim, lerine sahip olmalarına kendiliğinden anlaşılır bir şey olarak değil, çok garip bir şey olarak bak.

Duyurma dil-oyunu, duyurunun alıcıya nesne hakkında değil, duyuruda bulunan kişi hakkında bilgi vermesini sağlayacak şekle döndürülebilir.

örneğin öğretmenin öğrenciyi sınaması durumunda böyledir bu. (ölçüm, cetveli denemek amacıyla yapılabilir.)

Diyelim ki bir ifadeyi—örneğin "İnanıyorum" ifadesini—şu şekilde kullanıma sokuyorum: Bu ifade, bizzat duyuruda bulunan kişi hakkında bilgi vermeye yarayan duyuruların başına konur. (Yani ifade herhangi bir güvenilmezlik taşımak zorunda değildir. İddiadaki güvenilmezliğinin kişisel olmayan bir şekilde de ifade edilebileceğini göz önünde bulundur: "Bugün geliyor olsa gerek")—"İnanıyorum ki ... ama öyle değil" bir çelişme olacaktır.

"İnanıyorum ki...", halime ışık tutar. Bu dışavurumdan, davranışıma ilişkin çıkarımlar yapılabilir. Yani burada heyecanın, ruh halinin, vs. dışavurumlarıyla bir benzerlik söz konusudur.

Ama "İnanıyorum ki bu böyledir" halime ışık tutuyorsa "Bu böyledir" iddiası da aynı şeyi yapar. Çünkü "İnanıyorum" imi bunu yapamaz; olsa olsa ima edebilir.

"İnanıyorum ki bu böyledir"in, yalnızca "Bu böyledir" iddiasının tonu ile ifade edildiği bir dil olsun. "İnanıyor" yerine "... deme eğiliminde" densin ve "Varsayalım ki ben ... eğilimindeyim" varsayımı (şart kipi) de olsun ama "Deme eğilimindeyim" dışavurumu bulunmasın.

Bu dilde Moore'un paradoksu olmayacak ama onun yerine çekimlerinden biri eksik bir fiil bulunacaktır.

Ama bu bizi şaşırtmamalıdır. Niyetin dışavurumunda kendimizin gelecekteki eylemini önceden söyleyebildiğimizi düşün.

Bir başkası hakkında "... inanıyormuş gibi görünüyor" derim ve başkaları da benim hakkımda aynı şeyi söyler. Peki ama bunu niye hiçbir zaman, hatta başkaları bunu benim hakkımda haklı olarak söylediklerinde bile kendi hakkımda söylemem?—Kendimi görmez ve işitmez miyim yani?—Böyle denebilir.

"İnsan kanaatini içinde hisseder, kendi sözlerinden ya da bunların tonundan çıkarsamaz."—Şu doğrudur: İnsan kendi kanaatini kendi sözlerinden çıkarsamaz; ne de bu kanaatten kaynaklanan eylemlerini.

'"İnanıyorum' iddiası sanki varsayımın varsaydığı şeyin iddiası değilmiş gibi görünüyor burada."—Yani fiile şimdiki zaman birinci şahıs bildirme kipinde başka bir devam arama ayartısına kapılmış durumdayım.

Şöyle düşünüyorum: İnanma bir ruh halidir. Bir süresi vardır; ve bu, örneğin bir tümcedeki ifadesinin seyrinden bağımsızdır, inanan kişinin bir tür yatkınlığıdır yani. Bu yatkınlığı bana ifşa eden, bir başkası söz konusu olduğunda, bu kişinin davranışıdır; sözleridir. "İnanıyorum ki ..." dışavurumu olduğu kadar, sadece iddiasıdır.—Peki, ben söz konusu olduğumda durum nasıldır: Kendi yatkınlığımı nasıl teşhis ederim? —Burada, tıpkı bir başkasının yaptığı gibi, kendime dikkat edebilmem, sözlerime kulak verebilmem, bunlardan çıkarımlar yapabilmem gerekecektir tabii ki!

Kendi sözlerime karşı tavrım, başkalarınınkinden tamamen farklıdır.

Eğer "İnanıyormuş gibi görünüyorum" diyebilecek olsam, şu yukarıda bahsi geçen devamı bulabilirdim.

Ağzımdan çıkan sözlere kulak veriyor olsam, ağzımdan bir başkasının konuştuğunu söyleyebilirdim.

"Söylediklerime bakılacak olursa buna inanıyorum." Şimdi, bu sözlerin bir anlam taşıyacağı koşullar düşünülebilir.

O zaman biri "Yağmur yağıyor ve ben buna inanmıyorum" ya da "Egom bunun böyle olduğuna inanıyormuş gibi geliyor bana ama bu böyle değil" de diyebilir. Ağzımdan iki varlığın konuştuğunu belirtecek bir davranışı kafamızda canlandırıp eklememiz gerekir buna.

Çizgi, daha varsayımda senin düşündüğünden farklı bir yol izler.

"Varsayalım ki ... inanıyorum" sözünde, "inanmak" sözcüğünün bütün gramerini, hâkim olduğun alışılmış kullanımım daha baştan varsaymak tasındır.—Şeylerin, deyim yerindeyse bir resim tarafından açıkça gözlerinin önüne serilmiş bulunan ve böylece de bu varsayıma alışılmış olandan farklı bir iddia ekleyebilmeni sağlayacak olan bir durumu değildir varsaydığın.—Eğer "inanmak"ın kullanılışı senin için zaten bildik bir şey olmasa, burada neyi varsaydığım (yani böyle bir varsayımdan nelerin çıktığını) hiç bilemezdin.

"Diyorum ki..." ifadesini düşün, örneğin, "...cak" iddiasına eş düşen "Diyorum ki yağmur yağacak"daki. "Diyor ki ...cak", yaklaşık olarak "İnanıyor ki ...cak" demektir. "Varsayalım ki... diyorum", "Varsayalım.ki bugün ... cak" demek değildir.

Burada farklı kavramlar birbirlerine temas eder ve yolun bir kısmını birlikte katederler. Ama bütün çizgilerin daireler olduğu santimantalidir.

Şu tümce benzeri saçmalığa bir bak: "Yağmur yağıyor olsa gerek; ama yağmıyor"

Burada "Yağmur yağıyor olsa gerek"in aslında yağmur yağacağına inanıyorum demek olduğunu söylemekten kaçınmak gerekir.—Neden tersine İkincisi ilki demek olmasın ki?

İkircikli bir iddiayı ikircikliğin iddia edilişi olarak görme.

xi

"Görmek" sözcüğünün iki kullanımı:

Biri: "Orada ne görüyorsun?"—"Şunu görüyorum" (bunun ardından bir betim, bir çizim, bir kopya gelir). Diğeri: "Bu iki yüz arasında bir benzerlik görüyorum"—bunu kendisine ilettiğim kişi, yüzleri benim gördüğüm kadar açık seçik görüyor olabilir.

Bunun önemi: görmenin bu iki 'nesnesi' arasındaki kategorik fark.

Birisi bu iki yüzü tıpatıp çizebilir; diğeri, bu çizimde ilkinin görmemiş olduğu benzerliği fark edebilir.

Bir yüzü inceliyorum, birden, bir başka yüzle arasındaki benzerliği fark ediyorum. Yüzün değişmediğini görüyorum; ama yine de başka türlü görüyorum onu. Bu deneyime "bir yönün fark edilmesi" diyorum.

Bunun nedenleri psikologları ilgilendirir.

Bizi ilgilendiren kavram ve bunun deneyim kavramları arasındaki konumudur.

Bir kitabın, örneğin bir ders kitabının çeşitli yerlerinde şöyle bir çizimin yer aldığını düşünebiliriz:

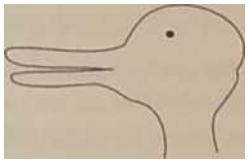
Bu çizime ilişkin metinde, her seferinde başka bir şeyden bahsedilir Cam bir küpden, tersine çevrilmiş açık bir kutudan, bu şekildeki bir tel çerçeveden, bir köşe oluşturan üç tahta parçasından. Metin her seferinde çizimi yorumlar.

Ama çizimi bir seferinde bir şey, başka bir seferinde başka bir şey olarak gerebiliriz de.—Yani çizimi yorumlar ve yorumladığımız gibi görürüz.

Burada belki de şöyle bir yanıt vermeye kalkarız: Dolaysız deneyimin, görme yaşantısının bir yorum aracılığıyla betimlenmesi dolaylı bir betimlemedir. "Bu şekli bir kutu olarak görüyorum" demek, şekli kutu olarak yorumlama ya da bir kutuya bakma sırasında ortaya çıktığı deneyimle sabit olan bir görme deneyimini yaşıyorum demektir. Ama

böyle demek olsaydı bunu bilmem gerekirdi. Yaşantıyla yalnızca dolaylı olarak değil, doğrudan ilişki kurabilmem gerekirdi. (Nasıl ki kırmızıdan ille de kanın rengi olarak bahsetmem gerekmiyorsa.)

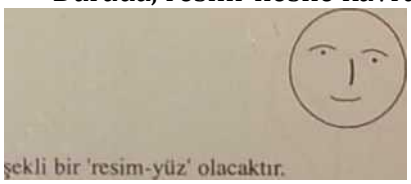
Jastrow'dan almış olduğum* aşağıdaki şekle, değimlerimde T-Ö Kafası' diyeceğim. Bu şekil bir tavşan kafası olarak da görülebilir, bir ördek kafası olarak da.

Ve bir yönün 'sürekli görülmesi' ile 'parlayıvermesi'ni birbirinden ayırt etmem gerek.

Resim bana gösterilmiş olabilir ve ben de bunda hiçbir zaman bir tavşandan başka bir şey görmemiş olabilirim.

Burada, resim-nesne kavramını işin içine katmak yararlı olacaktır, örneğin.

şekli bir 'resim-yüz' olacaktır.

Bu yüze bir insan yüzüne karşı davrandığım gibi davranırım kimi açılardan ifadesini inceleyebilir, bu ifadeye bir insan yüzüne karşı gösterdiğim tepkiyi gösterebilirim. Bir çocuk, resim-insanla ya da resimhayvanla konuşabilir, bunlara oyuncak bebeklere davrandığı gibi davranabilir.

O halde T-ö kafasını daha baştan resim-tavşan olarak görebilirdim. Yani: "Bu ne?" ya da "Burada ne görüyorsun?" diye sorulduğunda "Resim-tavşan" demiş olabilirdim. Bunun ne olduğuna ilişkin daha başka sorular sorulmuş olsa, açıklama olarak çeşit çeşit tavşan resimlerine, belki de gerçek tavşanlara işaret eder, bu hayvanların yaşamlarından bahseder ya da onları taklit ederdim.

'Burada ne görüyorsun?" sorusuna "Bunu şimdi bir resim-tavşan olarak görüyorum" yanıtını vermezdim. Sadece algıyı betimlerdim; tıpkı "Orada kırmızı bir daire görüyorum" dermiş gibi.—

Yine de bir başkası benim hakkımda "Şekli resim-T olarak görüyor" diyebilirdi.

"Bunu şimdi ... olarak görüyorum" demek, çatal ve bıçağa bakıp "Bunları şimdi çatal ve bıçak olarak görüyorum" demek kadar az anlam taşırdı benim için. Bu dışavurumu hiç kimse anlamayacaktır.—Tıpkı şunların da anlaşılmayacağı gibi: "Bu benim gözümde bir çatal şimdi" ya da "Bu bir çatal da olabilir".

Masada, sofra takımı olduğunu bildiğimiz şeyleri, sofra takımı olarak 'kabul etmeyiz'; tıpkı yemek yerken normal olarak ağzımızı oynatmayı denemediğimiz, buna çalışmadığımız gibi.

"Bu benim gözümde bir yüz şimdi" diyen birine "Hangi dönüşümü ima ediyorsun?" diye sorabiliriz.

İki resim görüyorum; T-Ö kafası birinde tavşanlarla, diğerindeyse ördeklerle çevrili. Aynı olduklarını fark etmiyorum. Bundan, her seferinde başka bir şey gördüğüm çıkar mİ?—Bu, burada bu ifadeyi kullanmamıza bir temel oluşturur.

"Bunu tamamen başka türlü görmüştüm, asla tanıyamazdım !" Şimdi, bu bir ünlemdir. Ve haklı gösterilebilir de.

Bu iki kafayı böyle birbiri üzerine koymak, bunları böyle karşılaştırmak asla aklıma gelmezdi. Çünkü başka bir karşılaştırma tarzını telkin ediyorlar.

Böyle görülen kafanın, böyle görülen kafayla en ufak bir benzerliği bile yoktur—birbirleriyle çakışık oldukları halde.

Bana bir resim-tavşan gösterilip, bunun ne olduğu soruluyor; "Bir T" diyorum. "Şimdi bir T' değil. Algımı iletiyorum.—T-Ö kafasını göstererek bunun ne olduğu soruluyor, burada "Bir T-Ö kafası" diyebilirim. Ama bu soruya tamamen faiklı bir tepki de verebilirim.—Bunun T-Ö kafası olduğu yanıtı yine algının iletimidir; "Şimdi bir T" ise

böyle değildir. Eğer "Bir tavşan" demiş olsaydım, belirsizliği yakalayamamış ve algıyı bildirmiş olurdum.

Yön değişimi. "Ama tabii ki resmin şimdi bütünüyle değişmiş olduğunu söyleyeceksin!"

Ama farklı olan ne: İzlenimim mi? aldığım konum mu?—Bunu söyleyebilir miyim? Değişimi tamamen bir algı gibi betimlerim! Sanki nesne gözlerimin önünde değişim geçirmiş gibi.

"Şimdi bunu görüyorum işte" diyebilirim (örneğin bir başka resme işaret ederek). Bu yeni bir algının duyuru biçimidir.

Yön değişiminin ifadesi, aynı zamanda değişmemiş olan algının ifadesiyle birlikte, yeni bir algının ifadesidir.

Bir bulmaca resminin çözümünü aniden görüyorum. Önceden ağaç dallarının bulunduğu yerde şimdi bir insan şekli var. Görsel izlenimim değişmiştir ve şimdi bunun yalnızca renk ve biçimi değil, aynı zamanda son derece belli bir 'örgütlenme'si de olduğunu fark ediyorum.— Görsel izlenimim değişmiştir;—önceden nasıldı; şimdi nasıl?—Bunu tıpkısı olan bir kopyayla temsil edecek olsam—bu iyi bir temsil değil midir?—hiçbir değişiklik görülmez.

Ama sakın "Görsel izlenimim tabii ki bu çizim değil; görsel izlenimim—hiç kimseye gösteremeyecek olduğum—bu" deme sakın.—Tabii ki çizim değil ama içimde taşıdıklarımla aynı kategoriden bir şey de değil.

'İç-resim' kavramı yanıltıcıdır, çünkü bu kavramın ömek aldığı şey dış-resim'dir, ancak bu kavram sözcüklerinin kullanımları arasındaki benzerlik "sayı imi" ve "sayı"nın kullanımları arasındakinden daha büyük değildir. (Dahası, sayıya 'ideal sayı imi' demeye kalkan biri, böylelikle benzer bir kafa karışıklığına yol açabilir.)

Görsel izlenimin 'örgütlenme'sini renkler ve biçimlerle bir araya koyan biri, bir iç-nesne olarak görsel izlenimden yola çıkmaktadır. Böylece bu nesne tabii ki bir garabet, garip bir şekilde sallanan bir yapı haline gelir. Çünkü resim ile benzerliği bozulmuştur artık.

Küp şemasının çeşitli yönleri olduğunu biliyorsam karşımdakinden, onun ne gördüğünü öğrenmek amacıyla, kopyaya ek olarak gördüğünün bir modelini yapmasını ya da göstermesini de isteyebilirim; karşımdaki ne diye iki açıklama talep ettiğime ilişkin hiçbir fikre sahip olmasa da.

Ama yön değişiminde durum farklılaşır. Önceden, bir kez kopya çıkarıldıktan sonra belki de yararsız bir belirleme olarak görünen, ya da öyle olmuş olan şey, yaşantının olanaklı tek ifadesi olacaktır şimdi.

Ve görsel izlenimde 'örgütlenme'nin renk ve biçim ile karşılaştırılmasının işini bitirmeye salt bu yeter.

T-Ö kafasını T olarak gördüğümde şunları gördüm: Bu biçimleri ve renkleri (bunları ayrıntılı bir şekilde ortaya koyarım)—ve ek olarak şöyle bir şey daha: ve bu noktada çok sayıda çeşitli tavşan resimlerine işaret ederim.—Bu, kavramların farklılığını gösterir.

'... olarak görmek' algıya dahil değildir. Ve bu yüzden görmek gibi olduğu kadar görmek gibi değildir de.

Bir hayvana bakıyorum; biri soruyor: "Ne görüyorsun?" 'Tavşan" diye yanıtlıyorum.—Manzarayı seyrediyorum; aniden bir tavşan koparak geçiyor. "Tavşan!" diye ünlüyorum.

Her ikisi de, gerek duyuru gerekse ünlem, algının ve görme yaşantısının ifadesidir. Ama ünlemin ifade oluşu, duyurununkinden farklı bir anlamdadır. İçimizden kopar.—Ünlemin yaşantı karşısındaki durumu, çığlığın ağrı karşısındaki durumuna benzer.

Ama bir algının betimi olduğu için düşüncenin ifadesi de denebilir ünleme.—Nesneye bakan biri onu düşünmek zorunda değildir, ama ifadesi ünlem olan görme deneyimini yaşayan biri, gördüğü şeyi düşünüyordur da.

Ve bu yüzden, bir yönün parlayıvermesi yarı görme yaşantısı, yarı düşünme gibi görünür. • ,

Biri aniden tanımadığı bir görünümle karşılaşıyor (bu aslında iyi bildiği ama alışık olmadığı bir ışık altında ya da konumda gördüğü bir nesne olabilir); bu tanımama belki de birkaç saniye sürer. Bu kişinin, nesneyi hemen tanıyıveren birininkinden farklı bir görme deneyimi yaşamış olduğunu söylemek doğru olur mu?

Peki ama biri, karşısına çıkıveren ve ona tamamen yabancı olan bir biçimi bunu iyi tanıyan ben kadar ayrıntılı olarak betimleyemez mi? Ve yanıt da bu değil mi?—Genelde böyle olmayacaktır tabii ki. Betimlemesi de bambaşka olacaktır, (örneğin ben "Hayvanın uzun kulakları vardı" derken-—o: "İki uzun çıkıntı vardı" deyip bunları çizecektir.)

Yıllardır görmediğim biriyle karşılaşıyorum; açıkça görüyorum onu, ama tanımıyorum. Aniden tanıyor ve değişmiş olan yüzünde eski yüzünü görüyorum. Eğer çizebilsem, sanırım portresini şimdi başka türlü yapardım.

Şimdi, tanıdığım bir insanı kalabalık içinde, belki de bulunduğu yöne uzunca bir süre baktıktan sonra, fark ettiğimde—bu özel bir görme midir? görme ve düşünme midir? Ya da—neredeyse söyleyesim geldiği gibi—ikisinin bir kaynaşması mı?

Soru şudur: Bunu niye söylemek isteriz?

Görülenin duyurusu da olan ifade şimdi tanıma ünlemidir.

T-ö kafasını, karınan çorınan çizgilerin arasına gizlenmiş olarak düşün. Şimdi birden resimde bu kafanın farkına varıyorum, ama sadece tavşan kafası olarak. Daha sonra aynı resme bir kez daha bakıyor ve aynı çizgiyi fark ediyorum, ama ördek olarak; bu sırada her iki seferinde de aynı çizginin söz konusu olduğunun farkına varmış olmam gerekmez. Daha sonra yön değişimini gördüğümde—T ve Ö yönlerinin şimdi, onları karman çorman çizgiler arasında teker teker tanıdığım zamankinden tamamen faiklı görüldüğünü söyleyebilir miyim? Hayır.

Ama değişim, tanımanın yaratmadığı bir şaşkınlık yaratır.

Bir şekil (1) içinde bir başka şekil (2) arayan ve sonra da onu bulan biri, (l)'i yeni bir tarzda ğörür. Yalnızca şeklin yeni tür bir betimlemesini yapabilmekle kalmaz, söz konusu fark ediş yeni bir görme yaşantısı olmuştur.

Ama şöyle demeye kalkışması da şart değildir: "Şekil (1) şimdi tamamen farklı görünüyor, öncekiyleiiiçbir benzerliği yok, çakışık şekiller oldukları halde!"

Burada bir yığın birbiriyle akraba görüngü ve olanaklı kavram var.

Şeklin kopyası, görme yaşantımın eksik bir betimi midir yani? Hayır.—Daha ayrıntılı belirlemelerin gerekli olup olmadığı ya da bunların hangilerinin gerekli olduğu koşullara bağlıdır.—Eksik bir betim olabilir, eğer yanıtlanmamış bir soru kalmışsa.

Tabii ki şöyle de denebilir: 'Resim-tavşan' ve 'resim-ördek' kavramlarının her ikisine de dahil olan belli şeyler vardır. Bir resim, bir çizim de böyle bir şeydir.—Ama izlenim aynı anda hem bir resim-tavşan hem de bir resim-ördek izlenimi değildir.

"Aslında gördüğüm şey, bende nesnenin etkisiyle ortaya çıkan şey olmalıdır tabii ki."—O halde bende ortaya çıkan şey, bir tür kopya, tekrar bakabileceğim, önümde durabilecek bir şey; hani neredeyse maddelermiş bir şeydir.

Ve bu maddeleşmiş şey uzamsal bir şeydir ve salt uzamsal kavramlarla betimlenebilmelidir. Örneğin (eğer bir yüzse) gülümseyebilir ama dostanelik kavramı bu şeyin temsiline dahil değildir, bu temsile yabancıdır (her ne kadar ona hizmet edebilirse de).

Ne görmüş olduğumu sorarsan, bunu gösteren bir taslak yapabilirim belki; ama

bakışlarımın nasıl dolaşmış olduğunu çoğu durumda hiç anımsamam.

Görme yaşantısının kıstası nedir?—Ne olması gerekir ki?

'Görülen'in temsili.

Tıpkı kopya kavramı gibi, görülenin temsili kavramı oldukça esnektir ve bununla birlikte görülen kavramı da. Bu ikisi birbirine içten bağlıdır. (Ve bu, bunların benzer oldukları demek değildir.)

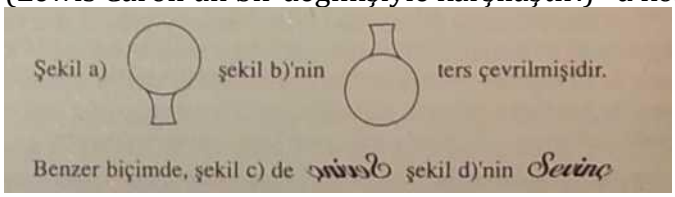
İnsanların üçboyutlu gördüğünü nasıl fark ederiz? Birine (şu ötedeki) arazinin gözlerinin önünde nasıl uzandığını sorarım—"Şöyle mi uzanıyor?" (Elimle gösteriyorum)—"Evet"—"Nereden biliyorsun?"— "Hava sisli değil, gayet açık olarak görüyorum."—Tahminine ilişkin temeller göstermeyecektir. Bizim için doğal olan tek şey, baktığımız şeyin üçboyutlu olarak temsil edilişidir; buna karşılık, ister çizimle ister sözlerle olsun, ikiboyutlu temsiller için özel alıştırma ve ders gereklidir. (Çocuk çizimlerinin garipliği.)

Bir gülümsemenin gülümseme olduğunu fark etmeyen, bunu böyle anlamayan biri, onu bir gülümseme olarak anlayan birinden farklı mı görür bu gülümsemeyi?—Onu başka türlü taklit eder örneğin.

Bir yüz çizimini ters tutarsan yüzün ifadesini tanıyamazsın. Gülümsediğini görebilirsin belki, ama nasıl gülümsediğini tam olarak göremezsin. Gülümsemeyi taklit edemez ya da niteliğini daha ayrıntılı olarak betimleyemezsin.

Halbuki ters çevrilmiş resim bir insanın yüzünü son derece ayrıntılı olarak temsil ediyor da olabilir.

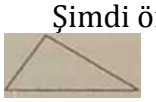
Ama c ve'd'den edindiğim izlenimler arasındaki fark, a ve b'den edindiklerim arasındakinden başkadır—diyesim geliyor—. Örneğin d, c'den daha düzenli görünüyor. (Lewis Caroll'un bir değinişiyle karşılaştır.)* d kolay kopya edilir, c ise zor.

'Görmek' kavramı karman çorman bir izlenim oluşturur, öyledir de , zaten.—Manzaraya bakıyorum; bakışlarım geziniyor, belirgin ve belirsiz türlü türlü hareket görüyorum; bu bende açık olarak yer ediyor, şu ise sadece oldukça bulanık bir şekilde. Gördüğümüz şey bize nasıl da tümüyle parçalanmış görünebilir! Şimdi ''görülenin betimi" ne demekmiş bir bak!—Ama görülenin betimi denen de budur işte. Tek bir asıl betim, düzgün bir betimleme durumu diye bir şey söz konusu değildir—sanki geri kalanlar henüz belirsiz, aydınlanmayı bekleyen ya da çöp olarak bir köşeye süprülüvermesi gereken şeylermiş gibi—.

Burada karşımıza çıkan dehşetli bir tehlike, ince ayrımlar yapma isteğidir.—Fiziksel cisim kavramını 'geçekten görülen'den çıkarak açıklamak istediğimizde de benzer bir durum söz konusudur.—Yapılması gereken daha çok, gündelik dil-oyununu kabullenmek ve yanlış sergilemeleri yanlış olarak nitelemektir. Çocuğa öğretilen ilkel dil-oyunu hiçbir haklılaştırmaya gerek duymaz; haklılaştırma çabalarının reddedilmesi gerekir.

Şimdi örnek olarak bir Üçgenin yönlerini göz önüne al. Şu üçgen,

şöyle görülebilir: üç köşeli bir delik olarak, bir cisim olarak, geometrik bir çizim olarak; tabanı üzerinde duruyor olarak, üst köşesinden asılmış olarak; dağ, kama, ok ya da yön işareti olarak; aslında (diyelim ki) kısa dik kenarı üzerinde durması gerekirken

devrilmiş bir cisim olarak, bir paralelkenarın yarısı olarak ve çeşitli başka şeyler olarak.

"Bu sırada„bir seferinde şunu düşünebilirsin, bir seferindeyse şunu, buna bir seferinde şu olarak bakabilirsin, bir seferindeyse şu olarak, o zaman bunu bir seferinde şöyle görürsün, bir seferindeyse şöyle"—Nasıl peki? Bunun ötesinde bir belirleme yok ki.

Ama bir şeyi bir yorum uyarınca görmek nasıl olanaklıdır?—Soru bunu garip bir olgu olarak sergiliyor; sanki burada bir şey aslında uymadığı bir biçimin içine zorla sokulmuş gibi. Ama burada bir sıkıştırma, bir zorlama olmamıştır.

Bu biçimin, diğer biçimler arasında yeri yokmuş gibi bir görünüm ortaya çıkıyorsa sen de bu biçimi başka bir boyutta aramalısın. Yer, burada yoksa başka bir boyutta vardır işte.

(Bu anlamda, gerçek sayılar dizisinde de sanal sayılara yer yoktur. Ama bu da şu demektir: sanal sayı kavramının uygulanışının gerçek sayı kavramınınkine benzerliği, hesaplamaların görünüşlerinin ortaya koyduğundan daha azdır. Uygulamaya inmek gerekir, o zaman söz konusu kavram, deyim yerindeyse aklımızın köşesinden bile geçmemiş farklı bir yer bulur.)

Şu açıklama nasıl: "Bir şeyi, resmi olabileceği şey olarak görebilirimi

Ama bu da şu demektir. Yön değişiminde söz konusu olan yönler, şeklin bir resimde kimi durumlarda sürekli olarak sahip olabileceği yönlerdir.

Bir üçgen bir resimde gerçekten de dik durabilir, bir diğerinde asılıdır, bir diğerindeyse düşmüş bir şeyi temsil edebilir.—Öyle ki seyirci durumundaki ben "Bu düşmüş bir şeyi de temsil ediyor olabilir" değil "cam düşüp parça parça olmuş" derim. Resme böyle tepki gösteririz.

Bir resmin bu etkiyi yaratmak için nasıl olması gerektiğini söyleyebilir miyim? Hayır. Örneğin bana böyle dolaysız yoldan bir şey iletmedikleri halde başka insanlara ileten resim yapma tarzları vardır. Sanırım burada alışkanlık ve eğitim işin içine girmektedir.

Peki, resimde kürenin 'havada asılı durduğunu görüyor' olmam ne demektir?

Böyle demem, bu betimlemenin benim için zaten en akla yakın gelen, en kendiliğinden anlaşılır betimleme olmasından mı kaynaklanır? Hayır; betimlemenin böyle olmasının çeşitli nedenleri olabilir, örneğin bu betimleme, salt alışılagelmiş betimleme de olabilir.

Ama resmi yalnızca örneğin böyle tınlamakla (neyi temsil ediyor olması gerektiğini bilmekle) kalmayıp, böyle görüyor olmamın ifadesi nedir?—Böylesi bir ifade şu şekildedir. "Küre havada asılı gibi görünüyor", "Küreyi havada asılı görüyoruz" ya da özel bir ses tonuyla "Havada asılı!"

İşte bir şeyi bir şey olarak kabul etmenin ifadesi budur. Ama böyle kullanılmamıştır.

Nedenlerin ne olduğunu ve özel bir durumda bu izlenimi uyandıranın ne olduğunu sormuyoruz kendimize burada.

Peki bu özel bir izlenim midir?—"Küreyi havada asılı gördüğümde, orada durur gördüğümden başka bir şey görürüm tabii ki."—Bu aslında şu demektin Bu ifade haklı olarak kullanılmıştır! (Çünkü, sözcüğü sözcüğüne alacak olursak, bir tekrardan başka bir şey değildir.)

(Yine de izlenimim, gerçek bir havada asılı küre izlenimi de değildir. 'Üçboyutlu görme'nin değişik çeşitlemeleri vardır. Bir fotoğrafın üçboyutluluğu ve bir stereoskopdan gördüğümüz şeyin üçboyutluluğu.)

"Peki bu gerçekten başka bir izlenim midir?"—Bunu yanıtlamak için burada içimde gerçekten başka bir şeyin varolup varolmadığını kendime sormaya kalkarım. Ama böyle olduğuna nasıl ikna olabilirim?—Gördüğümü başka türlü betimlerim.

Belli çizimleri her zaman ikiboyutlu şekiller olarak görürüz, diğerleriniyse kimi

zaman ya da her zaman üçboyutlu olarak.

Şimdi burada şöyle diyesimiz gelir: Üçboyutlu görülen çizimlerin görsel izlenimleri üçboyutludur; örneğin küp şeması söz konusu olduğunda bir küptür. (Çünkü izlenimin betimi bir küpün betimidir.)

O zaman, izlenimimizin kimi çizimler söz konusu olduğunda ikiboyutlu kimi çizimler söz konusu olduğundaysa üçboyutlu bir şey olması gariptir. "Bu nereye varacak?" diye sorarız kendimize.

Dörtnala koşan bir at resmi gördüğümde—bu hareket tarzının kastedildiğini salt bilmekte miyimdir? Atın resimde dörtnala koştuğunu görüyor olmam bir boş inanç mıdır?—Ve görsel izlenimim de dörtnala koşmakta mıdır?

"Bunu şimdi... olarak görüyorum" diyen biri bana ne iletir? Bu iletinin sonuçları nedir? Bu iletiyle ne yapabilirim?

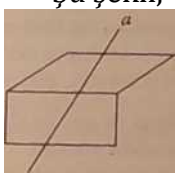
İnsanlar sıklıkla renkleri seslerle bağdaştırırlar. Kimileri için, arka arkaya tekrarlanan bir sesin renginin değişmesi söz konusu olabilir. Örneğin a, bu kişi için 'şimdi mavi—şimdi kırmızı'dır.

"Bunu şimdi... olarak görüyorum" dışavurumu bizim için "a benim gözümde şimdi kırmızı" dışavurumundan daha fazla bir anlam taşımayabilir.

(Ama fizyolojik gözlemlerle bağlantılı olarak bu değişim de önem kazanabilir bizim için.)

Bu noktada aklıma, estetiğe ilişkin konuşmalarda şu sözlerin kullanıldığı geliyor: "Bunu şöyle görmelisin, kastedilen bu"; "Bunu şöyle görürsen, hatanın nerede olduğunu göreceksin"; "Bu ölçüyü giriş olarak dinlemelisin"; "Bu gama kulak vermelisin"; "Bu parçayı şöyle tümcelere bölmelisin" (bu, dinlemeye olabileceği gibi çalmaya da ilişkin olabilir).

Şu şekil,

dışbükey bir basamağı temsil ediyor ve bir takım uzamsal süreçlerin gösteriminde kullanılıyor olsun. Diyelim ki bu amaçla her iki yüzeyin' de orta noktasından geçen a doğrusunu çiziyoruz.—Şimdi, şekli sadece bir anlığına üçboyutlu olarak, dahası bazen içbükey, bazen dışbükey bir basamak olarak gören biri, gösterimimizi izlemekte bu yüzden zorluk çekebilir. Ve eğer onun gözünde ikiboyutlu yön üçboyutlu yönle yer değiştiriyorsa bu, gösterim sırasında ona tümüyle değişik nesneler göstermemden faiksız bir durum olacaktır.

Tasarı geometriye ait bir şekle bakarak "Bu çizginin burada tekrar görünür hale geldiğini biliyorum, ama böyle göremiyorum" desem, bu ne demek olur? Bu olsa olsa, çizimle işlem yapma alışkanlığımın olmadığı, bu çizim söz konusu olduğunda pek 'yol yordam bilmediğim' mi ; demek olur?—Şimdi, bu alışkanlık hiç şüphesiz kıstaslarımızdan biridir. Çizimin üçboyutlu görüldüğüne ikna olmamızı sağlayan şey, belli bir 'yol yordam bilme'dir. örneğin üçboyutlu ilişkileri ima eden belli jestler: Davranışın ince nüansları.

Resimde okun hayvanı delip geçtiğini görüyorum. Ok boğazdan girmiş ve boyundan çıkmış. Resim bir silüet olsun.—Oku görüyor musun—yoksa bu iki parçanın okun parçalarını temsil ediyor olması gerektiğini yalnızca biliyor musun?)

(Köhler'in birbirine geçmiş altıgenler şeklini karşılaştır.)*

"Bu görme değildir işte!"—"Bu pekâlâ da görmedir!"—Her ikisinin de kavramsal olarak haklılaştırılabilmesi gerekir.

Bu pekâlâ da görmedir! Ne ölçüde bir görmedir?

"Görüngü önce şaşırtıcı geliyor, ama fizyolojik bir açıklaması bulunacaktır mutlaka."—

Sorunumuz nedensel değil kavramsal bir sorundur.

* Muhtemelen Geştalt Psychologydeki 11 numaralı şekil.—ç.n.

Eğer okla delinmiş hayvanın ya da iç içe geçmiş altıgenlerin resmi bana bir anlığına gösterildikten sonra bunu betimlemem gerekse, betimim bu olurdu; çizmem gerekse, hiç şüphesiz oldukça hatalı bir kopya çıkardı ortaya, ama yine de bu kopya okla delinmiş bir hayvanı ya da iç içe geçmiş iki altıgeni gösterirdi. Yani: Belli hataları yapmam.

Bu resimde gözüme çarpan ilk şey: iki altıgen.

Şimdi bunlara bakıp kendime sorarım: "Bunları gerçekten altıgen olarak mı görüyorum?—hem de gözümün önünde durdukları sürenin tümü boyunca? (Bu süre içinde yönlerinin değişmemiş olması koşuluyla.)—Buna yanıtım: "Bunları bütün bu süre boyunca altıgen olarak düşünmem."

Biri bana "Resmi hemen iki altıgen olarak gördüm. Gördüğüm şey tümüyle bundan ibaretti" diyor. Ama bunu ne şekilde anlarım? "Ne görüyorsun?" diye sorulmuş olsa, hemen bu betimlemeyle yanıtlamış olurdu, ayrıca bunu mümkün olan pek çok betimlemeden biri olarak ele almazdı diye düşünürüm. Bu açıdan, betimlemesi,

şekli gösterildiğinde "Bir yüz" yanıtını vermesine benzer.

Bana bir anlığına gösterilen bir şeyin yapabileceğim en iyi betimlemesi şudur:...

"Şaha kalkmış bir hayvan izlenimiydi." Son derece belli bir betimleme oldu işte.—Bu görme miydi, yoksa bir düşünce mi?

İçinde çözümlemeye çalışma yaşantım!

Resmi önce başka bir şey olarak görmüş, daha sonra kendi kendime "Ha, bunlar iki altıgen!" demiş de olabilirdim tabii. Yani yön değişmiş olurdu. Peki şimdi bu, onu gerçekten belirli bir şey olarak görmüş olduğumu tanıtlar mı?

"Bu gerçek bir görme yaşantısı mı?" Soru şudur: Bu, ne ölçüde bir görme yaşantısıdır?

Söz konusu olanın kavramların belirlenmesi olduğunu görmek zordur burada.

Kavram kendini dayatır. (Bunu unutmaman gerek.)

Peki buna ne zaman görme değil salt bilme derim?—Diyelim ki biri resmi bir kroki olarak ele aldığında, bir taslak gibi okuduğunda. (Davranışın ince nüansları.—Bunlar niye önemlidir? Önemli sonuçları vardır.)

"Bu benim gözümde okla delinmiş bir hayvan." Bunu, bu olarak ele alırım; şekle karşı tavrım budur. Buna 'görme' demenin bir karşılığı budur.

Ama aynı anlamda "Bunlar benim gözümde iki altıgen" de diyebilir miyim? Aynı değil ama benzer bir anlamda.

Tablo niteliğindeki resimlerin (krokilere karşıt olarak) yaşamımızda oynadıkları rolü düşünmelisin. Burada hiç de bir-örneklikle karşılaşmayız.

Bunu şununla karşılaştın Duvara bazen özdeyişler asarız. Ama mekanik teoremleri asmayız. (Bu ikisiyle olan ilişkimiz.)

Çizimi falanca hayvan olarak gören birinden, bu çizimin neyi temsil etmek üzere yapıldığını salt bilen birinden beklediğimden daha farklı, şeyler beklerim.

Belki de şu ifade daha iyi olurdu: Duvarımızdaki fotoğrafa, resme, bunlarda temsil edilen nesnenin kendisi (insan, manzara, vs.) nazarıyla bakarız.

Bu böyle olmak zorunda değildir. Bu tür resimlere karşı tutumları böyle olmayan

insanlar düşünebiliriz kolayca, örneğin renksiz veya belki de küçük boyuttaki bir yüzü insanlık dışı buldukları için fotoğraflardan iğrenen insanlar.

"Portreye bir insan nazarıyla bakarız" dediğimde—bunu ne zaman ve ne süreyle yaparız? Onu her gördüğümüzde (ve diyelim ki başka bir şey olarak görmediğimizde) mi?

Bunu evetleyebilirim ve böylece de 'nazarıyla bakma' kavramım belirlemiş olurum.—Soru, bununla akraba başka bir kavramın, (yani) geçerliği resimle (temsil edilen) nesne olarak ilgilendiğim süreyle sınırlı bir 'böyle-görme' kavramının da bizim için önemli olup olmayacağıdır.

Diyebilirim ki: Bir resim, onu gördüğüm her zaman yaşamaz benim gözümde.

-Resmi duvardan bana gülümsüyor." Bunu, bakışımın ona her rastlayışında yapıyor olması gerekmez.

T-Ö kafası. Kendimize sorarız: Gözdn, bu noktanın bir yöne bakması nasıl olanaklıdır?—"Görüyor musun, nasıl da bakıyor!" (Ve bu sırada kendimiz 'bakarız'.) Ama bunları resme baktığımız sırada sürekli olarak söyleyip yapmayız. Peki bu "Görüyor musun, nasıl da bakıyor!" nedir—bir duyumun ifadesi mi?

(Bütün bu Örneklerle herhangi bir bütünlüğü, psikolojik kavramların sınıflanmasını, hedeflemiyorum. Bu örnekler yalnızca okurun kavramsal belirsizlikler karşısında başının çaresine bakabilecek bir konum almasını sağlamaya yöneliktir.)

"Bunu şimdi bir... olarak görüyorum" ifadesi "Bunu bir... olarak görmeye çalışıyorum" ya da "Bunu henüz bir... olarak göremiyorum" ifadeleri ile işbirliği içindedir. Ama herkesin bildiği bir aslan resmini bir aslan olarak görmeye çalışamam, tıpkı bir Fyi bu harf olarak görmeye çalışamayacağım gibi. (Ama örneğin bir darağacı olarak görmeye çalışabilirim pekâlâ.)

Kendine "Ne durumdayım?" diye sorma.—"Karşımdaki hakkında ne biliyorum?" diye sor.

"Bu, bu da olabilir" oyunu nasıl oynanır? (Şeklin o da olabileceği— o olarak görülebileceği—bir bu, salt başka bir şekil değildir. "Şunu olarak görüyorum" diyen biri, çok çeşitli şeyler daha kastediyor olabilir.)

Çocukların oynadıkları bir oyun: Bir kasanın, örneğin artık bir ev olduğunu söylerler; bunun üzerine kasa tamamen bir ev olarak yorumlanır. İçine bir Kurmaca örülmüş olur.

Peki çocuk kasayı ev olarak mı görür şimdi?

"Onun bir kasa olduğunu tümüyle unutur, onun için gerçekten bir evdir kasa." (Bunun belirli göstergeleri vardır.) O zaman onu bir ev olarak gördüğünü söylemek de doğru olmaz mı?

Böyle oynayabilen ve belirli bir durumda özel bir ifadeyle "Şimdi bir ev işte!" diye bağıran biri—bir yönün parlayıvermesine ifade kazandırmış olurdu.

Birinin T-Ö resmi hakkında konuştuğunu ve şimdi de tavşanın yüzündeki özel bir ifadeden belli bir tarzda bahsettiğini işitecek olsam, resmi şimdi tavşan olarak gördüğünü söylerdim.

Ama sesin ifadesi ve jestler, nesnenin değişim geçirmiş ve nihayet şu ya da bu nesne haline gelmiş olması durumundakinin aynısıdır.

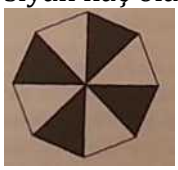
Bir temayı tekrar tekrar ve her defasında biraz daha yavaş bir tempoyla çaldırıyorum. Nihayet "Şimdi doğru" ya da "İşte şimdi bir marş", "İşte şimdi bir dans" diyorum.—Bu ses tonunda yönün parlayıvermesi de kendini ifade eder.

'Davranışın ince nüansları.'—Temayı anlamış olduğum kendini bu temayı doğru

ifadeyle ıslıkla çalmamda dışavuruyorsa bu, sözü edilen ince nüanslara bir örnektir.

Üçgenin yönleri: Sanki bir imge görsel izlenimle temas edermiş ve bir süre temas halinde kalırmış gibi.

Ama bu yönler, bu açıdan (örneğin) basamağın içbükey ve dışbükey yönlerinden ayrılır. Aynı zamanda siyah bir fon üzerindeki beyaz haç ve beyaz bir fon üzerindeki siyah haç olarak görülebilen ("çift haç" diyeceğim) şu şeklin yönlerinden de.

Birbirinin yerini alan yönlerin betimlerinin her bir durumda farklı türden olduğunu göz önünde bulundurmalısın.

("Bunu" ve "böyle" derken aynı şeye işaret ederek "Bunu böyle görüyorum" deme ayartısı.) Kişiye özel nesneden her zaman şunu varsayarak kurtul: bu nesne sürekli değişir; ama belleğin seni sürekli yanılttığı için sen bunu fark etmezsin.

Çift haçın şu iki yönü (bunlara Y yönleri diyeceğim) gözlemcinin ayrı ayrı duran siyah ve beyaz haçların bir seferinde birine, diğer seferinde öbürüne işaret etmesiyle kolayca iletilebilir örneğin.

Hatta bunun, bir çocuğun daha konuşmayı bile öğrenmemişken gösterdiği ilkel bir tepki olduğu da düşünülebilir.

(Yani Y yönlerinin iletisinde çift haçın bir parçasına işaret edilir.— T ve ö yönleriyse bununla benzeşen bir tarzda betimlenemez.)

T ve Ö yönleri'ni ancak bu iki hayvanın şekillerine aşina olan biri 'görür'. Y yönleri için bununla benzeşen bir koşul söz konusu değildir.

Bir insan T-ö kafasını salt bir tavşan resmi, çift haçı siyah bir haç resmi olarak kabul edebilir, ama yalın bir üçgen şeklini, düşmüş bir nesne resmi olarak kabul edemez. Üçgenin bu yönünü görebilmek için imgeleme gücü gerekir.

Y yönleri esas olarak üçboyutlu yönler değildir; beyaz fon üzerinde bir siyah haç, esas olarak arka planında beyaz bir yüzey olan bir haç değildir. Bir insana başka renk bir fon Üzerindeki siyah haç kavramını, kağıt tabakaları üzerine boyanmış haçlar dışında bir haç göstermeksizin öğretebiliriz. Burada 'arka plan' haç şeklinin çevresidir sadece.

Y yönlerinin bir yanılsama olanağıyla bağlantısı, küp çiziminin ya da basamağın üçboyutlu yönlerininkiyle aynı tarzda değildir.

Küp şemasını bir kutu olarak görebilirim;—ama bir seferinde kağıt, bir seferinde teneke bir kutu olarak da görebilir miyim? Biri bana kendisinin bunu yapabildiğine ilişkin teminat vermeye kalksa, buna ne demem gerekir?—Burada kavrama bir sınır çekebilirim.

Ama bir resme bakma sırasındaki 'duyumsadım' ifadesini düşün. ("Kumaşın yumuşaklığı hissediliyor.") (Düşlerdeki bilme. "Ve ...'in odada olduğunu biliyordum.")

Bir çocuğa (diyelim ki hesap yaparken) "Şimdi bu noktaları bir araya topla!" ya da "Şimdi bunlar pirbirine bağlanmıştır!" nasıl öğretilir? Açıktır ki "bir araya toplamak" ve "birbirine bağlanmak" ifadelerinin çocuk için başlangıçta bir şeyi şöyle ya da böyle görmekten başka bir karşılığa sahip olmuş olması gerekir.—Ve bu, öğretim yöntemlerine değil kavramlara ilişkin bir değinidir.

Yönlerin bir turune "örgütlenme yönleri" denebilir. Yön değiştiğinde resmin önceden birbirine bağlı olmayan parçaları birbirine bağlanmış olur.

Üçgende şimdi bunu tepe, bunu taban olarak görüyorum—şimdiyse bunu tepe, bunu

taban olarak.—Tepe, taban, vs. kavramlarıyla daha yeni karşılaşmış bir öğrenciye, "Şimdi bunu tepe olarak görüyorum" sözlerinin hiçbir şey ifade etmeyeceği açıktır.—Ama bunu bir deneyim tümcesi olarak kastetmiyorum.

Yalnızca şekli kolayca belli uygulamalara sokabilecek durumda olan biri hakkında bu şekli şimdi şöyle, şimdi böyle gördüğünü söyleriz.

Bu yaşantının dayanağı bir tekniğe hâkim oluştur.

Ama bunun, birinin falanca deneyimi yaşamasının mantıksal koşulu olması ne kadar garip! Herhalde ancak falancayı yapabilecek durumda olan birinin 'diş ağrısının olabileceğini' söylemeyeceksin.—Bundan,

ele aldığımız yaşantı kavramının aynı kavram olamayacağı sonucu çıkıyor. Her ne kadar akraba ise de başka bir kavram bu.

Yalnızca falancayı yapabilen, öğrenmiş olan, buna hâkim olan biri hakkında şunu yaşamış olduğunu söylemenin bir anlamı vardır.

Eğer bu sana kaçıkça geliyorsa, görme kavramının burada değiştirilmiş olduğunu göz önüne alman gerekir. (Matematikte ortaya çıkan baş dönmesi hissinden kurtulmak için de çoğu kez benzeri bir akıl yürütme gerekir.)

Konuşur, dışavurumlarda bulunur ve ancak daha sonra bunların yaşamlarının bir resmini ediniriz.

Bu duruşun ikircikli olduğunu nasıl görebilirdim ki, bunun canlının anatomisi değil bir duruş olduğunu bilmezden önce?

Ama bu, hiç de yalnızca görsel olanla ilişki kurmakla sınırlı kalmadığı için bu kavramı görülenin betiminde kullanamayacağım demek olmaz mı sadece?—Ama yine de saf-görsel bir ikircikli duruş, korkmuş yüz kavramım olamaz mı?

Böyle bir kavram, şüphesiz bir duygu değerine sahip olan ama salt algılanan yapıyı betimlemek için de kullanılabilen 'majör' ve 'minör' kavramları ile karşılaştırılabilir.

"Üzgün" sıfatı, örneğin çizilmiş bir yüz için kullanıldığında, bir daire içerisindeki çizgilerin gruplanışını niteler. Bir insan için kullanıldığındaysa (akraba bile olsa) farklı bir karşılığa sahiptir. (Ama bu, üzgün bir yüz ifadesinin üzüntü hissine benzer olduğu demek değildir!)

Şunu da göz önünde bulundun Kırmızı ve yeşili yalnızca görebilirim, duyamam—ama üzüntüyü, görebildiğim kadar duyabilirim de.

Şu ifadeyi bir düşün: "Yakınan bir melodi işittim"! Şimdi de şu soruyu: "Yakınmayı işitir mi?"

Ve "Hayır, yakınmayı işitmez; duyumsar yalnızca" şeklinde bir yanıt verecek olsam—elimize ne geçer? Bu 'duyum' için bir duyu organı bile gösteremeyiz.

Kimileri burada "Tabii ki işitiyorum!"—kimileriyse "Aslında işitmiyorum " demeye kalkacaktır.

Ama burada kavramsal farklılıklar saptanabilir.

Yüz ifadesine, bu ifadeyi (sözcüğün tam anlamıyla) korkmuş olarak algılamayan birinden farklı tepki veririz.—Ama demek istediğim, bu tepkiyi kaslarda ve eklemlerde sezdiğimiz ve bunun da 'duyum' olduğu değil.—Hayır, burada değiştirilmiş bir duyum kavramı var elimizde.

Biri hakkında, bir yüzdeki ifadeye karşı kör olduğunu söyleyebiliriz. Ama bu durumda görme duyusunda bir eksiklikten söz edilebilir mi?

Ama bu tabii ki salt fizyolojiye ilişkin bir soru değildir. Fizyolojik olan burada mantıksal olanın simgesidir.

Bir melodinin ciddiyetini duyumsayan, bir neyi algılamaktadır?— İşitilenin çalınmasıyla iletilebilecek bir şeyi değil.

Gelişigüzel bir yazı iminin—diyelim ki -herhangi bir yabancı alfabeye ait son

derece doğru yazılmış bir harf olduğunu düşünebilirim. Ama şu ya da bu tarzda hatalı yazılmış, örneğin aceleyle karalanıvermiş veya çocukça bir beceriksizlikle ya da hukuk belgelerini I hatırlatan bir süslemeyle çizilmiş bir harf olduğunu da. Doğru yazılmış harften çeşitli tarzda sapmalar gösterebilir.—Ve onu, çevresine sardığım kurguya bağlı olarak, çeşitli yönlerden görebilirim. Ve burada 'bir sözcüğün karşılığım yaşamak' ile yakın bir akrabalık söz konusudur.

Demek istediğim, burada parlayıveren şey, ancak izlenen nesne ile ; belirli bir uğraşının süresi boyunca kalıcılık gösterir. ("Görüyor musun, nasıl da bakıyor.")—'Demek istediğim'—peki böyle midir?—Şunu sor kendine: "Bir şey ne kadar süreyle dikkatimi çeker?"—"Ne kadar süreyle benim için yenidir!"

Yönde, sonradan kaybolan bir fizyonomi bulunur. Önce taklit ettiğim sonraysa taklit etmeksizin kabullendiğim bir yüz vardır orada adeta.—Ve açıklama olarak bu yeterli değil mi aslında? Gereğinden fazla değil mi ama? \

"Onunla babası arasındaki benzerliği birkaç dakikalığına fark ettim, ama sonra fark etmez oldum."—Bunu, yüzü değişip yalnızca kısa bir süreliğine babasınınkine benzer hale geldiğinde söyleyebiliriz. Ama bu, şu da demek olabilir: Birkaç dakika sonra benzerlik artık dikkatimi çekmez olmuştu.

"Benzerlik dikkatini çektikten sonra—ne kadar süreyle bu benzerliğin bilincindeydin?" Bu somya nasıl bir yanıt verilebilir?—"Hemen çıktı aklımdan" ya da "Arada tekrar tekrar dikkatimi çekti" ya da "Aklımdan birkaç kez 'birbirlerine ne kadar da benziyorlar!' diye geçirdim" ya da "En az bir dakika boyunca şaşkınlıkla seyrettim benzerliklerini".—Yanıtlar yaklaşık olarak böyle olur.

Şu soruyu sormak istiyorum: "Bir nesneyi (örneğin şu dolabı) gördüğüm süre boyunca uzamsallığının, derinliğinin sürekli olarak bilincinde miyimdir?" Bunu tüm bu süre boyunca, deyim yerindeyse, hisseder miyim?—Ama bu soruyu üçüncü sahısta sor. Ne zaman bir insanın bunun sürekli olarak bilincinde olduğunu söylerdin? ne zaman olmadığını?—Kendisine sorabiliriz—ama bu soruyu yanıtlamayı nasıl öğrenmiştir?—"Kesintisiz olarak ağrı hissetmenin" ne demek olduğunu bilir. Ama bu burada yalnızca kafasını karıştırmakla kalacaktır (tıpkı benimkini karıştırdığı gibi).

Şimdi, derinliğin sürekli olarak bilincinde olduğunu söyleyecek olsa—ona inanır mıyım? Peki, bunun ancak zaman zaman (diyelim ki bundan bahsettiği sürece) bilincinde olduğunu söyleyecek olsa, buna inanır mıyım? Bana sanki bu yanıtlar yanlış bir temel üzerinde duruyor. muş gibi gelecektir.—Ama nesnenin kendisine kimi zaman düz, kimi zamansa üçboyutlu gibi geldiğini söyleyecek olsa durum farklıdır.

Biri bana "Çiçeğe baktım, ama başka bir şey düşünüyordum, renginin bilincine varamadım" diyor. Bunu anlar mıyım?—Anlamlı bir bağlam canlandırabilirim kafamda; diyelim ki şöyle devam eder: "Derken birden onu gördüm ve fark ettim ki bu ..."

Ya da: "O sırada arkamı dönmüş olsam ne renk olduğunu söyleyemezdim."

"Görmeksizin baktı ona"—Böyle bir şey olur. Ama bunun kıstası nedir?—Burada çeşit çeşit durum söz konusudur işte.

"Şimdi renkten çok biçime baktım." Bu tür deyişlerin kafam karıştırmasına izin verme. Her şeyden önce de "Bu sırada gözde ya da beyinde ne olup bitiyor olabilir?" diye düşünme.

Benzerlik dikkatimi çekiyor ve bu zamanla geçiyor.

Dikkatimi ancak birkaç dakikalığına çekti, sonra dikkatimi çekmez oldu.

Ne olmuştur burada?—Ne anımsayabilirim? Aklıma kendi yüz ifadem gelir, bu ifadeyi tekrar takınabilirim. Beni tanıyan biri yüzümü görecek olsa "Onun yüzündeki bir şey senin dikkatini çekti şimdi" derdi.—Ayrıca böyle bir durumda yüksek sesle ya da kendi kendime söyleyeceğim şeyler geliyor aklıma. Hepsi bu.—Peki dikkat çekme bu

mu? Hayır. Bunlar dikkat çekmenin görüngüleridir; ama 'olan' da bunlardır işte.

Dikkat çekme, bakma + düşünme midir? Hayır. Kavramlarımızın pek çoğu birbiriyle kesişir burada.

('Düşünme' ve 'zihinde konuşma'—"kendi kendine konuşma" demi_ yorum—farklı kavramlardır.)

Görsel izlenimdeki renk, nesnenin rengine denk düşer (bu kurutma kağıdı bana pembe görünüyor, ve pembe)—görsel izlenimdeki biçim de nesnenin biçimine (bana dörtgen görünüyor, ve dörtgen)—ama yönün parlayıvermesinde algıladığım şey, nesnenin bir niteliği değil, bununla diğer nesneler arasındaki bir iç ilişkidir.

'İmin bu bağlamda görülmesi' bir düşüncenin yankısı gibidir neredeyse.

"Görmede yankılanan bir düşünce"—diyesi geliyor insanın.

Yaşananın fizyolojik bir açıklamasını düşün. Diyelim ki şöyle: Şekli izlerken bakış, nesnenin üzerinde belirli bir hat boyunca tekrar tekrar dolaşır. Bu hat, göz yuvarlarının bakış sırasındaki özel bir salınım biçimine denk düşer. Böyle bir hareket türünün bir sıçramayla başka bir hareket türüne geçmesi ve bu ikisinin dönüşümlü olarak görülmesi olasıdır (Y yönleri). Belli hareket biçimleri fizyolojik olarak olanaksızdır; bu yüzden de örneğin küp şemasını birbiri içine geçmiş iki prizma olarak göremem. vs. Açıklama bu olsun.—"Evet, şimdi bunun bir tür görme olduğunu biliyorum."—Sen şimdi yeni, fizyolojik bir görme kıstası getirmiş oldun. Ve bu, eski sorunu örtebilir ama çözemez.—Ama bu değininin amacı, bize fizyolojik bir açıklama sunulduğunda ne olup bittiğini gözlerimizin önüne sermekti. Psikolojik kavram el değmemiş olarak bu açıklamanın üzerinde havada salınır. Ve böylelikle de sorunumuzun doğası daha bir açıklık kazanır.

Gerçekten her seferinde başka bir şey mi görürüm yoksa gördüğümü farklı tarzlarda mı yorumlarım yalnızca? İlkini söylemeye eğilim gösteririm. Ama neden?—Yorumlama bir düşünme, bir eylemedir; görmeyse bir hal. \

Yorumlamada bulunduğumuz durumlar kolayca tanınabilir. Yorumladığımızda, yanlış olduğu ortaya çıkabilecek hipotezler oluştururuz.— "Şekli... olarak görüyorum" tıpkı "Parlak bir kırmızı görüyorum" kadar doğrulanabilirlikten uzaktır (ya da ancak bu anlamda doğrulanabilir). Yani "görme'nin bu iki bağlamdaki kullanılışları arasında bir benzerlik vardır. Ama "görme hali'nin burada neye karşılık geldiğini daha baştan biliyor olduğunu düşünme sakın! Bırak kullanım öğretsin karşılığı sana.

Görmeye ilişkin belli şeylerin bize bilmece gibi gelmesi, görmenin tümünün bize yeterince bilmece gibi gelmemesinden ötürüdür.

Ev, ağaç, insan fotoğraflarına bakarken bunlarda üçboyutluluğun eksikliğini duymayız. Bunları bir düzlem üzerindeki renk lekeleri yığını olarak betimlemek pek de kolay gelmeyecektir bize; ama stereoskopda gördüğümüz şey daha başka tarzda üçboyutlu görünür.

(İki gözle 'üçboyutlu' görmemiz hiç de kendiliğinden anlaşılır bir şey değildir. Her iki görsel imge kaynaşarak tek bir resim oluyorsa, bunun sonucunun bulanık bir resim olması beklenebilir.)

Yön kavramı imge kavramıyla akrabadır. Ya da: 'Bunu şimdi... olarak görüyorum' kavramı 'şimdi bunu imgeliyorum' ile akrabadır.

Bir şeyi belirli bir temanın çeşitlemesi olarak işitmek için hayal gücü gerekmez mi? Ama bu yolla bir şey algılanmaktadır yine de.

"Bunu şöyle değişmiş olarak canlandır zihninde, öteki olur işte."— Tanıt imgelemde sunulabilir.

Yön görmek ve imgelemek istence tâbidir. "Zihninde şunu canlandır!" ve "Şekli şimdi şöyle gör!" şeklinde emirler vardır; ama "Bu yaprağı şimdi yeşil gör!" emri yoktur.

Şimdi şu som gündeme gelir: Bir şeyi bir şey olarak görme yeteneğinden yoksun

insanlar olabilir mi—ve nasıl olur bu? Ne tür sonuçları olur bunun?—Bu kusur, renk körlüğü ya da mutlak işitmeye sahip olmama ile karşılaştırılabilir mi?—Buna "yön körlüğü" diyecek—ve sonra da bununla ne kastedilmiş olabileceğini düşüneceğiz. (Kavramsal bir soruşturma.) Yön körü, Y yönlerinin değişimini görmeme durumundadır. Ama çift haçın bir siyah ve bir beyaz haç içerdiğini fark etmemesi de gerekir mi? Yani "Bu şekiller arasında siyah haç içerenleri göster" dendiğinde bu söyleneni yerine getiremeyecek olması mı gerekir? Hayır. Bunu yapabilmelidir ama "Şimdi beyaz fon üzerinde siyah bir haç!" dememesi gerekir.

İki yüz arasındaki benzerliğe kör mü olmalıdır?—Ama o zaman aynılığa ya da yaklaşık olarak aynılığa da mı? Bunu bir karara bağlamak istemiyorum. ("Bana şunun gibi görünen bir şey getir!" türünden emirleri yerine getirebilmelidir.)

Küp şemasını küp olarak görememesi mi gerekir?—Buradan, bunu küpün bir temsili (örneğin krokisi) olarak tanıyamayacak olması sonucu çıkmayacaktır. Ama onun gözünde bir yön, sıçramayla öbürüne dönüşmeyecektir.—Soru: Bunu bizim gibi, belli koşullarda küp olarak kabul edebilmesi gerekir mi?—Eğer gerekmeyecek olsa, buna pek de körlük denemez.

'Yön körü'nün resimlerle ilişkisi bizimkinden tamamen farklı olacaktır.

(Bu tür anormallikleri kolayca canlandırabiliriz zihnimizde.)

Yön körlüğü, 'müzik kulağı'ndan yoksunlukla akraba olacaktır.

Bu kavramın önemi, 'yönün görülmesi' ve 'sözcüğün karşılığının yaşanması' kavramları bağlamında yer alır. Çünkü "Sözcüğün karşılığını yaşamayan biri neden yoksun kalmaktadır?" diye sormak isteriz.

örneğin 'ekmek' sözcüğünü söyleyip, bunu fiil olarak kastetme talebini anlamayan—ya da ardarda on kez söylenen bir sözcüğün, karşılığını yitirip salt bir ses haline geldiğini hissetmeyen—biri neden yoksun kalmaktadır?

örneğin bir duruşmada, birinin bir sözcüğü ne şekilde kastetmiş olduğu tartışılabilir. Ve bu, belli olgulardan çıkarsanabilir.—Bu bir niyet sorunudur. Ama bir sözcüğü—Örneğin "kale" sözcüğünü—nasıl yaşamış olduğu da benzer tarzda önemli olabilir mi?

Biriyle gizli bir dil kararlaştırmış olayım; "durak", "kale"ye karşılık gelsin. "Durağa git!" diyorum—beni anlıyor ve buna uygun olarak hareket ediyor ama "durak" sözcüğü bu kullanımıyla garip geliyor kendisine; sözcük, karşılığı 'üzerine almamıştır' henüz.

"Bir şiiri, bir anlatıyı duyarak okuduğumda içimde, salt bilgi edinmek amacıyla satırları gözden geçirdiğim zaman olmayan bir şey olur."—Hangi süreçleri ima ediyorum?—Tümceler farklı tınlar. Vurgulamaya büyük dikkat gösteririm. Kimi zaman bir sözcüğün vurgusu hatalıdır; fazla öne çıkar ya da geride kalır. Bunu fark ederim ve bu yüzümden belli olur. Daha sonra okumamın ayrıntılarından, örneğin vurgulamadaki hatalardan söz edebilirim. Kimi zaman gözlerimin önünde bir resim, adeta bir illüstrasyon belirir. Hatta bu, doğru ifadeyle okumama yardımcı olur gibidir. Ve böyle daha pek çok şeyden bahsedebilirim.—Bir sözcüğe, karşılığını geri kalanlardan ayıran bir vurgu da verebilirim, bu sözcük şeyin bir resmiymişçesine neredeyse. (Ve bu doğal olarak tümcenin yapısı tarafından belirlenmiş olabilir.)

Bu sözcük, ifadeyle okurken söylediğimde karşılığıyla tamamen doludur.—"Eğer karşılık sözcüğün kullanımıysa, nasıl olabilir böyle bir şey?" Şimdi, bunu mecazi* olarak kastetmiştim. Ama resmi kendim seçmiş değildim; kendini bana dayattı.—Ama sözcüğün mecazi kullanımı asıl kullanımıyla çatışmaya giremez zaten.

Niye tam da bu resmin ortaya çıktığı açıklanabilir belki. ("İsabetli sözcük" ifadesini ve bu ifadenin karşılığını düşün bir.)

Tümce bana bir sözcük-tablosu gibi, dahası tümcedeki tek bir sözcük, bir resim gibi gelebiliyorsa, yalıtılmış ve amaçsız olarak söylenmiş bir sözcüğün, içinde belirli bir

karşılık taşırmış gibi görünebilmesi pek de şaşırtıcı değildir o zaman.

Burada, bu konulara ışık tutan özel türde bir yanılsama düşün.—Bir tanıdığımla şehrin çevresinde yürüyüşe çıkıyorum. Konuşma sırasında şehrin sağımızda kaldığını düşündüğüm ortaya çıkıyor. Bu varsayım için bilincinde olduğum hiçbir temel bulunmaması bir yana, birazcık akıl yürütmeyle şehrin solumuzda kaldığına kanaat getirebilirdim. Şehri niye bu yanda kalıyor olarak düşünmüş olduğum sorusuna önce hiçbir yanıt verememem. Buna inanmak için hiçbir temelim yoktu. Ama hiçbir temelim yoktuysa da belli psikolojik nedenler görür gibiyim. Bunlar belli çağrışım ve anılar. Örneğin şu: Tanıdığımla bir kanal boyunca yürüdük, ben daha önceden benzeri koşullarda birinin peşi sıra gitmiştim ve o zaman şehir sağımızda kalıyordu.— Temellendirilmemiş kanaatimin nedenlerini adeta psikoanalitik bir yolla bulmaya çalışabilirim.

"Ama yaşadığın bu garip deneyim de ne?"—Bu, herhangi bir yaşantıdan daha garip değil doğal olarak; sadece bizim en temel olarak gördüklerimizden, diyelim ki duyu izlenimlerinden farklı türden bir yaşantı.

"Bana sanki şehrin orada kaldığını biliyormuşum gibi geliyor."— "Bana sanki 'Schubert' adı, Schubert'in eserlerine ve yüzüne uyuyormuş gibi geliyor."

Kendi kendine "yüz" sözcüğünü söyleyebilir ve bunu bir seferinde emir, bir seferindeyse sayı sıfatı olarak kastedebilirsin. Şimdi "Yüz!" de—sonra da "Yüzme artık!"—Her iki seferinde de sözcüğe aynı yaşantı mı eşlik eder—emin misin?

Şu deminki oyun sırasında sözcüğü bir şöyle, bir böyle yaşadığımı bana gösterecek dikkatli bir kulak veriş—konuşmanın akışı sırasında çoğu zaman sözcüğü hiç yaşamadığımı da göstermez mi?—Çünkü sözcüğü bu sırada bir şöyle, bir böyle söyleme yönelimi gösteriyor, kastediyor, hatta daha sonra da böyle açıklıyor olmam değildir ki tartışma konusu olan.

Ama şimdi de bu sözcüğü yaşama oyununda neden 'karşılık' ve 'kastetmeden bahsettiğimiz sorusu kalır geride.—Bu başka türden bir sorudur.—Bu dil-oyununun karakteristik bir görüngüsüdür Bu durumda
sözcüğü bu karşılığında söylemiş olduğumuz ifadesini kullanmak ve bu ifadeyi şu diğer dil-oyunundan buraya aktarmak.

Buna bir düş de istersen. Hiçbir şey değişmez.

Elinde 'şişman' ve 'zayıf kavramları var: Çarşambanın şişman, Salının zayıf olduğunu mu, yoksa bunun tersini mi söylemeye eğilim gösterirsin? (Ben açıkça ilkini söylemeye eğilimliyim.) Burada "şişman" ve "zayıf'in alışılmış olandan farklı karşılıkları mı vardır?—Farklı kullanımları var.—Yani aslında başka sözcükler kullanmam mı gerekiyordu? Tabii ki hayır.—Bu sözcükleri (benim için bildik karşılıklarıyla) burada kullanmak istiyorum. Şimdi, bu görüngünün nedenleri üzerine hiçbir şey söylemiyorum. Bunlar çocukluk günlerime ilişkin çağrışımlar olabilir. Ama bir hipotezdir bu. Açıklama ne olursa olsun—eğilim mevcuttur.

"Burada 'şişman' ve 'zayıfla kastettiğin ne aslında?" diye sorulacak olsa—karşılıklarını yalnızca bilinen tarzda açıklayabilir, Salı ve Çarşamba örneklerinde gösteremezdim;

Burada bir sözcüğün 'birincil' ve 'ikincil' karşılıklarından bahsedilebilir. Ancak birincil karşılığına sahip olan biri ikincil karşılığında kullanır sözcüğü.

Ancak—yazılı ya da sözlü olarak—hesap yapmayı öğrenmiş olan birine, bu hesaplama kavramı aracılığıyla, kafadan hesaplamanın ne olduğunu kavratabiliriz.

İkincil karşılık 'metaforik' bir karşılık değildir, "e sesi benim için sarıdır" dediğimde kastettiğim şu değildin metaforik karşılığında 'sarı'— çünkü söylemek istediğimi 'sarı' kavramından başka bir yolla ifade edemezdim.

Biri bana "Beni kalede bekle!" diyor. Soru: Sözcüğü söylediğinde bu kaleyi mi kastetmiştin?—Bu soru şu türdendin "Ona giderken, ona falanca falancayı söylemeye rai niyet etmiştin?" Bu soru belirli bir zamanla ilişki kurar (gitme zamanıyla; tıpkı ilk sorunun konuşma zamanıyla ilişki kurması gibi)—ama bu zaman süresindeki bir yaşantıyla değil. Kastetme, niyet etme kadar uzakur bir yaşantı olmaktan.

Ama bunları yaşantıdan ayıran nedir?—Yaşantı içerikleri yoktur. Çünkü bunlara eşlik eden ve bunlara görüntü veren içerikler (örneğin imgeler) değildir kastetme ya da niyet etme.

Kendisiyle eylemde bulunduğumuz niyet, eyleme 'eşlik' etmez; tıpkı düşüncenin konuşmaya 'eşlik' etmemesi gibi. Düşünce ve niyet ne 'eklemlenmiştir' ne de 'eklemlenmemiş'; ne eylemde bulunma ya da konuşma sırasında unlayan tek bir notayla karşılaştırılabilirler ne de bir melodiyle.

'Konuşma' (ister sesli, ister sessiz) ve 'düşünme' aynı türden kavramlar değildir; aralarında, olabilecek en sıkı bağlantı bulunuyorsa da.

Konuşma sırasındaki yaşantı ile niyet aynı ilgiyi görmez. (Yaşanu, belki bir psikologa 'bilinçsiz' niyet hakkında bilgi verebilir.)

"Bu sözcükte ikimiz de onu düşündük." Diyelim ki bu sırada ikimiz de aynı sözcükleri içimizden söylemiştik—ve bu, bundan DAHA FAZLASI demek olamaz işte.—Ama bu sözcükler de yalnızca bir tohum olmaz mıydı? Gerçekten de o kişi hakkındaki düşüncenin ifadesi olmak için bir dile ve bir bağlama ait olmaları gerekir.

Tanrı eğer ruhlarımıza bakmış olsa, kimden bahsettiğimizi göremezdi orada.

"Bu sözcükte niye bana bakttn, ...'ı mı düşündün?"—Yani o anda bir tepki vardır ve bu da "...'ı düşündüm" ya da "aniden ...'ı anımsadım" sözleriyle açıklanır.

Konuşma ânıyla ilişki kurarsın bu dışavurumla. Bu ilişkinin falanca an ile olmasıyla filanca an ile olması arasında fark vardır.

Sözcüğün salt açıklanması, söyleniş anındaki bir olayla ilişki kurmaz.

"Şunu kastediyorum (ya da kastetmiştim)" dil-oyunu (sözcüğün sonradan açıklanması) şundan tümüyle farklıdır "Bu sırada ...'ı düşündüm." Bu, "Bu bana ...'ı anımsattı" ile akrabadır.

"Ona yazmam gerektiğini daha bugün üç kez anımsadım." Bu sırada içimde olup bitenin ne önemi vardır?—Ama öte yandan haberin kendisinin önemi, ilgisi nedir?—Belli çıkarımlara izin verir.

"Bu sözlerde aklıma o geldi."—Dil-oyununun kendisiyle başladığı—sonradan bu sözcüklere dönüştürülebilen—ilkel tepki nedir? İnsanlar nasıl olup da bu sözcükleri kullanıyorlar?

İlkel tepki bir bakış, bir jest olabileceği gibi bir sözcük de olabilir.

"Niye bana bakıp kafam salladın?"—"Fark etmeni istemiştim ki sen ..." Bu, imlere ilişkin bir kuralı değil, eylemimin amacım ifade etmek durumundadır.

Kastetme, sözcüğe eşlik eden bir süreç değildir. Çünkü hiçbir süreç kastetmenin sonuçlarım veremez.

(Sanırım benzer şekilde şöyle de diyebiliriz: Hesaplama bir deney de-ğjldir, çünkü hiçbir deney çarpmanın kendine has sonuçlarını veremez.)

Konuşmanın, düşünmeden konuşmada bulunmayan ve onu nitele-ycn önemli eşlik süreçleri vardır. Ama düşünme bunlar değildir.

"Şimdi bildim işte!" Ne olmuştur burada?—Şimdi bildiğim temina tını verdiğimde bilmiyor muydum yani?

Hatalı bakıyorsun.

(Sinyal ne işe yarar?)

Ve 'bilme'ye ünlemin eşliği denebilir mi?

Bir sözcüğün tanıdık çehresi, karşılığını içine sindirmiş olduğu, kar-şılığının tam bir benzeri olduğu hissi—bütün bunlara yabancı olan insanlar bulunabilir. (Sözcüklerine bağlılıktan yoksundur bu insanlar.)—
Peki bu hisler bizde nasıl dışavurur kendilerini?—Sözcükleri seçiş ve onlara değer veriş tarzımızda.

'Doğru* sözcüğü nasıl bulurum? Sözcükler arasından nasıl seçim yaparım? Bazen gerçekten de onları sanki kokuları arasındaki ince ayrımlara dayanarak karşılaştırırım: Bu pek ..., bu biraz ...—bu doğru sözcük işte.—Ama her zaman yargılamam, açıklamam gerekmez; çoğunlukla sadece "Henüz olmadı işte" diyebilirim. Tatmin olmamışımdır, aramaya devam ederim. Sonunda bir sözcük gelin "İşte bu!" Bazen nedenini söyleyebilirim. İşte aramak böyle bir şey, bulmak böyle bir şeydir burada.

Ama akla gelen sözcüğün 'geliş'i özel bir tarzda olmaz mı? Dikkat et bakalım!—Pür dikkat kesilmek işime yaramaz. Bu, benim içimde şimdi ne olup bittiğini ortaya çıkarabilir yalnızca.

Ve ben, tam da şimdi, buna nasıl kulak verebilirim ki? Aklıma yeniden bir sözcük gelene kadar beklemem gerekir. Ama zaten garip olan da sanki böyle bir fırsatı beklemenin gerekmiyor gibi oluşu, sanki bu nu, aslında gerçekleşmiyor da olsa kendime teşhir edebilecek gibi oluşum ya... Nasıl peki?—Bunu oynarım.—Ama bu şekilde ne öğrenebilirim? Neyi taklit ederim?—Karakteristik eşlik-görünümlerini. Esas olarak: Jestler, yüz ifadeleri, ses tonu.

ince bir estetik farka ilişkin olarak pek çok şey söylenebilir—bu önemlidir.—İlk dışavurum tabii ki şu olabilin "Bu sözcük uyuyor, bu uymuyor"—ya da benzeri bir şey. Ama şimdi bu sözcüklerin her birinden uzanan dallı budaklı bağlamlar da tartışılabilir. Şu ilk yargıyla iş bitmiş değildir, çünkü belirleyici olan sözcüğün alanıdır.

"Sözcük dilimin ucunda." Bu sırada bilincimde ne olup bitmektedir? Bunun hiçbir önemi yoktur. Ne olup bitmiş olursa olsun, bu dışavurumla kastedilen o değildir. Daha ilginç olan şey, bu sırada davranışımda neyin olup bitmiş olduğudur.—"Sözcük dilimin ucunda" sana şunu iletmektedir: Buraya ait olan sözcük aklıma gelmedi, ama kısa za-manda bulmayı umuyorum. Bunun dışında, bu sözsel ifade belli bir sözsüz davranıştan daha fazlasını yerine getirmez.

Buna ilişkin olarak James aslında şunu demek istiyor*: "Ne garip bir yaşantı! Sözcük henüz orada .değil ama yine de bir anlamda daha şimdiden orada—ya da gelişip yalnızca bu sözcük olabilecek bir şey orada."—Ama bu bir yaşantı değil ki. Yaşantı olarak yorumlanmış haliyle tabii ki garip görünüyor. Tıpkı eylemin eşliği olarak yorumlanmış niyet ya da tam sayı olarak yorumlanmış -1 gibi.

"Sözcük dilimin ucunda" sözleri, bir yaşantının ifadesi olmaktan . "Sonrasını biliyorum şimdi!" sözleri kadar uzaktır.—Bu sözleri belli durumlarda kullanırız ve bunların çevresi özel bir davranış türüyle ve bunun yanı sıra kimi karakteristik yaşantılarla sarılmıştır, özellikle de sıklıkla sözcüğün bulunması gelir bu sözcüklerin ardından. (Kendine şunu sor: "İnsanların dillerinin ucundaki sözcüğü asla bulamıyor olmaları nasıl bir şey olurdu?")

Sessiz, 'iç' konuşma, sanki bir tül ardından algılanan yarı gizli bir görüngü değildir. Hiç de gizli değildir; ama bu kavram kafamızı kolayca karıştırabilir, çünkü uzun bir mesafeyi 'dış' süreç kavramıma bitişik olarak kat eder ama onunla örtüşmez.

(İçten konuşma sırasında gırtlak kaslarında sinir uyarıları olup olmadığı sorusu ya da buna benzer sorular oldukça ilgi çekici olabilir; ama bizim soruşturmamız açısından değil.)

İçten konuşma'nın 'konuşma' ile yakın akrabalığı, içten söylenen şeyin işitilebilir bir şekilde iletilmesinin ve içten konuşmaya dışsal bir eylemin eşlik etmesinin olanaklı

oluşunda ifade bulur. (İçimden şarkı söyleyebilir ya da sessiz olarak okuyabilir ya da kafadan hesap yapabilir ve bu sırada elimle tempo tutabilirim.)

"Ama içten konuşma öğrenmem gereken belli bir etkinliktir!" Tabii; ama burada 'yapmak' nedir, 'öğrenmek' nedir?

Bırak kullanımları öğretsin sözcüklerin karşılıklarını! (Benzeri şekilde matematikte de sıklıkla şöyle denebilin Bırak tanıt öğretsin, neyin tanıtlanmış olduğunu.)

"Yani kafadan hesap yaptığımda gerçekten hesap yapmaz mıyım?" „—Kafadan hesap yapmayı, algılanabilir hesap yapmaktan sen kendin de ayırt edersin! Ama 'kafadan hesap yapma'nın ne olduğunu ancak 'hesap yapma'nın ne olduğunu öğrenerek öğrenebilirsin; kafadan hesap yapmayı ancak hesap yapmayı öğrenerek öğrenebilirsin.

İnsan tümcelerin ses tonunu (kapalı dudaklarla) mırıldanarak, gayet 'açık' olarak konuşabilir zihninde. Buna gırtlak hareketleri de yardımcı olur. Ama zaten garip olan da konuşmanın, deyim yerindeyse salt iskeletini gırtlağımızda hissetmekle kalmayıp, kendisini kafamızda işitmenindir. (Çünkü bu, insanların tıpkı parmakla hesap yapabildikleri gibi, sessiz olarak gırtlak hareketleriyle hesap yaptıklarını düşündürebilirdi.)

İçimizden hesap yaptığımızda bedenimizde falancanın olup bittiği şeklinde bir hipotez, bizim için ancak "Kendi kendime... dedim" dışavurumunun olası bir kullanımını, yani dışavurumdan fizyolojik süreci çıkarsama şeklindeki kullanımı göstermesi ölçüsünde ilgi çekicidir.

Bir başkasının içinden söylediği şeyin benden gizli oluşu 'içinden konuşma' kavramın a ilişkin bir şeydir. Ancak, burada "gizli" yanlış sözcüktür; çünkü bu benden gizliyse onun kendisi için açık olmak durumundadır, o bunu biliyor olmalıdır. Ama o 'bilmez', benim için var olan şüphe onun için yoktur sadece.

"Birinin kendi kendine içinden söylediği şey benden gizlidir" demek, bunu çoğunlukla tahmin edemem, ayrıca örneğin (olanak dahilinde olabileceği gibi) gırtlak hareketlerinden de sökemem demek de olabilirdi tabii.

"Ne istediğimi, arzu ettiğimi, hissettiğimi, neye inandığımı, (vs., vs. bütün psikolojik fiiller) biliyorum" ya bir filozof saçmalığıdır ya da a priori bir yargı değildir.

"Biliyorum"Şüphe etmiyorum..." demek olabilir—ama "Şüphe ediyorum..." sözlerinin anlamsız olduğu, şüphenin mantıksal olarak dışlandığı demek olmaz bu.

İnsan "İnanıyorum" ya da "Sanıyorum" da diyebileceği bir yerde;kanaat getirebileceği bir yerde, "Biliyorum" der. (Ama insanın bazen "Ağrım olup olmadığım tabii ki bilmem gerekir!", "Ne hissettiğini yalnız kendin bilebilirsin" ve buna benzer şeyler söylediği gibi bir iddiayla karşıma çıkacak olan birinin, bu deyişlerin vesile ve amaçlarını gözden geçirmesi gerekir. "Savaş savaştır!" da özdeşlik yasasına bir örnek vermek amacıyla söylenmez.)

İki elim olduğuna kanaat getirebileceğim bir durum düşünülebilir. Ama normalde bunu yapamam. "Ama ellerini gözlerinin önüne tutman yeter."—Eğer şimdi iki elim olduğundan şüpheleniyorsam gözlerime güveniyor olmam da şart değildir. (Arkadaşıma sorsam daha iyi ederim.)

örneğin "Dünya milyonlarca yıldır var olmaktadır" tümcesinin "Dünya son beş dakikadır var olmaktadır" tümcesinden daha açık bii anlamı olması da bununla bağlantılıdır. Çünkü ikinci tümceyi söyleyen birine "Bu tümce hangi gözlemlerle ilişki kurmaktadır ve hangi gözlemler buna aykırı düşer?" diye sorarım—halbuki ilk tümcenin hangi düşünce çerçevesine ve hangi gözlemlere ait olduğunu bilirim.*

"Yeni doğmuş bir bebeğin dişleri yoktur."—"Kazın dişleri yoktur." —"Gülün dişleri yoktur."—Bu sonuncusu tabii ki açıkça doğru!—diyesimiz gelir. Hatta bu, kazın dişleri olmadığından daha kesindir.—Ama bu hiç de o kadar açık değildir. Çünkü gülün nerede

dişleri olması gerekiyordu ki? Kazın çenelerinde dişleri yoktur. Tabii ki kanatlarında da dişleri yoktur ama kazın dişleri olmadığını söyleyen birinin kastettiği bu değildir.—Peki ama diyelim ki biri "İnek yemi çiğner ve bununla gülü gübreler, demek ki gülün dişleri bir hayvanın ağzındadır" djyor. Bu, gülün neresinde diş aramamız gerektiği konusunda daha baştan en ufak bir fikrimiz olmadığından ötürü, saçma olmayacaktır. (('Başkasının bedenindeki ağrı' ile bağlantı.))

Başkasının ne düşündüğünü bilebilirim, kendimin ne düşündüğünü değil.

"Ne düşündüğünü biliyorum" demek doğrudur, "Ne düşündüğümü biliyorum" demekse yanlış.

(Bütün bir felsefe bulutu bir dilbilgisi damlacığında yoğunlaşır.)

"İnsanın düşünmesi bilincin içerlerinde öyle bir her şeyden yalıtılmıştık içinde sürüp gider ki bununla karşılaştırıldığında her tür fiziksel yalıtılmışlık açıkça meydanda oluş sayılır."

Başkalarının içlerinden söylediklerini her zaman—diyelim ki gırtlaklarını gözleyerek—okuyabilen insanlar olsa—bunlar da tam bir yalıtılmışlık resmini kullanmaya eğilim gösterir miydi?

Ortamda bulunanların anlamadığı bir dilde kendi kendime yüksek sesle konuşacak olsam düşüncelerim bu kişilerden gizli kalmış olurdu.

Diyelim ki düşüncelerimde kendi kendime ne dediğimi her zaman doğru olarak tahmin eden biri olsun. (Bunu nasıl becerdiğinin önemi yok.) Ama doğru tahmin ettiğinin kıstası nedir? Şimdi, ben dürüst bir insanım ve doğru tahmin etmiş olduğunu itiraf ediyorum.—Ama yanılamaz mıyım, belleğim beni aldatamaz mı? Ve içimden ne düşünmüş olduğumu—yalana başvurmadan—her söyleyişimde yapıyor olamaz mı bunu belleğim?—Ama zaten öyle görünüyor ki 'içimde ne olup bitmiş olduğu'nun hiçbir önemi yok. (Burada geçici bir çözüm olarak bir taslak oluşturuyorum.)

Falancayı düşünmüş olduğumu itirafımın doğruluğunun kıstasları, bir sürecin doğruya uygun betiminin kıstasları değildir. Ve doğru bir itirafın önemi, herhangi bir süreci kesinlikle hatasız olarak aktarmasından gelmez; daha ziyade, doğruculuğun özel kıstaslarınca doğruluğu garantilenmiş bir itiraftan çıkarılabilecek özel sonuçlardan kaynaklanır.

(Düşlerin bize düş gören kişi hakkında önemli bilgiler verdiğini varsayacak olursak, bize bu bilgiyi veren, düşlerin doğrucu anlatımı olurdu. Belleğinin düş gören kişiyi, uyandıktan sonra düşünü aktarırken aldatıp aldatmadığı gibi bir sorunun ortaya çıkması söz konusu değildir; tabii ki aktarımın düşle 'uyuşması'na ilişkin yepyeni bir kıstas; burada doğruculuktan ayrı bir doğruluğu işin içine katan bir kıstas ortaya atmıyorsak eğer.)

'Düşünceleri tahmin etme' diye bir oyun vardır. Bunun bir çeşitlemesi şudur: A'ya B'nin anlamadığı bir dilde bir şey iletirim. B bu iletinin anlamını tabmin etmeye çalışır.—Bir başka çeşitleme: Karşımdakine göstermeden bir tümce yazarım, o da sözcükleri ya da tümcenin anlamını tahmin etmeye çalışır.—Bir başkası: Bir yap-bozun parçalarım bir araya getirmeye çalışırım; karşımdaki, beni görmez ama zaman zaman düşüncelerimi tahmin edip bunları yüksek sesle söyler, örneğin: "Şu parça nereye kayboldu?"—"Şimdi buldum nasıl uyduğunu!"—"Buraya neyin geleceği hakkında hiçbir fikrim yok."—"Gökyüzü zaten her zaman işin en zor kısmıdır", vs.—ama bu sırada benim ne yüksek sesle ne de içimden kendi kendime konuşuyor olmam gerekmez.

Bunların tümü düşüncelerin tahmin edilmesi olurdu; ve bunun gerçekten gerçekleşmiyor oluşu, düşünceyi, algılayamadığımız bir fiziksel süreçten daha gizli kılmaz.

"İçsel olan bizden gizlidir"—Gelecek bizden gizlidir.—Ama bir güneş tutulmasını

hesaplamakta olan astronom da böyle mi düşünür?

Birinin, görünür bir nedenle, acıyla kıvrandığını gördüğümde hislerinin yine de benden gizli olduğunu düşünmem.

Bir insanın bizim için şeffaf olduğunu söylediğimiz de olur. Ama bir insanın bir diğerinin gözünde tümüyle bir bilmece olabilmesi bu gözlem açısından önem taşır. Bunu, bize tümüyle yabancı gelenekleri olan bir ülkeye gittiğimizde kavrarız; hatta bu ülkenin diline hâkim olsak bile. İnsanları anlamayız. (Ve bu, kendi kendilerine ne dediklerini bilmememizden kaynaklanmaz. Onlarla uyuşamayız.)

"Onun içinde nelerin olup bittiğini bilemem" her şeyden önce bir resimdir. Bir kanaatin ikna edici bir ifadesidir. Kanaatin temellerini vermez. Bunlar elimizin altında değildir.

Bir aslan konuşabilseydi onu anlayamazdık.

Düşüncelerin olduğu gibi, niyetlerin tahmin edilmesi diye bir şey de düşünebiliriz; ama ayrıca birinin gerçekten ne yapacağıma tahmin edilmesi diye bir şey de.

"Neye niyetli olduğunu yalnızca kendisi bilebilir" demek saçma; "Ne yapacağını yalnızca kendisi bilebilir" demekse yanlıştır. Çünkü niyetimin ifadesinde yer alan ön duyurunun (örneğin "Saat beşi çalar çalmaz eve gideceğim") ille de gerçekleşmesi gerekmez ve gerçekten ne olacağını karşımdaki bilebilir.

Ama iki nokta önem taşır: Eylemlerimi, ben niyetimde önceden görebildiğim halde, karşımdaki çoğu durumda önceden kestiremez. Ayrıca benim (niyetimin ifadesindeki) ön duyurum, onun benim eylemime ilişkin ön duyurusuyla aynı temele dayanmaz ve bu ön duyumlardan yapılmak durumunda olan çıkarımlar birbirinden tümüyle farklıdır.

Bir başkasının duyumundan, herhangi bir olgudan olduğu kadar emin olabilirim. Ama böylelikle "O oldukça üzgün", "25 x 25 = 625" ve "60 yaşındayım" tümceleri birbirine benzer araçlar hale gelmez. Akla yakın gelen açıklama emin oluşun, kesinliğin başka rörden olduğudur.—Bu, psikolojik bir farka işaret eder gibidir. Ama fark, mantıksal bir farktır.

"Ama emin olduğun zaman sadece şüpheye gözlerini kapıyor değil misin?"—Gözlerim kapalı.

Şu adamın ağrısı olduğundan, 2x2 = 4'ten olduğumdan daha mı az eminim?—Ama bu yüzden ilki matematiksel bir kesinlik midir?—'Matematiksel kesinlik' psikolojik bir kavram değildir.

Emin oluşun, kesinliğin türü, dil-oyununun türüdür.

"Güdülerini yalnız kendi bilir"—bu, güdülerini ona sorduğumuzun ifadesidir.—Eğer dürüstse güdülerini bize söyler, ama ben bunları tahmin etmek için dürüstlükten fazlasına gerek duyarım. Bilme durumuyla akrabalık bu noktada söz konusudur.

Ama 'edimimin güdüsünü itiraf etmek' dil-oyunumuz gibi bir şeyin olduğu da dikkatini çeksin.

Gündelik dil-oyunlanmızın tümünün muazzam çeşitliliğinin bilincine varamayız, çünkü dilimizin giysileri hepsini birbirinin aynı kılar.

Yeni (kendiliğinden, 'özgül') olan, her zaman için bir dil-oyunudur.

Güdü ile neden arasındaki faik nedir?—Güdüyü nasıl buluruz, nedeni nasıl?

Şu sorulabilir "Bu, insanların güdüleri hakkında hüküm vermede güvenilir bir yol mudur?" Ama bunu sorabilmek için "güdü hakkında hüküm verme"nin neyi karşıladığını biliyor olmamız gerekir; ve bunu 'güdünün ve 'hüküm vermenin ne olduğu hakkında bilgi edinerek öğrenmeyiz.

Bir çubuğun uzunluğu hakkında hüküm verir ve bunu daha hassas ya da daha güvenilir bir şekilde yapmak için bir yöntem arayıp bulabiliriz. Yani—diyorsun ki—

burada hakkında hüküm verilen şey, hüküm verme yönteminden bağımsızdır. Uzunluğun ne olduğu, uzunluğu belirleme yöntemi aracılığıyla açıklanamaz.—Böyle düşünen kişi bir hataya düşer. Hangisine?—"Mont Blanc'ın yüksekliği nasıl tırmandığımıza bağlıdır" demek garip olurdu. Ve 'uzunluğu giderek daha hassas olarak Ölçme'yi bir nesnenin giderek daha yakınına gelme ile karşılaştırmak isteriz. Ama "bir nesnenin uzunluğuna daha bir yaklaşma"nın ne demek olduğu belli durumlarda açık, belli durumlardaysa açık değildir. "Uzunluğu belirleme"nin ne demek olduğunu 'uzunluk'un ve 'belirlemenin ne olduğunu öğrenerek öğrenmez; ama "uzunluk" sözcüğünün karşılığını, diğer şeylerin yanı sıra, uzunluğun belirlenmesinin ne olduğunu öğrenerek öğreniriz.

(Bu yüzden "yöntembilim" sözcüğünün çifte karşılığı vardır. Fiziksel bir soruşturmaya olduğu gibi kavramsal bir soruşturmaya da "yöntembilimsel soruşturma" denebilir.)

Kimi zaman emin oluşa, inanmaya ilişkin olarak, bunların düşüncenin tonlamaları olduğunu söyleyesimiz gelir; bu doğrudur da: Konuşmanın fonunda ifade bulurlar. Ama bunları konuşma ya da düşünme sırasındaki 'hisler* olarak düşünme!

"...den emin olduğumuzda içimizde ne olup bitmektedir?" diye değil, '"Böyle olduğundan emin olma' kendini insanın eylemde bulunuşunda nasıl dışavurur?" diye sor.

"Bir başkasının ruh halinden tamamen emin olabilirsin olmasına ama bu her zaman için salt özneldir, nesnel değil."—Bu iki sözcük, diloyunları arasındaki bir farka işaret eder.

Bir hesaplamanın (örneğin uzunca bir toplamanın) doğru sonucunun ne olduğu üzerine bir tartışma çıkabilir. Ama böyle bir tartışma ender görülür ve kısa sürer. Alışılmış tabirimizle, 'kesin' bir sonuca bağlanır.

Matematikçiler arasında bir hesaplamanın sonucu üzerine tartışma çıkmaz genelde. (Bu önemli bir olgudur.)—Bu böyle olmasa, örneğin matematikçilerden biri bir rakamın fark edilmeksizin değişmiş olduğuna, kendisinde ya da karşısındakinde bir bellek aldanmasının söz konusu olduğuna, vs., vs. kanaat getirecek olsa—'matematiksel kesinlik' kavramımız olmazdı.

Ama bu durumda bile hâlâ şöyle denebilirdi: "Ne olduğunu biz her ne kadar asla bilemesek de bir hesaplamanın yine de tamamen belirli bir sonucu vardır. (Tanrı bilir bunu.) Matematik tabii ki en üst kesinliğe sahiptir—biz bunun yalnızca kaba bir kopyasına sahip olsak bile."

Yoksa söylemek istediğim, matematiğin kesinliğinin, mürekkebin ve kağıdın güvenilirliğine dayandığı gibisinden bir şey mi? Hayır. (Bu kısır döngü olurdu.)—Matematikçiler arasında neden tartışma çıkmadığını değil, sadece matematikçiler arasında tartışma çıkmıyor olduğunu söyledim.

Kimi garip değişimlere uğruyor olmaları durumunda belli tür kağıt ve mürekkeple hesap yapılamayacağı doğrudur—ama değişim gösterdikleri, ancak belleğimiz ve diğer hesaplama araçlarıyla karşılaştırma yoluyla ortaya çıkabilir. Peki ya bunları nasıl sınarız?

Kabullenilmesi gereken, verili olan—diyebileceğimiz—yaşam biçimleridir.

İnsanların renk yargıları konusunda genelde uyuştuklarını söylemenin bir anlamı var mıdır? Böyle olmasaydı nasıl olurdu?—Biri, öbürünün mavi dediği çiçeğe kırınızı derdi, vs., vs.—Ama bu insanların "kırmızı" ve "mavi" sözcüklerine ne hakla bizim 'renk sözcüklerimiz' diyebiliriz?—

Bu sözcükleri kullanmayı nasıl öğrenirlerdi? Ve öğrendikleri diloyunu, 'renk adları'nın kullanılışı dediğimiz oyun mudur hâlâ? Burada derece farklarının bulunduğu

açıktır.

Ama bu akıl yürütme matematik için de geçerli olmalıdır. Eğer tam bir uyuşma olmasaydı, insanlar bizim öğrendiğimiz tekniği öğreniyor olamazdı. Onlarınki bizimkinden az çok farklı olabileceği gibi bu fark tanınmazlık noktasına kadar uzanabilirdi de.

"Matematiksel doğruluk tabii ki insanların bunu bilip bilmemelerinden bağımsızdır!"—Şüphesiz: "İnsanlar 2x2 = 4 olduğuna inanır" tümcesiyle "2x2 = 4" tümcesinin anlamı aynı değildir. İkincisi bir matematik tümcesidir; ilkiyse, bir anlamı varsa eğer, insanların bu matematik I tümcesine varmış oldukları demek olabilir. Bu iki tümcenin tümüyle farklı kullanımları vardır.—Ama ya şu ne demek olurdu: "Bütün insanlar 2 x 2'nin 5 olduğuna inansaydı bile 2x2 yine de 4 olurdu."—Bütün insanların buna inanması neye benzerdi?—Farklı bir hesaplamaları ya da bizim "hesaplama" demeyeceğimiz bir teknikleri olabileceğini düşünebilirim. Ama bu yanlış mı olurdu? (Taç giyme töreni yanlış mıdır? Bizden farklı varlıklara son derece garip görünebilir böyle bir tören.)

Matematik, bir anlamda tabii ki bir öğretidir—ama bir etkinliktir de. Ve 'yanlış hamleler' ancak istisna olarak ortaya çıkar. Çünkü şimdi böyle dediğimiz şey kural olacak olsa, içinde bunların yanlış hamleler olduğu oyun ortadan kalkmış olurdu.

"Hepimiz aynı çarpım tablosunu öğreniriz." Bu okullarımızdaki aritmetik dersine ilişkin bir değini olabilir tabii—ama çarpım tablosu kavramına ilişkin bir saptama da. ("At yarışında, atlar koşabildikleri kadar hızlı koşarlar genelde.")

Renk körlüğü diye bir şey ve bunu saptama yolları vardır. Normal bulunan kişilerin renklere ilişkin beyanlarına genelde tam bir uyuşma hâkimdir. Renk beyanı kavramını niteleyen budur.

Bir hissin dışavurumunun samimi olup olmadığı sorusuna ilişkin olarak böyle bir uyuşma görülmez genelde.

Karşımdakinin tavrının yapmacık olmadığından kesinlikle eminim; ama bir başkası emin değil. Onu her zaman ikna edebilir miyim? Ve eğer edemiyorsam, düşünmesi mi hatalıdır, gözlemi mi?

"Hiçbir şey anlamıyorsun sen!" Bizim açıkça samimi, hakiki olarak gördüğümüz bir şeyden şüphe eden birine böyle deriz—ama hiçbir şey tanıtlayamayız.

Hislerin ifadesinin samimiyetine ilişkin 'uzmanca' bir yargı var mıdır?—Bu alanda da 'daha iyi' ve 'daha kötü' yargıları olan insanlar bulunur;**

insanları daha iyi tanıyanların yargılarından genelde daha doğru öngörüler çıkacaktır.

İnsanları tanıma öğrenilebilir mi? Evet; kimileri bunu öğrenebilir. Ama bir kursa giderek değil, 'deneyim' ile.—Bir başkası bu konuda öğretmenlik yapabilir mi? Tabii. Zaman zaman doğru imalarda bulunur, işaretler verir. Buradaki 'öğrenme' ve 'öğretme' böyledir işte.—Öğrenilen, bir teknik değil doğru yargılardır. Kurallar da vardır ama bunlar bir sistem oluşturmaz ve yalnızca deneyimli bir kişi bunları doğru olarak uygulayabilir. Hesaplama kurallarından farklı olarak.

Burada en zor şey, belirlenmemişliği doğru ve çarpıtılmamış olarak ifade edebilmektir.

"İfadenin samimiyeti tanıtlanamaz; hissedilmesi gerekir"—Pekâlâ—ama samimiyetin bu tanınmasıyla ne yapılır daha sonra? Biri "Voilà ce que peut dire un coeur vraiment épris"* dese ve hatta karşısındakine de fikrini kabul ettirse—bunun sonraki sonuçları ne olur? Yoksa hiçbir sonuç yok mudur ve oyun birine tad vermeyen bir şeyin diğerine tad vermesiyle biter mi?

Sonuçlar tabii ki vardır ama yaygın türdedir bunlar. Deneyim, yani çeşitli gözlemler,

bunları bize öğretebilir; ve insan bunları genel bir formül altında toplayamaz, ancak sağa sola saçılmış tekil durumlarda doğru, verimli bir yargıya varabilir, verimli bir bağlantı kurabilir. Ve en genel değimlerden ortaya çıkabilecek olan da olsa olsa bir sistemin yıkıntıları gibi görünen bir şeydir.

İnsan karşısındakinin falanca ruh hali içinde bulunduğuna, örneğin tavrının yapmacık olmadığına, apaçıklık sayesinde ikna olabilir. Ama burada bir de 'tartıya vurulamaz' apaçıklık söz konusudur.

Soru şudur: Tartıya vurulamaz apaçıklık ne iş görür!

Bir maddenin kimyasal yapısına (içine) ilişkin tartıya vurulamaz bir apaçıklık olduğunu düşünsem bile, bunun yine de belli tartıya vurulabilir sonuçlar aracılığıyla kendini apaçıklık olarak ortaya koyması gerekir.

* "İşte buna tutkulu bir yürek denebilir."—ç.n.

(Tartıya vurulamaz apaçıklık, birini, şu resmin orijinal bir ... olduğuna ikna edebilir. Ama bunun doğruluğu belgelerle de ortaya konabilir.

Bakışın, jestin, ses tonunun incelikleri tartıya vurulamaz apaçıklığa dahildir.

Hakiki bir âşık bakışını tanıyabilirim, bunu yapmacık olandan ayırabilirim (ve tabii ki burada yargımın 'tartıya vurulabilir' bir desteği olabilir). Ama farkı betimlemekten tümüyle aciz olabilirim. Ve bu, bildiğim dillerde bunun için gerekli sözcüklerin bulunmamasından kaynaklanmaz. öyle olsa, niye yeni sözcükler eklemeyeyim ki?—Son derece yetenekli bir ressam olsam, hakiki ve yapmacık bakışı resimlerde temsil ederdim muhtemelen.

Kendine şunu son İnsan bir şeye ilişkin 'göz' edinmeyi nasıl öğrenir? Ve böyle bir göz nasıl kullanılabilir?

Yapmacıklık, tabii ki örneğin ağrı duymaksızın ağn dışavurumunda bulunmanın özel bir durumudur sadece. Ama böyle bir şey olanaklıysa, burada gerçekleşen neden her zaman yapmacıklık—yaşam örgüsündeki bu çok özel desen—olsun ki?

Çocuk, yapmacık davranışlarda bulunabilmezden önce pek çok şey öğrenmek zorundadır. (Köpek ikiyüzlülük yapamaz ama düriist de olamaz.)

"Şu adam yapmacık davrandığını sanıyor" diyebileceğimiz bir durum da ortaya çıkabilir tabii.

Eğer kavramların oluşturulması doğa olgularıyla açıklanabiliyorsa, gramer yerine, doğada gramerin temelinde yatan şeyle ilgilenmemiz gerekmez miydi?—Tabii ki kavramların çok genel doğa olgularına denk düşmesi de ilgilendirir bizi. (Genellikleri nedeniyle çoğu zaman dikkatimizi çekmeyen doğa olgularına.) Ama ilgimiz geriye, kavram oluşturmanın bu olası nedenlerine gitmez; uğraştığımız şey doğa bilimi değildir; ne de doğa tarihi—çünkü amacımıza uygun olarak doğa tarihine ilişkin şeyler kurgulayabiliriz de.

Şunu söylemiyorum: Falanca doğa olguları farklı olsaydı, insanların farklı kavramları olurdu (bir hipotez anlamında). Ama: Belli kavramların mutlak olarak doğru kavramlar olduğuna ve başka kavramlara sahip birinin, bizim farkında olduğumuz bazı şeylerin farkında olmadığına inanan biri—son derece genel belli doğa olgularının alışık olduğumuzdan farklı olduğunu tahayyül ettiğinde alışılmıştan farklı kavram oluşumları kendisi için anlaşılır hale gelecektir.

Kavramı tablo yapma tarzıyla karşılaştın Yani tablo yapma tarzımız da mı keyfî? İstediğimiz birini seçebilir miyiz? (Örneğin Mısırlılarınkini.) Yoksa bu salt bir güzel-çirkin sorunu mu?

xiii

"Yarım saat önce buradaydı" dediğimde—yani anımsamamdan çıkarak

konuştuğumda—bu, şu anki bir yaşantının betimi değildir.

Anımsama yaşantıları, anımsamanın eşlik-görünümleridir.

Anımsamanın yaşantı içeriği yoktur.—Bu, içebakışla fark edilemez mi ki? Bir içerik bulmak amacıyla bakındığımda burada hiçbir şey olmadığını bana gösteren o değil midir işte?—Bunu ancak şu ya da bu durumda gösterebilir. Ve bana "anımsamak" sözcüğünün neyi karşıladığını, yani içeriğin nerede aranması gerektiğini tabii ki gösteremez!

Anımsamanın içeriği fikrim psikolojik kavramların karşılaştırılmasından çıkarırım sadece. Bu, iki oyunun karşılaştırılmasına benzer. (Futbolda gol vardır, tenisteyse yoktur.)

Şöyle bir durum düşünebilir miyiz: Biri yaşamında ilk kez bir şeyi anımsıyor ve şöyle diyor: "Tamam, şimdi biliyorum 'anmsama'nın ne olduğunu, nasıl bir his verdiğini."—Bu hissin 'anımsama' olduğunu nasıl bilir? Şununla karşılaştın "Tamam, şimdi biliyorum 'karıncalanma'nın ne olduğunu!" (diyelim ki kendisini ilk kez elektrik çarpmış olsun).—Bunun anımsama olduğunu, buna yol açan geçmiş bir şey olduğu için mi bilir? Geçmiş olanın ne olduğunu nasıl bilir peki? öyle ya, geçmiş olan kavramını anımsayarak öğreniriz.

Peki anımsamanın nasıl bir his verdiğini gelecekte tekrar nasıl bilecektir?

(Buna karşılık, bir "Çook çok eskiden" hissinden bahsedilebilir belki; çünkü geçmiş günlere ilişkin kimi anlatılara ait bir ses tonu, bir jest vardır.)

xiv

Psikolojinin karmaşa ve yavanlığı "genç bir bilim" olmasıyla açıklanamaz; hali, örneğin fiziğin ilk zamanlardaki haliyle karşılaştırılamaz. (Daha çok matematiğin belli dallarının haliyle karşılaştırılabilir. Küme öğretisi.) Çünkü psikolojide, deneysel yöntemler ve kavram karmaşası vardır. (Tıpkı diğer durumda kavram karmaşası ve tanıtlama yöntemleri olduğu gibi.)

Deneysel yöntemlerin varoluşu, bizi huzursuz eden soranlardan kurtulmamızı sağlayacak çareye sahip olduğumuza inanmamıza yol açar; her ne kadar soran ve yöntem birbirlerine dokunmadan geçip gitmekteyseler de.

Psikolojiye ilişkin soruşturmamızla tamamen benzeşen bir soruşturmayı matematiğe ilişkin olarak yapmak da olanaklıdır. İlk soruşturmamız psikolojik olmaktan ne kadar uzaksa, bu İkincisi de matematiksel olmaktan o kadar uzak olacaktır. Bu soruşturmada hesap yapılmayacaktır, yani bu soruşturma, örneğin imsel mantık olmayacaktır. 'Matematiğin temelleri'nin soruşturulması adına layık olabilir böyle bir soruşturma.